

RAZPRAVE FF

Luka Culiberg, Mateja Petrovčič (ur.)

Na stičišču mnogoterih svetov: azijske študije v Sloveniji

Na stičišču mnogoterih svetov: azijske študije v Sloveniji

Zbirka: Razprave FF (e-ISSN 2712-3820)

Urednika: Luka Culiberg, Mateja Petrovčič

Recenziji: Marko Uršič, Helena Motoh

Lektorja: Grega Rihtar, Polona Pearson

Tehnično urejanje in prelom: Jure Preglau

Fotografija na naslovnici: Liana Saje Wang

Založila: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

Izdal: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete

Za založbo: Roman Kuhar, dekan Filozofske fakultete

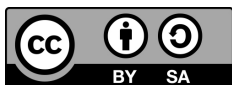
Oblikovna zasnova zbirke: Lavoslava Benčič

Ljubljana, 2021

Prva e-izdaja

Publikacija je brezplačna.

Knjiga je izšla s podporo Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

To delo je ponujeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva-Deljenje pod enakimi pogoji 4.0 Mednarodna licenca. (izjeme so fotografije) / This work is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License (except photographs).

Publikacija je v digitalni obliki prosto dostopna na <https://e-knjige.ff.uni-lj.si/>

DOL: 10.4312/9789610605331

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v

Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

COBISS.SI-ID 77985539

ISBN 978-961-06-0533-1 (PDF)

Kazalo vsebine

Uvodne besede	5

RAZPRAVE O FILOZOFIJI

1	Strukturalna epistemologija Zhang Dongsuna s posebnim ozirom na Russellov model	17
	<i>Jana S. Rošker</i>	
2	Xu Fuguanova primerjava koncepta <i>you</i> v Zhuangzijeve in Konfucijeve estetiki.	33
	<i>Téa Sernelj</i>	

RAZPRAVE O UMETNOSTI IN LITERaturi

3	Pojav lotosovega motiva na stropu grobnic dinastij Han, Wei in Zahodni Jin	49
	<i>Nataša Vampelj Suhadolnik</i>	
4	Razcvet lirske poezije v literarnih tradicijah Vzhodne Azije	71
	<i>Maja Lavrač</i>	

RAZPRAVE O JEZIKU I: IDEOLOGIJA, PRAGMATIKA, STILISTIKA, FONOLOGIJA

5	Nacionalni jezik kot družbeno dejstvo: opredelitev na primeru japonskega jezika	91
	<i>Luka Culiberg</i>	
6	Naklon in tematska struktura v japonskih uredniških komentarjih . . .	113
	<i>Andrej Bekeš</i>	
7	Stilična analiza ključnih terminov v refrenu <i>Satipaṭṭhānasutte</i> . . .	147
	<i>Tamara Ditrich</i>	
8	Zaznavanje in interpretacija slovenskega polglasnika v japonskem govoru in zapisu	167
	<i>Nina Golob</i>	

RAZPRAVE O JEZIKU II: SLOVARJI, PISAVE, DIDAKTIKA

- 9 Pragmatične informacije v japonskem slovarju *Nihongo bunkei jiten*** 193
Irena Srdanović
- 10 Zavedanje o problemu disleksije med učitelji japonskega jezika v Evropi** 207
Nagisa Moritoki Škof
- 11 Računalniška obdelava azijskih pisav** 223
Mateja Petrovčič

RAZPRAVE O DRUŽBI, POLITIKI, RELIGIJI

- 12 Splošne knjižnice v knjižničarski zakonodaji Koreje** 241
Hyeonsook Ryu, Primož Južnič
- 13 Vzhodna Azija: prizorišče kompleksnih varnostnih dilem.** 261
Saša Istenič
- 14 »Potrošniška« izbira religije v zgodnjemodernem obdobju Japonske** 277
Tinka Delakorda Kawashima
- Povzetek** 297
- Summary** 299
- O avtoricah in avtorjih** 301
- Imensko kazalo** 309

Uvodne besede

Pred natanko dvajsetimi leti, v študijskem letu 1995/96, je na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani s svojim delovanjem začel Oddelek za azijske študije (do nedavnega Oddelek za azijske in afriške študije), ki so ga ustanovili pionirji na področju japonološkega in sinološkega raziskovanja v Sloveniji: prof. dr. Andrej Bekeš, prof. dr. Jana S. Rošker in prof. dr. Mitja Saje s kolegi. Dvajset let pozneje je oddelek bogatejši še za korejske študije, raziskovalno pestrost oddelka pa so oblikuje in bogati tudi mlajša generacija raziskovalcev in raziskovalk, ki je svoje prve korake v svet azijskih študij naredila prav na tem oddelku. Ta knjiga prinaša prispevke številnih sodelavcev oddelka in nekaterih raziskovalk in raziskovalcev, ki so bili v tej dvajsetletni zgodovini tako ali drugače z oddelkom povezani.

Med bralkami in bralci, ki bodo nemara posegli po knjigi, so zagotovo tudi taki, ki jih bo k prebiranju pritegnilo vprašanje (ali dvom) o tem, kaj sploh so »azijske študije«?¹ Menimo, da ni odveč, da po pretečenih prvih dveh desetletjih obstoja tega področja v slovenskem prostoru še enkrat razmislimo tudi o tem vprašanju in hkrati poskušamo pojasniti, zakaj pred bralce postavljamo pričujočo monografijo.

Moderna univerza se je oblikovala v specifičnih družbenih in političnih okoliščinah v Evropi v 19. stoletju in je postala kraj institucionalizirane vednosti, razdeljene na različne predmete ali discipline, ki so proučevale vsaka svoje jasno določeno in zamejeno področje. Te discipline se niso izoblikovale v znanstvenem vakuumu oziroma v tako imenovanem »slonokoščenem stolpu« avtonomnega znanstvenega razvoja, temveč so na sodobno disciplinarno delitev raziskovalnega dela v veliki meri vplivale prav družbeno-politične okoliščine, v katerih se je znanost, ki je doživljala velike spremembe od renesanse in razsvetljenstva do industrijske revolucije, razvijala. Že z nastopom tako imenovanega »kopernikanskega obrata« se je začel krepiti prestiž empirične znanosti na račun »spekulativne« metafizične filozofije in s tem posledično tudi njuna stroga ločitev na dve popolnoma ločeni področji vednosti. Na tem paradigmatškem razkolu med področjema, ki ju danes imenujemo naravoslovje in humanistika, je zrastle še eno epistemološko področje, ki je hotelo raziskovati človeške družbe, a pri tem ohraniti

1 Na tem mestu velja opozoriti, da se je pri nas uveljavila ženska množinska oblika *azijske študije* kot ustreznica nemškemu poimenovanju *Asienstudien* oziroma angleškemu *Asian studies*. To obliko v tem zapisu uporabljamo zaradi ustaljene rabe, medtem ko v drugih primerih uporabljamo moško možninsko obliko *študiji* (npr. območni študiji za *area studies*), ki jo razumemo kot ustreznejši prevod latinske besede *studium*. Beseda *studium* ima v latinščini množinsko obliko *studia*, iz česar je v slovenščini nastala *študija*, vendar pa imata danes besedi študij in študija v slovenščini različna pomena. SSKJ pozna množinsko obliko *študije* kot ustreznico za študij, zato menimo, da lahko ostanemo pri ustaljeni rabi *azijske študije*, v drugih primerih pa ohranjamo besedo študij kot prevod latinskega *studium* in zato npr. *studia humanitatis* prevajamo kot humanistični študiji in ne kot humanistične študije.

videz »trde« znanosti z naravoslovno empirično metodologijo – področje, ki ga imenujemo družbene vede.

Znanost v svoji moderni paradigmatiki različici naj bi bila odkrivanje objektivne realnosti, ki je popolnoma ločena od ugotovitev in abstrakcij, ki bi jih s svojimi miselnimi procesi (spekulacijami) formuliral raziskovalec. Zato je bil nastanek več disciplin družboslovja del splošnega procesa 19. stoletja, da se na podlagi empiričnih izsledkov, v nasprotju s »spekulacijo«, zagotovi in poveča »objektivna« vednost o »realnosti« (Wallerstein in drugi, 2000, 21). Moderno družboslovje (kakor seveda tudi humanistika in naravoslovje) je v svojih metodoloških in epistemoloških izhodiščih proizvod svojega prostora in časa. Vednost se je v razsvetljenstvu sekularizirala, newtonovska fizika ji je zagotovila metodološki vzor, darwinistična biologija pa je z evolucijsko teorijo družboslovju zagotovila pojasnjevalno shemo s konceptom »družbenega napredka«, ki je omogočil različne družbe enostavno pojasniti z vidika večje ali manjše stopnje »razvitosti«.

Ta sistem disciplin, ki se je vzpostavil v 19. stoletju, je proučevanje družb ločil na različna področja vednosti. Družbene vede so se v grobem razmejile med tri jasne razmejitvene črte: najprej je bila tu črta med raziskovanjem modernega/civiliziranega sveta (zgodovinopisje, sociologija, ekonomija in politologija) in raziskovanjem nemodernega sveta (antropologija in orientalistika); v raziskovanju modernega sveta je bila črta med preteklostjo (zgodovinopisje) in sedanjostjo (sociologija, ekonomija in politologija), znotraj proučevanja sedanjosti pa spet ostre črte med raziskovanjem trga (ekonomija), države (politologija) in civilne družbe (sociologija) (Wallerstein in drugi, 2000, 44).

Vsaka od razmejitvenih črt je epistemološko problematična, tu pa nas še najbolj zanima črta, ki preči raziskovanje tako imenovanih »modernega« in »nemodernega« sveta. V globalnem svetu, v katerem se je vzpostavil opisani sistem družboslovnih disciplin, je prišlo do tesne povezanosti sveta in do intenzivnejšega srečevanja različnih kultur. Ta srečanja večinoma niso bila srečanja enakovrednih partnerjev, temveč je šlo za srečanje vojaško in tehnološko superiorne industrializirane Evrope z »nemodernimi« družbami. Bolj kot za srečanja je šlo za podjarmljanja, pri čemer se je vojaško šibkost novih evropskih kolonij dalo enostavno pojasniti s tezo o manjši »razvitosti«. Na novo odkrita »ljudstva« z vidika evropske izkušnje niso imela zgodovine, in njihova družbena struktura ni bila dovolj kompleksna, da bi jih lahko raziskovali s pomočjo ved, kakršne so bile ekonomija, sociologija ali politologija, zato je njihovo proučevanje postalo predmet nove discipline – antropologije.

Niso pa Evropejci pri svojih osvajanjih naleteli le na »primitivna ljudstva«, se pravi, le na manjše skupnosti »plemen«, temveč so zunaj Evrope obstajala tudi območja velikih skupnosti in »imperijev«, ki so očitno imeli razvito visoko civilizacijo, od arabskega sveta, kitajskega cesarstva, indijske podceline in nenazadnje do politično poenotene japonske države, s svojimi pisavami, političnimi strukturami, religijskimi sistemi in z razvitim birokratskim aparatom. Ker je tudi večina teh civilizacij v 19. stoletju padla pod evropsko vojaško močjo in so jih ponižali v kolonije ali polkolonije, tudi njih niso proučevali pravi zgodovinarji ali sociologi, temveč posebna skupina strokovnjakov za »orientalske« jezike in kulture, ki so dobili mesto na univerzi navadno pod okriljem discipline, imenovane orientalistika. Orientalistika je bila v grobem proučevanje družb, ki so (z vidika družboslovne paradigme o družbenem napredku, ki kulminira v kapitalistični »modernosti«) ostale zamrznjene v preteklosti.

Po letu 1945, v tako imenovanem postkolonialnem obdobju, je večina razmejitvenih črt seveda postala vprašljivih, saj so ločnice med nezgodovinskostjo in zgodovinskostjo, med nemodernostjo in modernostjo postale epistemološko problematične. Ena od novosti, ki se je pojavila v teh novih okoliščinah, so bili tako imenovani območni študiji (*area studies*), multidisciplinarno področje, ki s stališča različnih disciplin proučuje enotno geografsko ali geopolitično območje (Wallerstein in drugi, 2000, 44–45):

Območni študiji so združili v eno samo strukturo (...) ljudi, katerih disciplinarne pripadnosti so sekale vse tri razmejitvene črte, ki smo jih omenili: zgodovinarji in nomotetični družboslovci so se znašli iz oči v oči z antropologi in orientalisti, zgodovinarji iz oči v oči z nomotetičnimi družboslovci in vsaka izmed vrst nomotetičnih družboslovcev s preostalimi vrstami. Povrh vsega so bili zraven tu in tam še geografi, umetnostni zgodovinarji, raziskovalci nacionalnih književnosti, epidemiologi in celo geologi (Wallerstein in drugi, 2000, 45).

To nas pripelje do *azijskih študij* kot vrste območnih študijev. Ne smemo seveda misliti, da so območni študiji, ki so postavili pod vprašaj določene disciplinarne ločnice, kaj manj produkt svojega časa, kakor so bile to v svojem času druge družboslovne discipline. Nasprotno, kakor pišejo Wallerstein in drugi (2000, 45), so imeli območni študiji ob svojem nastanku popolnoma eksplicitne politične motive, izšli so namreč iz Združenih držav Amerike (ZDA) v času druge svetovne vojne, ko so ZDA zaradi politične vloge, ki so jo imele, potrebovale celostno znanje o okoliščinah na različnih svetovnih območjih. Toda ne glede na to je praksa območnih študijev razkrila, da je bilo dotedanje ostro institucionalno razmejevanje družboslovne vednosti precej umetno (Wallerstein in drugi, 2000, 46).

Vpeljavo azijskih študij na Filozofsko fakulteto v Ljubljani in s tem v slovenski prostor lahko zato ovrednotimo z različnih vidikov, najprej predvsem z vidika, kaj azijske študije pomenijo za epistemološko paradigmo družboslovja navznoter in z vidika, kaj pomenijo za splošno družbeno zavest navzven. Pri vrednotenju teh vidikov pa je najbolj pomembno ohraniti kritično držo in ves čas prevpraševati lastna epistemološka in metodološka izhodišča.

Prvi vidik je notranji vidik samega akademskega sistema disciplin. Osnovna epistemološka paradigma območnih študijev je namreč ta, da se lahko tudi zgodovinarji, nomotetični družboslovci (ekonomisti, politologi, sociologi), filozofi in drugi humanisti lotijo proučevanja nezahodnih območij, s čimer se podre sama logika disciplinarnih razmejitev, najbolj očitno seveda na črti modernosti/nemodernosti. Če je metode družbenih ved, s pomočjo katerih lahko proučujemo »zahodne« družbe, mogoče uporabiti tudi za »nezahodne« družbe, potem se nujno zruši prevladujoča podmena, da so »nezahodna« območja zadosti »drugačna«, da potrebujejo za raziskovanje posebne discipline. Območni študiji v akademskem prostoru so zato pomembni za zavest, da imata lahko tudi Afrika ali Azija nekakšno zgodovino, ekonomijo ali družbeno ureditev.

To pa odpre drugi vidik kritike akademskega sistema disciplin; če so bile nekatere discipline problematične, ker so predpostavljale radikalno »drugačnost« neevropskih družb, ali ne bi morali potemtakem znova prevprašati epistemoloških izhodišč vseh disciplin, saj so bile vse del istega evropskega sistema disciplin, vzpostavljenega v 19. stoletju. Tudi tukaj območni študiji, kot so azijske študije, v ustaljeni sistem disciplin vnašajo nemir in s tem odpirajo prostor razmisleka: zakaj se evropska zgodovina poučuje na oddelku za zgodovino, azijska pa na oddelku za azijske študije? Zakaj se z evropskimi jeziki ukvarjajo na oddelku za jezikoslovje, z azijskimi pa na oddelku za azijske študije, zakaj evropsko umetnost proučujejo na oddelku za umetnostno zgodovino, umetnost azijskih civilizacij pa na oddelku za azijske študije?

S tem pridemo še do tretjega vidika kritike, ki mora biti uperjena v same azijske študije. Ugotovili smo že, da je treba ves čas prevpraševati epistemološka izhodišča vseh disciplin in azijske študije pri tem niso nikakršna izjema, še posebej, če se zavedamo, da je tudi ta oblika proučevanja izšla iz pragmatičnih političnih razlogov. Hkrati pa se lahko upravičeno vprašamo, ali s tem, ko si azijske študije prilastijo polja proučevanja azijskih jezikov, filozofij, književnosti, umetnosti, zgodovine itd., ne pomagajo pri vzdrževanju predstav, da so, na primer, azijska zgodovina, azijska religija, filozofija ali umetnost nekako imanentno »drugačne« in si ne zaslužijo mesta na oddelkih ustaljenih disciplin? Na te pomisleke lahko odgovorimo takole: sinologija, japonologija, koreanistika, indologija ali katera druga disciplina, ki sodi

na področje azijskih študij, so multidisciplinarna področja, v okviru katerih delujejo humanisti in družboslovci z različnih raziskovalnih področij, ki poleg kategorialnega aparata svoje discipline (filozofije, jezikoslovja, umetnostne zgodovine, sociologije, politologije itd.) podrobno poznajo jezike ciljnega območja in lahko na primarnih virih in v konkretnem kulturnem okolju opravljajo raziskave, ki drugim kolegom iz sorodnih disciplin niso dostopne.

Območni študiji so v tem smislu pomagali preseči predhodno zelo problematične razmejitvene črte in odpihniti dvome o tem, ali »ljudstva« v Afriki ali Aziji imajo zgodovino, ali imajo nemara zgodovino le »zgodovinski narodi«. Poleg tega so z uvidom v obstoj specifičnih jezikovno pogojenih konceptov in, širše, konceptualnih aparatov neevropskih družb tudi zmožni relativizirati določene vrednostne in kategorialne sisteme v Evropo zazrtih klasičnih disciplin. Ne moremo se sicer izogniti očitku, da podobno, kakor so se moderno zgodovinopisje, jezikoslovje in družboslovne discipline oblikovale okrog ideološko posredovanih političnih enot, ki jih imenujemo nacionalne države, tudi območni študiji ohranjajo podoben kriterij, ko v okviru, na primer, japonologije ali sinologije proučujejo na videz kulturno jasno zamejene entitete, kakršni naj bi bili Japonska ali Kitajska.

S tem opažanjem pa se nam ponudi možnost za še eno kritiko in nadaljnji uvid. Če smo območnim študijem, kot so azijske študije, pripisali zasluge, da so s svojim pristopom prebile evrocentrične okvire, se otresele orientalističnih predpostavk in s tem presegle tudi teorijo modernizacije in razvojnih stopenj družb in tako do neke mere relativizirale predpostavke vseh družboslovnih in tudi humanističnih disciplin, moramo zdaj od azijskih študij (in območnih študijev na splošno) zahtevati, da relativizirajo tudi lastna izhodišča, ki jih zamejujejo v okvire navidezno jasno razločenih kulturnih področij. Ta uvid oziroma kritika je namreč izjemnega pomena za kritiko samega osrednjega koncepta »kulture« (oziroma družbe, ki naj bi bila nosilka določene kulture), kot nedvoumnega in vnaprej posredovanega objekta proučevanja.

Zasluga azijskih študij navzven zato ne more biti le most do »tujih«, »drugačnih« ali »eksotičnih« kultur in s tem do izboljšave tako imenovanega »medkulturnega dialoga«, temveč predvsem uvid, da so družbe in kulture del širših sistemov in to ne le danes, v tako imenovanem globalnem svetu, temveč da so to vedno bile. Besede, kot so *kultura*, *družba* in *narod*, lahko hitro postanejo meso, in taki ideološki koncepti zameglijo, da gre pri kulturah dejansko le za svežnje kompleksnih razmerij in medsebojnih vplivov. Kakor je v svojem delu *Evropa in ljudstva brez zgodovine*, v kateri se trudi preseči predpostavke o kulturah kot osamljenih otokih, zapisal Eric Wolf:

Za zgodovinarje, ekonomiste in politologe je raziskovalni okvir največkrat posamezen narod. Sociologija še zmerom deli svet na posebne družbe. Celo antropologija, ki se je svoj čas tako rada ukvarjala z razširjenostjo kulturnih potez po svetu, deli svojo snov v ločene predalčke: v vsakem je posamezna družba s svojo posebno kulturo, ki si jo zamišlja kot poenoten in omejen sistem, drugačen v primerjavi z drugimi, enako omejenimi sistemi (Wolf, 1998, 24).

Raziskovalno področje, kot so azijske študije, naj bi torej ne le pokazalo, da obstajajo drugačne kulture in s tem do neke mere relativiziralo kulturne vrednote lastne družbe, temveč predvsem prineselo uvid, da pri kulturah ne gre za negibne in nepovezane, strogo ločene in vase zaprte entitete, temveč za dinamičen preplet družbenih praks, in da so predpostavljene entitete, kakršne so posamezne »kulture« ali pa širša civilizacijska območja, kakršna sta »Zahod« in »Vzhod«, koncepti brez analitične vrednosti, ki vnaprej predpostavljajo določene okvire in so v tem smislu s teoretskega vidika zavajajoči.

To pa je poleg opisanih vidikov, s katerih lahko ovrednotimo pomen, ki ga imajo azijske študije za slovenski akademski prostor in ožje za epistemološko paradigmo humanistike in družboslovja, tudi tisti ključni vidik, ki bi ga raziskovalke in raziskovalci na področju azijskih študij radi ponesli ven, v širši družbeni prostor in družbeno zavest. V času, ko politiki govorijo o tem, da je »multi-kulti« mrtev koncept, ko hkrati z agresivnim vztrajanjem po prostem pretoku kapitala prav tako agresivno gradijo zidove proti prostemu pretoku ljudi, v času, ko se ljudje soočajo z begunsko in migrantsko krizo, ki jih plaši, strah pa vodi naprej v sovraštvo, je poglobljanje razumevanja o »različnosti« kultur na eni strani in njihove povezanosti in medsebojnega vplivanja na drugi še kako pomembno za uspešno sožitje v resnici ene same človeške vrste. Za to razumevanje in za ta dialog si prizadevamo raziskovalci in raziskovalke, ki delujemo v okviru azijskih študij.

V pričujoči monografiji so zbrani prispevki raziskovalk in raziskovalcev z najrazličnejših področij vednosti, s čimer vsak po svoje prispevajo k integraciji humanističnega in družboslovnega raziskovanja v okviru svojega delovanja na področju Azije.

Kot neposreden poseg v problematiko preseganja tradicionalnih epistemoloških okvirov »Vzhoda« in »Zahoda« knjigo odpira prispevek **Jane S. Rošker**, ki se na podlagi Zhang Dongsunove intelektualne zapuščine in primerjave s filozofijo Bertranda Russella ukvarja z vprašanjem sinteze epistemoloških modelov in teoretskih paradigem. Ta skozi prizmo tradicionalne kitajske strukturne paradigme prinaša globlji uvid ne le v oblikovanje moderne kitajske filozofske tradicije, katere ključni

predstavnik je Zhang Dongsun, temveč tudi izzive za sodobne humanistične vede na splošno.

Téa Sernelj v svoji razpravi ostaja na področju filozofije s še enim pomembnih filozofov 20. stoletja, Xu Fuguanom, ki je prav tako svojo filozofijo gradil na sintezi tradicionalne kitajske misli in zahodne filozofije, predvsem miselne zapuščine Platona, Kanta in Hegla. Tako imenovana druga generacija modernih konfucijancev, katere predstavnik je bil Xu, je namreč izšla iz poskusa vzpostavitve sinteze obeh miselnih tradicij, v ozadju katerega je bila prav kriza obeh diskurzov, pri čemer je bil Xu kritičen do nerefektiranega in nekritičnega prevzemanja z »Zahoda«.

Ne le intelektualne, tudi umetnostne in literarne tradicije, ki jih pripisujemo določenim kulturam, so vselej preplet različnih vplivov in stikov in ves čas ostajajo v procesu prehajanja. V času zamrznjeno oko nepoučenega opazovalca strukture vidi le *hic et nunc* in jih razume v absolutnih kategorijah, zato sprememb ne priznava oziroma jih obsoja, zgodovinska analiza pa nam jasno razgrne pred očmi te procese nenehnega prehajanja, kakor to stori **Nataša Vampelj Suhadolnik** v poglavju o poslikavah grobnic dinastij Han, Wei in Zahodni Jin, ko je sinteza budizma kot nove religije in obstoječih motivov, kakršen je bil motiv lotosa, vzpostavila nove oblike grobne umetnosti.

Maja Lavrač v svoji razpravi predstavi pesniško, predvsem lirsko tradicijo Vzhodne Azije, katere analiza pokaže, kako je posebej tista kitajska lirika, ki se je razvila v času dinastije Tang (618-907), s svojim širokim tematskim razponom in slogovnimi novostmi zaznamovala razvoj sosednjih korejske in japonske lirske poezije. Hkrati nam tudi razkrije pomen lirskega pesništva v tem kulturnem prostoru in s tem tudi širši pomen te lirike, ki ji ga zahodne literarne študije dolgo časa niso znale pripisati.

V naslednjem vsebinskem sklopu sledi prvi del razprav o jeziku. Ne le kulture, tudi jezike v kontekstu modernih narodov ponavadi razumemo kot homogene in med seboj jasno razmejene določitelje določene kulturne skupnosti – na primer, naroda. **Luka Culiberg** v svoji razpravi na primeru zgodovinske analize formiranja nacionalnega jezika na Japonskem v kontekstu preoblikovanja japonske družbe v moderno nacionalno družbo pokaže, kako je jezik dejansko družbena institucija, ki, čeprav sama ni homogena, enotna, fiksna in brez tujih vplivov, v svoji strukturni vlogi poskuša kulturnim skupnostim zagotoviti ideološko iluzijo take homogenosti, enotnosti in historične kontinuitete brez tujih vplivov.

Navidezne statičnosti in monološkosti jezika ne spodbija le sociološka analiza jezika, temveč tudi jezikoslovna raziskava, ki obravnava jezik v kontekstu, česar se loti

Andrej Bekeš z analizo naklona in tematske strukture v specifičnih besedilnih žanrih, kakršni so uredniški komentarji v časopisih. Analiza pokaže, da branje pomeni dekodiranje kompleksnega simbolnega sistema, kakršen je jezik, zato je za uspešno razumevanje besedila poleg razumevanja zgradbe in funkcije potrebno tudi širše poznavanje tekoče problematike, saj eliptični slog komentarjev brez tega poznavanja lahko onemogoča poglobljeno razumevanje, to pa ima tudi pomembne implikacije za previdnost pri branju starih besedil in prevajanju »medkulturnih« sporočil.

Budistična tradicija, ki je dolga stoletja zaznamovala širši azijski prostor, se je v 20. stoletju začela širiti tudi na »Zahod«, kjer je ponovno doživljala številne modifikacije pomenov in praks. Z vse večjo popularizacijo meditacije v modernem budizmu se je vse bolj večala tudi popularnost teksta *Satipaṭṭhānasutta*, ki je eden izmed najpomembnejših tekstov o pozornosti oziroma čuječnosti *sati* v palijskem budističnem kanonu in predmet analize razprave **Tamare Dittrich**, ki je z jezikovno analizo kolokacij poskusila filološko rekonstruirati izvirne pomene in interpretacije ključnega besedila palijskega budističnega kanona.

Z vprašanji stika med kulturami se lahko srečamo tudi na ravni fonologije, kakor pokaže razprava **Nine Golob**, ki z vidika glasovne podobe jezika predstavi, kako se izreka slovenskih besed, prenesenih v japonski jezik, spreminja, in kako jo dojemajo govorniki prvega ali drugega jezika.

Za tako imenovano medkulturno razumevanje je torej pomembno razumevanje semiotičnih sistemov, ki strukturirajo določeno kulturno okolje. Jezik je zato ključni del raziskovanja v okviru območnih študijev, tudi na način aplikativnih raziskav. **Irena Srđanović** v svoji razpravi pokaže na pomanjkljivost dosedanjih leksikografskih študij, ki zanemarjajo pragmatične vidike jezika, česar se že zavedajo nekateri avtorji slovarjev, namenjenih učencem tujega jezika, ali slovarjev, ki temeljijo na jezikovnih korpusih.

Ker so jeziki okno v svet tujih kultur, je strokovno učenje jezikov ključnega pomena. **Nagisa Moritoki Škof** je opravila raziskavo med učitelji japonskega jezika v Evropi v kontekstu njihovega zavedanja o problemu disleksije in problematizirala usposobljenost za ustrezno ravnanje v primeru učencev s to motnjo.

Pojav disleksije oziroma njeni simptomi se v različnih kulturah razlikujejo, pri čemer je pomemben dejavnik prav sistem pisave, ki ga določena družba uporablja. Vzhodnoazijske družbe uporabljajo oblikovno in strukturno precej drugačne sisteme pisav v primerjavi z latinično pisavo in o teh pisavah v Evropi v splošni zavesti še vedno pogosto krožijo predstave, ki eksotizirajo azijske pisave, kar se nenazadnje odraža tudi v priljubljenosti predvsem kitajskih pismenk kot motivov za raznorazne tetovaže. **Mateja Petrovčič** v poglavju o azijskih pisavah predstavi ključne

sisteme pisav Vzhodne Azije in pokaže, kako so te pisave uspešno integrirali z računalniško tehnologijo, čeprav je v 60-ih in 70-ih letih med strokovnjaki veljalo prepričanje, da se azijskih pisav tehnično gledano ne da računalniško obdelati.

Zadnji sklop prinaša še nekaj razprav, ki osvetljujejo različne vidike vzhodno-azijskih družb. Eden manj opaznih a kljub temu zgovornih vidikov organiziranosti določene civilne družbe in njene bralne kulture je sistem javnih knjižnic. **Hyeonsook Ryu** in **Primož Južnič** v svoji razpravi z zgodovinsko analizo zakonov o knjižničarstvu v Južni Koreji osvetlita odnos med spremembami zakonodaje in družbenimi okoliščinami, ki privedejo do konkretnih sprememb.

Saša Istenič v svoji razpravi zavzame širšo vzhodnoazijsko optiko, skozi katero poskuša to regijo, ki trenutno velja za eno najbolj dinamičnih, raznolikih in pomembnih regij na svetu, osvetliti z vidika varnostnih vprašanj. Varnostne dileme, ki jih povzroča predvsem medsebojno nezaupanje zaradi zapletene mešanice zgodovinskih vprašanj, ideoloških dejavnikov in ozemeljskih sporov večine držav v regiji, so kljub vse tesnejši regionalni integraciji vedno bolj resne, smer, ki jo bodo ključne akterke v prihodnje dejansko ubrale, pa ostaja nepredvidljiva. Avtorica zato meni, da bo sistem dvostranskih zavezništev ostal ključen element regionalne varnosti, prisotnost ZDA v regiji pa se bo še okrepila.

V zadnji razpravi te monografije se **Tinka Delakorda Kawashima** loti analize razmerja potrošniške kulture in religioznosti. Razprava analizira rastočo popularnost religije v meščanskem okolju zgodnjemoderne Japonske kot osnove za razumevanje religije v moderni dobi. Družbene spremembe so vsekakor vplivale tudi na spremembo ljudskih verovanj, ki se med vsakodnevno interakcijo neprestano prilagajajo in oblikujejo. Zato po mnenju avtorice študij religije v zgodnjemodernem obdobju služi ne samo kot pomembna povezava med srednjeveškimi in modernimi oblikami religiozne prakse na Japonskem, ampak tudi prispeva k boljšemu razumevanju povezanosti ljudske religioznosti s potrošništvom in potrošniško kulturo.

Luka Culiberg
Mateja Petrovčič

Wallerstein, Immanuel in drugi, 2000: *Kako odpreti družbene vede*. Ljubljana: Založba /*cf.

Wolf, Eric R., 1998: *Evropa in ljudstva brez zgodovine*. Ljubljana: SH – Zavod za založniško dejavnost.

Razprave o filozofiji

1 **Strukturalna epistemologija Zhang Dongsuna s posebnim ozirom na Russellov model**

Jana S. Rošker

1.1 Uvod

Na koncept strukture v kitajski epistemologiji sem postala pozorna, ko mi je med raziskovanjem tega področja pred nekaj leti prišlo v roke Zhang Dongsunovo (張東孫) izjemno zanimivo delo iz leta 1934 z naslovom Epistemologija (*Renshi lun* 認識論). V svojem »panstrukturalističnem«¹ sistemu je izhajal iz predpostavke, po kateri je vse, kar lahko spoznamo, zgolj relacijska struktura zunanjega sveta. Ta predpostavka pa ni bila zgolj epistemološke narave, temveč se je nanašala tudi na Zhang Dongsunovo ontologijo, zakaj zunanji svet, katerega objektivni obstoj je avtor vsekakor priznaval, je zanj prav tako strukturno opredeljen: nič, kar obstaja, zanj ni bilo substančno v smislu opredeljive (in s tem določljive) entitete, temveč je obstajalo zgolj v svojih nenehno spremenljivih strukturnih relacijah z drugimi entitetami.

Čas, v katerem je Zhang Dongsun ustvaril to delo, je sodil k najbolj viharним obdobjem novejše kitajske idejne zgodovine, Zhang sam pa k filozofom, ki so – v skladu z zahtevami tedanjega časa – iskali sinteze svoje lastne tradicije z najrelevantnejšimi izhodišči tradicionalne in moderne evroameriške miselnosti.

Zhang Dongsun je zagotovo eden najpomembnejših kitajskih filozofov 20. stoletja. Čeprav je bil zaradi svoje kritike sinizacije marksističnih ideologij in z njo povezane vloge političnega disidenta v zadnjih desetletjih prejšnjega stoletja po krivici skoraj popolnoma pozabljen, je v zadnjih letih v krogih kitajskih teoretikov znova zaznati vse večje zanimanje za njegovo delo. V prvih treh desetletjih 20. stoletja je Zhang sodil k najvplivnejšim mislecem Republike Kitajske. Za svoj sloves se je lahko delno zahvalil svoji izjemni sposobnosti predstavitve in tradicionalnemu kitajskemu duhu prilagojene interpretacije zahodne miselnosti. Njegova dela pričajo o izjemno dobrem razumevanju zahodnih miselnosti in jezikovnih struktur, ki jih pogojujejo. Po drugi strani pa je Zhangu kljub temu uspelo ostati zakoreninjen tudi v lastni tradiciji. Že v mladih letih je bil deležen kakovostne, poglobljene in hkrati obširne klasične kitajske izobrazbe. Bil je eden prvih filozofov, ki so kot alternativo evropski, hegeljanski dialektiki nadgradili ter podrobno izdelali sistem korelativne dialektike, ki temelji na daoistični filozofiji ter na teoretskih izhodiščih Knjige premen (*Yi Jing* 易經). Skozi ves njegov

ontološki in spoznavnoteoretski opus je prepoznaven tudi močan vpliv filozofije chana (*chan* 禪). Zato predstavlja njegova teorija eno prvih konsistentnih in v sebi zaključenih sintez antičnih kitajskih ter modernih evropskih idej. Večina sodobnih teoretikov vidi Zhang Dongsunov največji doprinos prav v njegovi vlogi prvega modernega kitajskega filozofa, ki je ustvaril svoj lastni teoretski sistem na področju spoznavne teorije (Jiang, 2002, 57).

1.2 Poskusi vzpostavljanja sinteze

Za razliko od večine svojih sodobnikov, ki so praviloma izhajali iz teženj po reformaciji tradicionalne filozofije, je Zhang svojo filozofijo osnoval na asimilaciji in sintetizaciji zahodne miselnosti.

V procesu soočanja kitajskih filozofov z evro-ameriško filozofijo seveda ni šlo zgolj za iskanje plodnih sintez med idejnimi zgodovinami dveh različnih kulturno-jezikovnih krogov in dveh različnih filozofskih sistemov, temveč v prvi vrsti za nekakšno »sinizacijo« same zahodne miselnosti, ne toliko v smislu njenega spreminjanja, temveč v smislu iskanja možnosti za čim bolj učinkovito in razumljivo predstavitev njenih specifičnih metod, izhodišč in njenega kategorialnega aparata širšim krogom kitajskih izobražencev.¹ Stiki Kitajske z Evropo in Ameriko na področju znanosti, kulture in filozofije v tem obdobju seveda niso bili plod enakovrednega in neobremenjenega interesa obeh strani, temveč prej rezultat političnih pogojev, ki so Kitajski na pragu 20. stoletja narekovali nujnost poznavanja zahodne tehnologije in njenega idejnega ozadja. Ker je večina izobražencev tega obdobja že pred njihovim soočanjem z zahodno miselnostjo razpolagala s solidnim, če ne izvrstnim poznavanjem svoje lastne idejne tradicije, je pri tem v veliki meri šlo za njeno integracijo v okvire tradicionalnega kitajskega razumevanja sveta.

V tem pogledu ni bil izjema niti Zhang Dongsun, čeprav je ideja panstrukturalistične epistemologije po vsej verjetnosti izhajala iz njegovega poznavanja zahodnih spoznavnoteoretskih diskurzov, ki so v tistem času predstavljali velike premike na področju iskanja novih paradigem zaznavanja, dojemanja in interpretiranja stvarnosti. Zato moramo nekoliko relativizirati Zhang Yaonanovo (張耀南) evalvacijo Zhangovega panstrukturalizma, v kateri trdi, da gre za pionirski doprinos na področju svetovnega strukturalizma in da naj bi Zhang odkril strukturni pristop k spoznanju »domala štirideset let pred tem, ko se je na zahodu pojavil

1 V tem pogledu lahko soočanje Kitajske z zahodom primerjamo s sinizacijo, integracijo in nadgradnjo budistične miselnosti, do katere je postopoma prihajalo v obdobju od 2. do 6. stoletja.

1.4 Pan-strukturalizem

Na tej osnovi je Zhang Dongsun ustvaril posrečeno in zanimivo, čeprav ne povsem dodelano⁴ nadgradnjo osnovnega načela klasične kitajske epistemologije, po kateri je, kot skušam pokazati v pričujoči razpravi, osnovni predpogoj človeškega zaznavanja in dojemanja stvarnosti prav strukturna kompatibilnost zunanjega sveta in človeške zavesti. To po svoji osnovi preprosto načelo se nam jasno razkrije, če upoštevamo izvorni pomen kitajske pismenke *li* (理) in njene poznejše pomenske konotacije, ki ju velja tudi v poznejšem razvoju kitajske idejne tradicije upoštevati kot izhajajoče iz osnovnega pomena strukturne urejenosti.

Glede na dejstvo, da gre pri tem pojmu za enega osrednjih konceptov tradicionalne kitajske filozofije, lahko predpostavimo, da je ta po svojih temeljnih izhodiščih strukturalistična. Ta predpostavka se sklada s specifiko kitajske kulture, v kateri se koncept individuum nikoli ni mogel uveljaviti kot najvišji aksiološki kriterij, temveč je vselej nastopal v okviru korelativnega razmerja z družbo.⁵ Če poskušamo shematsko povzeti njene ideološke in sociopolitične paradigme, lahko rečemo, da je tradicionalna (in v veliki meri tudi sodobna) kitajska družba utemeljena na binarno strukturiranih relacijskih razmerjih med vsemi objekti in subjekti naravne in družbene stvarnosti. V tem okviru nobena entiteta ne more obstajati ločeno od drugih, zato je tudi nikoli ni mogoče obravnavati kot samostojno, individualizirano enoto. Izhajajoč iz strukturno-relacijskega pogleda na svet je vsakršno bivanje opredeljeno z vzajemnim vplivanjem in z vzajemnimi odnosi s tistim, kar je navidezno ločeno od njega. Tudi individualna zavest posameznika se konstituira izključno znotraj relacij, ki opredeljujejo vse, kar je. Zavest posameznika torej ni in ne more biti neka izolirana entiteta; po drugi strani pa pri njej tudi ne gre zgolj za del nekakšne splošne »kozmične« zavesti, torej samo za eno od mnogih struktur vseobsežne, nesubstančne praznine. Zhang operira z idejo sebstva, kakršna se je izoblikovala znotraj klasičnega kitajskega strukturalizma; pri tem gre za t. i. »relacijsko sebstvo« (Lai, 2006), ki je družbeno (in naravno) determinirano oziroma kontekstualizirano (Hall in drugi, 1998, 39–41).⁶

4 Zhang Dongsun je bil v dvajsetih in tridesetih letih, ko je pričel snovati svoj filozofski sistem, izjemno ploden pisec. Pozneje je več let delal kot redni profesor filozofije na Pekinški univerzi (*Beijing daxue* 北京大学). Ob zaostritvi političnega nadzora intelektualcev, kmalu po pričetku protidesničarskega gibanja (*fanyoupai* 反右派) so mu leta 1958 prepovedali opravljati ta poklic. Tako je Zhang najprej nekaj let na isti univerzi opravljal službo smetarja in pometača, pozneje, ob pričetku kulturne revolucije pa so ga zaprli v enega najzloglasnejših »prevzgojnih« taborišč Kitajske. Tam je samo nekaj let pred koncem tega vseobsežnega, radikalnega političnega gibanja podlegel poškodbam psihičnih ter fizičnih muk, ki jim je bil izpostavljen. Zato so mu objektivne politične okoliščine preprečile dokončno izdelati njegovo epistemološko teorijo.

5 Za ponazoritev višjega vrednotenja družbe kot sistema relacij v razmerju do posameznika gl. rezultate medkulturne primerjalne ankete v Rošker (1997, 98).

6 Pri tem gre za razumevanje sebstva kot fokusno polje *Focus-field Self*: Sebstvo je tukaj dojet kot vidik modela *ars contextualis*.

Vzajemna odvisnost z vsemi drugimi sebstvi, s katerimi je povezano, ter z vsemi drugimi entitetami naravnega sveta, katerega del je, ga ne zgolj osmišlja, temveč tudi konstituira kot bivajoče.

»Sebstvo« in »Drugi« sta tukaj v enaki meri del celote, ki pa ni nekaj nerazčlenjenega, neurejenega in statičnega; holistična enost bivanja, ki v imanentni opredeljenosti kitajske tradicije povezuje človeka s kozmosom (*tian ren he yi* 天人合一), obstaja zgolj v nenehni premeni (*yi* 易) binarno strukturiranih korelacij, ki preko pretoka (*tong* 通) v strukturni interferenci tvorijo sprva enostavne, nato pa vse kompleksnejše, strukturne vzorce (*yili* 義理).

V filozofskih refleksijah tega dinamičnega komplementarnega razmerja sprva (pred vplivom budistične filozofije) ni bilo bolečih, a nujnih rezov med sfero konkretno zaznavnih pojavnosti na eni, in področjem, ki se izmika dosegu naših omejenih čutil in misli, na drugi strani. Tudi potem, ko je bila med 2. in 3. stoletjem ta ločnica vzpostavljena, je kitajskim filozofom uspelo to enost še naprej ohranяти, predvsem spričo specifičnosti metodologije korelativnosti, ki je ne moremo enačiti z dualizmi kartezijanskega tipa. Že v neokonfucijanizmu dinastije Song (宋) sta bili sferi nad- in podpojavnosti (*xing er shang, xing er xia* 形而上, 形而下)⁷ znova lepo pospravljeni v medsebojni odnos, ki je bil – tako kot vse drugo – varno umeščen v nedrje skupne strukture. Nadpojavnost kot sfera, ki se izmika našemu empiričnemu dožemanju, in podpojavnost, katere služni objekti smo tudi mi sami (skupaj z vsem drugim, kar nas obdaja), sta bili ponovno združeni.

V tej enosti seveda nista bili poenoteni v smislu istosti, zakaj ta enost je bila pogojena in je hkrati zagotavljala tudi enost – in s tem enkratnost – vsakega posamičnega pojava znotraj same sebe. To je enost, sestavljena iz (v kontekstu konfucijanske doktrine razmeroma fiksnih, v daoističnih in budističnih diskurzih pa nenehno spremenljivih) odnosov ali relacij med vsemi svojimi deli. V okviru korelativnih metodologij so ti odnosi vselej recipročni, kar pomeni, da se vsaka entiteta, ki vstopa v določen odnos, nanaša nase in hkrati na Drugega, ter korelativni v smislu obojestranskega vplivanja. Načelo komplementarnosti združuje po dve vzajemno pogojujoči in hkrati vzajemno dopolnjujoči se entiteti, izraženi v določeni binarni kategoriji, v osnovno strukturno enoto ali vzorec *yili* bivanja, ki lahko na osnovi spremenjenega poimenovanja (drugačne konceptualizacije) zopet nastopi kot del nove binarne kategorije.⁸ Na ta način se osnovne enote med

7 Sama pojma izvirata že iz razlag h Knjigi premen (Zhou yi, 2010, Yi Jing, Xi ci I, 12).

8 Za semantični preobrat, brez katerega tovrstne neokonfucijanske teoretske nadgradnje ne bi bile možne, so zaslužni predvsem predstavniki antične moistične šole in filozofi Čistih pogovorov (*Qing tan* 清談) ter Šole misterija (*Xuan xue* 玄學) obdobja Wei-Jin (魏晉).

seboj združujejo v vse kompleksnejše, dokler ne dosežejo skrajnosti, ki je hkrati neskočnost (*tai ji* 太極). Le-ta predstavlja konec in začetek hkrati in je krovno ime strukture.⁹

1.5 Koncept *li* kot struktura

Kljub svoji prvenstveni poziciji pa konfucijanski diskurzi tudi v pogledu pojma strukture še zdaleč niso predstavljali edine in absolutno odločilne paradigme filozofskega razvoja. Tudi v daoistični tradiciji, predvsem pri njenem klasiku Zhuangziju (莊子) je bil pojem *li* razumljen kot koncept strukture. In tudi v daoističnih kontekstih je ta struktura dojeta kot vseprevejajoča, dinamična enost, v katerih se množica posamičnih, enkratnih strukturnih vzorcev združuje v večje, kompleksnejše, ter zopet razdružuje v enostavnejše, preprostejše, vse bolj individualizirane in zato vse bolj »resnične«. Razliko med konfucijanskim in daoističnim vpogledom v strukturno opredeljenost bivanja je najti predvsem v uporabi divergentnih ontoloških, s tem pa tudi aksioloških in epistemoloških metod, ki so ta vpogleda določale.

»Konfucijanska« struktura je bila vseskozi določena z etično – in zato moralno zapovedujočo – pravilnostjo (*zheng* 正), ki je kot neki »višji« regulativ narekovala vse, od rojevanja in umiranja konkretnih bitij, preko neskončnih, vselej istih menjav letnih časov, pa do vzponov in padcev dinastij ter menjave obdobja vojn in miru, blagostanja in trpljenja. V tem kontekstu je bilo prilagajanje strukturi (*he li* 合理)¹⁰ usodna zapoved (*ming* 命): kdor se ji ni prilagodil, kdor sebe in svojega življenja ni živel v harmoniji (*he* 和) z njo, je predstavljal nekakšen »odvečni« vzorec, ki je posameznike vselej vodil v propad, družbe pa v razsulo (*luan* 亂). Takšni vzorci (obnašanja, življenja, bivanja) so izgubili stik s pretokom (*tong* 通), ki je predstavljal osnovo strukturnega združevanja (*tong li* 通理). Struktura takšnih vzorcev je bila »zamašena« (*sai li* 塞理), »izgubljena« (*shi li* 失理) ali »presekana« (*jian li* 減理).

Medtem ko so si torej državotvorni konfucijanci belili glave s tem, kako ljudstvu na kar najbolj učinkovit način predstaviti nujnost prilagajanja (in v luči »pravilnih« moralnih zapovedi tudi podrejanja) kozmični in državni strukturi, so daoisti tudi v tem pogledu izbirali mehkejšo in v svoji nenehni relativizaciji obstoječega tudi načeloma »bolj strpno« poti. Podobno kot prilagajanje daotu (*dao* 道) je tukaj tudi prilagajanje strukturi nekaj naravnega, nekaj, kar toliko izčrpneje dojamemo,

9 太極只是天地萬物之理。(Zhu Xi, 2010, Li qi shang, 1)

Taiji (najvišja skrajnost) ni nič drugega kot struktura neba, zemlje in vsega obstoječega.

10 漢高帝做事，亦有合理處。(Zhu Xi, 2010. Da xue V, 412)

Tudi cesar Gaodi iz dinastije Han je imel v marsičem prav (dob. v določenih pogledih se je prilagajal strukturi).

kolikor bolj smo pripravljeni ostati preprosti in se v svoji preproščnosti združiti s preprostostjo bivanja. Načelo nedelovanja (*wu wei* 無為), ki je v daoizmu osnovni predpogoj za ta uvid, nas zato privede tudi do hipnih, domala nenačrtovanih združevanj s strukturo in hkrati z daotom.

Zato ni naključje, da se konfucijanski in daoistični pogledi na strukturo (in njeno »kulturo«, torej človeško družbo (*wen li* 文理)), nadvse jasno razlikujejo prav v pogledu njenih etičnih konotacij. Medtem ko je struktura vseh struktur (*zhen li* 真理)¹¹ konfucijancem predvsem vseobsežni (in zato nujno tudi etični) regulativ, je pri daoistih taista reč samo danost tukajinzdajšnjega hipa, ki posameznikom, posameznicam in njihovim združbam še vedno omogoča svobodno odločanje v smislu njihove (ne)prilagodljivosti.

Kot smo že omenili, pa se različni vidiki strukturnega razumevanja stvarnosti v kitajski tradiciji ne ločujejo in ne prepletajo zgolj v ontoloških in etičnih diskurzih, temveč tudi na področju epistemologije, povezane z vprašanji jezika in pomena. Klasična kitajska strukturna semantika, katere pričetke najdemo v delih poznih moistov in nomenalistov, se je razcvetela že v obdobju zgodnjega srednjega veka, kjer se je kot struktura konceptov ali imen (*ming li* 名理) razvijala predvsem v sklopu neodaističnih diskurzov pripadnikov skupine Čistih pogovorov in Šole misterija. V teh kontekstih je bila v središču filozofskega interesa struktura konceptov, izražena predvsem skozi vprašanje o binarno dojetem razmerju med jezikom in pomenom (*yan yi* 言意). V ospredju teoretskih prizadevanj takratnih kitajskih filozofov sta bila tudi struktura človeškega občutenja in njen odnos s strukturo glasbe, predvsem zaradi pomembne pozicije glasbe ter njenih družbenih funkcij v sklopu klasične konfucijanske doktrine.

Konfucijansko stališče o pomenu in morebitno uporabnih funkcijah strukturne semantike se je oblikovalo šele po reformi klasičnega konfucijanstva in njegovi pretvorbi v konfucianizem. Idejni očetje te prenove¹² so se pri tem v duhu splošne namembnosti novega nauka¹³ osredotočali predvsem na takšna pojmovanja konceptov ali imen (*ming* 名), ki jih je bilo mogoče poenotiti, unificirati in so lahko zato služili kot osrednji kriterij »pravilne« urejenosti, torej združevanja s strukturo, videno kot osrednji in vseprisotni regulativ bivanja. Koncepti, imena so zanje predstavljala nekaj, kar mora biti poenoteno, kajti konfucijanci so videli edino razumno možnost medčloveške komunikacije in človeškega sobivanja šele v tej lingvistično

11 Dob. resnična struktura ali struktura resničnosti. V sodobni kitajščini ta termin pomeni resnico.

12 Tukaj velja posebej izpostaviti filozofa Dong Zhongshuja (董仲舒) (179–104 pr. n. št.).

13 Pri tem je šlo zlasti za prikrito vključevanje elementov doktrine absolutističnega legalizma v ogrodje konfucijanske terminologije.

reflektirani in določljivi unifikaciji vseh pojavnosti. Zato so svoj sistem dojemanja jezika zgradili na temeljih protolegalističnih in legalističnih diskurzov o razmerju med koncepti (imeni) in stvarnostjo (*ming shi* 名實).

Daoistični klasiki so imeli tudi o tem, kot tudi o razmerju med dojetjem in posredovanjem, popolnoma drugačno mnenje. Tudi zanje je tako stvarnost kot tudi naše dojetje le-te strukturirano, čeprav manj »urejeno« (v smislu lične in dobro pregledne »pospravljenosti«). Ker pa je struktura »zunanjega« sveta, struktura vesoljstva (*tian li* 天理) v očeh daoistov precej svobodnejša in precej manj regulativna kot v razumevanju konfucijancev, prepušča – hkrati s svobodo – vsem ljudem in njihovi vrženosti v svet pojavnosti samo njim lastno, »sebstveno« možnost odgovornosti, ki se kaže v avtonomiji odločanja. Slednja – za razliko od konfucijanskega videnja – pa nikakor ni utemeljena na izgubi povezanosti s strukturo. Zhuangzi in njegovi somišljeniki se niso obremenjevali z vprašanji »pravega« jezika, temveč so govorcem (in mislecem) vseh spolov in prepričanj dopuščali avtonomna odločanja o tem, kar mislijo, povedo in slišijo. Struktura jezika in njegovih kognitivnih ter lingvističnih konceptov (*ming li* 名理) se je v daoističnih (pa tudi neodaoističnih) diskurzih lahko združila s strukturo pomena (*yi* 意), vendar to nikakor ni bilo nujno. Odločitev o tem, kaj in kako naj misli in govori ter kako si želi biti razumljen, je torej vselej zgolj v rokah posameznika, tako kot odločitev o tem, kako naj razume vse, kar zazna. Celotni uvid v strukturo, ki to zaznavanje opredeljuje, je pri daoistih stvar osebne odločitve.

Zato struktura kozmosa pri daoistih ni nikoli samo prazna, kakor denimo tista, ki opredeljuje kitajske transformacije in nadgradnje budistične miselnosti.¹⁴ Budistični koncept izpraznjenja strukture se konča v nirvani, medtem ko nam pot do nje kažejo neštete strukture iluzornosti, ki se ne nanaša zgolj na pojaven svet, temveč tudi na svet, ki vključuje vse posamične identitete, ujete v brezštevne konstelacije Sebstva in Drugega.

1.6 »Medkulturne« razlike

Vsi ti vplivi in vse te mnogovrstne interpretacije strukture, strukturnih vzorcev in strukturnega reda so se v kitajski filozofiji – čeprav v bolj ali manj latentni in transformirani obliki – ohranile vse do danes. Kot rečeno, je Zhang Dongsun izhajal iz novoveške evropske, zlasti Kantove filozofije, kot tudi iz specifičnih izhodišč kitajske tradicije. Poleg predpostavke o strukturni združljivosti zunanjega sveta in zavesti, ki izhaja že iz antične kitajske epistemologije, je v njegovem delu opazen

14 Gl. poglavje 3.4 v Rošker (2012).

tudi vpliv chan budizma, opredeljenega z zgoraj omenjeno praznino vseh pojavnosti, njihovo iluzornostjo in minljivostjo, ki ne zaobjema zgolj zunanje stvarnosti, temveč tudi sebstvo in njegovo identiteto. Zato je ena temeljnih razlik med strukturalističnim realizmom, kakršen se je razvil v zahodni epistemologiji (Psillos, 2001, 513), in Zhang Dongsunovim panstrukturnim sistemom v tem, da slednji ne trdi zgolj, da je struktura edino, kar lahko spoznamo, temveč tudi, da zunanji svet kot tak ne pozna nobenih substančnih (ali samobitnih) objektov. Ta svet obstaja zgolj v nesubstančni strukturi, ki je (v strogo fizičnem pogledu) torej prazna, saj je podvržena nenehnemu spreminjanju.

Logična posledica epistemološkega strukturalističnega realizma zahodnega tipa je tudi predpostavka, po kateri lahko iz danosti izkustvenega sveta sklepamo na resničnost tistega, kar empirično ni dojemljivo. Tako je Russell denimo menil, da ustrezajo objektivne stvari zunanjega sveta skupni strukturi pojavnosti in substance. Zato naj bi bilo možno in legitimno, da iz prvih sklepamo na slednjo.

Tradicionalno kitajsko sklepanje po analogijah je bilo že od antičnih disputov naprej opredeljeno s semantičnimi konotacijami, kar postavlja pod vprašaj samo naravo formalnega sklepanja, kakršno je prevladalo v tradicionalni evropski logiki. Poleg tega Zhangov panstrukturalizem sicer sloni na strukturi *združljivosti*, ne pa tudi na strukturi *istovetnosti* zunanjega in notranjega sveta. Sama narava spoznanja je zanj precej bolj kompleksna: čeprav zaradi lažje ponazoritve te kompleksnosti sam še vedno izhaja iz predpostavke o obstoju dvojnosti subjekta in objekta spoznanja, ki naj bi zakoličevala spoznavni proces oziroma teoretski model njegovega ustroja, pa pri povezavah med subjektom (in njegovim izkustvenim aparatom) ter objektivno sfero empirično nedosegljivega sveta zanj ni natančnih, enoznačnih in statičnih korelacij.

Zato Zhang Dongsunov teoretski model spoznavnega procesa že v osnovi ne sloni na predpostavki pridobivanja spoznanja preko metod formalnega sklepanja.

1.7 Ozadje

Zhang v svoji spoznavni teoriji izhaja predvsem iz tradicionalnega kitajskega koncepta kvalitativnega spoznanja, kakršnega je – na osnovi dobrega poznavanja konfucijanskih in daoističnih izhodišč – opredelil že njegov sodobnik Xiong Shili (熊十力) (1885–1968):¹⁵

15 Za podrobnejšo razlago in predstavitev Xiongovih konceptov kvalitativnega in kvantitativnega znanja ter prirojene oziroma priučene zavesti gl. Rošker (2009).

即此真己，在量論中，說明覺悟，即所謂性智……這種覺悟雖不離感官經驗，要是不滯於感官經驗而恒自在離系的。(Xiong, 1992, 249)

V svoji spoznavni teoriji pravim temu ozaveščenje, ki je kvalitativno spoznanje. To ozaveščenje sicer ni ločeno od čutnega izkustva, vendar se ob njem ne ustavi in obstaja večno zunaj vseh sistemov.

Drugi tip spoznanja, kamor med drugim sodi tudi sklepanje, ustreza funkciji kvalitativnega spoznanja oziroma priučeni zavesti. Xiong ga imenuje kvantitativno spoznanje (*liangzhi* 量智).¹⁶

量智，是思量和推度，或明辨事物的理則、及於所行所歷簡，擇得失等等的作用故，故說名量智，亦名理智。此智，元是性智的發用，而卒別於性智者。因為性智作用，依官能而發現，即官能得假之以自用。(Xiong, 1992, 249)

Kvantitativno spoznanje je mišljenje in sklepanje oziroma razčlenjevanje zakonitosti stvari. Nanaša se na raziskovanje in vrednotenje vsega, kar se dogaja. Zato mu pravim kvantitativno ali racionalno spoznanje. Ta vrsta spoznanja je funkcija, ki izhaja iz kvalitativnega spoznanja in vanj vnaša razlikovanja. Ker je tovrstno kvantitativno spoznanje funkcija oziroma način delovanja kvalitativnega spoznanja, je odvisno od čutil in tudi čutila ga potrebujejo za svoje delovanje.¹⁷

Kvantitativno spoznanje, ki po Xiongu tvori tudi osnovo znanstvenega spoznanja (Rošker, 2008, 301), vključuje sklepanje iz fiksnih, v vsakem času in prostoru »veljavnih« predpostavk. Koncepta kvalitativnega spoznanja, kakršnega je opisal Xiong in kakršno izvira iz realističnih struj konfucijanske filozofije,¹⁸ pa ne gre enačiti z introspektivnim modelom, kakršen se je razvil v solipsističnih diskurzih daoizma in konfucijanske Šole zavesti (*Xin xue* 心學), po katerem zunanji svet nima objektivnega obstoja, temveč je zgolj transformacija naše zavesti.

Tudi Zhang Dongsunov panstrukturalizem je v svoji osnovi kvalitativni tip spoznanja. Ker izhaja iz nesubstančnosti in nenehne spremenljivosti vseh strukturnih vzorcev, so tudi korelacije med njimi nesubstančne in jih zato ni možno formalizirati. Nobena od njih namreč ni primerljiva s statičnimi in fiksnimi premisami,

16 Kljub enaki izgovorjavi Xiongovega termina *liangzhi* (量智) v smislu kvantitativnega spoznanja ne gre zamenjevati z neokonfucijanskim terminom *liang zhi* (良知), ki pomeni apriorno znanje. Kot bodo verjetno opazili tudi nesinologi in nesinologinje, sta oba navedena termina sestavljena tudi iz popolnoma različnih pismenk.

17 Pri tem je treba opozoriti na dejstvo, da je bila v kitajski tradiciji zavest (*xin* 心) dojeta kot eno izmed čutil.

18 V tem smislu so dragocene predvsem neokonfucijanske spoznavne teorije, ki so pretežno operirale z binarno kategorijo raziskovanja stvari oziroma indeksiranja stvarnosti (*gewu* 格物) in popolnega ali dokončnega znanja (*zhi zhi* 至知).

s pomočjo katerih se je moč dokopati do veljavnih sklepov. Kljub temu pa so te korelacije po Zhangu (edina) možna vez med Nami in Vsem drugim.

Zhangovo videnje spoznavnega procesa temelji na tradicionalnem kitajskem konceptu¹⁹ strukturne interference različnih svetov. V njem se kontinuirano dogajajo združevanja in razdruževanja različnih, vzajemno (ne)usklajenih strukturnih vzorcev. Čas in prostor sta v njem samo še funkciji drug drugega. Čas je označen preko vselej drugačnih prostorskih konstelacij, ki sestavljajo strukturo geometrije, prostor pa se (v obliki trajanja) udejanja preko bliskovitih, hipnih utrinkov našega zavedanja. Tudi to trajanje samo je po Zhangu sicer lažno in minljivo, a vendar dovolj dolgo resnično, da lahko predstavlja naš edini most z zunanjim svetom.

Model kvalitativnega spoznanja, kakršnega so opredelili neokonfucijanci, je seveda v sebi vključeval številne elemente budističnih, zlasti chanskih in daoističnih epistemologij. Tako kot v modelu Zhang Dongsuna izhajajo tudi epistemološki sistemi chan budizma iz predpostavke o subjektu in objektu spoznanja.²⁰ Seveda sta oba pola tega spoznavnega konstrukta po svojem bistvu iluzorna, vendar zato še zdaleč ne neobstoječa. Kot del nešteti vzorcev pojavnosti ostajata del strukture naše identitete, vse dokler ne zaobjamemo dejstva, da je tudi ta iluzorna. Ljudje se lahko v svojem zavedanju tej strukturi prilagodimo in ji sledimo, a v tem primeru se bomo oddaljili od smotrov našega duhovnega razvoja, ki se kažejo v izpraznjenju te strukture (*kong li* 空理).

Neokonfucijanski filozofi so prevzeli budistični konstrukt subjekta in objekta spoznanja,²¹ vendar brez budističnega atributa iluzornosti. Prav njihovo osredotočenje na dejanskost teh dveh protipolov spoznanja je neokonfucijancem omogočilo, da so mednju integrirali številne klasično kitajske elemente, ki so se najjasneje pokazale v njihovi dosledni uporabi binarnih kategorij in načela komplementarnosti.

V Zhang Dongsunovem modelu najdemo elemente obeh metod, ki smo ju obravnavali v prejšnjih odstavkih, in vendar ga ni možno popolnoma izenačiti z nobeno od njih. Kot izrecno trdi sam (Zhang, 1995, 214), njegov sistem namreč ni solipsističen in sploh ne razločuje med materijo in idejo oziroma med substanco in pojavi. V tem je temeljna in radikalna razlika med chan budistično in Zhang Dongsunovo epistemologijo. Tudi (neo)konfucijanska epistemologija se kot celota

19 Koncept strukturne interference je v kitajski tradiciji pogojen s pretokom tong.

20 V terminologiji siniziranega budizma sta ta dva pojma označena kot *neng zhi* (能知) in *suo zhi* (所知) (dob. spoznavni potencial in prostor spoznavanja).

21 Sama ideja o spoznavnem procesu kot o nečem, kar je opredeljeno s subjektom in objektom spoznanja, je seveda tudi na Kitajskem precej starejša, saj jo najdemo že pri poznih moistih (Mozi, 2010, Jing shuo shang, 5, Jing xia, 110) in nomenalistih (Gongsun Long, 2010, Jian bai lun, 16), pa tudi pri Zhuangziju (Zhuangzi, 2010, Yang sheng zhu, 1). Kljub temu pa je pridobila na splošni veljavi šele z razvojem neokonfucijanstva kot dela državne ideologije.

v marsičem razlikuje od panstrukturalističnih izhodišč: medtem ko je prva utemeljena na strukturnih relacijah, ki so fiksne, nespremenljive in ki vselej težijo k pravilnosti zheng, je Zhangov panstrukturalizem bolj nagnjen k prioriteti gibanja in spreminjanja. Zhang je torej v statično regulativnost neokonfucijanskih konstruktov vnesel dinamično interferenčno strukturo nenehnega, neopredeljivega in nikoli popolnoma dojetega združevanja in razdruževanja predstavnega, pojavnega in resničnega sveta. V tem pogledu bi lahko njegovo epistemologijo primerjali tudi z daoističnimi izhodišči.

Zhangov epistemološki sistem panstrukturalizma je torej nedvomno zrasel tudi na osnovah tradicionalnih diskurzov, ki sodijo v različne filozofske šole in struje. Le-te so se med seboj razlikovale predvsem po temeljni ideološki in aksiološki (zlasti moralno-etični) naravnosti.

1.8 Zaključek

Tovrstna tradicionalna kitajska strukturna paradigma, ki se je oblikovala in razvijala preko različnih konotacij termina li, nedvomno sodi k temeljnim vidikom raziskovanja sveta in pozicije človeka v njem znotraj kitajske filozofije. Zhangov pomen je med drugim ravno v tem, da je znal oživiti in povzeti te strukturno-relacijske konotacije termina li, ki nedvomno sodijo k najpomembnejšim (in potencialno najbolj daljnosežnim) specifičnim značilnostim kitajske filozofije. Njegov lastni sistem moderne spoznavne teorije, ki v marsikaterem pogledu predstavlja posrečeno sintezo novodobne znanosti in tradicionalne kitajske miselnosti, temelji na njegovi redki sposobnosti plodnega združevanja epistemoloških miselnosti²² antične kitajske in chan budistične filozofije. Kljub nekaterim nedodelanim in v sistematskem pogledu pomanjkljivim vidikom njegove teorije,²³ si Zhang Dongsun nedvomno zasluži več pozornosti, kot mu jo trenutno odmerjata tako zahodna kot tudi kitajska akademska javnost.

Termin li, ki je v središču njegove strukturne epistemologije, predstavlja koncept, ki v sebi (podobno kot termin dao), združuje vrsto različnih pomenskih konotacij in interpretacij. Kljub temu pa predstavlja način (ali metodo) osnovnega uvida v naravo bivanja in vseh njegovih ontoloških, etičnih in epistemoloških vidikov. Seveda diskurzov specifično kitajske filozofske tradicije ne moremo uvrstiti v sistem, ki bi

22 Kitajska tradicija ni poznala vzajemno natančno razmejenih in konceptualno zakoličenih znanstvenih disciplin oziroma filozofskih poddisciplin. Zato v njenem okviru ne moremo govoriti o epistemologiji kot znanstveni disciplini, temveč zgolj o epistemološki miselnosti.

23 Te pomanjkljivosti so v največji meri rezultat dejstva, da je bilo Zhang Dongsunu v zadnjih petindvajsetih letih življenja, torej ravno v času, ko bi bil moral stilistično izpiliti, vsebinsko zaokrožiti, terminološko poenotiti in sistematsko dodelati svoje teorije, pisanje in objavljane lastne miselnosti prepovedano.

bil primerljiv s kategorizacijo posamičnih disciplin, kakršna se je razvila v nedrju evropske tradicije. Kljub temu pa lahko trdimo, da so tudi tradicionalni kitajski filozofi konkretne problematike, ki so jih obravnavali, običajno interpretirali v odnosu do teorij, čeprav le-te niso povsem ustrezale pomenom teorij, definiranim v evro-ameriških diskurzih.

Strukturna teorija, kakršna se je vzpostavila v kitajski idejni tradiciji, je temeljila na konceptu li kot izrazu, ki opredeljuje osnovni stroj oziroma osnovno naravo vsega obstoječega. Pri tem je šlo torej za takšen uvid v resničnost, kakršnega je možno opisati in razložiti v okviru konceptualne zasnove lija, ki hkrati predstavlja tudi njegovo temeljno predpostavko. Zato je bilo na podlagi skupnega sprejemanja te strukturne teorije možno vzpostavljati tudi prognoze in navodila za konkretna (bodisi individualna bodisi politična) dejanja. V središču teorije lija je torej strukturni model resničnosti, ki zaobjema tako njene ontološke kot tudi etične in epistemološke vidike.

To je organski stroj bivanja, ki v svoji neustavljivi dinamiki vključuje vase tako svet, kakršnega spoznavamo in soustvarjamo sami, kot tudi svet, ki ždi nekje zunaj dometa naše zavesti. Spoznavne metode, ki izhajajo iz te paradigme, so bile vselej opredeljene s korelacijami. Struktura v smislu koncepta li za svoj obstoj namreč ne potrebuje nujno objektov, a je vendarle hkrati pogojena z njihovimi vzajemnimi korelacijami. Ta korelativni princip se ni kazal zgolj v vzajemnih razmerjih med posameznimi entitetami (h kakršnim sodijo denimo subjekt in objekt spoznanja, zunanji in notranji svet itd.), temveč že v sami strukturi bivanja kot taki. Strukturna interferenčnost, ki se udejanja preko prostega pretoka tong, sodi k temeljnim atributom koncepta li. Ta dinamična lastnost omogoča strukturi, da se v njej nenehno združujejo in razdružujejo različni parcialni vzorci (*yi li* 義理). Prosti pretok, ki tovrstne interakcije omogoča, je združljivost korelacij, ki lahko, če jih obravnavamo z vidika naše, človeške percepcije, sodijo v popolnoma različne sfere oziroma oblike ali načine bivanja. Resničnost, stvarnost in dejanskost so v tem kontekstu, kot smo že večkrat omenili, v enaki meri binarno opredeljene. Čeprav je ločnica med temi kategorijami v kitajskih spoznavnih teorijah često zabrisana, je v središču njihove pozornosti vendarle vselej neki uvid, ki se ne nanaša zgolj na metode razumevanja, temveč tudi na reševanje konkretnih problematik. Metode strukturno pogojenega spoznanja so namreč v kitajski tradiciji običajno zaznamovane s težnjo po enoti znanja in delovanja oziroma izvajanja (*zhi xing* 知行). Tudi korelacija med njima je namreč del strukture, katere temeljna lastnost je potencial združevanja.

Prav v tesnem odnosu med teoretskimi paradigmi in neposredno prakso, h kakršnemu je po svoji strukturni paradigmi težila kitajska idejna tradicija, se nam pokaže

njen dragocen doprinos k razumevanju ne zgolj samih kitajskih, temveč tudi evro-ameriških idejnih tradicij in sodobnega razumevanja sveta. Raziskava metodoloških predpostavk, ki naj bi omogočile tovrstno združevanje teorije in prakse, zagotovo sodi k pomembnim in hkrati nujnim izzivom za sodobne humanistične znanosti.

Literatura in viri

- French, Steven, 1999: Models and Mathematics in Physics. V: *From Physics to Philosophy* (ur. Butterfield, Jeremy in Pagonis, Constantine). Cambridge: Cambridge University Press. 187–207.
- Gongsun, Long (公孫龍). *Chinese Text Project*. Dostopno na naslovu: <http://ctext.org/gongsunlongzi> (citirano 7. februar 2016).
- Hall, David L. in Ames, Roger T., 1998: *Thinking from the Han: Self, Truth and Transcendence in Chinese and Western Culture*. Albany, New York: State University of New York Press.
- Jiang, Xinyang, 2002: Zhang Dongsun: Pluralist Epistemology and Chinese Philosophy. V: *Contemporary Chinese Philosophy* (ur. Cheng, Chung-ying in Bunnin, Nicholas). Oxford: Blackwell Publishers. 57–81.
- Ladyman, James, 1998: What is structural realism? *Studies in History and Philosophy of Science*. 29. 409–424.
- Lai, Karyn, 2006: *Learning from Chinese Philosophies – Ethics of Interdependent and Contextualised Self*. Burlington: Ashgate.
- Mozi (墨子). *Chinese Text Project*. Dostopno na naslovu: <http://ctext.org/mozi> (citirano 7. februar 2016).
- Psillos, Stathis, 2001: Is Structural Realism Possible? *Philosophy of Science*. 68/3. 13–24.
- Psillos, Stathis, 2006: The structure, the whole structure, and nothing but the structure? *Philosophy of Science*. 73/4. 560–570.
- Rošker, Jana S., 2008: *Searching for the way – Theory of knowledge in pre-modern and modern China*. Hong Kong: Chinese University Press.
- Rošker, Jana S., 2009: Modern Confucian Synthesis of Qualitative and Quantitative Knowledge: Xiong Shili. *Journal of Chinese philosophy*. 36/3. 376–390.

- Rošker, Jana S., 2012: *Traditional Chinese Philosophy and the Paradigm of Structure (Li)*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Russell, Bertrand, 1919: *Introduction to mathematical philosophy*. London: George Allen and Unwin.
- Russell, Bertrand, 1918[1957]: The relation of sense-data to physics. V: *Mysticism and logic*. New York: Doubleday Anchor. 140–273.
- Russell, Bertrand, 1992[1927]: *The analysis of matter*. London: George Allen and Unwin.
- Russell, Bertrand, 2000: Uncertain Paths to Freedom: Russia and China, 1919–22. V: *The collected papers of Bertrand Russell*. Vol. 15 (ur. Rempel, Richard A. in Haslam, Beryl). London: Routledge.
- Votsist, Ioannis, 2003: Is structure not enough? *Philosophy of Science*. 70/5. 879–890.
- Xiong, Shili (熊十力), 1992: Xin weishi lun 新唯識論. In: *Xiong Shili lunzhu ji zhi yi*. Beijing: Zhonghua shuju.
- Zhang, Dongsun (張東蓀), 1929: *Xin zhexue luncong* (新哲學論叢). Beijing: Shangwu yinshuguan.
- Zhang, Dongsun (張東蓀), 1995: *Lixing yu liangzhi – Zhang Dongsun wenxuan* (理性與良知——張東蓀文選) (ur. Zhang, Rulun). Shanghai: Shanghai Yuandong chubanshe.
- Zhang, Yaonan (張耀南), 2000: Cong ershi shiji Zhongguo zhexue kan Zhang Dongsun zhi »jiagou lun« (從二十世紀中國哲學看張東蓀之‘架構論’). *Xueshu jie*. 81/2. 143–150.
- Zhu, Xi (朱熹): Zhuzi Yulei (朱子語類). *Chinese Philosophical Etext Archive-- Song (宋) through Qing (清) Texts*. Dostopno na naslovu: <http://sangle.web.wesleyan.edu/etext/song-qing/song-qing.html> (citirano 25. julij 2010).
- Zhuangzi (莊子). *Chinese Text Project*. Dostopno na naslovu: <http://ctext.org/zhuangzi> (citirano 7. februar 2016).

2 Xu Fuguanova primerjava koncepta *you* v Zhuangzijevi in Konfucijevi estetiki

Téa Sernelj

2.1 Uvod

Xu Fuguan (徐復觀) (1903–1982) je pomemben kitajski filozof 20. stoletja, katerega teoretski doprinos je v središču interesa akademskih krogov na Kitajskem in Tajvanu, medtem ko je v zahodnem akademskem svetu praktično še neraziskan. Miselna struja modernega konfucijanstva, h kateri spada omenjeni teoretik, je diskurz, preko katerega so se najbolj jasno izrazile razvojne smernice za rehabilitacijo kitajskega tradicionalizma. Ta struja se je začela razvijati na začetku 20. stoletja in se je dokončno oblikovala leta 1957.

Prvi dan v letu 1958 je skupina tajvanskih in hongkongških filozofov namreč objavila Deklaracijo za reevalvacijo kitajske kulture kot svetovne dediščine (*Wei Zhongguo wenhua jinggao shiji erenshi xuanyan* 為中國文化敬告世界人士宣言). Ta dokument predstavlja temeljni manifest, ki opredeljuje in določa vsebino in cilje modernega konfucijanstva. (Sernelj, 2013, 73).

Poleg Xu Fuguana so bili člani skupine, ki je izdala deklaracijo, še Zhang Junmai (張君勱) (Carsun Chang, 1887–1969), Mou Zongsan (牟宗三) (1909–1995) in Tang Junyi (唐君毅) (1909–1978). Ti moderni teoretiki še danes veljajo za utemeljitelje modernega konfucijanstva kot sistema, ki si je prizadeval za sistematično reinterpretacijo tradicionalne kitajske filozofije kot tudi kitajske kulture na splošno, skozi prizmo poglobljenega razumevanja zahodne, še posebej Platonove, Kantove in Heglove filozofije (Bresciani, 2001, 27).

Ti filozofi veljajo za predstavnike druge generacije modernih konfucijancev (prav tam). V nasprotju s pionirji tega gibanja (tj. prvo generacijo), ki so vsaj do leta 1949, večina pa do svoje smrti živeli na celinski Kitajski, je večina druge generacije živela in delovala na Tajvanu in v Hongkongu.

Večina modernih konfucijancev je razumevala modernizacijo kot neke vrste racionalizacijo sveta. V iskanju nove filozofske osnove so se večinoma osredotočali na vprašanja povezana z ontologijo, s katero so se spoznali v okviru zahodnih idej in filozofskih sistemov.

Na splošno so sledili premisi, po kateri so vprašanja notranje resničnosti kozmosa, substance bivajočega in Absoluta vprašanja, ki določajo pomen človeškega življenja

(Bresciani, 2001, 27). Kot taka so ta vprašanja bistvena za vzpostavitev nove, moderne družbe, kot tudi za ohranitev integrirane, neodtujene kulturne identitete Kitajcev in Kitajk.

Struja modernega konfucijanstva je vzniknila iz poskusa vzpostavitve sinteze zahodne in kitajske tradicionalne misli, pri čemer je bil ta poskus definiran s krizo obeh diskurzov (Rošker, 2013, 75).

Ideali modernih konfucijancev niso bilo omejeni zgolj na prizadevanje za revitalizacijo in rehabilitacijo ideološke tradicije, iz katere so izhajali. S tega vidika je bilo jasno, da so lahko začeli intelektualni proces modernizacije konfucijanstva samo na osnovi njegove sinteze z idejami, uvoženimi iz evro-ameriške filozofije, saj je le-ta predstavljala kulturno ozadje, iz katerega se je modernizacija dejansko razvila.

Prizadevanja modernih konfucijancev niso izhajala samo iz težnje po iskanju rešitve njihove lastne tradicije, temveč tudi iz namere po rešitvi te, izvorno tuje, ideološke tradicije, ki se je dokončno zapletla v lastne filozofske štrene (Rošker, 2013, 75).

Na splošno si je druga generacija prizadevala za ponovno oživitev svoje lastne kulturne identitete v smislu »presaditve starih korenin« kitajske tradicije, saj je menila, da je to edini način za njeno preživetje. Ta transplantacija korenin pa ni služila zgolj kot orodje, ki bi omogočilo njeno preživetje. Predstavniki druge generacije (vključno s Xiong Shilijem) so iskreno upali, da bi lahko nudila tudi nove metode za izpopolnitev in nadaljnji razvoj filozofije in etike na globalni ravni.

Prepričani so bili, da bi dosledna in natančna prenova kitajske idejne tradicije lahko pripeljala do ustanovitve novega filozofskega sistema moderne kitajske misli, ki bi se lahko aktivno vključila v mednarodne dialoge modernih družb.

Xu Fuguanova raziskovalna področja so bila filozofija, sociologija kulture in literarna ter umetnostna kritika. Velja za enega prvih teoretikov kitajske estetike in sodobne kitajske misli.

Kot odličen esejist je Xu Fuguan znan predvsem po svojem izjemnem poznavanju razvoja antične kitajske družbe, še posebej njenih političnih, duhovnih in kulturnih značilnosti. Xu Fuguan prav zaradi širokega spektra svojih raziskovalnih področij ni objavil pretirano globokih filozofskih razprav, kot je to storila večina modernih konfucijancev. Kljub temu pa je temeljni metodološki pristop, ki določa njegov specifični pogled na idejni razvoj tradicionalne kitajske duhovne kulture, v akademskih krogih še precej neznan, čeravno so rezultati njegovih raziskav na tem področju izjemno zanimivi in bi lahko predstavljali pomemben doprinos k nadaljnjemu razvoju raziskav na področju primerjalnih študij.

2.2 Xu Fuguanov koncept zaskrbljene zavesti in telesnega spoznanja

Večina modernih konfucijancev poudarja pomembnost izgradnje nove ontologije, ki bi služila kot osnova za konfucijansko prenovu. Xu Fuguan je bil praktično edini predstavnik druge generacije, ki je menil, da metafizika in ontologija nista primerni orodji za razumevanje antične kitajske misli, še manj pa za razvoj njene interpretacije, ker po njegovem mnenju pragmatična srž teh diskurzov ni vodila do koherentno strukturiranega metafizičnega sistema, kot so ga zgradili, denimo, antični grški filozofi (Sernelj, 2013, 80).

Namesto tega so antični kitajski filozofi razvili idejo etike, utemeljene na »božanski ali nebeški« esenci človeškega bitja, neposredno iz t. i. »primitivne« stopnje religiozne in mitološke družbe.

Tradicionalni religiozni koncepti, ki so predstavljali osrednji del prevladujočih verovanj v zgodnjem obdobju dinastije Zhou, so se popolnoma razblinili, čim se je nomadska kultura zlila z agrarno. Ta preobrat je bil izjemno pomemben, ker kaže na to, da je v tistem času kitajska družba že vstopila v obdobje, ki ga Karl Jaspers imenuje *osno obdobje* (Sernelj, 2013, 98).

Xu je trdil, da se ta preobrat ni zgodil zato, ker bi ljudje prepoznali svoje lastne omejitve in bi zato stremeli k transcendenci in neskončnosti bivanja, kar bi vodilo do vzpostavitve monoteistične religije; ravno nasprotno, spoznali so omejenost bogov in se tako osredotočili na realnost in na probleme, povezane s človeškimi odnosi in z ureditvijo družbe. Ta pomemben preobrat v kitajski zgodovini se torej ni manifestiral v »preboju k transcendenci«, temveč je predstavljal »preboj k humanizmu« (Sernelj, 2013, 98). Vse to kaže na pomembne razlike med intelektualnim in duhovnim razvojem Kitajske in zahodnih kultur po osnem obdobju. Medtem ko so slednje stopile na pot »bolj razvitih« oblik ali stopenj religij, nadaljnji razvoj kitajske družbe ni bil določen z obratom k monoteizmu, temveč s pragmatičnim iskanjem idealnega družbenega reda.

Razlog za to tiči v tem, da se je pred nastopom osne dobe na Kitajskem pojavila velika religiozna kriza, pri kateri je Nebo kot najvišje božanstvo in moralna instanca izgubilo vso svojo veljavo. Ker je ta, z moralo prežeta religija, izgubila ves svoj moralni blišč že v zgodnjem obdobju dinastije zahodni Zhou (*Xi Zhou* 西周), bi bilo težko premagati dvom, ki je med ljudstvom že prevladal, in kljub temu znova vzpostaviti teološko miselnost, ki bi omogočila razvoj monoteistične religije. Tako so najvišje božanstvo nadomestili z verovanjem v racionalno strukturo kozmosa, pri čemer so koncept *tian* (天), ki je prej označeval »Nebo« v duhovnem smislu, enostavno spremenili v »naravo« (Sernelj, 2013, 99).

Xu Fuguan in nekateri drugi predstavniki druge generacije, še posebej Mou Zongsan, so sledili predpostavki, da se je ravno zaradi družbene transformacije ideja Neba ali narave preoblikovala iz najvišje sile v nekaj, kar določa notranjo realnost vsakega človeka.

Xu Fuguan je poudaril, da je izvorno konfucijanstvo poskušalo vzpostaviti etično osnovo za moralne odločitve znotraj ideje o subjektivni pravičnosti, ki je nadomestila prejšnji strah pred duhovi (Sernelj, 2013, 99). Po Xu Fuguanovem mnenju predstavlja transformacija »zunanjih bogov« v notranje moralno sebstvo pomemben, specifično kitajski doprinos k etični dediščini človeštva.

Razlog za to transformacijo naj bi po Xujevem mnenju tičal v višjem nivoju duhovnega razvoja, ki je presešel tisto raven, ki je privedla do razvoja monoteističnih religij, ki so utemeljene na ideji (zunanjega) Boga. Ta transformacija je vodila do vrste humanizma, ki je osnovan na razmeroma visokem nivoju samozavedanja (*zijuexing* 自覺性).

Xu je menil, da je izvor kitajske filozofske tradicije v zaskrbljeni zavesti (*youbhuan yishi* 憂患意識), ki določa spoznavanje človeka in sveta, za razliko od občutka radovednosti in čudenja, ki je zaznamoval izvor zahodne filozofije.

Po Xujevem mnenju je občutek zaskrbljene zavesti, ki se je na Kitajskem pojavil hkrati z izničenjem zunanjih božanstev, na katere je bilo dotlej možno prelagati odgovornost za bivanje in vse dileme vsakdanjega življenja, vodil kitajsko tradicijo k iskanju kreposti in vrednot, ne pa k znanosti in razumevanju, ter k prakticiranju morale in ne k špekuliranju. Izvor zaskrbljene zavesti po Xujevem mnenju izhaja iz človekovega zavedanja lastne odgovornosti do sebe, svojih dejanj in do sveta (Sernelj, 2013, 91).

Občutek zaskrbljene zavesti vodi torej v odkrivanje, razumevanje in transformacijo ljudi samih. To je psihološko stanje, v katerem se človek čuti odgovornega, da premaga težave na podlagi lastnih prizadevanj. Zaskrbljena zavest izvira iz moralne vesti in je pravzaprav občutek odgovornosti, odzivnosti, razsodnosti in samorefleksije (Sernelj, 2013, 91).

Koncept zaskrbljene zavesti pa je po Xuju tesno povezan s tradicionalnim kitajskim prepričanjem, po katerem sta telo in zavest medsebojno neločljivo povezana. Večkrat je poudaril, da je telo v središču zanimanja konfucijanstva; večina konfucijanskih filozofov je utemeljila svoje teoretske modele na neposredni vključenosti telesa, fizičnih disciplin in praks, čeravno so se primarno osredotočali na človekove družbene dolžnosti (Sernelj, 2014, 86). Pri tem se Xu Fuguan osredotoča na odnos

med konceptom *qi* (氣) v smislu organizma (tj. organskega telesa) in konceptom *xin* (心) kot zavesti oz. srčne zavesti.

Kot smo že omenili, Xu meni, da v kitajski filozofiji ne moremo najti ničesar podobnega zahodni metafiziki. Ravno nasprotno, ena temeljnih značilnosti kitajske filozofije je v njeni imanentni transcendenci, kar pomeni, da vse, kar se pojavi na abstraktni ravni, obstaja – vsaj kot možnost – tudi na fizični ravni. V tem sistemu, v katerega središče je Xu postavil človeško mišljenje in kozmos, nastopata srčna zavest (človeški duh) in telo kot pojmovna antipoda znotraj tradicionalne kitajske binarne kategorije, ki temelji na komplementarnosti obeh protipolov.

Xu Fuguan je celo predlagal, da bi se kitajska filozofija in kultura srčne zavesti obravnavala kot mezofizika (*xing er zhong xue* 形而中學), namesto da se obravnava kot metafizika, in sicer ne samo zaradi splošno znanih specifičnih značilnosti kitajske filozofije, temveč tudi zaradi fizioloških osnov in implikacij srčnih moralnih in vrednostnih sodb (Sernelj, 2014, 86).

V tem okviru neločljive povezanosti telesnih in idejnih dejavnikov je pomemben tudi koncept telesnega spoznanja (*tiren* 體認), v katerem je Xu Fuguan videl retrospektiven in aktiven proces, pri katerem »subjekt znotraj množice psevdo subjektivnosti človeških želja odkrije moralno subjektivnost in jo utrdi ter razvija«. Človek razkrije svojo moralo skozi premagovanje samega sebe in skozi reduciranje svojih čutnih želja. Osvoboditev izpod jarma teh ovir omogoči subjektu vznik njegove izvorne zavesti.

Način, ki določa, katere želje in nagnjenja je potrebno premagati, je enak tistemu, ki razkriva moralno subjektivnost:

Xu se strinja z bratoma Cheng in z Wang Yangmingom, kar se tiče istovetnosti Narave tian in človeške srčne zavesti xin, ki jo je moč izkusiti preko telesnega spoznanja. V tem pogledu narava in njene moralne implikacije človeku ne predstavljajo nekaj abstraktnega, temveč je oboje vraščeno v našo fizično in psihološko strukturo. Iz tega sledi, da smo ljudje ravno zaradi tega, ker želimo doseči enotnost z naravo kot enotnost moralne instance in človeške narave, zmožni sami od sebe reducirati občutke in zaznave, ki niso v skladu z našo srčno zavestjo (Sernelj, 2014, 86).

Po Xu Fuguanu je metoda, s katero lahko dosežemo tovrstno enotnost, učenje za sebe (*weiji zhe xue* 為己者學), ki ne pomeni samo učenja za to, da bi razumeli druge, temveč je primarno namenjeno raziskovanju, odpiranju, transformiranju in izpopolnitvi samega sebe. S pomočjo te metode lahko človek obrne svoje biološko danost v moralno, razumsko in umetniško oz. estetsko sestvo.

Koncepta zaskrbljene zavesti in telesnega spoznanja, ki sta bila na kratko opisana zgoraj, sta neposredno povezana s Xujevo specifično interpretacijo Zhuangzijevega (*Zhuangzi* 莊子) koncepta *you* (遊), ki je stanje (duhovnega) lebdenja ali iskanja radosti, ker predstavljata njegovo metodološko in teoretsko osnovo.

2.3 Xu Fuguanova primerjava Zhuangzijeve in Konfucijeve estetike

Xu Fuguanova glavna motivacija, da je leta 1966 napisal obsežno delo o kitajski estetiki in umetnosti z naslovom *Duh kitajske umetnosti* (*Zhongguo yishu jingshen* 中國藝術精神), je bila njegova reakcija na sodobno umetnost, ki je na Tajvan prihajala z Zahoda. Kritiziral je nereflimirano in nekritično prevzemanje zahodne moderne in postmoderne umetnosti in kulture s strani mladih tajvanskih intelektualcev in umetnikov, ter si prizadeval za globlje razumevanje in prepoznanje njihove lastne kulturne tradicije. S tega vidika je razumljivo, da vsebuje omenjeno delo precej širok spekter zahodnih filozofskih kategorij, še posebej tistih, ki se tičejo estetike in fenomenologije (tj. dela Husserla, Lippsa, Heideggerja itd.), skozi katere je Xu želel pokazati, da kitajska tradicija, še posebej Zhuangzijeve in Konfucijeve filozofije, vsebuje številna vprašanja, s katerimi je bila zaposlena sodobna zahodna filozofija, ki je v tistem času postala izjemno popularna na Tajvanu – in celo dogovore na marsikatero od teh vprašanj.

Za Xuja je moderna zahodna umetnost zaradi njenega k razumu, materializmu in odtujenosti usmerjenega svetovnega nazora simbolizirala razpad, v katerem sta znanost in kapitalizem uničila ravnovesje med vrednotami in etiko in tako omogočila vzpon iracionalnih in antihumanističnih modernih idejnih sistemov, kot so logični pozitivizem, behaviorizem in psihoanaliza (Lee, 1998, 309).

Xu Fuguan je menil, da je moderna umetnost izraz turbulentne, groteskne in mračne primitivne življenjske sile, ki bo vodila ljudi nazaj proti popolnemu uničenju (Lee, 1998, 309).

Njegova največja kritika modernizma in postmodernizma je v tem, da ne upošteva svoje družbene odgovornosti in vrednosti kulturne tradicije; namesto tega si prizadevata za osvoboditev človeškega duha iz njenih spon. Xu je očital modernizmu in postmodernizmu to, da sta kritizirala obstoječi družbeni in politični red, vendar nista bila sposobna ustvariti novega in boljšega. Poleg tega je želel poudariti, da postmodernistično prizadevanje za osvoboditev človeškega duha ni lastno samo zahodni misli, temveč ga v kitajski tradiciji najdemo že v Zhuangzijeve filozofiji.

Xujev strah, da bodo tajvanski umetniki prevzeli zahodni svetovni nazor, je bil povezan tudi s tem, da tajvanska mladina sebe ni dojemala kot pripadnike neke specifične (tj. tajvanske) družbe, temveč je v sebi videla zgolj pripadnike človeštva (Lee, 1998, 318). Ta strah je bil precej razumljiv glede na specifičen družbeno-političen in ekonomski razvoj takratne tajvanske družbe.

Xujevo vrednotenje umetnosti je bilo utemeljeno na ideji konfucijanskega humanizma, ki je temeljila na moralnih in kognitivnih sposobnostih človeka, pri čemer morala zavira pogon čutnih želja, medtem ko so kognitivne sposobnosti tiste, ki jih lahko posameznik osvoji in razvija. Tovrstno vrednotenje umetnosti je temeljilo na tradicionalni kitajski estetiki, ki estetskih problemov ne obravnava kot problemov vednosti, zato – za razliko od zahodne estetike – ne išče odgovorov na vprašanja o tem, kaj je lepota in kaj je estetsko, temveč izhaja iz ideje humanizma in iz refleksije človeškega življenja, pri čemer so filozofija, estetika in življenjska izkušnja integrirani v celoto (Xu, 2006, 216).

Aksiološkega značaja estetike v kitajski tradiciji praktično ni potrebno posebej izpostavljati. Če pogledamo v slovar *Shuowen jiezi* (說文解字), vidimo, da sta lepo in dobro sopomneki (*mei yu shan tong yi* 美與善同意). Dejanskost te notranje povezave je najbolj jasno izražena v Konfucijevi misli. Po Xujevem mnenju pa je estetski duh kitajske tradicije v smislu umetnosti življenja najbolj jasno izražen v Zhuangzijeve filozofiji svobodnega in lahkotnega lebdenja (*xiao yao you* 逍遙遊).

Xu je prepoznal Zhuangzijevo enotnost življenja in umetnosti kot tisto, ki najbolje reprezentira »kitajskega estetskega duha« (Ni, 2002, 299), pri čemer Xu obravnava »estetski pogled na življenje« kot egalitaren pogled na svet (Lee, 1998, 326).

Tradicionalne kitajske ideje o korelativni povezanosti človeka in narave so vodile k estetskemu odnosu do življenja. Xu je menil, da se je estetski duh kitajske tradicije razvil iz Zhuangzijeve in Konfucijeve filozofije oz. natančneje, spremenil se je iz Konfucijeve v Zhuangzijevo estetiko.

Ne Laozi (老子) ne Zhuangzi v svojih filozofijah nista formulirala nikakršne teorije estetike; kljub temu pa Xu Fuguan meni, da je zlasti Zhuangzijevo razmišljanje o »umetnosti življenja« nehote ustvarilo koncept najvišjega estetskega duha, ki je posledično omogočilo nastanek popolnega umetniškega izraza, čeravno izpolnitev Daota ne vključuje nujno ustvarjanja kakršnega koli umetniškega dela (Lee, 1998, 326).

Zhuangzijeve filozofije svobodnega in lahkotnega lebdenja zajema mojstrstvo ali veščino (*gongfu* 功夫), estetsko popolnost, osvoboditev človeškega duha za to, da se lahko doseže enotnost z Daotom. Lahkotno lebdenje je stanje človeka, ki je prost

vseh navezanosti, pričakovanj in kakršnih koli utilitarizmov. Nima nobenega zunanjega cilja, ampak je v harmoniji in enotnosti z Daotom. Ta enotnost predstavlja najvišje stanje osvobojenega človeškega duha.

Svobodo človeškega duha in osvoboditev od sekularnosti človeškega bivanja je po Zhuangziju moč doseči na dva načina. Prvi način, kako doseči osvoboditev človeškega duha in enotnost z Daotom, predstavljata metodi postenja srčne zavesti (*xin zhai* 心齋) in sedenja v pozabi (*zuo wang* 坐忘). Drugi način pa je, kot bomo videli v nadaljevanju, metoda umetniške ustvarjalnosti.

Z metodo postenja srčne zavesti se razblinijo telesne in čustvene želje in vsi pragmatični in utilitarni nameni. Tako se je človek zmožen integrirati v naravo in odkriti (ali zaobjeti) njeno resnično esenco oz. noumenon (*ben ti* 本體).

Z metodo sedenja v pozabi Zhuangzi transcendirata konceptualno oz. analitično mišljenje in vrednostne sodbe, ki jih človek pridobi skozi socializacijo in moralno kultivacijo, ki je prežeta z zaskrbljenostjo, željami, življenjem in smrtjo. S tem želi nakazati način razrešitve človeka iz omejenosti odnosov, v katere je vpet, ter njegovega doseganja enosti z naravo oz. z Daotom.

Zhuangzi je predlagal, da človek osvoji metodi postenja srčne zavesti in sedenja v pozabi, če želi doseči stanje *brez sebe* (*wuji* 無己), v katerem lahko dojamemo esenco človeškega življenja, kozmosa in vseh pojavov, in sicer ne na osnovi kognitivnega dožemanja, temveč na osnovi intuicije.

Kot je razvidno iz naslednjih citatov, Zhuangzi v anekdoti, v kateri pripoveduje o Konfucijevem pogovoru z njegovim učencem Yan Huijem, predstavi postenje srčne zavesti kot metodo neposrednega izkustva sveta. Kot bomo videli, razume Xu Fuguan tovrstno izkustvo kot estetski pogled na človeško življenje.

回曰：敢問心齋。仲尼曰：若一志，無聽之以耳而聽之以心，無聽之以心而聽之以氣。聽止於耳，心止於符。氣也者，虛而待物者也。唯道集虛。虛者，心齋也。(Zhuangzi, 2015, Neipian, Ren shijie, 2)

Yan Hui je vprašal: Smem vprašati, kaj pomeni postenje srčne zavesti?

Konfucij je odvrnil: Če želiš ohranjati popolno enotnost v svojih namerah, ne smeš poslušati z ušesi, temveč s srčno zavestjo. Ne poslušaj s srčno zavestjo, temveč s qijem. Poslušanje se namreč ustavi pri ušesih in srčna zavest pri simbolih. Qi pa je prazen in se tako odziva na stvari oz. pojave. Dao je zgoščen v praznini. Praznina je postenje srčne zavesti.

Dojemanje sveta in njegovih pojavov s qijem pomeni razumevati qi kot neprestano spremembo narave in človeških čustev. Samo v stanju praznine, v kateri se telesne in čustvene želje razblinijo, je človek zmožen integrirati sebe v naravo in odkriti njeno resnično esenco. Zato je qi kot ogledalo, ki ničesar ne pričakuje, a se na vse odziva. Praznina je stanje mirnosti in vsebuje vse možnosti (Xu, 2006, 220). V takem stanju je človek zmožen delovati brez vmešavanja (*wu wei* 無為) v naravne zakone Daota in postati integrirani del narave (prav tam).

顏回曰：回益矣。仲尼曰：何謂也？曰：回忘仁義矣。曰：可矣，猶未也。他日復見，曰：回益矣。曰：何謂也？曰：回忘禮樂矣。曰：可矣，猶未也。他日復見，曰：回益矣。曰：何謂也？曰：回坐忘矣。仲尼蹴然曰：何謂坐忘？顏回曰：墮肢體，黜聰明，離形去知，同於大通，此謂坐忘。仲尼曰：同則無好也，化則無常也。而果其賢乎！丘也請從而後也。(Zhuangzi 2015, Nei pian, Da Zong shi, 9)

Yan Hui je rekel: Jaz sem napredoval! Konfucij mu je odgovoril: Kako pa? Pozabil sem na človečnost in pravičnost.

Dobro, ampak s tem še vedno nisi resnično dojel bistva.

Čez nekaj dni sta se spet srečala. Yan Hui je spet rekel: Jaz sem napredoval!

Kako pa?

Pozabil sem na obredje in glasbo!

Dobro, ampak še vedno nisi dojel bistva.

Spet sta se srečala čez nekaj dni. Yan Hui je zopet rekel: Jaz sem napredoval!

Kako pa?

Sedim v pozabi!

Konfucij ga je presenečeno pogledal in vprašal: Kaj pa misliš s sedenjem v pozabi?

Yan Hui mu je odvrnil: Opustil sem telesne ude, zavrgel pamet in modrost in se poenotil z velikim tokom. To je sedenje v pozabi.

Konfucij je odgovoril: Biti eno z njim pomeni, da nimaš všečnosti (nisi pristranski). S to spremembo si pridobil uvid v relativnost vseh stvari in tako postal eden zmed modrecev. Prosim, če ti lahko sledim.

Sedenje v pozabi se torej nanaša na metodo, ki presega moralne implikacije in stre-mi k osvoboditvi človeškega duha od spon dihotomije med pravilnim in napačnim.

V zgornjem citatu vidimo, da Zhuangzi neposredno naslavlja Konfucijev moralni nauk, ki preko učenja človečnosti in pravičnosti (*renyi* 仁義) ter obrednosti in glasbe (*liyue* 禮樂) posamezniku omogoči realizacijo moralne subjektivnosti na osnovi samokultivacije.

Po Zhuangziju metodi samokultivacije in realizacije moralnega sebstva nista dovolj za to, da bi dosegli najvišjo svobodo človeškega duha in enotnost z Daotom. Za to, da bi dosegli svobodo človeškega duha in postali eno z Daotom, mora biti človeški duh namreč osvobojen okov moralnih omejitev, kot na primer razlikovanja med pravilnim in napačnim (*shi fei* 是非).

Zhuangzijev koncept svobodnega in lahkega lebdjenja je torej najvišje stanje človeškega duha, ki ga je moč doseči z metodama postenja srčne zavesti in sedenja v pozabi. Pomeni enost oz. enotnost z Daotom. V procesu postenja srčne zavesti in sedenja v pozabi lahko človek dojamе »največjo lepoto neba in zemlje, o kateri ne govorita«.¹ (Zhuangzi, 2015, Wai pian, Zhi bei you, 2)

Stanje praznine v soočanju s stvarnostjo je oblika prvobitnega vedenja, ki je izključno intuitivno in predstavlja Zhuangzijevo dožemanje lepote (Bresciani, 2001, 346).

V Zhuangzijevi filozofiji se enotnost z Daotom lahko doseže tudi skozi proces umetniškega udejstvovanja, ki pa je neposredno povezano s prej omenjenima metodama postenja srčne zavesti in sedenja v pozabi. V Zgodbi o kuharju Ding² v Notranjih poglavjih Zhuangzi poudari pomembnost izpraznjenja samega sebe (*xu ji* 虛己) s pomočjo izničenja nasprotja med subjektom in objektom na eni, in nasprotja med tehniko in umetniško veščino na drugi strani, pri čemer je cilj obojega doseči veselje in uživanje v enotnosti z Daotom.

Zato uživanje, ki je lahko posledica kuharjeve veščine, za Zhuangzija nima nobenega bistvenega pomena. Kar je pomembno, je transformacija kuharjevega duha, ki je dosegel utelešenje Daota. Ta zgodba oriše potovanje od učenja tehnike do utelešenja Daota in tako opiše proces učenja tehnike do sfere umetniške ustvarjalnosti (Xu, v Ni, 2002, 299).

1 天地有大美而不言。

Nebo in zemlja o svoji veliki lepoti ne govorita.

2 庖丁為文惠君解牛，手之所觸，肩之所倚，足之所履，膝之所踣，砉然騞然，奏刀騞然，莫不中音。合於《桑林》之舞，乃中《經首》之會。文惠君曰：「善哉！技蓋至此乎？」庖丁釋刀對曰：「臣之所好者道也，進乎技矣。始臣之解牛之時，所見無非牛者。三年之後，未嘗見全牛也。方今之時，臣以神遇，而不以目視，官知止而神欲行。依乎天理，批大郤，導大窾，因其固然。技經肯綮之未嘗，而況大軋乎！良庖歲更刀，割也；族庖月更刀，折也。今臣之刀十九年矣，所解數千牛矣，而刀刃若新發於硎。彼節者有間，而刀刃者無厚，以無厚入有間，恢恢乎其於游刃必有餘地矣，是以十九年而刀刃若新發於硎。雖然，每至於族，吾見其難為，怵然為戒，視為止，行為遲。動刀甚微，謦然已解，如土委地。提刀而立，為之四顧，為之躊躇滿志，善刀而藏之。文惠君曰：「善哉！吾聞庖丁之言，得養生焉。」

Estetski duh v Konfucijevi misli pa se nanaša na poenotenje etike in umetnosti, kar lahko vidimo v naslednjem citatu iz Razprav (*Lunyu* 論語):

志於道，據於德，依於仁，游³於藝。(Lunyu, 2015, Shu er, 6)

Naj tvoje namere sledijo Daotu, naj koreninijo v vrlinah in se opirajo na človečnost. Svoje veselje in svoje radosti pa najdi v veščinah.

Konfucij je visoko cenil umetnost zaradi njenega doprinosa k izobrazbi in moralnemu izboljšanju ljudi. Konfucijevih šest umetnosti oz. veščin (*liu yi* 六藝) je predstavljalo izobraževalno orodje za samokultivacijo in so kot take imele funkcijo oblikovanja in uravnovešenja človeških čustev, ki omogoča ljudem odkriti njihovo moralno subjektivnost.

Iz tega razloga so po Xujevem mnenju umetniški dosežki možni šele takrat, ko se človek obrne navznoter in odkrije svoje moralno sebstvo (Bresciani, 2001, 344). Človek lahko ustvari umetniška dela ali postane ustvarjalen samo, če hkrati uteleša tudi etične vrednote.

Xu Fuguan je torej menil, da je Konfucij na splošno zelo cenil umetnost; njegova predanost glasbi še posebej jasno ponazarja, da se krepost (oz. etika) in umetnost medsebojno oplajata in krepi (Lee, 1998, 325).

Kakor koli že, Konfucijeva metoda in proces moralne kultivacije se kvantitativno razlikuje od Zhuangzijevih metod umetniške izmojstritve gongfu, postenja srčne zavesti in sedenja v pozabi. V nasprotju s Konfucijevim konceptom moralnega duha, ki odločno zahteva altruistično delovanje, je Zhunagzijeva estetska dejavnost prosta vseh tovrstnih interesov in utilitarističnih namenov. Iz teh razlogov po Xu Fuguanovem mnenju konfucijancem ni uspelo prepoznati avtonomije umetnosti (Lee, 1998, 325).

Po drugi strani pa predstavlja Konfucijev pojem lebdjenja *you* udejstvovanje v umetnostih v smislu sprostitve, oblikovanja in kontemplacije človeških čustev, pa tudi omogočanja globljega razumevanja človeške narave v kontekstu samokultivacije (Li, 2010, 77).

Poleg tega izraža Konfucijev koncept lebdjenja v umetnosti (*you yu yi* 游於藝) vrednost in pomen umetnosti v človeškem življenju v smislu enotnosti lepega in dobrega, ki pa je neposredno povezano s konfucijanskimi vrednotami. Zato Konfucijev *you* v povezavi z umetnostjo kot enotnostjo dobrega in lepega omogoča globlje razumevanje procesa realizacije moralne subjektivnosti kot najvišje sfere človeškega duha, ki predstavlja najvišji cilj konfucijanske filozofije. V Konfucijevi filozofiji je

3 Pismenka za lebdenje se v klasični kitajščini lahko zapiše kot 游 ali 遊 in se v obeh primerih izgovarja *you*. Zhuangzi uporablja slednjo, medtem ko Konfucij za isti pomen uporabi pismenko 游.

osvoboditev človeškega duha namreč možna samo skozi utelešanje vrednot in realizacijo moralne subjektivnosti. Samo takrat lahko človek doseže Dao.

Xu Fuguan je cenil konfucijansko enotnost lepega in dobrega, pri čemer je bilo umetniško delo zanj nekaj vredno šele takrat, kadar je bilo koristno tudi za moralne namene. Tako je menil, da lahko samo krepostni človek ustvarja lepa in resnično umetniška dela. Njegov trud, da bi potegnil vzporednico med Zhuangzijev egaltarnim stanjem srčne zavesti in Konfucijevo človečnostjo ter pravičnostjo, se je izjalovil zaradi Zhuangzijeve enakovredne obravnave vseh vrednot, pluralizma in identitete nasprotij in nenazadnje tudi zaradi njegovega razumevanja resničnega kot lepega. V Xujevem soočanju z moderno umetnostjo je zato prevladal konfucijanski koncept dobrega kot lepega (*shan mei* 善美) (Lee, 1998, 329).

2.4 Zaključek

Xu Fuguanova primerjava med Konfucijevim in Zhuangzijevim razumevanjem koncepta *you* nakazuje pomembne in precejšnje razlike v njuni perspektivi realizacije človeškega duha in njegove povezave z umetnostjo.

Njegova analiza namreč nazorno pokaže, da ga Zhuangzi razume kot stanje osvobodnega in svobodnega človeškega duha, ki je prosto vseh individualnih želja, ciljev in utilitarističnih namenov. Tak duh je v popolni enotnosti z Daotom in zato zmožen dojeti in razumevati svet estetsko, intuitivno in ustvarjalno. V Zhuangzijevi filozofiji je lebdenje v sproščenosti kot stanje enotnosti z Daotom v vsakodnevem življenju in s čimer koli se človek ukvarja, najvišje stanje človeškega duha. Zato je Xu Fuguan Zhuangzija prepoznal kot tistega, ki je resnično živel estetsko življenje.

Konfucijev koncept *you* pa po drugi strani predstavlja udejstvovanje v umetnosti v zvezi s sprostitvijo in kontemplacijo človeških čustev, kot tudi sredstvo globljega razumevanja človeške narave v kontekstu samokultivacije in izobrazbe. Poleg tega izraža Konfucijevo lebdenje v umetnosti pomen umetnosti v človeškem življenju v smislu enote lepega in dobrega, ki pa je neposredno povezano s konfucijanskimi vrednotami. Zato Konfucijev pojem lebdenja *you* v povezavi z umetnostjo *yi* kot tako enoto, omogoča globlje razumevanje procesa realizacije moralne subjektivnosti kot najvišjega cilja v Konfucijevi filozofiji.

Xu Fuguan je želel izpostaviti, da kljub prizadevanju zahodnega modernizma in postmodernizma za osvoboditev človeškega duha, Zhuangzijeve filozofije in njegov estetski pogled na življenje ter ustvarjalnost omogočata globljo in bolj prefinjeno osnovo za tako svobodo.

Glede vloge umetnosti kot ene od temeljnih stebrov družbe, pa je Xu videl v konfucijanskem konceptu enote dobrega in lepega nujno osnovo vsakršne harmonične družbe. V tistem času so njegova prizadevanja po tem, da bi mladi tajvanski umetniki in intelektualci prisluhnili njegovemu mnenju in kritiki, praktično naletela na gluha ušesa. Vendar pa dandanes interes za proučitev njegovih tez strmo narašča tako med kitajskimi in tajvanskimi teoretiki kot tudi v evro-ameriški sinologiji.

Literatura in viri

- Bresciani, Umberto, 2001: *Reinventing Confucianism – The New Confucian Movement*. Taipei: Taipei Ricci Institute for Chinese Studies.
- Lee, Su-San, 1998: *Xu Fuguan and New Confucianism in Taiwan (1949–1969): A Cultural History of the Exile Generation*. Rhode Island: Brown University.
- Li, Zehou, 2010: *The Chinese Aesthetic Tradition*. Honolulu: University of Hawai'i Press.
- Lunyu (論語). *Chinese Text Project*. Dostopno na naslovu: <http://ctext.org/analects> (citirano 20. januar 2015).
- Ni, Peimin, 2002: Practical Humanism of Xu Fuguan. V: *Contemporary Chinese Philosophy* (ur. Cheng, Chung-Ying in Bunnin, Nicholas). Oxford. Blackwell Publishing. 281–305.
- Rošker, Jana S., 2013: *Subjektova nova oblačila*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Sernelj, Tea, 2013: Xu Fuguan's Concept of Anxiety and Its Connection to Religious Studies. *Asian Studies*. 1(2). 71–87.
- Sernelj, Tea, 2014: Unity of Body and Mind in Xu Fuguan's Theory. *Asian Studies*. 2(1). 83–95.
- Xu, Bihui, 2006: The Rebirth of Traditional Chinese Aesthetics. V: *Aesthetic and Culture, East and West* (ur. Gao, Jianping in Wang, Keping). Anhui: Anhui chubanshe. 208–234.
- Xu, Fuguan (徐復觀), 2001: *Zhongguo yishu jingshen* (中國藝術精神). Beijing: Huadong shifan daxue chubanshe.

Zhuangzi (莊子). *Chinese Text Project*. Dostopno na naslovu: <http://ctext.org/zhuangzi> (citirano 20. januar 2015).

Wim, De Reu, 2010: How to Throw a Pot: The Centrality of Potter's Wheel in the Zhuangzi. *Asian Philosophy*. 20(1). 43–66.

Razprave o umetnosti in literaturi

3 Pojav lotosovega motiva na stropu grobnic dinastij Han, Wei in Zahodni Jin

Nataša Vampelj Suhadolnik

3.1 Uvod

Proti koncu dinastije Vzhodni Han (*Dong Han* 東漢) (25 n. š.–220 n. š.) se v slikovni kompoziciji na stropu grobnic pojavi motiv lotosa, ki postane še posebej razširjen na stropu grobnic dinastije Wei (魏) (220–265) in Zahodni Jin (*Xi Jin* 西晉) (265–316) iz province Gansu (甘肅). Njegov pojav je večinoma povezan s širitvijo budizma na Kitajsko, tako naj bi njegova navzočnost v grobni ikonografiji nakazovala na motiv z budističnim izvorom oz. je večinoma interpretiran kot motiv tujega izvora.

Povsem razumljivo je, da se z začetkom širitve budistične misli na Kitajsko v umetniški produkciji poznega Hana in obdobja po Hanu začnejo pojavljati motivi z budistično konotacijo. Te na primer srečamo v grobnici Yinan v provinci Shandong (*Shandong Yinan mu* 山東沂南墓), na gori Kongwang (*Kongwang shan* 孔望山) z reliefi budističnih podob, v skalni grobnici št. 9 v kraju Mahao v Sichuanu (*Sichuan Mahao mu* 四川麻浩墓), številne so Budove podobe na drevesih kovancev, keramičnih podstavkih, posodah *hunping* (魂瓶), bronastih ogledalih itd. Pri tem je očitna povezava oz. vključenost teh motivov v lokalne kulte, ideje nesmrtnosti ter v tradicionalne konfucijanske in daoistične ideje. Wu Hung (巫鴻) omeni, da se »skoraj vsi motivi budističnega izvora v času Vzhodnega Hana pojavijo v grobnem kontekstu« (Wu, 1995, 137). Hkrati prikaže, da budističnih podob v 2. in 3. stoletju našega štetja nikakor ne moremo interpretirati za svojsko budistično umetnost, ki bi imela posebno funkcijo znotraj budističnega konteksta. Tako lahko govorimo le o izposoji budističnih elementov (prav tam, 273).

Vsem je tudi znano dejstvo, da je prehod Hexi (河西) v provinci Gansu predstavljal glavna vrata med Kitajsko in območji v Osrednji Aziji. Marlyn Martin Rhie (1999) je v svoji raziskavi zgodnje budistične umetnosti na Kitajskem in Centralni Aziji prikazala tesno povezanost tega območja s tujimi državnimi formacijami, še posebej med leti 265 in 290. V tem času smo priča tudi najbolj cvetočemu obdobju znova združenega kitajskega ozemlja v času dinastije Zahodni Jin. Tuji vplivi so se gotovo intenzivno širili na območju prehoda Hexi, med drugim tudi budistična misel, ki je dobila nov zagon s prevodom nekaterih budističnih del, ki jih je opravil menih Dharmakṣa ali Fahu (法護) (prib. 230–308) v krajih Dunhuang (敦煌), Jiuquan (酒泉), Luoyang (洛陽) in Chang'an (長安) – današnji Xi'an (西安). Njegov učenec Zhu

Fasheng (竺法生) je v Dunhuangu celo ustanovil večji samostan. Do konca obdobja Zahodni Jin jim je tako že uspelo prevesti kar zajeten kup budističnih kanonov, sama budistična misel pa se je začela širiti med različnimi družbenimi sloji.

Pojav lotosa na sredini obokanih stropov v grobnicah iz obdobja Wei in Zahodnega Jina na območju Hexija kot tudi v grobnicah dinastije Vzhodni Han v osrednjem in vzhodnem predelu kitajskega teritorija tako sovпада z budističnimi aktivnostmi na Kitajskem. Seveda pa je interpretacija lotosa kot motiva budistične narave izredno težavna in predstavlja še posebej velik izziv. Nekateri učenjaki so že izpostavili dvome o pravilnosti tovrstne interpretacije,¹ medtem ko ostali vztrajajo pri interpretaciji, da lotos odraža budistično umetnost.² Nekateri so celo mnenja, da lotos v svoji zgodnji podobi igra le dekorativno vlogo in kot tak nima konkretne vsebinske konotacije. Arheološko poročilo o grobnicah pri kraju Foyemiao-wan (佛爺廟灣) južno od današnjega Dunhuanga zaključí, da rastline in živali, ki prinašajo srečo – med katere sta vključena tudi bel slon in lotos – sicer deloma odražajo določene budistične vplive, vendar v nadaljevanju lotosu dodeli izključno dekorativno funkcijo in ga definira kot enostaven motiv, ki krasi kvadratne stropе v obliki vodnjakov, imenovane *zaojing* (藻井). Dekorativna vloga tako daleč presega kakršnokoli religiozno vsebino (Dai in drugi, 1998, 115). Tudi Zheng Yan (鄭焜) v svojem delu o grobnicah s poslikavo iz obdobja Wei Jin (魏晉) in Nanbei (南北) (420–589) izrazi dvom o pravilnosti interpretacije lotosa in belega slona kot motiva z budistično naravo ter prikaže splošno razširjenost tega motiva v drugih primerih kitajske umetnosti. Nadalje prikaže, da si cvetni listi lotosa in sam način upodobitve delijo skupni izvor, primeri lotosa na območju Hexi pa tako le sledijo tradicionalnim motivom iz osrednjega kitajskega območja (Zheng, 2002, 168).

Da bi lahko čim bolj verodostojno odgovorili na tovrstno problematiko, je potrebno upoštevati naslednji dve dejstvi:

- 1) lokacijo lotosa na vrhu grobnice na t. i. osrednjem kvadratnem delu v obliki nekakšnega vodnjaka, imenovanega *zaojing*;
- 2) celovito ikonografsko shemo in jukstapozicijo lotosa z drugimi motivi.

Pri tem ne smemo zanemariti dejstva, da so bili individualni motivi vedno postavljeni v jukstapozicijo z drugimi upodobitvami, pri čemer so ustvarjali logično podobo dekorativnih tendenc. Posamezni motiv je tako potrebno interpretirati v kontekstu celotne ikonografske zasnove, pri čemer igra vodilno vlogo tudi povezava posameznih

1 Zhang Pengchuan (張朋川) v svoji študiji starodavne grobnice Dingjiazha (丁家莊) v kraju Jiuguang na osnovi stilistične analize upodobljenih podob, ki so prikazane s pomočjo tradicionalnih tehnik, zanika prisotnost budističnih elementov ali kakršnih koli drugih tujih vplivov v grobni umetnosti (Zhang, 1979).

2 He Xilin (賀西林) je mnenja, da so se budistični koncepti in s tem budistične podobe proti koncu dinastije Vzhodni Han že začeli infiltrirati v grobno umetnost (He, 2001).

motivov z arhitekturno strukturo. S pomočjo tovrstnega ikonografskega materiala, upoštevajoč arhitekturno strukturo ter primarne tekstualne reference, bomo z interdisciplinarno analitičnim in sintetičnim pristopom poskušali prikazati globlje sporočilo lotosa, ki se pojavlja na stropih grobnic dinastij Han, Wei in Zahodni Jin.

3.2 Grobnice s poslikavo iz dinastij Han, Wei in Zahodni Jin

Pojav najrazličnejših oblik slikovnega materiala na opečnatih in kamnitih stenah v grobnih komorah dinastije Han (206 pr. n. š.–220 n. š.) ne predstavlja le pomembnega mejnika v konstrukciji kitajskih grobnic, temveč predvsem nov pristop k pripravi posmrtnega bivališča za umrlega pokojnika. Tovrstne poslikave so se začele pojavljati v sredini dinastije Zahodni Han (206 pr. n. š.–9 n. š.) in doživele največji razcvet v času dinastije Vzhodni Han. Poleg poslikav na stene grobnic se pojavijo tudi reliefi na opekah in kamnu, dekoracije pa je moč opaziti tudi na sarkofagih in drugih pokopnih predmetih. V pričujočem prispevku se bomo posvetili predvsem t. i. grobnicam s stensko poslikavo (*mushi bibua* 墓室壁画), kjer je slikovno gradivo upodobljeno na površini posameznih sten, medtem ko bodo grobnice z reliefi na opeki in kamnu služile kot dodatno referenčno gradivo pri potrjevanju posameznih argumentov.

Od začetka 20. stoletja, ko so okrog leta 1916 v okolici Luoyanga v provinci Henan (河南) odkrili prvo grobnico s poslikavo,³ pa vse do današnjih dni, so kitajski arheologi skupno odkopali okrog 70 grobov s poslikavo iz dinastije Han (Vampelj Suhadolnik, 2014, 43–44). Poleg prve odkrite grobnice v provinci Henan je bilo arheološko–raziskovalno delo pred ustanovitvijo Ljudske republike Kitajske skoncentrirano na območju province Liaoning (辽宁), kjer so japonski strokovnjaki izkopali kar pet grobnic. Odkopavanja in proučevanja drugih grobnic so v večji meri potekala po ustanovitvi nove države, ko je bilo samo arheološko delo jasneje in bolj sistematično zasnovano. Tako so v 50. letih prejšnjega stoletja odkrili ter izkopali enajst grobov, v 60. letih tri, v 70. letih deset, v 80. letih šestnajst, v 90. letih dvanajst, od leta 2000 pa so odkopali še dodatnih dvanajst grobnic. Ravno tako so odkopali manjše število grobnic z enostavnimi vzorci, ki pa niso vključene v našo raziskavo, saj ne prikazujejo konkretnih podob, ki bi ustvarjale povezane narativne teme, temveč so prikazani le posamezni geometrični vzorci ali posamezne razpršene zvezde.⁴

Vse do sedaj odkrite grobnice se nahajajo severno od Dolge reke (*Chang jiang* 长江), največ pa jih je ravno v osrednjem območju kitajskega ozemlja, kjer pomembno

3 Točna letnica odkritja prve grobnice s poslikavo, imenovane *Balitai* (八里台), ni povsem zanesljiva, dejstvo pa je, da se razstavljena poslikava leta 1924 ni več nahajala na Kitajskem, temveč je bila na pariški dražbi prodana ameriškemu muzeju v Bostonu. Če gre zaupati spomenu gospoda Liu (劉), je bila odkrita okrog leta 1916. (Su, 1984, 22)

4 Za podroben pregled vseh grobnic gl. Vampelj Suhadolnik (2014, 42–46).

mesto zavzema provinca Henan z mestom Luoyang. Poleg osrednjega območja kitajskega ozemlja je nekaj grobnic tudi v bolj oddaljenih mejnih območjih, v provincah Liaoning, Notranja Mongolija (*Nei Meng* 内蒙) in Gansu.

Z ustanovitvijo močne državne formacije v času dinastije Han, ki se je hitro širila tudi na sosednja mejna območja, sta se vzporedno razvijali tudi centralna oblast in njena birokracija. To je vodilo v selitev številnih uradnikov in generalov, ki so pridobili nove uradne pozicije, na bolj oddaljena območja kitajskega cesarstva. Po uporabi Rumenih turbanov (*Huangjin zhi luan* 黃巾之亂) leta 184 je bila osrednja planjava kitajskega območja vržena v naraščajočo vojno in uporov, ki so spodbudili še večjo migracijo ljudi na mejna ozemlja. Z njihovo migracijo se je prenesla tudi kultura ljudstva Han in s tem tudi vse pokopne navade. Vpliv grobne umetnosti iz osrednjega območja je tako jasno opazen v arhitekturni in ikonografski zasnovi grobnic iz province Liaoning na vzhodu ter province Gansu na zahodu, kamor so migracije množično potekale. Pri tem je potrebno omeniti, da je tovrsten vpliv te regije dosegel že sredi dinastije Han, po njenem padcu v času obdobja Wei in Zahodnega Jina pa je moč zaznati nov zagon, ki je nadalje vplival tudi na gradnjo poznejših grobnic iz časa Obdobja šestnajstih držav (*Shiliu guo* 十六國) (304–439) in Severnih dinastij (*Bei chao* 北朝) (386–581). Vpliv je opazen celo v poznejših budističnih skalnih jamah v kraju Dunhuang.

Ker se bomo v naši raziskavi poleg grobnic s poslikavo iz dinastije Han osredotočili predvsem na grobnice iz obdobja po dinastiji Han – torej iz obdobja Wei in Zahodnega Jina –, ki so jih odkrili na območju sedanje province Gansu, bo v nadaljevanju na kratko predstavljeno arheološko delo tudi na tem območju. Grobnice s poslikavo iz obdobja Wei in Zahodni Jin v provinci Gansu se nahajajo vzdolž zgodovinskega prehoda Hexi. Ta je igral pomembno vlogo kot del severne Svilne poti, ki je povezoval kitajsko območje s Tarimsko kotlino in Osrednjo Azijo. Grobnice s poslikavo se nahajajo na štiri glavnih lokacijah, ki so jih kot glavne naselbine ustanovili Kitajci v času Zahodnega Hana, ko so s tega območja izgnali Hune: Jiuquan (酒泉) – Jiayuguan (嘉峪关), Dunhuang, Wuwei (武威) in Zhangye (張掖). Arheološko delo na tem območju je večinoma potekalo od 70. letih prejšnjega stoletja. Vse do danes so skupaj odkopali enaintrideset grobnic (trinajst v 70. letih, eno v 80., devet v 90. in osem v zadnjem tisočletju) (Vampelj Suhadolnik, 2014, 48). Pred tem so izkopali še tri grobnice: eno leta 1944 ter dve v 50. letih. Največ grobnic so odkrili v bližini mest Jiuquan – Jiayuguan in Dunhuang.

Vsebina poslikave grobnic iz dinastije Han je izredno bogata in obsežna. Večinoma črpa iz uradniškega in zasebnega življenja pokojnika, hkrati pa vključuje celo paleto najrazličnejših božanskih bitij in drugih podob, ki so v skladu s takrat razširjenim verovanjem in kozmologijo sestavljali nebeško kraljestvo. Pri tem je potrebno

izpostaviti dejstvo, da sta pri klasifikaciji in interpretaciji individualnih motivov ključnega pomena medsebojni odnos in pozicijska pomembnost poslikave. Ta namreč ne nastopa kot individualni motiv, temveč je vedno postavljena v jukstapozicijo z drugimi upodobitvami. Šele upoštevajoč celotno kompozicijsko zasnovo številni sprva nepovezani motivi postopoma razkrivajo skrito podobo, pri tem pa nikakor ne sme biti zanemarjena niti povezava ikonografskih motivov z arhitekturno strukturo. Glede na medsebojni odnos arhitekturnih elementov in posameznih motivov lahko vsebino poslikave razvrstimo v dve osnovni skupini prizorov: prizore neba in nebeškega sveta ter prizore zemlje oziroma zemeljskega sveta. Prizori neba, kamor spadajo vsa nebesna telesa, ugodna znamenja in druga mitološko-božanska bitja nebeškega kraljestva, kot sta npr. dve največji kozmogonični božanstvi *Fuxi* (伏羲) in *Nüwa* (女媧), Mati zahodnega kraljestva (*Xi wangmu* 西王母) in Oče vzhodnega kraljestva (*Dong wanggong* 東王公), razne podobe nesmrtnikov s krili in številna hibridna bitja so upodobljeni na stropu grobnice, na zgornjih delih sten in na zgornjih delih predelnih sten. Prizori zemeljskega sveta z vsakodnevnimi zasebnimi in službenimi opravili, banketi, kuhinjskimi, poljedelskimi in lovskimi opravili, potovanja z vozovi, utrjeni stolpi, uradniške izkušnje in zasluge itd. pa prekrivajo velike stenske površine grobne komore ali druge konstrukcijsko-nosilne elemente. Delitev na nebo in zemljo, ki že v osnovi utelešata kozmični sili *yin* (陰) in *yang* (陽), z bogato simboliko dveh komplementarno delujočih sil v nebeških in zemeljskih prizorih odraža stalno prepletanje teh dveh sil, ki zaobsegata vse biti v kozmičnem ravnovesju. Na ta način nebeški in zemeljski prizori skupaj z umetno strukturiranim kozmosom v prostorski podobi prispevajo k v vsakem trenutku ustvarjeni večnosti.

Tudi ikonografska zasnova grobnic iz obdobja Wei in Zahodnega Jina črpa iz istega repertoarja. Pravzaprav ni zaznati skoraj nobenega novega elementa, ki se ne pojavi že v času dinastije Han, sprememba je vidna le v načinu upodobitve. Za razliko od velikih slikovnih kompozicij na celotnih površinah sten v grobnicah dinastije Han se v zahodni regiji poslikave skrčijo na posamezne opeke, izvedba pa je veliko bolj enostavna.

3.3 Podoba lotosa v grobnicah

Proti koncu dinastije Vzhodni Han se v grobni ikonografiji pojavi motiv lotosa. Običajno je upodobljen sredi obokanega stropa, na ravnem kvadratnem kamnu t. i. stropa zaojing, ki v obliki narobe obrnjene skrinje obdane s kvadratom ali krogom spominja na vodnjak. Medtem ko je običajno prikazan kot samostojen motiv, se pojavlja tudi v bolj dodelani ikonografski zasnovi. Najdemo ga v družbi nenavadnih živali, ptic, rib, divjih zveri, zmajev, sonca in lune, ter celo v spremstvu Fuxija in Nüwe in drugih

nesmrtnikov. V grobnici Yinan v provinci Shandong se poleg lotosa v obliki odprtega cveta z osmimi in štirimi cvetnimi listi na stropu pojavi cel dekorativni pas lotosov, prikazanih med glavami divjih živali, ki se nahaja na vodoravnem pasu na zgornjem delu severne stene v sprednji sobani (Zeng in drugi, 1956). V neki drugi grobnici v kraju Dengmiao (鄧廟), ravno tako v provinci Shandong, je šestlistni lotos prikazan skupaj z dvema zmajema, ki se prepletata skozi okrogli disk, drugimi živalmi, soncem s trinožno ptico, devetrepo lisico, nesmrtnikom na konju, luno, dvema ribama in štirimi krilatimi bitji (Chen in drugi, 2007, 46). S še bolj dodelano ikonografsko zasnovo pa postrežeta grobnica Suxian Chulan št. 1 (宿縣褚蘭) iz province Anhui (安徽), kjer lahko okrog lotosa opazujemo ples Fuxija in Nüwe (Wang, 1993) ter grobnica Jinan Daguan (濟南大觀園) iz province Shandong, kjer je osemcvetni lotos obdan s soncem in ptico, luno s krastačo ter nesmrtniki, ki plešejo okrog nebesnih teles (Shandong sheng wenwu guanli weiyuanhui, 1955).

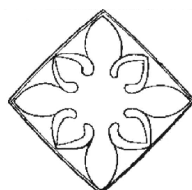
Natančna analiza in pregled vseh primerov upodobitve lotosa razkrije, da se lotos z izjemo zgoraj omenjenih grobnic Yinan in Suxian Chulan skoraj vedno nahaja

- 1) na vrhu grobnice na sredini obokanega stropa, ki se dviguje nad četverokotno zasnovano sobano;
- 2) na t. i. stropu zaojing;
- 3) na mestu, ki je bilo prvotno namenjeno soncu in luni;
- 4) ter je pogosto upodobljen skupaj z zamreženimi okni ali drugimi kvadratnimi zasnovami, nebeškimi bitji, živalmi in pticami.

V skoraj vseh primerih ima lotos osem cvetnih listov, ki se simetrično širijo iz osrednjega cvetišča s semeni. Ti so običajno označeni z majhnimi krogi. Cvetni listi imajo poudarjene koničaste vrhove v obliki trikotnikov. V zgodnjih primerih so cvetni listi bolj podolgovati in ozki, pozneje pa pridobijo lopatasto obliko in postanejo bolj okrogli. Primeri iz grobnic dinastije Vzhodni Han imajo enojne cvetne liste, medtem ko v obdobju Wei in Zahodni Jin cvet postane bolj dodelan z večplastnimi cvetnimi listi, čeravno oblika teh ostaja podobna primerom iz osrednjega dela kitajskega območja. Še posebej velika podobnost je opazna med cvetnimi listi iz grobnice Dahuting (打虎亭) v provinci Henan, ki spada v obdobje dinastije Vzhodni Han, ter med poznejšimi primeri iz obdobja Zahodni Jin, ki jih najdemo v grobnicah pri kraju Foyemiao (foyemiao) blizu kraja Dunhuang. To nakazuje, da sta bili podoba in zasnova lotosa iz dinastije Vzhodni Han preneseni na to območje. Kot smo že omenili, tudi celotna grobna arhitekturna zasnova in ikonografska kompozicija nazorno prikazujeta tesno povezavo s tradicijo Han. Povsem logično je potemtakem, da se tudi uporaba lotosa, ki ga najdemo v več grobnicah dinastije Vzhodni Han na osrednjem kitajskem območju, nadaljuje v zahodni regiji v času po dinastiji Han.

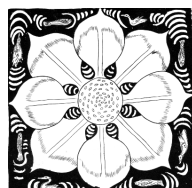
1a

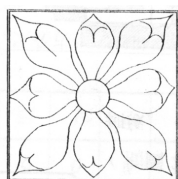
1b

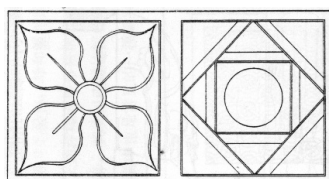
1c

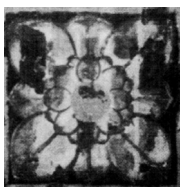
1d

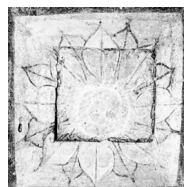
1e

1f

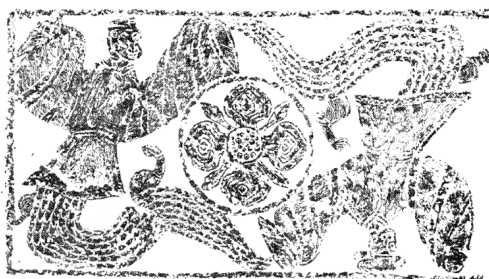
1g

1h

Slika 1: *Primeri lotosa v zaojingu.*⁵

- 5 1a) grobnica Dahuting št. 2, Henan (*Dahuting 2 hao mu, Henan* 打虎亭 2 號墓, 河南) (povzeto po: Henan sheng wenwu yanjiusuo, 1993, barvna slika 9)
- 1b) grobnica Qingshanquan Baiji, Jiangsu (*Qingshanquan Baiji mu, Jiangsu* 青山泉白集墓, 江蘇) (povzeto po: Nanjing bowuyuan, 1981, 139)
- 1c) grobnica Songshan M2, Shandong (*Songsban 2 hao mu, Shandong* 宋山 2 號墓, 山東) (povzeto po: Jining diqu wenwuzi in Jiaxiang xian wenguan suo, 1982, 65)
- 1d) grobnica Foyemiaowan št. 37, Gansu (*Foyemiaowan 37 hao mu, Gansu* 佛爺廟灣 37 號, 甘肅) (povzeto po: Dai in drugi, 1998, 78)
- 1e) grobnica Yinan, Shandong (*Yinan mu, Shandong* 沂南墓, 山東) (povzeto po: Zeng in drugi, 1956, 9)
- 1f) grobnica Yinan, Shandong (*Yinan mu, Shandong* 沂南墓, 山東) (povzeto po: Zeng in drugi, 1956, 8)
- 1g) grobnica Changcun, Henan (*Changcun mu, Henan* 蔞村墓, 河南) (povzeto po: Zhengzhou shi wenwu kaogu yanjiusuo in drugi, 1996, 26)
- 1h) grobnica Dingjiazha št. 5, Gansu (*Dinajiazha 5 hao mu, Gansu* 丁家灘 5 號墓, 甘肅) (povzeto po: Gansu sheng wenwu kaogu yanjiusuo, 1989, 29)

Slika 2: *Lotos, Fuxi in Nüwa, grobnica Suxian Chulan št. 1, Anhui (povzeto po: Wang, 1993, 524).*

3.4 Izvor lotosa v zaojingu

Upodobitev lotosa v zaojingu gotovo ni inovacija graditeljev grobnic, temveč je v času dinastije Han postala že splošna praksa pri gradnji najrazličnejših palač. Japonski učenjak Ueahara Kazu (上原和) (1994), ki je raziskoval razvoj osemcvetnega lotosa iz motiva štiricvetnih rastlin, prikaže, da je podobo lotosa v zaojingu moč opaziti že v zgodnjih kitajskih palačah. Pri tem navaja naslednje reference: pesem Wang Yanshoua (王延壽) (ok. 118–138) z naslovom Rapsodija o Dvorani duhovne svetlobe v državi Lu (*Lu Lingguangdian fu* 魯靈光殿賦) iz 2. stoletja, Zhang Hengovo (張衡) (78–139) Rapsodijo o Zahodni prestolnici (*Xijing fu* 西京賦) ter Rapsodijo o Dvorani mogočnega blagoslova (*Fudian fu* 福殿賦), ki je nastala izpod peresa He Yana (何晏) (ok. 195–249). Wang Yanshou opisuje strop zaojing z lotosom na naslednji način:

圓淵方井，反植荷蕖。發秀吐榮，菡萏披敷。綠房紫葍，窈眇垂珠。(Wen Xuan 11) (Xiao, 1977, 170)

V okroglem ribniku s kvadratnim vodnjakom narobe zasajen lotos širi svojo slavo in cveti v polnem zamahu odprtega cveta. Vijolična semena na zelenem cvetišču kot biseri molijo ven.

Zhang Heng, znan učenjak in astronom iz dinastije Vzhodni Han, nadaljuje:

蒂倒茄於藻井，披紅葩之狎獵。(Wen Xuan 2) (Xiao, 1977, 38)

Okrog obrnjena lotosova stebila ukoreninjena na stropu zaojing združeno cvetijo v rdečih cvetovih.

Pesem He Yana še bolj izrazito prikaže narobe obrnjen lotos s cvetočim cvetom na stropu palače, ki jo je dal postaviti cesar Ming (明) v kraju Xuchang (許昌) okrog leta 232. Literarna tradicija tako nazorno prikazuje, da je bila upodobitev narobe obrnjenega lotosa z odprtim cvetom na stropu palač splošna praksa v času dinastije

Han, arheološka izkopavanja pa potrjujejo prisotnost lotosa tudi na stropu grobnic. Na tem mestu naj omenimo, da ima lotos dolgo tradicijo na Kitajskem. Izkopavanja neolitskih kultur so pokazala, da so že takrat uporabljali lotos oziroma ga vsaj poznali, saj so našli zoglelena semena v številnih kitajskih regijah tako na severu kot jugu (Guo, 2009, 323). Starodavni zapisi podajajo najrazličnejše načine gojenja lotosa in druge uporabne napotke, podoba lotosa pa se pojavi že na bronastih posodah iz obdobja Pomlad jeseni (*Chun qiu* 春秋) (770 pr. n. š.–476 pr. n. š.).

Poleg osemcvetnega motiva se večkrat pojavi tudi štiricvetni motiv, ki je v arheoloških poročilih označen kot motiv *shidiwen* (柿蒂紋) »kakijev pecelj« ali *siyewen* (四葉紋) »štiricvetni motiv«. Ueahara nazorno prikaže razvoj osemcvetnega motiva iz štiricvetnega, pri tem pa posebej izpostavi primer osemcvetnega motiva z lopatastimi cvetovi, ki ga najdemo v grobnici Songshan (宋山) iz province Shandong (Slika 1, 1c). Po njegovem mnenju ta podoba predstavlja prehodno fazo razvoja v osemcvetno podobo (Ueahara, 1994, 85). Prostor med večjimi štirimi cvetnimi listi je zapolnjen z manjšimi cvetovi, ki povzemajo povsem identično podobo z večjimi cvetovi. Variacije cvetnih listov lahko opazimo tudi v grobnici Qingshanquan Baiji iz mesta Xuzhou (徐州) (Nanjing bowuyuan, 1981) ter v grobnici Suxian Chulan iz province Anhui. Primer iz grobnice Chulan bi lahko nakazoval zgodnjo fazo razvoja osemcvetnega motiva (Slika 3), saj vogali kvadrata v osrednjem delu z rahlimi zavoji nakazujejo na štiri cvetne liste, ki zapolnjujejo prazne prostore med večjimi cvetovi.

Slika 3: Štiricvetni motiv z ribami, grobnica Suxian Chulan št. 1, Anhui (povzeto po: Wang, 1993, 533).

Štiricvetni motiv ali t. i. *shidiwen* se nikakor ne pojavi šele v času dinastije Han, temveč lahko njegovemu izvoru sledimo vse v čas obdobja Vojskujočih se držav (*Zhan guo* 戰國) (476 pr. n. š.–221 pr. n. š.). Že v tem času postane splošno razširjen motiv, še večjo popularnost pa doseže v času dinastije Han. Pogosto je prikazan na sredini bronastih ogledal ali na vrhu lakiranih posod, krst in mask. Da ta štirilistni vzorec pravzaprav nakazuje na lotos, še posebej, ker je bil najbolj pogost ravno na jugu Kitajske na območju Chu (楚), ki je znano po svoji navezanosti na lotos, je bilo že večkrat izpostavljeno (Tian, 2005; Zhang, 2002; Hayashi, 1999; 2000). Po analizi lokacije upodobitve hitro postane jasno, da je vedno prikazan na vrhu posameznih predmetov ali na stropu okroglih grobnih komor. Zhang (2002, 5–6) v diskusiji kompleksne kozmološke zasnove bronastih ogledal tako prikaže, da položaj štiricvetnega motiva na vrhu posameznih predmetov nakazuje na njegovo funkcijo utelešanja nebeške kupole.

Če se strinjamo, da osemcvetni motiv na stropu grobnic predstavlja lotos, je naslednje vprašanje, ki si ga je potrebno zastaviti, kakšen je pomen njegove upodobitve na sredini stropov oziroma kakšna je njegova funkcija v celotni grobni strukturi. Za odgovor na tovrstno vprašanje je potrebno upoštevati njegovo lokacijo in tesno povezavo s soncem.

3.5 Lotos in sonce

Glede na odlomek iz knjige Razširjene navade in običaji (*Fengsu tongyi* 風俗通義)⁶ naj bi lotos kot vodna rastlina na stropih palač imel funkcijo talismana, ki palače varuje pred ognjem (*Fengsu tongyi jiaozhu*, *Yiwen* 風俗通義校注, 佚文) (Ying, 2010, 575). Isti odlomek nas seznani tudi s funkcijo in podobo stropa zaojing. Ta naj bi bil podoben eni izmed 28 zvezdnih lož (*xiu* 宿) – loži Vzhodni vodnjak (*Dongjing* 東井) –, ki predstavlja vodnjak in je tako povezana z vsemi vodnimi zadevami. Tudi ozvezdja v bližini te zvezdne lože so vsa bolj ali manj povezana z vodnim elementom, kar lahko sklepamo že iz njihovih imen: ozvezdje Južna reka (*Nanhe* 南河), Severna reka (*Beihe* 北河), Shranjena voda (*Jishui* 積水), Vodni nivo (*Shuiwei* 水位) itd. (Sun, 1997, 119). Upoštevajoč splošno vodno karakteristiko ozvezdja Dongjing je bilo povsem razumljivo, da so mu ljudje pridali funkcijo nadzora vseh stvari povezanih z vodo. Omembe vredno je tudi dejstvo, da niso le gradili stropa zaojinga v skladu z obliko ozvezdja Dongjing, temveč so mu s poimenovanjem Nebeški vodnjak (*Tianjing* 天井) pridali nebeški pridih. V skladu s korelativnim sistemom petih faz (*wuxing* 五行), kjer v t. i. premagovalnem krogu

6 Razširjene navade in običaji (*Fengsu tongyi* 風俗通義) je delo iz dinastije Vzhodni Han, v katerem avtor Ying Shao (應劭) (ok. 140–206) poskuša razložiti izvore družbenih navad in običajev, razširjenih v času dinastije Vzhodni Han.

voda premaga ogenj, se zdi, da je lotos s svojo vodno naravo idealna rešitev za lesene konstrukcije palač, ki so vse prevečkrat končale pod ognjenimi zublji.

Tega seveda nikakor ne moremo trditi za grobne komore, ki so jih v času dinastije Vzhodni Han začeli graditi iz opek in kamna. V tem pogledu je še posebej pomemben komentar Zhang Zaija (張載), ki ga poda na odlomek o narobe zasajenem lotosu v Rapsodiji o Dvorani duhovne svetlobe v državi Lu. V svojem komentarju pravi, da je namen sajenja lotosa v okroglem ribniku s kvadratnim vodnjakom predvsem v širitvi svetlobnega blišča.

爾雅曰：荷，芙蕖，種之於員淵方井之中，以爲光輝。(Wen Xuan 11) (Xiao, 1977, 170)

Erya pravi: Lotosov cvet v sredini okroglega ribnika in kvadratnega vodnjaka oddaja svetlobo.

Podobno funkcijo mu pripiše tudi Rapsodija o Zahodni prestolnici, ki takoj po odlomku »okrog obrnjena lotosova stebila ukoreninjena na stropu zaojing združeno cvetijo v rdečih cvetovih« nadaljuje »krasijo slikovite strešne tramove in žadaste zaključke, iz katerih se vije žarek žgoče sončne svetlobe« (Wen Xuan 2) (Xiao, 1977, 38). Tudi Hayashi Minao (林巳奈夫) v svoji temeljiti študiji o simboliki lotosa podaja več referenc iz dinastije Han in obdobja Šestih dinastij (*Liu chao* 六朝) (220–589), ki lotos postavljajo v analogijo s sončno in lunino svetlobo (Hayashi, 1999, 84). Iz literarnih referenc je torej očitno, da lotos sredi ribnika ni imel le vloge varovanja lesenih konstrukcij pred ognjem, temveč je hkrati oddajal sončno svetlobo. Tako ni primeren le za osvetljevanje palačnih dvoran, temveč pridobi še posebej pomembno mesto v temačnih grobnih komorah podzemnega sveta.

V tem kontekstu citat iz knjige Huainanzi (淮南子)⁷ še dodatno osvetli povezavo sonca z lotosom. Ta ni le povezan s sončno svetlobo, temveč celo samo sonce dobi podobo lotosa.

若木在建木西，末有十日，其華照下地。(Huainanzi 4) (He, 1998, 329)

Drevo Ruo se nahaja zahodno od drevesa Jian. Na vejah sedi deset sonc, katerih blišč osvetljuje zemljo.

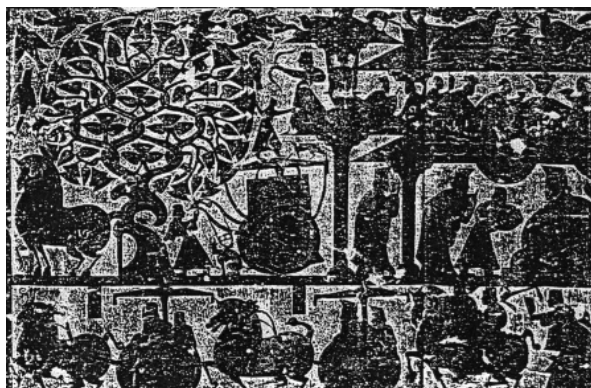
Komentator Gao You (高誘) iz dinastije Vzhodni Han zabeleži:

末，端也，若木端有十日，狀如蓮花。(Huainanzi 4) (He, 1998, 329)

Mo [veje] pomeni konica, na konicah drevesa Ruo sedi deset sonc, njihova podoba je kot lotos.

⁷ Huainanzi je eno izmed osrednjih kozmoloških del dinastije Han, ki je pod vodstvom kralja Liu Ana (劉安) (ok. 179 pr. n. št.–122 pr. n. št.) nastalo na dvoru kraljestva Huainan ok. leta 139 pr. n. št.

Iz zgornjega citata je razvidno, da sonce v kitajski starodavni tradiciji ni enačeno zgolj s podobo ptice, ki sonce prenaša čez nebo iz domovine murvinega drevesa (drevo *fusang* (扶桑)) na vzhodu v zahodno dolino na drugi strani neba in ga tam spusti na veje drevesa Ruo, temveč prevzame tudi podobo lotosa. Poleg literarnih referenc je podoba sonca v obliki ptice in lotosa na vejah opazna tudi v vizualni umetnosti dinastije Han. Na kamnitem reliefu iz grobnice Songsshan ter iz sklopa oltarjev družine Wu (武) iz province Shandong so sonca na murvinem drevesu prikazana kot ptice, ki letijo okrog krošnje ali čepijo na konicah vej. Pri tem so nekatere ptice (listje) med zavitimi vejami že prevzele podobo lotosovega cveta (Slika 4).

Slika 4: Drevo *Fusang* (murvino drevo) z lokostrelcem Yijem (羿), kamniti relief iz prednje sobane oltarjev družine Wu (povzeto po: Wu, 1989, 57).

Pregled arheološkega materiala v grobnicah z motivom lotosa na stropih ravno tako prikaže tesno povezavo lotosa s soncem. Natančna analiza namreč razkrije razvoj lotosovega cveta iz sonca in žarkov, ki so osvetljevali temne podzemne sobane umrlega pokojnika. Sonce in luna sta izjemno pogost motiv v grobni umetnosti dinastije Han. Skupaj z drugimi nebeškimi bitji sta prikazana na obokanem stropu ali zgornjih delih sten. Medtem ko je sonce večkrat prikazano skupaj s podobo ptice, luni dela družbo krastača. Hkrati sta večkrat upodobljena tudi skupaj z dvema kozmogoničnima božanstvoma Fuxijem in Nüwo. Sonce je sicer običajno prikazano v obliki kroga brez kakršnihkoli linij, ki bi nakazovale na žarke, vendar lahko v nekaterih grobnicah iz dinastije Han že opazujemo tudi podobo sonca z žarki, ki so usmerjeni k štirim kotom kvadrata. Žarki prevzemajo podobo lopatastih in koničastih puščic, ki so izredno podobne poznejšim lopatastim cvetnim listom lotosa. Ti so ravno tako upodobljeni na podoben način znotraj kvadrata.

Primer sonca s ptico in z žarki znotraj kvadratne zasnove najdemo v grobnici Yanjiacha (延家岔) iz okraja Suide (绥德) v provinci Shaanxi (陕西), ki je datirana v

čas ok. leta 100 (Slika 5). Štirje žarki spominjajo na koničaste puščice, ki kljub bolj podolgovati obliki nakazujejo na poznejše širše lopataste cvetove lotosa.

Slika 5: Sonce s štirimi žarki, grobnica Yanjiacha, Shaanxi (povzeto po: Dai in drugi, 1983, 236).

Naslednji primer sonca s štirimi žarki prihaja iz grobnice Shengcun (聖村) iz province Anhui, ravno tako datirane v sredino obdobja dinastije Vzhodni Han (Slika 6). Na vodoravni prekladi nad vrati na severni steni prednje sobane je prikazano sonce s trinožno ptico znotraj kroga in s štirimi žarki. V primerjavi s prejšnjim primerom vidimo, da so žarki krajši, dobro pa so vidne lopataste konice žarkov. V njih bi lahko videli zametke lotosovega cveta, ki se v podobi štiricvetnega lista pojavi tudi na sredini vodoravne scene. Hkrati je v celotni kompoziciji takoj zraven sonca prisoten tudi motiv sončnega drevesa Fusang, na drugi strani pa je prikazana luna z veliko plesočo krastačo in žadastim zajcem, ki melje zelišča.

Slika 6: Motiv shidiwen s soncem in luno, grobnica Shengcun M1, Anhui (povzeto po: Zhou, 2010, 61).

Grobnica Dengmiao iz province Shandong predstavlja naslednjo fazo razvoja lotosovega motiva iz sonca in njegovih žarkov (Slika 7). Okroglo sonce z jasno podobo ptice je upodobljeno na zahodni strani stropnega oboka. Štirje lopatasti

žarki so usmerjeni proti štirim kotom kvadrata, prostor med njimi pa je zapolnjen z manjšimi žarki, ki so upodobljeni na enak način kot večji. Še bolj zanimiv detajl pa je prikaz štirih rib okrog sonca. V poznejših upodobitvah lotosa na stropu, kot npr. v kraju Foyemiaowan ali v grobnici Songshan, so ribe pogost spremljevalec lotosa, hkrati pa so prikazane na enak način, kot jih lahko opazujemo v tej grobnici.

Slika 7: Sonce z osmimi žarki, grobnica Dengmiao, Shandong (povzeto po: Chen in drugi, 2007, 42).

Podobno upodobitev lahko opazujemo tudi v grobnici Chulan iz province Anhui, v kateri pa je okroglo sonce že nadomeščeno z lotosovim cvetom znotraj kvadrata (Slika 3). Opazen je postopen razvoj osemcvetnega lotosa, saj štirje rahlo upognjeni vogali sredinskega kvadrata ustvarjajo majhne cvetne liste med štirimi večjimi listi. Ravno tako je prisoten tudi motiv rib.

V prehodni fazi postopne evolucije lotosovega motiva iz sonca je bil lotos večkrat upodabljen skupaj s soncem in luno. Tovrstna ikonografska zasnova je opazna v grobnicah Daguanyuan (Slika 8) in Dengmiao iz province Shandong. Tudi primer iz grobnice Yinan najverjetneje prikazuje sonce v bližini štiricvetnega motiva. Še bolj inovativen pristop nadalje prikazuje grobnica Chulan, kjer je lotos prikazan med Fuxijem in Nüwo (Slika 2). V literarno mitološki tradiciji sta Fuxi in Nüwa prikazana kot dve največji kozmogonični božanstvi, ki sta ustvarili človeško raso in jo vodili v svet civilizacijskih dosežkov. V grobni umetnosti sta obe božanstvi pogosto upodobljeni skupaj s soncem in luno. V primeru grobnice Chulan tako lotos nadomešča obe nebesni telesi.

V skoraj vseh primerih je lotos upodobljen na sredini obokanega stropa, na mestu, ki je bilo prvotno namenjeno soncu in luni. V nekaterih grobnicah lahko celo vidimo sonce znotraj zaojinga, ki je seveda pozneje zamenjano z lotosom. S pojavom

bolj dodelanega lotosovega motiva pa ni bilo več potrebe po prikazovanju sonca na stropu, tako v poznejših grobnicah, še posebej iz province Gansu iz obdobja Wei in Zahodni Jin, na stropu večinoma ne najdemo več sonca.

Iz vsega zgoraj omenjenega lahko sklepamo, da se je motiv štiri- ali osemcvetnega lotosa znotraj kvadratne zasnove razvil iz sonca in njegovih žarkov, ki so osvetljevali temne podzemne sobane.

Slika 8: *Lotos s soncem in luno, grobnica Daguananyuan, Shandong (povzeto po: Hayashi, 2000, 530).*

3.6 Kozmološka vloga lotosa

Omenjeno je že bilo, da štiricvetni motiv ali t. i. shidiwen zaradi svoje lokacije na vrhu posameznih predmetov v soodnosu z drugimi upodobitvami simbolizira nebeško kupolo. Hayashi Minao (1999, 91) gre v svoji interpretaciji štiri- ali osemcvetnega motiva, ki se nahaja na sredini bronastih ogledal in je večkrat obdan s štirimi kozmološkimi živalmi, korak dlje. Po njegovem mnenju naj bi označeval nebeški urad severnega pola (*Beiji* 北極), pri čemer naj bi simboliziral najsvetlejšo zvezdo znotraj urada β UMi (Beta Ursae Minoris). Lotos kot svetleče nebeško telo naj bi tako označeval najsvetlejšo zvezdo znotraj urada severnega pola, ki glede na starodavne zapise predstavlja bivališče božanstva *Taiyi* (太一).

Znan kitajski zgodovinar Sima Qian (司馬遷) (ok. 145 pr. n. št.–86 pr. n. št.) v še bolj znamenitem zgodovinskem delu Zgodovinarjevi zapisi (*Shiji* 史記) v poglavju o nebeških uradih (*Tianguanshu* 天官書) začena z naslednjim odlomkom:

中宮天極星，其一明者，太一常居也；旁三星三公，或曰子屬。(Sima, 1959, 1289)

Osrednjo palačo nadzirajo zvezde iz urada severnega pola. Najsvetlejša med njimi je bivališče Taiyija. Tri zvezde zraven predstavljajo tri gonge [tri ekscelence] ali – kot pravijo nekateri – prince in sinove cesarskih konkubin.

V času dinastije Han je Taiyi postalo eno izmed najbolj čislanih in čaščenih božanstev, ki je prevzelo vlogo vrhovnega božanstva, medtem ko mu je preostalih pet vladarjev neba (*Wu di* 五帝) služilo kot pomočniki. Svoj sedež naj bi imel na severnem polu, in sicer v zvezdi β Malega voza, najsvetlejši zvezdi znotraj urada severnega pola. Njegovo čaščenje je bilo ravno tako vključeno v grobne obrede in umetnost. Na stropu grobnice Qilingang (麒麟崗) v bližini kraja Nanyang (南陽) iz province Henan je npr. prikazan Taiyi, ki ga obkrožajo štiri kozmološke živali, Fuxi in Nüwa in dve ozvezdji (Veliki in Mali voz).

Iz tega lahko sklepamo, da lotos ni le predstavljal najsvetlejših zvezd, temveč je hkrati utelešal vrhovno božanstvo Taiyi, čigar bivališče se je nahajalo v središču celotnega kozmosa. Pri tem je zanimiva predvsem povezava druge zvezde v uradu severnega pola s soncem. Razprava o astronomiji (*Tianwenzhi* 天文志) v Zgodovini dinastije Jin (*Jinsbu* 晉書) pravi:

北極五星 [...] 第一星主月，太子也。第二星主日，帝王也；亦太乙之坐，謂最赤明者也。(Fang, 1974, 289)

Beiji ima pet zvezd [...] prva zvezda nadzira luno in je princ. Druga zvezda nadzira sonce in je cesar, je tudi sedež Taiyija in je tako najbolj rdeča in najsvetlejša.

Iz zgornjega citata je razvidno, da najsvetlejša zvezda znotraj urada severnega pola nadzira sonce. Nikakor potem ni naključje, da to zvezdo uteleša lotos, ki se je – kot smo prikazali – razvil iz motiva sonca. Zatorej bi lahko zaključili, da lotos na sredini obokanega stropa grobnih komor ne simbolizira le sončne svetlobe, temveč hkrati uteleša vrhovno božanstvo Taiyi. Ta s sedežem v središču kozmosa nadzira kroženje štirih letnih časov, regulira delovanje kozmičnih sil yin in yang, katerih kroženje poteka v krogu petih dinamičnih kozmičnih faz in tako umešča pokojnika v večni kontekst kozmičnega prostora in časa. To nadalje potrjujejo motivi nebeških oken v bližini lotosa v podobi manjših zamreženih oken ali kvadratnih zasnov. Rapsodija o Dvorani duhovne svetlobe v državi Lu podaja opis tovrstnih nebeških oken v podobi odprtih izrezljanih oken, ki prevzemajo obliko vzorca na tekstilu z mrežo tkanih niti (Wen Xuan 11) (Xiao, 1977, 170). Literarna referenca povsem ustreza podobi posameznih mrežastih oken z odprtimi rezbarijami v bližini lotosa. Nobenega dvoma ni, da ta okna predstavljajo nebeška vrata, skozi katera pokojna duša vstopi v kozmični prostor, v čigar sredini se

nahaja lotos. Poleg tega tudi sama pozicija lotosa nakazuje na njegovo osrednjo funkcijo znotraj kozmosa, saj je običajno prikazan znotraj kvadratnega zaojinga. Ta se nahaja na sredini obokanih stropov, ki se dvigujejo nad četverokotno zasnovno grobnih soban. Okrogel strop in kvadratna sobana nadalje jasno odražata koncept okroglega neba in kvadratne zemlje (*tianyuan difang* 天圓地方), splošno razširjeno prepričanje o obliki neba in zemlje. Kot taka sta oblikovala ogrodje umetno ustvarjenega kozmosa, medtem ko je podoba osemcvetnega lotosa na sredini okroglega stropa, ki je nakazoval na osem smeri, še jasneje odražala njegovo ključno funkcijo v kozmičnem prostoru, v katerem je umrli končno našel svoj večni počitek.

3.7 Sklep

Motiv lotosa se na stropu grobnic pojavi proti koncu dinastije Vzhodni Han ter postane splošno razširjen motiv v grobnicah iz časa dinastij Wei in Zahodni Jin v provinci Gansu. Čeravno njegov pojav sovпада z najrazličnejšimi budističnimi aktivnostmi, ki so se začele širiti po kitajskem ozemlju, bi bilo zavajajoče trditi, da gre v njegovi zgodnji fazi za motiv z budistično konotacijo. Temeljita analiza arheološkega materiala in starodavnih literarnih referenc, pri čemer je bila upoštevana specifična lokacija upodobitve lotosa, jasno pokaže, da lotos ni le budistični motiv, temveč je bil globoko zajet tudi v zgodnji kitajski tradiciji. Njegova podoba v grobnicah se je tako najverjetneje razvila iz sonca in žarkov, ki so osvetljevali temačne podzemne sobane. Kot tak nikakor ne predstavlja zgolj dekoracije, temveč vsebuje konkreten pomen, ki je tesno povezan s kozmično naravo in njegovo centralno pozicijo v kozmosu.

Lotos na okroglih stropih grobnic iz dinastij Han, Wei in Zahodni Jin ne simbolizira le sončne svetlobe, temveč hkrati uteleša najsvetlejšo zvezdo znotraj urada severnega pola, kjer naj bi prebivalo vrhovno božanstvo Taiyi. Ta je v središču kozmosa reguliral stalno prepletanje dveh kozmičnih sil, ki sta se nadalje manifestirali v krogu petih dinamično kozmičnih faz, skozi katere potekajo vsi pojavi v naravi – tudi kroženje štirih letnih časov. S tem je Taiyi pripomogel k transformaciji grobne strukture v umetno ustvarjen kozmos, v katerem je duša lahko dosegla nesmrtnost.

Vse te ideje in koncepti so bile z migracijami prenesene v provinco Gansu, kjer je viden nov zagon. Medtem ko je lotos dominiral v grobnih sobanah, so preostale simbolične kode, ki so nakazovale na kozmologijo yin yang wuxing, praktično izginile s stropa, kar je jasno vidno v grobnicah pri kraju Foyemiaowan in Xincheng (新城). Lotos je tako postal glavni vizualni simbol nebeško-kozmičnega sveta,

njegova prisotnost pa je pripomogla k transformaciji grobnice v mikrokozmos, kjer je duša pokojnika nadaljevala s svojim življenjem.

Tovrstna interpretacija nadalje tudi pojasni sočasni pojav lotosa v grobnicah in budizma na Kitajskem. Ravno zaradi dejstva, da je bil lotos trdno usidran v zgodnji kitajski tradiciji, je širitev budistične miselnosti zgolj pospešila njegov razvoj in uporabo v grobnem kontekstu, medtem ko se njegov prvotni pomen in uporaba združita z budističnim simbolom lotosa šele v poznejših obdobjih.

Literatura in viri

- Chen, Kunlin (陳昆麟) in drugi, 2007: Shandong Dong'e xian Dengmiao Han huaxiangshi mu (山東東阿縣鄧廟漢畫像石墓). *Kaogu*. 3. 32–51.
- Dai, Chunyang (戴春陽) in drugi (ur.), 1998: *Dunhuang Foyemiao Xian Jin huaxiangzhuan mu* (敦煌佛爺廟西晉畫像磚墓). Beijing: Wenwu chubanshe.
- Dai, Yingxin (戴應新) in drugi, 1983: Shaanxi Suide xian Yanjiacha Dong han huaxiangshi mu (陝西綏德縣延家岔東漢畫像石墓). *Kaogu*. 3. 233–237.
- Fang, Xuanling (房玄齡), 1974: *Jinsbu* (晉書). Beijing: Zhonghua shuju.
- Gansu sheng bowuguan (甘肅省博物館), 1974: Wuwei Leitai Han mu (武威雷台漢墓). *Kaogu xuebao*. 2. 87–109.
- Gansu sheng bowuguan (甘肅省博物館), 1979: Jiuquan, Jiayuguan Jin mu de fajue (酒泉, 嘉峪關晉墓的發掘). *Wenwu*. 6. 1–11.
- Gansu sheng wenwu kaogu yanjiusuo (甘肅省文物考古研究所), 1989: *Jiuquan Shiliuguo mu bibua* (酒泉十六國墓壁畫). Beijing: Wenwu chubanshe.
- Gansu sheng wenwu kaogu yanjiusuo (甘肅省文物考古研究所) in drugi, 2008: Gansu Gaotai Digengpo Jin mu fajue jianbao (甘肅高台地埂坡晉墓發掘簡報). *Wenwu*. 9. 29–39.
- Guo, H.B, 2009: Cultivation of Lotus (*Nelumbo Nucifera* Gaertn. ssp. *Nucifera*) and its Utilization in China. *Genet Resour Crop Evol*. 56. 323–330. Doi: 10.1007/s10722-008-9366-2 (citirano 29. september 2010).
- Hayashi, Minao (林巳奈夫), 1999: Zhongguo gudai lianhua de xiangzheng (yi) (中國古代蓮花的象徵(一)). Cai Fengshu (蔡鳳書). *Wenwu jikan*. 3. 78–95.

- Hayashi, Minao (林巳奈夫), 2000: *Zhongguo gudai lianhua de xiangzheng* (er) (中國古代蓮花的象徵(二)). Cai Fengshu (蔡鳳書). V: *Shanxi sheng kaogu xuehui lunwenji* (ur. Shanxisheng kaogu xuehui). Taiyuan: Shanxi guji chubanshe. 529–548.
- He, Ning (何寧) (ur.), 1998: *Huainanzi jishi* (淮南子集釋). *Xinbian Zhuzi jicheng*. 3 zv. Beijing: Zhonghua shuju.
- He, Xilin (賀西林), 2001: *Gumu danqing: Han dai mushi bibua de faxian yu yanjiu* (古墓丹青: 漢代墓室壁畫的發現與研究). Xi'an: Shanxi renmin meishu chubanshe.
- Henan sheng wenwu yanjiusuo (河南省文物研究所), 1993: *Mi xian Dahuting Han mu* (密縣打虎亭漢墓). Beijing: Wenwu chubanshe.
- Hu, Lingui (呼林貴), 1989: Shaanxi Hancheng Zhichuanzhen Dong Han mu fajue jianbao (陝西韓城芝川鎮東漢墓發掘簡報). *Kaogu yu wenwu*. 3. 45–49.
- Jining diqu wenwuzu (濟寧地區文物組) in drugi, 1982: Shandong Jiaxiang Songshan 1980 nian chutu de Han huaxiangshi (山東嘉祥宋山1980年出土的漢畫像石). *Wenwu*. 5. 60–70.
- Knechtges, David R (prev. in koment.) 1990: *Wen Xuan or Selections of Refined Literature*. Vol. 1: Rhapsodies on Metropolis and Capitals, Xiao Tong. Taipei: SMC Publishing Inc.
- Liang, Xiaoying in drugi, 2005: Qianxi Wuwei Wei Jin shiqi muzang de tedian (淺析武威魏晉時期墓葬的特點). *Longyou wenbo*. 2. 6–12.
- Nanjing bowuyuan (南京博物院), 1981: Xuzhou Qingshanquan Baiji Dong Han huaxiangshi mu (徐州青山泉白集東漢畫像石墓). *Kaogu*. 2. 137–50.
- Rhie, Marylin M., 1999: *Early Buddhist Art of China and Central Asia*. Vol. 1. Leiden and Boston: Brill.
- Shandong sheng wenwu guanli weiyuanhui (山東省文物管理委員會), 1955: Jinan Daguanyuan de yi ge Han mu (濟南大觀園的一個漢墓). *Kaogu tongxun*. 4. 48–50.
- Sima, Qian (司馬遷), 1959: *Shiji* (史記) (ur. Xiao, Feng). Beijing: Zhonghua shuju.

- Su, Jian (苏健), 1984: Meiguo Boshidun meishuguan cang Luoyang Han mu bihua kaolue (美国波士顿美术馆藏洛阳汉墓壁画考略). *Zhongyuan wenwu*. 2. 22–25.
- Sun, Xiaochun in drugi, 1997: *The Chinese Sky During the Han, Constellating Stars and Society*. Sinica Leidensia. Vol. 38. Leiden, New York, Köln: Brill.
- Tian, Zibing (田自秉), 2005: *Zhongguo gongyi meishushi* (中國工藝美術史). Shanghai: Dongfang chubanshe.
- Ueahara, Kazu (上原和), 1994: Koguri kaiga no Nihon e oyoboshita eikyō (高句麗絵画の日本へ及ぼした影響). *Bukkyō Geijutsu*. 215 (July). 75–103.
- Vampelj Suhadolnik, Nataša, 2014: Han and Wei Jin tombs with murals: artistic exchange in architecture and iconography. V: *Face to face : the transcendence of the arts in China and beyond : historical perspectives* (Global art monograph series) (ur. Olliveira Lopez, Rui). Lisboa: CIEBA. 40–71.
- Wang, Buyi (王步毅), 1993: Anhui Su xian Chulan Han huaxiangshi mu (安徽宿縣褚蘭漢畫像石墓). *Kaogu xuebao*. 4. 51–48.
- Wu, Hung, 1986: Buddhist Elements in Early Chinese Art (2nd nad 3rd Centuries A.D.). *Artibus Asiae*. XLVII (3–4). 263–352.
- Wu, Hung, 1989: *The Wu Liang Shrine: The Ideology of Early Chinese Pictorial Art*. Stanford: Stanford University Press.
- Wu, Hung, 1995: *Monumentality in Early Chinese Art and Architecture*. Stanford: Stanford University Press.
- Xiao, Tong (蕭統) (ur.), 1977: *Wen Xuan* (文選). Beijing: Zhonghua shuju.
- Ying, Shao (應劭), 2010: *Fengsu tongyi jiaozhu* (風俗通義校注). Xinbian Zhuzi jicheng. Vol. 2. Beijing: Zhonghua shuju.
- Zeng, Zhaoyu (曾昭燏) in drugi, 1956: *Yi'nan gu huaxiangshi mu fajue baogao* (沂南古畫像石墓發掘報告). Beijing: Wenhua bu wenwu guanli ju.
- Zhang, Pengchuan (張朋川), 1978: Hexi chutu de Han Jin huihua jianshu (河西出土的漢晉繪畫簡述). *Wenwu*. 6. 59–65.
- Zhang, Pengchuan (張朋川), 1979: Jiuquan Dingjiazha gumu bihua yishu (酒泉丁家閘古墓壁畫藝術). *Wenwu*. 6. 8–21.

- Zhang, Pengchuan (張朋川), 2002: Yuzhou tushi zhong de tianqiong zhi hua – shidiwen bian (宇宙圖式中的天穹之花——柿蒂紋辨). *Zhongguo yishu shejishi luncong*. 12. 4–6.
- Zheng, Yan (鄭岩), 2002: *Wei Jin Nanbeichao bihuamu yanjiu* (魏晉南北朝壁畫墓研究). Beijing: Wenwu chubanshe.
- Zhengzhou shi wenwu kaogu yanjiusuo (鄭州市文物考古研究所) in drugi, 1996: Henan Xingyang Changcun Han dai bihua mu diaocha (河南滎陽荏村漢代壁畫墓調查). *Wenwu*. 3. 18–27.
- Zhou, Shuili (周水利), 2010: Anhui Xiao xian xin chutu de Han dai huaxiangshi (安徽蕭縣新出土的漢代畫像石). *Wenwu*. 6. 59–65.

4 Razcvet lirske poezije v literarnih tradicijah Vzhodne Azije

Maja Lavrač

4.1 Uvod

Pričujoča razprava prinaša vpogled v vrhove pesniške umetnosti v literarnih tradicijah vzhodnoazijskih dežel – Kitajske, Japonske in Koreje. Medtem ko razvojni zenit tradicionalne kitajske lirike predstavlja obdobje vladavine dinastije Tang (唐) (618–907), velja podobno tudi za japonsko in korejsko lirsko tradicijo. Prva je doživela enega svojih najvišjih vzponov v obdobju Heian (平安) (794–1185) in druga v času dinastije Joseon (朝鮮) (1392–1910).

V obdobju dinastije Tang je več kot dva tisoč pesnikov ustvarilo okoli 49.000 pesmi, ki jih je leta 1706 cesar Kangxi (康熙) iz dinastije Qing (清) ukazal zbrati v antologiji Zbrane pesmi dinastije Tang (*Quan Tangshi* 全唐詩). Številne so še dandanes zelo priljubljene in ni ga izobraženega Kitajca, ki ne bi poznal ne samo ene, temveč več njih, saj simbolizirajo biser kitajske pesniške zakladnice. Njihovi avtorji so pripadali najrazličnejšim družbenim slojem, največ pa jih je izviralo iz uradniških krogov oz. elite izobražencev. Pesnjenje v skladu z nadvse zahtevnimi verzifikacijskimi pravili je namreč bilo sestavni del strogih uradniških izpitov. V tem obdobju je prevladovala lirska poezija *shi* (詩), ki jo odlikuje bogat motivno-vsebinski razpon in številne slogovne novosti. Za eno najbolj kompleksnih tangovskih pesniških oblik velja *lǜshi* (律詩) ali osemvrstičnica, saj je moral njen avtor upoštevati stroga metrična in tonalna pravila, tj. pesniti je moral na osnovi predpisanega števila pismenk oz. zlogov in hkrati upoštevati zapovedana tonalna pravila oz. razporeditev tonov.

Vplivi dosežkov tradicionalne kitajske civilizacije na razvoj japonske kulture in znotraj nje japonske književnosti (okrog 6. stoletja) so bili močni in dolgotrajni. Poleg daoističnih, budističnih in konfucijanskih besedil so izobraženi Japonci navdušeno prebirali v kitajščini tudi dosežke kitajske pesniške tradicije. In ker pred 8. stoletjem še niso imeli lastne pisave, so pesmi pisali s kitajskimi pismenkami (*kanji* 漢字). Na tak način je nastala prva in najstarejša japonska pesniška antologija Zbirka miriade listov (*Man'yōshū* 万葉集), ki šteje približno 4500 pesmi, ki naj bi jih zbrali in urebili po letu 759. Skoraj vse so napisane v pesniški obliki kratka pesem (*tanka* 短歌). Ko se je nato v 9. stoletju razvila japonska fonetična pisava *kana* (仮名),¹ prirejena

1 Kana je skupni izraz za *hiragana* (平仮名; ひらがな) in *katakana* (片仮名; カタカナ).

zapisovanju japonskega jezika, se je tudi japonska lirika razcvetela v vsem svojem polnem sijaju. To je bilo obdobje Heian, ko se je prestolnica iz Nare (奈良) preselila v Heian-kyō (平安京), današnji Kjoto (京都) (794). Trajalo je skoraj štiristo let, vse do leta 1185. Okrog leta 905 je bila objavljena prva cesarska antologija, tj. pesniška zbirka izdana na cesarjev ukaz, znamenita Zbirka starih in novih japonskih pesmi *Kokin Wakashū* (古今和歌集) ali krajše *Kokinshū* (古今集), ki obsega 1111 pesmi in predstavlja svetel zgled poznejšim zbirkam tradicionalne japonske lirike. Tudi v tej antologiji je večina pesmi napisanih v pesniški obliki tanka.

Obdobje vladavine dinastije Joseon simbolizira ključen preobrat v korejski literarni zgodovini in s tem v razvoju korejske literarne oz. pesniške tradicije, ko se je področje literarnega ustvarjanja iz vladajočih elitnih krogov izobražencev razširilo na ženske in pripadnike meščanstva. Kralj Sejong (세종대왕, 世宗大王) je v 15. stoletju (leta 1443) razglasil prvo uradno korejsko pisavo, imenovano *hangul* (한글), ki je zamenjala sposojene kitajske pismenke (*hanja* 漢字), ki so bile do takrat poglavitnega pomena v vsakdanjem življenju Korejcev in seveda tudi pri tisočpetstoletnem zapisovanju njihovih literarnih del. Ena najbolj priljubljenih pesniških oblik je bila jedrnata lirska pesem *sijo* (시조), trivrstičnica, ki se je pela ob spremljavi klasične dvorne glasbe in velja za popolnoma domačo, avtohtono pesniško umetnino, ki se je ohranila vse do danes.

4.2 Obdobje Tang: Razcvet tradicionalne kitajske lirske poezije

Obdobje vladavine ene najbolj znanih in mogočnih kitajskih dinastij, dinastije Tang, ki velja na področju umetniškega ustvarjanja tudi za eno najbolj prodornih in zato pomembnih dinastičnih obdobij v zgodovini Kitajske, uteleša poleg slikarstva in kaligrafije tudi vrhove tradicionalnega kitajskega pesniškega snovanja. V tem obdobju se je razcvetela osebna lirska poezija shi, ki ima svoje zametke v času dinastije Vzhodni Han (*Dong Han* 西漢) (25–220), ko se je istočasno z anonimno ljudsko poezijo *yuefu* (樂府) razvila pet- oz. sedemzložna lirska pesniška oblika shi. V 2. stoletju je nastala slovita zbirka petzložnih pesmi Devetnajst starih pesmi (*Gu shi shijiu shou* 古詩十九首), v kateri anonimni avtorji ubesedujejo univerzalne teme kot so prijateljstvo, ločitev in slovo, ljubezen in zakon, raznovrstne običaje in navade ter minljivost človeškega življenja (Owen, 1996, 249–250).

Pesniki dinastije Tang so podedovali bogato pesniško tradicijo, zato je razumljivo, da se je v tem času razcvetela prav poezija, vendar ne zgolj po obsegu, ampak tudi in predvsem na tematskem in slogovnem področju. K temu so znatno prispevali

predvsem politična in gospodarska stabilnost cesarstva v prvi polovici njene vladavine, državni izpiti in cesarski patronat ter visoka čast in položaj v uradniških krogih oz. v družbi na splošno. Nekateri tedanji cesarji so bili zelo naklonjeni pesniški umetnosti, saj so bili tudi sami pesniki in zavezniki poezije. Tak vladar je bil na primer Li Shimin (李世民) (598–649). Naslednji, Gaozong (高宗) (650–683), je zaslovel po tem, da je sistem izbiranja državnih uradnikov za najvišji naziv visoki uradnik (*jin shi* 進士) popestril s kandidatovo sposobnostjo pesnjenja, kar je postalo obvezni izpitni predmet za časa Xuanzonga (*Tang Xuanzong* 唐玄宗) (vladal v obdobju 713–755). Izmed množice kandidatov je le redkim uspelo uspešno opraviti najtežji izpit in tako postati visoki uradnik. Z naslovom sta namreč prišli tudi dosmrtna slava in finančna preskrbljenost. Zato so se vsako tretje leto v tedanjo prestolnico Chang'an (長安) – današnji Xi'an (西安) zgrinjali kandidati, ki so se že izkazali na uradniških izpitih na okrajni in provincijski ravni.

Izpit za pridobitev naziva jinshi je bil izredno zahteven. Kandidat je moral prebirati pismenke v različnih tonalnih kombinacijah, obvladati različne kaligrafske sloge, odlično poznati daoistične kanone in konfucijanske klasike ter seveda pesniti v takrat zapovedanih pesniških oblikah, ki so temeljile na nadvse strogih in togih verzifikacijskih pravilih. Ne samo odlično izobražen, biti je moral vsekakor tudi pesniško nadarjen. Zaradi vsega naštetega so se lahko le maloštevilni okitili z najvišjim nazivom v uradniški hierarhiji.

Ker si je veliko ljudi želelo postati uradnik, je bilo pesnjenje zelo priljubljeno in posledica tega je bilo velikansko število pesnikov in ravno toliko pesmi. Kovanje verzov je predstavljalo pomemben sestavni del vsakdanjika, zato nobeno družabno srečanje ni minilo brez verzov. Znamenita antologija iz tega obdobja, Zbrane pesmi dinastije Tang, ki jo je ukazal zbrati cesar Kangxi (康熙) iz dinastije Qing (清), šteje namreč skoraj 50.000 pesmi, ki jih je napisalo okrog 2200 mojstrov kitajske vezane besede. Ti so pripadali najrazličnejšim družbenim slojem, saj so pesnili vladarji in priležnice, kmetje in rokodelci, daoistični in budistični menihi, najštevilnejši pa so bili razumljivo uradniki (Lavrač, 1999, 68–69).

Pesništvo v Tangu obsega štiri obdobja, tj. zgodnji, visoki, srednji in pozni Tang. Za zlato dobo tradicionalne kitajske lirike velja visoki Tang, čas vladavine slavnega cesarja Xuan zonga in desetletje po njegovi smrti. To obdobje so zaznamovali velikani kitajske pesniške tradicije, kot so Meng Haoran (孟浩然), Wang Wei (王維), Li Bai (李白), Du Fu (杜甫) itd. Tematsko pesmi odsevajo takratno življenje, ki je potekalo pod močnimi vplivi vseh treh tradicionalnih miselnih tokov, tj. daoizma, budizma in konfucianizma. Pesniki so po navadi v sebi združevali vse tri življenjske nazore, vendar je eden prevladal in to se je odražalo tudi v njihovi

poeziji. Največkrat so opevali prizore iz narave, prijateljstvo, popivanje, ljubezen, slovo, potovanja, vojne grozote, dogodke iz preteklosti itd. Opisovanje konkretnega z uporabo konkretnih podob, ki nakazujejo pomen onstran zapisanih besed, je ena temeljnih značilnosti tangovske lirike, ki zato daje vtis brezosebnosti, brezčasnosti in univerzalnosti.

V tem obdobju so liriko zaznamovale tudi številne novosti na slogovnem področju. Verz je praviloma štel pet ali sedem pismenk oz. zlogov, najdemo pa lahko tudi verze s štirimi ali šestimi zlogi. Pesnilo se je v dveh slogih, v starem (*guti* 固體) in novem (*jinti* 近體). Pesmi v starem slogu so našle svoj navdih v ljudski poeziji dinastije Han (206 pr. n. št. – 220 n. št.), zato njihovo število pet- ali sedemzložnih verzov ni bilo omejeno. Pravzaprav so bile osvobojene vseh strogih metričnih in tonalnih pravil. Rima je bila na koncu parnih vrstic. V petzložni vrstici je bil med drugim in tretjim zlogom premor, v sedemzložni pa je bil glavni premor med četr- tim in petim zlogom in manjši med drugim in tretjim zlogom.

Za razliko od pesmi v starem slogu so se pesmi v novem slogu pisale na osnovi izjemno zapletenih in skrajno formaliziranih verzifikacijskih pravil, ki so se raz- vila v dolgem procesu postopnega izpopolnjevanja prejšnjih pesniških oblik. Novi slog je tako zahteval predpisano število pismenk oz. zlogov v verzu skupaj s točno določeno tonalno strukturo oz. razporeditvijo tonov. Razlikoval je naslednje tri pesniške oblike: osemvrstičnica, štirivrstičnica (*jueju* 絕句) in venček vzporednih distihov (*pailü* 排律).

Izmed naštete trojice je *lüshi* z vidika verzifikacije najbolj zahtevna pesem, a kljub temu celo največji mojstri tangovske lirike v želji, da ne bi zmanjšali pomena svojega sporočila, niso vedno do potankosti upoštevali vseh njenih pravil. Šteje osem pet- ali sedemzložnih verzov oz. štiri distihe. Prvi predstavi neki prizor, drugi ga razvije, tretji uvede preobrat in zadnji vse poveže v zaključek. Distih je v resnici temeljna enota osemvrstičnice in je v veliki meri neodvisen oz. samostojen. »Tudi kadar preživi ne- odvisno od nje, je distih vedno del celotne pesmi. Znotraj te večje celote je distih sam celota dojemanja ali misli; distih je stavek kitajske poezije ...« (Owen, 1985, 91).

Zvočna podoba pesmi je bistvenega pomena, saj je kitajščina tonalni jezik. Vsaka pismenka oz. vsak zlog se namreč izgovori v predpisanem tonu. Vse od 5. stoletja naprej so toni igrali pomembno vlogo v kitajski verzifikaciji. Klasična kitajščina pozna štiri tone: ravni, dolgi ali statični ton *ping* (平) in poševne, kratke ali di- namične tone *ze* (仄), ki med seboj ločijo še dvigajoči, padajoči in vstopni ton. Ravni ton je dolg in visok, poševni pa so krajši in se gibajo navzgor, navzdol ali se v hipu ustavijo. Spreminjanje tonov tako poudari razliko med dolgimi zlogi (nosilci

sproščenosti) in kratkimi zlogi (nosilci napetosti). Stalno menjavanje ravnih in poševnih tonov v verzu po eni strani onemogoča ponavljanje verzov z enakimi toni in po drugi opozarja na distih kot zvočno celoto (Lavrač, 2012).

Najbolj strogo tonalno pravilo se nanaša na drugi in tretji distih oz. na tretji in četrti ter peti in šesti verz. Drugi verz distiha mora biti zrcalna tonalna podoba prvega verza, tj. zlogi v drugem verzu distiha morajo biti v nasprotnem tonu od vzporednih zlogov v prvem verzu. Kot primer si oglejmo enega od standardnih tonalnih vzorcev, ki so predpisani za petzložno lüshi:

P = ravni ton

Z = poševni ton

P P P Z Z

Z Z Z P P

Z Z P P Z

P P Z Z P

P P P Z Z

Z Z Z P P

Z Z P P Z

P P Z Z P

Rima v petzložni pesmi nastopa na koncu parnih verzov, končni zlog je praviloma v ravnem tonu, v prvem verzu pa ni obvezna. V sedemzložni pesmi je rima v ravnem tonu prav tako na koncu parnih verzov in tudi na koncu prvega verza. Daljši premor v prvem primeru je za drugim zlogom, v drugem pa je daljši za četrtem in krajši za drugim zlogom.

Zlogi oz. besede v drugem in tretjem distihu morajo biti slovnično vzporedni, kar pomeni vzporedno razporeditev besednih vrst (samostalnikov, glagolov, pridevnikov itd.). Vsaka beseda v drugem verzu distiha mora biti iste slovnične kategorije kot beseda na istem mestu v prvem verzu distiha. Na primer:

2. distih: čutiti	čas	roža	točiti	solza
gl.	sam.	sam.	gl.	sam.
sovražiti	ločitev	ptica	preplašiti	srce
gl.	sam.	sam.	gl.	sam.

V drugem in tretjem distihu mora pesem med drugim upoštevati tudi pomensko vzporedje oz. antitezo na pomenski ravni. Omenjena distiha sta vzporedna v tematskih kategorijah, hkrati pa so besede v drugi polovici distiha v semantični antitezi v odnosu do besed v njegovem prvem verzu. Glej zgornji primer.

Glagola »čutiti« in »sovražiti« izražata različna čustva, samostalnika »čas« in »ločitev« ubesedujeta čas in prostor, samostalnika »roža« in »ptica« se nanašata na rastline in živali, glagola »točiti« in »preplašiti« izpovedujeta različen čustven odziv in samostalnika »solza« in »srce« prav tako ponazarjata različna čustva (Cai, 2008, 164–165).

Naslednja pomembna pesniška oblika je jueju ali štirivrstičnica, ki obsega štiri petali sedemzložne verze in zato velja za najbolj jedrnato tradicionalno kitajsko pesniško obliko. Drugače kot lüshi je bolj prilagodljiva in ne upošteva vedno strogih verzifikacijskih pravil. Rima ni samo v ravnem, temveč je lahko tudi v poševnem tonu, medtem ko za premor velja enako pravilo kot pri osemvrstičnici. Prvi verz predstavi neko temo, drugi jo razvije, tretji poišče novo temo in zadnji vse skupaj poveže v tematsko celoto.

Kratka predstavitev treh znamenitih mojstrov tangovske lirike in njihovih pesmi:²

Wang Wei (701–761) je bil najbolj znan kot pesnik narave. Že pri enaindvajsetih je dosegel najvišji uradniški naziv jinshi na cesarjevem dvoru, a je vse življenje ostal razpet med prestolnico Chang'an in podeželjem, kamor se je pogosto zatekal pred zlaganostjo in hinavščino uradniškega sveta. Vse življenje se je posvečal budizmu chan, zato večino njegovega opusa prežema budistični nauk, ki se hkrati prepleta z duhovno tradicijo daoističnih modrecev Laozija (老子) in Zhuangzija (莊子).

Wangove pesmi narave so na pogled zelo preproste, vendar tudi zelo kompleksne, saj s podobami iz narave ne slika le pokrajine, ampak evocira globlje, simbolne pomene odete v daoistično-budistično metafiziko onkraj opisanega in tako izreka neizrekljivo. Prizori iz narave nenehno namigujejo na meditativno potovanje v tišino, v doživetje duhovnega razsvetljenja oz. v izkustvo praznine univerzuma.

Napisano po dolgotrajnem deževju na mojem posestvu ob reki Wang

Nad osamelo
z dežjem prepojeno hosto
se počasi vije dim
V loncih zelenjava in proso kipita
namenjena vsem pridnim rokam vzhodnih polj

Nad prostranostjo poplavljenih ravnin
se spreletava bela čaplja
V senčnem hladu poletnih dreves
veselo žvrgoli kobilar

2 Pesmi prevedla Maja Lavrač.

Zlit z mrtvo tišino na gori
opazujem slez v zgodnji svetlobi
Odkar se hranim le z rastlinjem
trgam pod bori rosne zeli

Star kmet sem zdaj
požvižgam se na uradni položaj
Ej galebi
zakaj ste tako nezaupljivi do mene

Veliki romantični pesnik, nekonformist in obstranec **Li Bai** (701–762) je osvoboden strogosti vsakršnih konvencij tedanjega časa utelešal čarobno nadarjenost genija. Ne slovi zaman le kot eden najslavnejših, najbolj branih in vplivnih pesnikov na Kitajskem, temveč tudi kot eden najbolj znanih in priznanih kitajskih mojstrov vezane besede onstran kitajskih meja. Nikoli se ni nikjer ustalil, kamorkoli ga je zanesla pot, povsod se je počutil doma. Kot večni popotnik in boem je preziral premožno aristokracijo in strastno branil vsakršno svobodo. Njegova ekscentrična narava in ljubezen do vinske kapljice sta mu onemogočili uspešno uradniško kariero.

Njegove pesmi so tako kot on pogumne, svobodne, naravne, spontane in prežete z bogato domišljijo. Zato se tudi ni kaj prida posvečal oz. ni upošteval zahtevnih pravil tangovske verzifikacije in je dajal prednost bolj svobodnemu metru. Kljub vitalni pestrosti njegovega pesniškega izraza pa njegov opus razkriva tudi pesmi globoko osamljenega človeka, ki ga muči domotožje.

Samotni pivec v mesečini

Sredi rož cvetočih
samotni pivec
z vrčem vina v rokah
nazdravljam luni
in jo vabim
da se z nama s senco
v trojico pivsko združi

Ojoj luni tuje so popivanja radosti
Tudi senca le odsotno
brez cilja mi sledi
A kaj ko v tej pomladni noči
le ona moja pivska sta pajdaša
le ona radost moja in tolažba

Zapojem
luna tiho pluje sem in tja po nebu
Zaplešem
senca ta neroda
opoteka se za mano
Ko sem trezen
se v troje skupaj veselimo
Ko se ga nalijem
drug od drugega se poslovimo
vsak se na svoj konec razkropimo

Mi večni pivski smo pajdaši
zatorej na svidenje prijatelji
tam zgoraj med oblaki daljnimi

Du Fu (712–770), človek mnogostranskih talentov in izjemna osebnost, je večino svojega življenja preživel v bolečem boju za preživetje. Potem ko so se njegove ambicije glede uradniške kariere izjalovile, je vso svojo energijo posvetil pesniškemu ustvarjanju. Pesnil je v vseh oblikah in slogih tedanjega časa ter slovel kot mojster osemvrstičnice lüshi. Njegove pesmi pokrivajo celoten spekter človeške eksistence, veliko je zgodovinskih in avtobiografskih. Pojejo o družini in prijateljstvu, o ljubezni in naravi ter pogosto opozarjajo na probleme tedanje družbe in politike. Njegovo življenje in pesnjenje zaznamujeta konfucijanski vrlini, iskrenost in sočutje. Njegova iskrena skrb za sočloveka ga je oblikovala v pesnika temeljnih bivanjskih vprašanj. Vrednost njegovih pesmi ne temelji zgolj na njihovi tehnični dovršenosti, temveč se zrcali predvsem v njihovi globoki, odkritosrčni in trajni humanosti.

Pomlad

Narod
uničen pokončan
le gore in reke
so še vedno tam

Pomladno mesto
v visoko drevje in travje odeto
Čas teče beži
cvetje privabi mi solze v oči
Ločitev boli
in ptičje petje me plaši

Že mesece tri
kresni ogenj gori
Za pismo iz domačih logov
dal tisoč bi cekinov

Praskam se po stari sivi glavi
Ojoj kako redki so lasje
komaj da lasno iglo še drže

4.3 Obdobje Heian: Razcvet tradicionalne japonske lirske poezije

Čas vladavine mogočne dinastije Tang je bil čas, ko je Kitajska dosegla vrhunec v razvoju svoje civilizacije oz. kulture. Zato je to obdobje s svojimi dosežki tudi močno zaznamovalo kulturo in znotraj nje literarni razvoj v sosednjih deželah, predvsem na Japonskem in v Koreji. Že pred tem, okrog 6. stoletja, so izobraženi Japonci z velikim zanimanjem prebirali ne samo zgodovinske spise, daoistične, budistične in konfucijanske klasike svojih sosedov, ampak so se iskreno navduševali tudi nad tradicionalno kitajsko poezijo, ki je v Tangu doživela svoj največji razcvet. Izmed tangovskih pesnikov so bili tedaj na Japonskem najbolj priljubljeni Meng Haoran, Li Bai in Bai Juyi (白居易). Na splošno je bil vpliv kitajske vezane besede in njenih inovativnih pesniških oblik ogromen, zato so začeli pripadniki aristokratskega sloja, ki jim je pripadal visok položaj na cesarjevem dvoru, v odsotnosti domačega sistema pisave pisati pesmi v kitajskem jeziku, imenovanem *kanshi* (漢詩) (ta japonski izraz ima dva pomena; označuje japonsko poezijo, ki so jo japonski pesniki pisali v kitajskih pismenkah in hkrati kitajsko poezijo na splošno). Pesnjenje v klasični kitajščini je namreč bilo v tistih časih ne samo znak visoke izobrazbe, ampak tudi zelo v modi.

Po tristo letih navdušenega sprejemanja in posnemanja kitajskih vzorov in zatonu nekdanj veličastne dinastije Tang je na Japonskem končno napočil čas literarnega razmaha v maternem, japonskem jeziku. In tako kot obdobje Tang na področju kitajske literarne tradicije simbolizira zlato dobo kitajske lirike, tako obdobje Heian, predvsem 9. in 10. stoletje, uteleša zenit tradicionalne japonske lirske poezije, ki ga nobeno drugo obdobje v japonski literarni zgodovini ne prekaša. Takrat je namreč nastala znamenita antologija Kokinshū.

Preden se posvetimo enemu najvišjih vzponov tradicionalne japonske lirike, namenimo najprej še nekaj besed pesniškemu dosežkom v drugi polovici 8. stoletja, tj. v zgodnjem obdobju Heian, ter prvi in najboljše japonski zbirki lirske poezije

Man'yōshū. Čas njenega nastanka ni znan, medtem ko je zadnja pesem datirana z letnico 759. Antologija obsega malo več kot 4500 pesmi (naslov naj bi simbolično poudaril prav njihovo veliko število) in mnoge med njimi izvirajo še iz časov pred njenim nastankom (iz 6. stoletja). Njihovi avtorji so bili pripadniki različnih družbenih slojev, tako člani elite izobražencev kot čisto navadni ljudje, med katerimi je bilo tudi veliko neimenovanih. Zaradi pomanjkanja lastne pisave so pesmi pisali s pomočjo kitajskih pismenk. Tako je nastal nadvse zapleten in okoren sistem transkribiranja japonskih glasov, imenovan *man'yōgana* (万葉仮名), ki predstavlja mešanico kitajskih pismenk, ki so se uporabljale kot fonogrami in ideogrami (Keene, 1999, 219). Zbirko naj bi sestavil pesnik Ōtomo no Yakamochi (大伴家持), čeprav drugi viri ob njem navajajo kot sestavljavca še dva pesnika, ki naj bi pripomogla k njeni izdaji. To sta Kakinomoto no Hitomaro (柿本人麻呂) in Yamanoue no Okura (山上憶良). Pesmi so razvrščene kronološko in razodevajo oblikovno in tematsko raznolikost, kar daje zbirki pečat edinstvenosti in izjemen pomen. Večina je napisanih v točno določeni obliki. Od teh prevladuje kratka pesem tanka (4207), sledi dolga pesem *chōka* (長歌) (265), medtem ko so druge pesniške oblike bolj kot ne v manjšini (44).

Tanka, ki so jo pozneje velikokrat imenovali kar *waka* (和歌)³ ali domača pesem, tj. pesem v japonskem jeziku (za razliko od pesmi v klasični kitajščini *kanshi*, ki so jih pisali japonski pesniki), šteje pet ritmičnih sklopov in 31 ritmičnih enot imenovanih *mora* (モーラ)⁴ z metrom 5-7-5-7-7. Iz nje so se pozneje razvile druge pesniške oblike kot na primer *renga* (連歌), *hokku* (発句) in *haiku* (俳句). Kot taka tanka velja za temeljno pesniško obliko japonskega liričnega izraza pa tudi za daleč najbolj cenjeno in priljubljeno skozi vso zgodovino japonske pesniške umetnosti vse do danes.

Tudi tematika zbirke je nadvse pestra, sploh v primerjavi s poznejšimi antologijami. Pesmi pogosto pojejo o lepotah narave in minevanju letnih časov, o ljubezni, potovanjih, in vsakdanjem življenju preprostih ljudi (Keene, 1999, 90).

Eden najslavnejših pesnikov iz tega obdobja in te zbirke je Kakinomoto no Hitomaro, ki je napisal naslednjo pesem⁵ v redkeje uporabljeni obliki *sedōka* (旋頭歌) z metrom 5-7-7 / 5-7-7:

3 Izraz *waka* predstavlja različne pesniške oblike, ki niso kitajskega porekla: tanka, *chōka*, *sedōka*, *katauta* itd. Največkrat se *waka* enači s tanko.

4 V japonskem jezikoslovju je *mora* osnovna metrična enota. Na primer, zlog *ō* je sestavljen iz dveh mor »o+o«. Tako ima beseda »Tōkyō« dva zloga, vendar štiri more: »to+o+kyo+o«.

5 Pesmi iz japonščine prevedel Luka Culiberg (2002).

Mesec se dviga
Za gorami ki se razprostirajo v daljavi
In kjer se bo ob zori dvignilo sonce
Gotovo je še kdo
Ki hrepeni po svoji ženi daleč stran
In ga pogled na mesec spomni nanjo

Čas od 794 do 1185, potem ko se je cesarski dvor iz Nare preselil v novo prestolnico Heian-kyō, današnji Kjoto, je znan v japonski zgodovini kot obdobje Heian. Njegovih skoraj štiristo let uteleša enega od vrhuncev v razvoju japonske kulture in literature. Predvsem v 9. in 10. stoletju se je tradicionalna japonska lirika razcvetela v vsej svoji bogati izviranosti. Takrat se je namreč začel dolgoleten in zahteven proces zamenjave kitajskih pismenk s simboli, ki so predstavljali glasove japonskega jezika, tj. proces oblikovanja domače fonetične pisave *kana* (*hiragana* in *katakana*), ki je spodbudila domače avtorje, da so se začeli vse bolj zavedati lastnih korenin, lastne kulturne tradicije. Ker so tako postajali vse bolj ponosni na svoje poreklo, so začeli z velikim navdušenjem pisati v materinščini in na ta način je nastalo veliko izvirnih del. Prevzemanje in posnemanje kitajskih literarnih modelov je začelo zato postopoma upadati, vendar se pri svojem literarnem ustvarjanju kljub temu niso povsem odrekli kitajskim pismenkam in so jih uporabljali skupaj s *kano*. Njen nastanek v 9. stoletju nedvomno pomeni pomemben zasuk v japonski literarni tradiciji, še posebej v razvoju wake, pesmi v japonskem jeziku.

Okrog leta 905 je izšla prva uradna cesarska antologija wak, ki predstavlja vrhunec tradicionalne japonske lirike. To je znamenita zbirka *Kokin wakashū* (*Kokinshū*) oz. Zbirka starih in novih japonskih pesmi, ki jo je cesar Daigo (醍醐天皇) (885–930) ukazal sestaviti štirim pesnikom, ki so imeli le skromen položaj na dvoru. To so bili Ki no Tsurayuki (紀貫之) in njegov bratranec Ki no Tomonori (紀友則), Mibu no Tadamine (壬生忠岑) in Ōshikōchi no Mitsune (凡河内 躬恒), ki so v zbirki hkrati tudi najbolje zastopani po številu svojih pesmi. Prvi je prispeval kar 102 pesmi, drugi 46, tretji 35 in zadnji 60 (Keene, 1999, 250). Znani avtorji večine pesmi so bili pripadniki nižjega plemstva, medtem ko je znaten del, več kot 400 najboljših pesmi anonimnih, kar je posebnost te zbirke.

Zbirka šteje 1111 pesmi in skoraj vse so napisane v pesniški obliki tanka. Vključitev tako starih kot novih pesmi prinaša pomembno novost. Ima dva predgovora, v japonskem in kitajskem jeziku. Prvega je napisal Ki no Tsurayuki, drugega pa Ki no Yoshimochi (紀淑望). Japonski predgovor predstavlja enega najstarejših dokumentov japonske literarne teorije in kritike. V njem je glavni sestavljavec zbirke,

njen najbolj pomemben in najbolj vpliven japonski pesnik naslednjih tristo let ter kritik Ki no Tsurayuki, o naravi japonske poezije zapisal:

Japonska poezija ima svoje korenine v človekovem srcu in se razrašča v miriado listov besed. Mi, ki živimo na tem svetu, stopamo po poti nenehnih različnih izkustev, in tako izražamo svoje misli z besedami glede na to, kar smo videli in slišali. Ko zaslišimo ptico pevko sredi razcvetelih rož ali žabo, ki se oglašča iz ribnika, se lahko vprašamo: »Katero od bitij na tem svetu ne poje?« Poezija brez napora premika zemljo in nebo, spodbuja nevidna božanstva in demone k usmiljenju, nežno mehča vezi med moškim in žensko, in potolaži bojevnikovo divje srce (Keene, 1999, 246).

In med drugim navaja nekatere okoliščine, iz katerih so avtorji v preteklosti črpali svoj navdih:

ko so v pomladnem jutru opazovali raztresene cvetove; ko so prisluhnili odpadanju listja v jesenskem večeru; ko so vzdihovali nad snegom in valovi, ki so se vsako leto zrcalili v njihovih ogledalih; ko so med opazovanjem rose na travi ali pene na vodi bili pretreseni nad kratkotrajnostjo življenja; ko jih je, še včeraj vse tako ponosne in slavne, usoda pahnila v osamljenost; ali ko so bili zapostavljeni, potem ko so izkusili iskreno ljubezen (Keene, 1999, 76).

Zbirka obsega dvajset knjig. Pesmi za razliko od prejšnje zbirke niso razvrščene kronološko, temveč so organizirane po tematskih sklopih. Prevladuje tema obžalovanja nad spremembami, ki jih prinaša minevanje časa. Nostalgija za preteklostjo je v bistvu eden od ključev za razumevanje pesmi ne samo pričujoče zbirke, temveč tradicionalne japonske lirske poezije na splošno.

Prvih šest knjig sestavljajo pesmi o štirih letnih časih (342); od tega sta dve knjigi posvečeni pomladi, dve jeseni ter ena poletju in ena zimi. Temu sledijo knjiga čestitk, pesmi o slovesu, o potovanjih in imenih stvari. Naslednjih pet knjig so ljubezenske pesmi (360), ki jim sledijo knjiga žalostink, dve knjigi raznovrstnih pesmi, knjiga pesmi v drugih oblikah in nazadnje še knjiga pesmi o dvornih obredih. Pri zadnjih dveh gre pravzaprav za mešan izbor pesmi. Iz naštetega sledi, da sta bila najbolj pomembna in zato tudi najbolj pogosta motiva letni časi (predvsem pomlad in jesen) in ljubezen.

Osrednji pesniki v antologiji so poleg Tsurayukija, ki velja za najpomembnejšega pesnika, še nepozabna Ariwara no Narihira (在原業平), legendarna Ono no Komachi (小野小町), avtorica predvsem melanholičnih ljubezenskih pesmi, ter

Izumi Shikibu (和泉式部), Murasaki Shikibu (紫式部), Saigyō Hōshi (西行法師) in Fujiwara no Teika (藤原定家).

Ki no Tsurayuki:

Mogočni so
Bogovi v tem svetem templju
Vendar niti ovijalka
Ki se plazi okoli njega
Ne more uiti jesenskemu venenju

Ariwara no Narihira:

Ali ni lune
Ali pomlad ni več
Pomlad preteklosti
Le moje telo je
Edino nespremenjeno

Ono no Komachi:

Hrepeneč za njim
Sem spala v žalosti
In ga videla v sanjah
Če bi vedela da so le sanje
Se nikoli ne bi prebudila

Neznani avtor:

Kot cvetje iz močvirja
Pri Asaki v Michinokuju
Tako poredko te vidim
Ali naj še naprej
Hrepenim po tebi

4.4 Obdobje Joseon: Razcvet tradicionalne korejske lirske poezije

Vladavina dinastije Joseon (1392–1910) je bila v korejski zgodovini obdobje pod močnim vplivom konfucianizma in neokonfucianizma. Korejski izobraženci, t. i. učenjaki-uradniki, ki so predstavljali vladajoči sloj in ki so bili izobraženi v branju in pisanju kitajskih pismenk, so sprejeli konfucijanski kanon kot obvezno čtivo v politiki in morali. Kot vplivni avtorji svojega časa so poudarjali pomembnost konfucijanskega kanona v razvoju tradicionalne korejske literature.

Zaradi odsotnosti lastne pisave vse do sredine 15. stoletja so svoja dela, tako poezijo kot prozo, pisali v klasični kitajščini oz. kitajskih pismenkah hanja (Lee, 2003, 6–7).

Šele ko je v 15. stoletju kralj Sejong (1397–1450) ustvaril korejsko pisavo imenovano hangul, se je začela tradicionalna korejska lirika pisati v domačem, korejskem jeziku. Prevladovala je pesniška oblika sijo, kratka lirski pesem s tremi vrsticami in različnim številom zlogov, namenjena predvsem petju ob glasbeni spremljavi. Kot zelo jedrnata oblika, ki lahko izraža bogate pomene, je bila sprva priljubljena na kraljevih dvorih med vladajočo elito izobražencev, pozneje pa tudi med navadnimi ljudmi, saj je ni bilo težko peti, recitirati in si jo zapomniti. Prvotno se je izraz sijo nanašal samo na klasično dvorno glasbo (glasbena izobrazba je namreč predstavljala obvezen sestavni del kultiviranja duha vsakega pripadnika vladajoče elite, tj. učenjakov-uradnikov), a se je sčasoma začel enačiti z besedilom pesmi. Pogosto lahko zasledimo tovrstne pesmi že v 11. stoletju, tj. v obdobju Goryeo (고려; 高麗), a svoj največji vzpon so dosegle v 16. in 17. stoletju, med skoraj petstoletno vladavino dinastije Joseon (Kim, 2009, 77–78).

Sijo je kot simbol plemenitega duha takratnih izobražencev zahtevala visoke standarde na področju poznavanja tako literature kot estetike in je kot taka utelešala njihov ideal preprostega življenja. Njen tematski razpon je velik in sega od portretiranja zgodovinskih dogodkov, radosti življenja v naravi do pesmi o moralnih vrlinah, o prijateljstvu ter ljubezenskih pesmi itd.

Pesmi o zgodovinskih dogodkih po navadi opisujejo padec dinastije Goryeo, vzpon nove dinastije Joseon, invazije Mandžujcev in Japoncev ipd. Pesmi o naravi so posvečene najbolj priljubljenima letnima časoma, pomladi, ki s podobami cvetočih dreves in rož ter veselim ptičjim žvrgolenjem simbolizira ponovno rojstvo in upanje, in jeseni, ki s podobami hladne mesečine, močnega jesenskega vetra in mrzle reke pogosto namiguje na starost ter z njo povezano osamljenost, bolečino in smrt. Vendar pesmi o naravi niso vse melanholične, ampak najdemo med njimi tudi take, ki pojejo o radosti in sreči umika na podeželje. Učenjak se je npr. umaknil iz aktivnega sveta hinavskih uradniških krogov, ki so vladali dvoru, v anonimno in revno življenje v ravnovesju z naravo, ki po njegovem prepričanju uteleša idealno stanje. Pesmi o moralnih vrlinah obravnavajo moralne vrednote, ki naj bi jih človek iskal in našel v naravi, ki zato ni le predmet zadovoljstva, temveč tudi vir modrosti (Kim, 2009, 86–87). Pesmi o prijateljstvu so največkrat posvečene slovesu; naj se poslavlja pesnik ali njegov prijatelj, v obeh primerih gre za značilni vzorec življenja državnega uradnika. Ali je bil eden od njiju premeščen in zato odhaja na novo službeno mesto ali je bil degradiran in izgnan

ali pa se je ob upokojitvi in v znak moralnega protesta enostavno umaknil v objem narave. S podobami iz narave kot npr. reka, samotni čoln, plavajoči oblaki, zahajajoče sonce, čaša vina so pesniki poudarili moralne, intelektualne in estetske vrednote prijateljstva in njegovo kulturno moč v tedanji družbi (Lee, 2003, 49–50). Posebno mesto zavzemajo pesmi z ljubezensko tematiko. Med njimi je veliko ganljivih, ki so jih napisali anonimni avtorji in kurtizane (najbolj znana korejska kurtizana, ki je pustila za sabo najbolj čutne in metaforične ljubezenske sijo, je bila legendarna pesnica Hwang Jin-i (황진이; 黃眞伊) (1506–1544) z vzdevkom »Svetla luna«). Slednje so bile lepoticke izobražene v poeziji, kaligrafiji, slikarstvu in glasbi, ki so s poznavanjem teh umetniških zvrsti zabavale moško družbo in posledično so se tako ohranile tudi njihove pesmi, ki so jim prinesle večno slavo. Sicer pa je konfucijanska morala, ki je vladala tedanji družbi, zapostavljala strast, ki naj ne bi bila vredna literarne obdelave. Zato v ljubezenskih sijo le redko naletimo na čaščenje ženskega telesa in lepote ljubljene osebe, na zadovoljitev strasti in ekstazo. Tema dvorjenja in čutnih užitkov je bila vse prej kot dovoljena (prav tam, 49).

Med znamenite avtorje pesmi sijo uvrščamo pesnike, kot so Yun Seon-do (윤선도; 尹善道), Yi I (이이; 李珣), Yi Hwang (이황; 李滉), Jeong Cheol (정철; 鄭澈) in seveda Hwang Jin-i.

Yi I:⁶

Kje je sedma pesem?
Jesenski odtenki,
tako očarljivi na Javorjevi skali.
Tanka plast slane
prekriva strme pečine.
Sam sedim na mrzlem kamnu,
vrnitev domov tone v pozabo.

Yi Hwang:

Kako lahko zelene gore
skozi čas ostanejo zelene?
Kako lahko reke
kar naprej tečejo?
Naj tudi mi ne ugasnemo
in ostanemo večno mladi.

6 Pesmi prevedla M. Lavrač.

Jeong Cheol:

Odloži svoje breme, stari mož
in dovoli, da ga nosim jaz.
Za mladeniča kot jaz
kamni niso nikoli pretežki.
Starost je žalostno breme,
le kako lahko preneseš tolikšno težo?

Hwang Jin-i:

To dolgo, dolgo zimsko noč
bom prepolovila na dva kosa.
Enega bom zložila,
plast za plastjo
in ga položila pod toplo odejo.
Ponoči,
ko bo prišel moj ljubi,
ga bom razprostrla,
plast za plastjo.

4.5 Zaključek

Pričujoča študija je osredotočena na pesniško oz. lirsko tradicijo Kitajske, Japonske in Koreje v tistih obdobjih svojega razvoja, ki simbolizirajo njen zenit. Kitajska lirski poezija, posebej poezija, ki se je razcvetela v času dinastije Tang, je s svojim širokim tematskim razponom in številnimi slogovnimi novostmi močno in dolgo-trajno zaznamovala razvoj tako japonske kot tudi korejske lirike.

V tangovski Kitajski so kovanje verzov med drugim spodbujali celo cesarji, kajti nekateri so bili tudi sami pesniki. Za pridobitev naziva visokega uradnika je moral kandidat odlično poznati klasični kanon in hkrati biti nadarjen za pesnjenje v vseh predpisanih oblikah tistega časa. Ker je veliko ljudi pisalo pesmi, se je teh nabralo okrog 49.000. Te so zbrali in uredili v času dinastije Qing v antologiji z naslovom Zbrane pesmi dinastije Tang. Na srečo stroga in toga verzifikacijska pravila niso odvrnila pesnikov, da ne bi ustvarili nepozabnih mojstrov in v lirski pesniški obliki shi.

Ko so v 9. stoletju, v obdobju Heian, Japonci razvili lastno pisavo, so začeli pesniki pisati v japonskem jeziku. Sicer niso povsem zavrgli kitajskih pismenk, ampak so jih uporabljali skupaj z novo fonetično pisavo. Leta 905 je luč sveta ugledala slovitna antologija Zbirka starih in novih japonskih pesmi, prva uradna cesarska zbirka

japonskih pesmi, ki uteleša vrhunec japonske lirske poezije in kot taka tudi prelomnico v literarni zgodovini Japonske. Njene pesmi so večinoma napisane v pesniški obliki tanka, in njihovi avtorji so imeli velik vpliv na vse poznejše zbirke japonske lirike.

Tudi razvoj korejske lirske poezije je bil dolgo časa zaznamovan s kitajsko pesniško tradicijo. Ko se je v 15. stoletju, v času vladavine dinastije Joseon, končno rodila korejska pisava, so se razcvetele v polnem sijaju tudi pesmi napisane v domačem jeziku. Najbolj priljubljena in prevladujoča pesniška oblika je bila sijo, kratka pesem v treh vrsticah, ki so jo običajno prepevali ob spremljavi tradicionalne dvorne glasbe.

Vse tri pesniške tradicije, posebej njihovi dosežki v t. i. »zlatih dobah«, dokazujejo, da je bila pesniška umetnost bistven in pomemben sestavni del literarnih zgodovin Kitajske, Japonske in Koreje. Kot take so zato nedvomno prispevale številne nove, izvirne in zanimive ideje v zakladnico svetovne literature.

Literatura in viri

Cai, Zong-qi, 2008: *How to Read Chinese Poetry. A Guided Anthology*. New York: Columbia University Press.

Culiberg, Luka, 2002: Pesniška oblika tanka v tradicionalni japonski poeziji. *Azijske in afriške študije*. VI/2. 65–82.

Herdan, Innes, 1981: *The Three Hundred T'ang Poems*. Taipei: The Far East Book Co., Ltd.

Keene, Donald, 1955: *Anthology of Japanese Literature from the Earliest Era to the Mid-Nineteenth Century*. New York: Grove Press.

Keene, Donald, 1999: *A History of Japanese Literature. Volume 1. Seeds in the Heart*. New York: Columbia University Press.

Kim, Dae-haeng, 2009: *Classical Poetic Songs of Korea*. Seoul: Ewha Womans University Press.

Lavrač, Maja, 1999: *Onkraj belih oblakov. Daoistična in budistična simbolika v poeziji kitajskega pesnika Wang Wei*. Maribor: Založba Obzorja.

Lavrač, Maja, 2012: Temeljna načela verzifikacije v klasični kitajski poeziji. *Dinastija Tang (618–907). Dialogi*. 48/7–8. 19–30.

Lee, Peter H., 2003: *A History of Korean Literature*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Owen, Stephen, 1985: *Traditional Chinese Poetry and Poetics. Omen of the World*.
Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press.
- Owen, Stephen, 1996: *An Anthology of Chinese Literature. Beginnings to 1911*.
New York, London: W. W. Norton and Co.

**Razprave o jeziku I:
ideologija, pragmatika,
stilistika, fonologija**

5 Nacionalni jezik kot družbeno dejstvo: opredelitev na primeru japonskega jezika

Luka Culiberg

5.1 Uvod

Od vseh človekovih lastnosti, ki ga postavljajo na posebno mesto v živalskem svetu in ki so najbolj zaslužne, da se človek po svoji materialni eksistenci in produkciji svojih življenjskih sredstev ločuje od živali, je lastnost človeške govorice, ali kakor bolj pogosto imenujemo poseben semiotični sistem, s katerim se ljudje sporazumevajo – jezik.

Jezik je univerzalna človeška lastnost, kakor je za človeka značilna bipedalna hoja ali manj izrazita poraščenost telesa v primerjavi z drugimi primati. Toda specifična genetsko pogojena poraščenost vrste *Homo sapiens* v ničemer ne predpostavlja, kako določena kultura ali modni trend vzpostavljata (ali zapovedujeta) vzorce ravnanja s človeškimi dlakami. Stari Egipčani naj bi si odstranjevali vse dlake po telesu, evropski plemiči v 18. stoletju so nosili dolge lase, spete v čop, za sodobnega malomeščana pa se spodobijo kratki pristriženi lasje (zato še danes »hipijevsko« dolgi lasje lahko pomenijo obliko upora buržoazni kulturi – nekaj, česar v 18. stoletju ne bi mogli).

Podobno velja za vse čase in kulture. Vsakdo prepozna značilno pričesko japonskega samuraja na eni strani ali t. i. gejša na drugi, tipične avstro-ogrske brke in zalizce, kite kmečkih deklet, meniške tonzure, irokeze plemena Pawnee ..., naj gre za stil, ki ga predpisuje modna revija, za religiozno zapoved ali za priporočeno kulturno normo, vse to so sekundarni in kulturno uravnavani načini nošenja in ravnanja z biološko določeno telesno poraščenostjo glave. Tudi evolucijska pridobitev zmožnosti bipedalne hoje ne določa v celoti specifičnega načina hoje, na primer zapeljivega pozibavanja manekenk na modni stezi, nežnega podrsavanja brez privzdigovanja bokov japonskih dvornih dam, marširanja vojaške armade, ali grozeče hoje mestne nasilniške tolpe. Bipedalna hoja je res človekova prirojena lastnost, a od kulture do kulture lahko opazimo razlike v načinu hoje, kakor velja tudi za druge telesne tehnike, od sedenja, čepenja, plavanja, prehranjevanja itd.¹

Zatorej, tudi če je dejstvo zmožnosti človeške govorice biološka danost, če je jezik *instinkt*, kakor temu pravijo nekateri,² oziroma če obstaja gen »univerzalne slov-

1 Prim. razpravo Marcela Maussa z naslovom Telesne tehnike, v kateri pokaže na priučeno in kulturno pogojeno naravo različnih telesnih praks. V slovenskem jeziku je esej objavljen v zbirki razprav z naslovom Esej o daru in drugi spisi (Mauss, 1996).

2 Gl. Pinker (1995).

nice«, kakor je predpostavljala, na primer, Chomskyjeva izvirna teorija, po kateri je mehanizem sintaktičnih struktur že vpisan v človeške možgane in s tem avtonomen in ločen od pomena,³ je sam jezik, se pravi človeška govorica kot znakovni sistem, s katerim se sporazumevamo, sekundarni proizvod človeških družb, ki se razlikuje od skupnosti do skupnosti, in nenazadnje, na določeni ravni, od posameznika do posameznika. Hkrati seveda nobena govorica ni izum posameznika, pač pa gre za znakovni sistem, ki se udejanja in generira šele v komunikacijskem aktu, v izjavah, postavljenih v izjavljalni kontekst.

Če hočemo v celoti razumeti vlogo jezika v družbi, onkraj vprašanja genetsko pogojene predispozicije za tvorjenje glasov⁴ ali celo sintaktičnih struktur, moramo jezik razumeti tudi kot družbeno dejstvo. Družbeno dejstvo razumemo v smislu sociološkega koncepta kot družbeno prakso, ki jo akterji opravljajo z določeno zavestjo o tej praksi. V tem pomenu ima jezik med družbenimi institucijami oziroma praksami to posebno mesto, da je temelj zavesti same, hkrati pa imajo govorci nekega jezika tudi posebno zavest o svoji jezikovni praksi, ki nima nič skupnega s samim komunikacijskim dejanjem, temveč ta zavest, ali natančneje *ideologija*, strukturira imaginarno razmerje subjektov te ideologije do njihovih realnih eksistenčnih razmerij.⁵ Jezik v družbenem kontekstu ima torej posebno mesto, saj je hkrati nosilec vsakršne ideologije, poleg tega pa sam deluje kot posebna ideologija, namreč kot ena od družbenih institucij, ki opravljajo vlogo vezi med posamezniki in družbeno strukturo.⁶

Družba je skupek praks, ki jih ljudje opravljajo z »zavestjo«, torej z določeno vednostjo oziroma predstavo (Kržan, 2013, 10). Skupku teh praks rečemo *kultura*, ki predstavlja *način*, kako so v določeni družbi te prakse strukturirane. Družbene institucije so tista razsežnost v družbeni strukturi, ki ureja intersubjektivna razmerja med posamezniki, so mehanizmi, ki posameznike integrirajo v družbeno strukturo, se pravi v celotno mrežo družbenih razmerij, ki sestavljajo določeno družbo.⁷ Jezik

3 Gl. Chomsky (1957).

4 Uporabljamo izraz glas, saj ne smemo zagrešiti napake, da bi tisto, čemur rečemo *fonem*, razumeli kot empirično fiziološko ali akustično dejstvo. Fonem je namreč teoretski koncept v polju fonologije, ki empirično neskončno množico fonetičnega gradiva reducira na določeno omejeno število pertinentnih potez, po katerih so si glasovi med seboj podobni ali pa se razlikujejo. Vsak glas zato lahko definiramo kot kombinacijo takih »razločevalnih« potez in tako definiran glas je fonem (Močnik, 1989, 267).

5 V ideologiji ni predstavljen sistem realnih produkcijskih in drugih razmerij, ki določajo eksistenco posameznikov, pač pa določeno imaginarno razmerje teh posameznikov do realnih razmerij, v katerih živijo (Althusser, 2000, 90) in ki jih oblikujejo prav s pomočjo jezika, s katerim ustvarjajo svojo »realnost«. Ljudje smo zato vselej že v ideologiji.

6 O povezavi med konceptoma ideologije in institucije in o teoriji institucije kot materialne eksistence ideologije gl. Močnik (1999) in Culiberg (2007).

7 Radcliffe-Brown (1994, 17) pojasnjuje družbeno strukturo takole: »Družbena razmerja, katerih stalna mreža oblikuje družbeno strukturo, niso naključne zveze med posamezniki – družbena razmerja določa družbeni proces; vedenje ljudi v njihovih medsebojnih interakcijah v vsakem razmerju določajo norme, pravila ali vzorci. (...) Vzpostavljenim normam vedenja v določeni obliki družbenega življenja po navadi pravimo *institucije*.«

je ena takih družbenih institucij, vendar je hkrati institucija posebne vrste: kot temelj vsakršne zavesti jezik omogoča in povezuje vse družbene institucije, ki jih enoti prav s svojo zmožnostjo komunikacije, se pravi s tem, da omogoča zavest – ta pa je vselej že družbeno dejstvo, ki se oblikuje le v medosebnih odnosih prav v polju simbolnih sistemov, kakršen je jezik. Poleg tega pa imajo ljudje o svoji jezikovni dejavnosti tudi neko določeno predstavo – predstavo o jezikovni skupnosti. Ta predstava oziroma ideologija o jeziku je mehanizem subjektivacije v to skupnost, s čimer totalizira druge družbene institucije v celoto. Jezik kot družbena institucija zato deluje kot *celotno družbeno dejstvo*.

5.2 Jezik kot celotno družbeno dejstvo

Koncept *celotnega družbenega dejstva*⁸ je vpeljal Marcel Mauss v svojem spisu *Esej o daru* (1996, 152), kjer je dejstva opredelil kot družbene pojave, ki se tičejo celote družbe in njenih institucij oziroma zaobjemajo večje število institucij in so hkrati pravni, ekonomski, religiozni, estetski in morfološki:

Šele ko smo si ogledali celoto skupaj, smo lahko opazili bistveno, gibanje celote, živi vidik, bežni trenutek, ko se družba ali ljudje čustveno ovedo sebe samih in svojega položaja v razmerju do drugega. S tem konkretnim gledanjem na družbeno življenje je mogoče najti nova dejstva, ki jih šele začenjamo slutiti. Po našem mnenju ni nič bolj nujnega in koristnega kakor tako raziskovanje družbenih dejstev (prav tam, 153–154).

Mauss je z vpeljavo tega koncepta naredil velik korak v polju proučevanja družbene realnosti, namreč korak na poti k temu, kakor zapiše Claude Lévi-Strauss v Uvodu v delo Marcela Maussa, da družbo dejansko definiramo kot *realnost* (Lévi-Strauss, 1996, 241). Družbeno je lahko realno, samo če je integrirano v sistem, vendar družbeno dejstvo še ne more biti integrirano, torej celotno, zgolj s tem, da kratko malo reintegrira diskontinuirane vidike, temveč se mora utelesiti tudi v individualni izkušnji (prav tam, 241–242).

Pri vprašanju celotnega družbenega dejstva gre torej za klasični topos humanistike in družboslovja, za razmerje med družbenim in individualnim. Vsak psihološki

8 Uveljavljeni prevod Maussovega koncepta *fait social total*, ki ga vpeljuje leta 1996 izdana knjiga v zbirki Studia Humanitatis *Esej o daru in drugi spisi*, v prevodu Zoje Skušek in Rastka Močnika, je *totalno družbeno dejstvo*. Avtor pričujočega prispevka odstopa od tega uveljavljenega prevoda v prid konceptu *celotnega družbenega dejstva*, ki po njegovem mnenju ohranja idejo *totalnosti*, se pravi integrirane celote delov, skladno, na primer, s konceptom *celotne umetnine* (besedo pozna že Pleteršnik in jo definira kot: celosten, -tna, *adj.* integrierend, *Cig.*, Maks Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar (1894–1895)), kar koncept uspešneje umesti v humanistični teoretski aparat, ki hkrati rokuje s koncepti »ne-cele« družbene strukture in dopolnilnih institucij, katerih učinek integracije zagotavlja prav celotno družbeno dejstvo. Hkrati pa se znebimo še nekaj tiste teže, ki jo besedi »totalen« obesaajo totalne vojne in totalitarizmi.

pojav je v nekem smislu sociološki pojav, kakor piše Lévi-Strauss, hkrati pa je dokaz za socialno lahko le duševen, z drugimi besedami, »nikoli ne moremo biti prepričani, da smo dognali smisel in funkcijo institucije, če nismo sposobni, da podoživimo njen učinek na individualno zavest.« (Lévi-Strauss, 1996, 243)

Če hočemo ustrezno razumeti družbeno dejstvo, tedaj ga moramo doumeti *totalno*, se pravi od zunaj kot stvar, a kot stvar, katere neločljiv sestavni del je subjektivni (zavestni ali nezavedni) dojem, ki bi ga o njej imeli, če bi – ker smo pač neizbežno ljudje – to dejstvo doživljali kot domačini in ga ne bi zgolj opazovali kot etnografi (prav tam, 244).

Izhodišče za možnost družboslovne znanosti je konceptualizacija njenega objekta – družbe – kot realnosti. Celost, integriranost množice v *družbo* ni nekaj že vnaprej zagotovljenega. Družbe, ki jih prepoznamo kot take, so vselej že posledica delujoče družbene strukture, ki prek svojih družbenih institucij integrira posameznike v *družbo*. Celoti teh institucij lahko rečemo družbena struktura, specifičen način, kako se te institucije organizirajo v delujočo družbeno strukturo, pa imenujemo *kultura*.⁹

Skratka, družbene institucije vselej delujejo kot simbolni sistemi, ki delujejo hkrati kot *stvari* in *predstave*, se pravi kot institucije, ki svoje materialne učinke dosegajo s svojo ideološko interpelacijo, to je s tistim, kar je Lévi-Strauss imenoval »podoživljanje njenega učinka na individualno zavest«, torej s predstavo, ki jo subjekti določene institucije imajo o svoji družbeni praksi. Te predstave oziroma ideologije nikakor niso monolitni mehanski odsevi realnih družbenih razmerij, temveč se na ravni ideologije soočajo različni tipi odsevov, odvisno od družbenega položaja, gledišča, interesov.

Kljub vsemu pa mora družbena struktura kljub različnim interesom, če hoče doseči svoj integracijski učinek *družbenosti*, nekako zagotoviti učinek družbene integracije, najprej na ravni posameznih institucij in nato na ravni družbene strukture kot celote. Mehanizem, ki zagotavlja to integracijo, je prav *celotno družbeno dejstvo*. Vendar, če predpostavimo, da je celotno družbeno dejstvo strukturirano kot *stvar* + *domačinska predstava*, moramo biti previdni pri razumevanju te »predstave«, ki jo o družbenem dejstvu goji domačin neke družbe.

9 Težava t. i. »kulturnih študijev«, ki si za svoj objekt jemljejo »kulturo«, se pravi le vsebinsko, idejno plat formalne družbene strukture brez analize njene materialne plati družbenih razmerij, je v tem, da na ta način ostajajo ujeti v »domačinsko predstavo«, se pravi v zavest, ki jo o teh institucijah gojijo domačini, s čimer že v svojem epistemološkem izhodišču zagrešijo zdrs iz teorije v ideologijo. Njihovi spoznavni predmeti niso teoretsko proizvedeni koncepti, ki bi družbena dejstva konceptualizirali celotno kot družbene prakse (institucije) in predstave o teh praksah (ideologije), temveč jih v duhu empiristične paradigme jemljejo že vnaprej izdelane v obliki domačinskih predstav, se pravi, ostajajo na ravni predstav oziroma ideologije.

Jasno je, da je ne moremo misliti popolnoma subjektivistično kot nekakšno naključno predstavo, ki jo ta ali oni domačin goji ob nekem družbenem dejstvu, zato moramo, kakor pravi Močnik (1996, 291), to domačinsko predstavo *objektivirati*, se pravi, jo razumeti kot predstavo, »ki jo imata domačinka in domačin ob družbeni napravi ali dejstvu ne kot naključni osebi, temveč kot pripadnica in pripadnik družbe, v kateri ta naprava ali to dejstvo obstajata.« (prav tam) To doseže mehanizem subjektivacije, ki ga zagotavljajo družbene institucije. Korak k temu, da se individui kot subjekti te ali one družbene institucije povežejo v družbeno celoto, pa zagotavlja posebna vrsta institucije, ki ji je Lévi-Strauss (1998) rekel *ničta institucija*,¹⁰ to je tista institucija, ki ima ničto simbolno vrednost, ki zaznamuje nasprotje odsotnosti pomena, skratka, ki ne pomeni ničesar drugega kot zgolj to, da pomen »je« (Močnik, 1996, 287). S tem lahko pojasnimo dejanski pluralizem ideologij v določeni družbi; »domačinskih pogledov« je lahko več, pa kljub temu družbeno dejstvo še naprej zagotavlja učinke družbene integracije oziroma totalizacije.

Nujnost *ničte institucije* je namreč v tem, da integrira pluralnost družbenih institucij v celoto, da družbeni strukturi zagotovi subjektivno iluzijo (na ravni posameznih subjektov) o družbeni celoti. V nacionalno organiziranih družbah to vlogo *ničte institucije* opravlja institucija *naroda*, ki s subjektivno predstavo o nacionalni identiteti, se pravi s predstavo o pripadnosti določenemu narodu, homogenizira in integrira pluralnost ideoloških pogledov, ki v individualističnih nacionalnih družbah nimajo drugih sidrišč kakor prav nevtralnemu *nacionalno ničto institucijo*, prek katere subjekti te institucije interpretirajo vsa druga ideološka stališča. Ničta institucija je tisti *ničti označevalec*, s katerim se subjekt vpiše v sistem:

Je označevalec tistega kraja v sistemu, od koder je sistem videti cel, popoln, zapolnjen in »totalen«. »Subjektivna predstava«, ki stori, da je družbeno dejstvo totalno, je predstava totalnosti s tega subjektivnega kraja, ki je del družbenega dejstva samega; točka ali kraj, od koder je dejstvo videti totalno, sta vpisana v to dejstvo samo – z ničtim označevalcem ... K vsakemu načinu družbenosti ali družbenemu »registru« je potemtakem mogoče pripisati *domačinski pogled, za katerega je simbolni sistem tega registra videti cel, popoln, totaliziran*. Oporišče tega pogleda ali očišča je *ničti označevalec v sistemu samem* (Močnik, 1996, 287).

10 Lévi-Strauss je koncept ničte institucije izpeljal prav iz dejstva, ki smo ga opisali zgoraj, namreč da se nam glede na našo pozicijo v družbeni strukturi družbena organizacija lahko kaže na različne načine. V takšni dualistični organizaciji, v kateri sta možni dve različni dualistični umevanji družbene »celote«, bi prišlo do komunikacijskega zloma, kar pa lahko preprečimo z vpeljavo nekega *tretjega* umevanja, ki je glede na prejšnji ideološki predstavi »nevtralen«. Institucijo, ki nudi to nevtralno podlago, Lévi-Strauss poimenuje »ničta institucija«. Za nadaljnjo obdelavo koncepta *ničte institucije* gl. Močnik (1999) in Culiberg (2007).

Narod je v modernih družbah abstraktnih atomiziranih individuov tisti mehanizem, ki zagotavlja vez med posamezniki in družbeno celoto, ki pa ni dana vnaprej:

Prav to pa je poteza, ki je tem atomiziranim posameznikom skupna: da vsak zase – a enako kakor vsi drugi – »sanja« celoto, ki bi ji lahko pripadal. Po tej potezi se posamezniki in posameznice med seboj »prepoznajo« kot pripadniki in pripadnice istega – izsanjanega – občestva. Benedict Anderson je tem celotam dal ime: *imagined communities*, skupnosti, ki obstajajo le v imaginaciji. A ta »imaginacija«, te sanje so zadošči, da tvorijo »videz« celote, utvaro, ki vzpostavlja celoto. Med domačini in domačinkami so te skupnosti znane z drugimi imeni; eno izmed njih je »narod« (Močnik, 1996, 302–303).

Narod svojo prazno institucionalno formo zapolni z različnimi ideološkimi narativi, od nacionalnih mitov, nacionalne zgodovine, nacionalne književnosti itd. Ključni mehanizem, ki enoti ideološko polje, ki vzpostavlja »ideološki most« med individui in družbo kot celoto, je, kakor smo videli, *jezik*. Zato je tako rekoč strukturno nujno, da se v kontekstu *naroda* jezik reinstitucionalizira na poseben način, in sicer kot institucija *nacionalnega jezika*.

Nacionalni jezik je institucija, ki v kontekstu nacionalne institucije zagotovi učinek *celote*,¹¹ to pa lahko zagotovi samo tako, da vse različne govore znotraj »zamišljene skupnosti« naroda reinterpreтира kot *različice* vseobsegajočega *nacionalnega jezika* in jih prepozna kot *narečja* ali kot *socialne zvrsti*. Nasprotno ideologija nacionalnega jezika jezikovne različice, ki so lahko bližje standardu kakor katero od narečij, nujno prepozna kot tuj jezik, če njegovi govorci pripadajo drugi »zamišljeni skupnosti«.

5.3 Kako jezik opravlja vlogo celostnega družbenega dejstva?

Ideološki pojavi so družbeni pojavi s svojo specifično družbeno dejanskostjo. Ne smemo jih razumeti kot pojave individualne zavesti, se pravi psihološko, temveč kot družbene pojave, skratka, sociološko. Vse, kar je ideološko, vsak ideološki produkt pa ima pomen: »predstavlja in zastopa nekaj, kar obstaja zunaj njega, je torej *znak*. *Kjer ni znaka – tam tudi ni ideologije*.« (Vološinov, 2008, 13–14) Znak hkrati obstaja ne le kot del dejanskosti, pač pa odraža tudi neko drugo dejanskost:

11 *Jezik* smo označili kot *celotno družbeno dejstvo*, vendar je treba pri tem poudariti, da ta »celost« družbenega dejstva ni statična kategorija, temveč je dinamični proces. Družbene institucije niso »cele«, saj s svojim normalnim delovanjem subjekte postavljajo v kontradiktorne položaje, ki jih morajo potem vedno znova odpravljati z novimi institucijami. Institucije se morajo zato ves čas »dopolnjevati«. Celost družbenega dejstva je v tem, da se mora ta celost ves čas zagotavljati in prav to zagotavljanje učinka celote je ideološki mehanizem družbene kohezije.

Področje ideologije sovпада s področjem znakov. Med njima lahko postavimo enačaj. Kjer je znak – tam je tudi ideologija. *Vseemu ideološkemu pripada znakovni pomen* (prav tam, 15).

Vološinov tudi opozarja, da znotraj področja znakov, se pravi znotraj ideološke sfere, obstajajo pomembne razlike, toda kljub tem razlikam in posebnim funkcijam, ki jih znakovni sistemi opravljajo v poenotenju družbenega življenja, je znakovna narava splošno določilo vseh ideoloških pojavov (Vološinov, 2008, 15).

Na strukturalističnem prepričanju, da je mogoča splošna veda o znakih, je temeljila predpostavka semiologije, da neka skupna splošna razsežnost povezuje razne znakovne sisteme, da pa ima lingvistika v semiotičnih študijah vodilno vlogo:

[P]ri Jakobsonu to središče ne izvira iz naivnega pogleda kakor pri Saussuru (da je pač »jezik« najpomembnejši ipd. znakovni sistem, in je torej njegovo proučevanje lahko za vodilo proučevanju drugih znakovnih sistemov), temveč izhaja iz spoznanja o »notranjih« povezavah med govorico in drugimi semiotičnimi sistemi, tj. iz spoznanja o jezikovni posredovanosti vsakršnega semiotičnega procesa (Močnik, 1989, 258).

Kljub subtilnejšemu Jakobsonovemu razumevanju narave semiotičnih sistemov ostaja argumentacijska logika podrejena disciplinarni determinanti, ki jo pelje k napačnim zaključkom. Ker ima med različnimi znakovnimi sistemi *jezik* posebno mesto, to samo po sebi še ne postavi lingvistike kot vede o jeziku na dominantno mesto, temveč, nasprotno, naddoločenost vseh semiotičnih sistemov z govorico pomeni, da jezik zahteva posebno teoretsko obdelavo, ki presega metodološke okvire lingvistike in mora poseči na področje teorije ideologije.

Sleherni znakovni ideološki pojav ima svojo materialnost, najsibo v zvoku, v materialu, v barvi, v telesni motoriki itd., in je v tem smislu v celoti pojav zunanjega sveta, kar je ključnega pomena za razumevanje narave ideološkega znaka (Vološinov, 2008, 16). Vološinov je s tem, ko je pokazal na zmote idealistične filozofije kulture in psihologistične kulturologije ter ideologijo jasno ločil od individualne zavesti, postavil nujno izhodišče za teoretsko konceptualizacijo tako same ideologije kakor tudi jezika kot znakovnega sistema:

Tako predstavniki idealizma kot predstavniki psihologizma prezrejo, da se lahko samo razumevanje realizira zgolj v nekem določenem znakovnem materialu (recimo v notranjem govoru). Pri tem zanemarijo dejstvo, da je nasproti znaku postavljen znak in da *se lahko zavest sama realizira in postane realno dejstvo zgolj, kolikor se utelesi v znakovnem materialu* (prav tam).

Zavest torej nikoli ne more biti stvar individualnega psihizma, temveč postane zavest šele, ko se napolni z znakovno vsebino, se pravi, z ideologijo, znaki sami pa nastajajo zgolj v procesu interakcije *med* individualnimi zavestmi (Vološinov, 2008, 17). Na podlagi spoznanja, da je individualna zavest *družbeno ideološko dejstvo*, da so zakonitosti ideoloških pojavov del posebne problematike, ločene od individualnega psihizma, moramo predpostaviti, da je ideologija neločljivo zvezana z oblikami in pogoji družbenega občevarja, ki pa jih določa dejanskost znaka, ki ni nič drugega kot materializacija tega občevarja (prav tam, 20).

Ta narava znaka in način, kako jo vsestransko pogojuje občevarje, pa sta najbolj izražena prav v *jeziku* (Vološinov, 2008, 17). Za razliko od drugih znakov, katerih fizična materialnost ima lahko pomen, ki ga je mogoče ločiti od ideološkega pomena, ki ga pridobijo v okviru znakovnega sistema v procesu občevarja, pa v *besedi* ni ničesar zunaj njene funkcije ideološkega znaka. Materialnost njenega glasu je brez vsakršnega pomena zunaj znakovnega sistema jezika.

Beseda je zato, po Vološinovu, *neutralen znak*:

Ves preostali znakovni material je specializiran za katero izmed posameznih področij ideološkega ustvarjanja. Sleherno področje ima svoj znakovni material in oblikuje svoje specifične znake ter simbole, ki jih ni mogoče uporabiti na drugih področjih. V teh primerih nastane znak na podlagi specifične ideološke funkcije, od katere ga ni mogoče ločiti. Beseda pa je nevtralna v razmerju do specifične funkcije. Lahko je nosilec *poljubne* ideološke funkcije (Vološinov, 2008, 20).

Poleg tega, da je jezik edini *neutralen* znakovni sistem, ima še eno pomembno lastnost, ki jo Vološinov opiše takole: materialna dejanskost jezika se kakor vsak drug znakovni sistem prav tako razprostira med individui, vendar pa se jezikovni znaki realizirajo s sredstvi individualnega organizma, brez kakršnegakoli zunanjega materiala. Zato jezik za razliko od drugih znakovnih sistemov lahko deluje kot »znakovni material notranjega življenja«, se pravi *zavesti*. Beseda se lahko realizira kot znak, ne da bi se ji bilo nujno treba izraziti navzven, zato jezik kot družbeni znak funkcionira kot okolje zavesti (Vološinov, 2008, 21):

Po zaslugi svoje izjemne vloge okolja zavesti *spremlja beseda kot nujen sestavni del vse ideološke občevarje nasploh*. Beseda spremlja in komentira sleherno ideološko dejanje. Ne glede na to, za kateri tip ideološkega pojava gre (za sliko, glasbo, obred, dejanje), se procesi razumevanja ne morejo realizirati, ne da bi bil pri tem vključen notranji govor. [...] Beseda je navzoča v vsakem dejanju razumevanja in v vsakem dejanju interpretacije (prav tam, 21–22).

Videli smo, zakaj ima jezik posebno mesto v razumevanju ideoloških pojavov. Gre za edini *nevtralen* semiotični sistem, ki je hkrati podlaga vsem drugim semiotičnim sistemom, kakor tudi zavesti sami, saj je edini znakovni sistem, ki omogoča realizacijo zavesti kot »notranjega govora«. Jezik kot nevtralen semiotični sistem se v kontekstu nacionalno strukturirane skupnosti poveže z narodom kot *ničto institucijo*, tako da ji zagotovi na simbolni ravni ideološki učinek skupnosti z verjetjem, da vsi subjekti nacionalne institucije govorijo isti jezik. Kjer so dejanske jezikovne bariere prevelike, da bi bila komunikacija še možna, se jo zagotovi z nasilno jezikovno politiko uvajanja standardnega jezika. Poglejmo si konkreten zgodovinski primer nacionalizacije jezika in njegove reinstitucionalizacije kot celostnega družbenega dejstva, ki v ideološki predstavi zagotovi nacionalno integracijo, tako da postane, z besedami enega prvih japonskih jezikoslovcev, »duhovna kri naroda«.

5.4 Nacionalizacija jezika na Japonskem

V poznejših letih t. i. obdobja Meiji (*Meiji jidai* 明治時代) (1868–1912), dobe, ki je zaznamovala padec večstoletne vladavine fevdalno strukturiranega režima pod oblastjo samurajske dinastije Tokugawa (徳川), se je prvič resneje začelo razpravljati o novem jezikovnem standardu.

Odgovor na vprašanje, kakšen naj bo ta standard, v tem prvem obdobju nikakor ni bil preprost, še manj pa je bil samoumeven. Predlogi za rešitev problema jezikovnega poenotenja so bili zato raznovrstni. Miyake Yonekichi (三宅米吉 1860–1929) je pri svojih petindvajsetih letih, leta 1884, v članku O narečjih različnih dežel (*Kuniguni no namari kotoba ni tsukite* くにぐにのなまりことばにつきて), ki je bil objavljen v reviji društva Prijatelji kane (*Kana no shirube* かなのしるべ), razpravljal o različnih metodah za poenotenje jezika (Kamei in drugi, 2007, 388). Miyake piše, da je prva možnost, da se za standard izbere »elegantni jezik« (*miyabikotoba* みやびことば) in se vsa narečja nadomesti z njim. V nasprotju s predlogom, da bi standard postal t. i. »klasični jezik« (*kogo* 古語), je predlagal, da se »vzame jezik, ki se uporablja tu in zdaj« (*Ima manoatari mochiiraruru kotoba o toru* いままのあたりもちいらるることばをとる.), se pravi sodobni jezik. V tem primeru sta obstajali spet dve možnosti: 1. da se za standard izbere tedanji govor tisočletne cesarske prestolnice – mesta Kjoto ali 2. da se za standard izbere tedanji govor nove prestolnice – današnjega Tokia. Spet tretja možnost, glede na to, da je po njegovem mnenju govor v teh dveh mestih, naj gre za Tokio ali Kjoto, popolna zmešnjava, pa je, da se izvede raziskava vseh narečij in naj standard postane tisto narečje, ki ima največ govorcev. Po Miyakejevem mnenju je vsaka od teh treh metod v praksi enako težko izvedljiva (prav tam).

Miyakeyeva rešitev je bila liberalna: menil je, da bodo moderne izboljšave v transportu in komunikaciji avtomatično zblížale prebivalce Japonske, ki bodo nezavedno prilagodili svoj jezik, da bodo lahko uspešno komunicirali drug z drugim. Državlani nove Japonske naj bi tako z izboljšanjem družbenih pogojev sami razvili standard brez zunanjega vmešavanja in brez zavedanja, da so spremenili svoje govorne navade (Kamei in drugi, 2007, 388–389).

Anglist Okakura Yoshizaburō (岡倉由三郎 1868–1936) je leta 1902 napisal ostro kritiko Miyakejeve metode, ki jo je označil za izjemno nevarno, saj s takim posrednim in liberalnim pristopom ne bi mogli preprečiti morebitnega vdora kakšnega drugega jezika (*takokugo* 他国語), zato je zagovarjal neposredni pristop s širjenjem »centralnega jezika« s pomočjo šolskega sistema (Kamei in drugi, 2007, 389).

Avtorji Zgodovine japonskega jezika (Kamei in drugi, 2007) ugotavljajo, da tu ni šlo le za razlike v mišljenju med Miyakejem in Okakuro, temveč za odsev ideologije njunih časov. Ko se je začelo enotenje države, ni bilo jasnega stališča glede metode poenotenja. Z vstopom Japonske v mednarodno družbo elitnih držav po zmagah v kitajsko-japonski vojni (1894–1895) in rusko-japonski vojni (1904–1905) in z začetkom širjenja japonskega imperija na nova ozemlja, je vprašanje enotnega govornega jezika postalo pomembno ne le več samo kot jezikoslovno, pač pa kot politično vprašanje, hkrati pa se je med japonskim ljudstvom začela prebujati narodna zavest (prav tam, 389).

Ker so narečja veljala za glavno oviro pri poenotenju naroda, za akterje jezikovne politike niso bila le nepotrebna, ampak celo v napoto. Zato so jih označili za družbeno »škodljiva«. To škodljivo stanje naj bi odpravila politika standardnega jezika (*hyōjungo* 標準語) in izobraževanje v nacionalnem jeziku (*kokugo* 国語). Slogani, ki so se pojavili v tistem času, so govorili o »reformi narečij« (*hōgen kyōsei* 方言矯正) oziroma o »iztrebljenju narečij« (*hōgen bokumetsu* 方言撲滅) (Kamei in drugi, 2007, 390).

Leta 1934 ustanovljeni Svet za nacionalni jezik (*Kokugo shingikai* 国語審議会), posvetovalno telo Ministrstva za izobraževanje, ki je nasledil predhodna Svet za raziskovanje nacionalnega jezika (*Kokugo chōsa iinkai* 国語調査委員会 1902–1913) in Začasni svet za raziskovanje nacionalnega jezika (*Rinji kokugo chōsa kai* 臨時国語調査会 1921–1934), je v svojem poročilu leta 1995 posebno pozornost posvetil vprašanju »spoštovanja narečij« (*hōgen no sonchō* 方言の尊重). Med drugim so zapisali:

Narečja so nosilci regionalne kulture in vzdržujejo bogate medčloveške odnose na ravni regij, zato jim lahko pripišemo vlogo enega od

gradnikov lepega in bogatega jezika. »Spoštovanje narečij« pomeni, da se državljani zavedajo vrednosti posameznih narečij po vsej deželi in da jih spoštujejo.

Narečja so bogati govori, ki poživljajo regionalno jezikovno življenje, medtem ko je temelj vsedržavne komunikacije skupni jezik (*kyōtsūgo* 共通語). Kot rezultat dosedanjega izobraževanja in razširjenosti televizije se je skupni jezik razširil po vsej državi, zaželeno stanje pa je, da tudi v bodoče skupni jezik in narečja soobstojajo in še naprej opravljajo vsak svojo vlogo (Yasuda, 1999, 12).

To je precejšnja sprememba v primerjavi z jezikovno ideologijo, ki jo je še leta 1947 Ministrstvo za izobraževanje formuliralo v uradnih smernicah za poučevanje japonskega jezika, kjer je bilo zapisano, da je treba, »kolikor se le da, narečja (*hōgen* 方言), provincialne govore (*namari* なまり) in neartikulirano izražanje (*shita no motsure* 舌のもつれ) popraviti in se približati standardnemu jeziku.« (Yasuda, 1999, 14)

Vendar pa Yasuda (1999, 20–21) opozarja, da je zgodba o družbenem položaju narečij, ki jo ponavljajo dialektologi, namreč o preganjanju narečij v preteklosti in o spoštovanju narečij v sedanjosti, preveč poenostavljena in prezre, da se je skupaj z velikimi spremembami v japonski družbi spreminjal odnos do narečij tako na ravni družbe kakor na ravni jezikovne vede. Tako v predvojnem kakor v povojnem času so narečja kot *družbena institucija* vselej opravljala določeno družbeno vlogo.

Pri vzpostavljanju nacionalnega jezika so narečja na eni strani odigrala vlogo anti-poda, ne-nacionalnega jezika (*hi-kokugo* 非国語), na drugi strani pa so novemu konceptu nacionalnega jezika priskrbela njegovo *zgodovinskost* s tezo, da se v narečjih ohranjajo aspekti starodavnega jezika (Yasuda, 1999, 25). Predpostavka, da se v narečjih ohranja starodavni jezik (*hōgen no naka ni kogo ga nokoru* 方言のなかに古語が残る) je zagotovila japonskemu jeziku zgodovinskost, hkrati pa so narečja kot gradivo za historično rekonstrukcijo jezika odigrala pomembno vlogo v teorijah o izvoru jezika in so podpirala genealoške teorije jezika (prav tam).

Poleg tega so imela narečja posebno funkcijo tudi v času japonskega kolonializma. Na koloniziranih ozemljih, kjer so lokalno prebivalstvo učili japonski jezik, se ni bilo mogoče izogniti vplivu maternih jezikov na japonščino. Japonščino, zaznamovano z vplivom lokalnega jezika, so imenovali »narečje«, recimo »tajvansko narečje japonščine« ali »korejsko narečje japonščine«. Ta »narečja« so bila postavljena v isto kategorijo z »domačimi narečji« (*naichi hōgen* 内地方言), kar je kolonije ideološko

tesneje zvezalo z japonskim otočjem (*naichi* 内地). V koloniji Koreji so z analogijo odnosa *standardni jezik – narečje* pojasnjevali razmerje med japonsščino in korejščino (*kokugo* 国語 – *chōsen-go* 朝鮮語) (Yasuda, 1999, 25).

Po porazu v drugi svetovni vojni, ko je cilj nove državne politike postal proces »demokratizacije«, se je vzpostavila zavest, da so narečja začela že »izumirati«. V tem kontekstu narečja niso bila več v funkciji izgradnje diahrona identitete, temveč se je pozornost usmerila na bolj sodobno, sinhrono podobo narečij (pod nazivom »jezikovno življenje«), ki je bila vsebovana v konceptu »povsod razumljivega« sku-pnega jezika (*kyōtsūgo* 共通語), ki je zagotavljal identiteto na sinhroni ravni (Yasuda, 1999, 25–26).

Diskurz o narečjih je vselej vpet v razmerje do naddoločujoče kategorije jezika, a kakor je pokazal Yasuda (1999, 38), tudi ko je bil v ideološkem smislu status narečij navidezno najnižji, se pravi v času najagresivnejšega vpeljevanja standardnega jezika, v strukturnem smislu ni šlo za dejansko eliminacijo (*haijo* 排除) narečij, saj so bila narečja ključna oporna točka diskurza o »izvoru« in »zgodovini« japonskega jezika. Standardni jezik je japonsščini zagotavljal poenotenje na *sinhroni* osi, narečja pa so zagotavljala identiteto na *diahroni* osi. Kljub formulaciji smernice Sveta za raziskovanje nacionalnega jezika, »naj se razišče narečja in izbere standardni jezik« (*hōgen o chōsa shite hyōjungo wo sentei suru koto* 方言ヲ調査シテ標準語ヲ選定スルコト), to ni pomenilo, da se zbere besedišče iz vseh narečij in iz njega sestavi standard, temveč so kot standardne prepoznali jezikovne oblike tokijskega jezika, ki so mu pripisovali največjo funkcionalnost in razširjenost (prav tam).

Kakor smo videli, Miyake Yonekichi leta 1880 še ni prišel do ustreznega zaključka, kako določiti standardni jezik. Leta 1902, ko je bil ustanovljen Svet za raziskovanje nacionalnega jezika, v njegovih temeljnih smernicah ni pisalo drugega, kakor da je treba »izvesti raziskavo o narečjih in določiti standardni jezik«. Šele po koncu obdobja Meiji se v Slovnici govornega jezika (*Kōgohō* 口語法), ki jo je leta 1916 napisal Ōtsuki Fumihiko (大槻文彦 1847–1928), prvič pojavi definicija standardnega jezika kot jezika, ki ga govori izobraženi sloj sodobnega Tokia.

Ōtsuki Fumihiko je prepoznal izobraženi sloj tokijske regije kot izhodišče za določitev standardnega jezika, pri čemer iz njegovega pisanja ni jasno, ali gre pri tem za jezik, ki se je tam *že govoril* ali samo za osnovo, na podlagi katere bi standardni jezik *šele oblikovali*. Pozneje je jezikoslovec Jinbō Kaku (神保格 1883–1965) zapisal, da je standardni jezik »jezik izobraženih ljudi, ki živijo v predelu Tokia, imenovanem Yamanote (山手)«, s čimer je *že obstoječi jezik* eksplicitno identificiral

s standardnim jezikom, definiciji pa je dodal še družbeni status (izobraženi ljudje) in natančno lokacijo – del Tokia, imenovan Yamanote, kjer je zgodovinsko prebival samurajski razred (Kamei in drugi, 2007, 420–421).¹²

Po drugi svetovni vojni, ko je bila skupaj s celotno predvojno ideologijo diskreditirana tudi jezikovna politika, je ostre kritike doživel tudi koncept »standardnega jezika«. Ishiguro Rohei (石黒魯平) je v knjigi *Hyōjungo* (標準語) leta 1950 kritiziral Jinbōjevo razumevanje standardnega jezika, za katerega je bil »tokijski jezik« (*tōkyōgo* 東京語) že sam po sebi »standardni jezik«, saj naj bi bil tokijski jezik le osnova, na podlagi katere bi na učinkovit, racionalen, senzibilen, intelektualen in etičen način ustvarili idealni jezikovni sistem (Kamei in drugi, 2007, 421). Po Ishigurovem mnenju se takemu idealnemu jeziku lahko ves čas približujemo, nikoli pa ga ne moremo zares doseči. Poleg tega je bila predvojna državna represivna jezikovna politika v celoti diskreditirana, zato je bilo Ishigurovo razumevanje standardnega jezika v novih družbenih okoliščinah oprto na posameznikov vložek v standardizacijo. Po njegovem mnenju mora imeti vsak posameznik aktivno vlogo pri vzpostavljanju standardnega jezika oziroma mora pri vzpostavljanju tega nositi vsaj odgovornost (prav tam).

Ideološko zagato »standardnega jezika« v novih družbenih okoliščinah je razrešila dodatna institucija v obliki »skupnega jezika« ali *kyōtsūgo*. *Kyōtsūgo* je postal pojem, ki je zdaj stal nasproti narečjem, *hyōjungo* pa je v tem novem kontekstu dobil nov pomen. Po vojni so bila narečja rehabilitirana kot pokrajinski jeziki, ki niso razumljivi po vsej Japonski, nasproti njim pa je stal zdaj *kyōtsūgo*, »skupni jezik« Japonske, kot jezik, razumljiv vsem Japoncem in Japonkam. Tako narečja kakor *kyōtsūgo* naj bi bili jeziki, ki realno obstajajo in se konkretno udejanjajo v nekakšni diglosiji japonskega prebivalstva, medtem ko je *hyōjungo* postal jezik, ki v sedanjosti *še ne obstaja*, ki pa bi moral biti s tako ali drugačno metodo določen kot jezikovna norma (Kamei in drugi, 2007, 422–423). *Kyōtsūgo* je bil poleg tega zdaj definiran kot jezik, ki je blizu tokijskemu govoru, vendar mu ni enak.

12 Osnova standardnega jezika naj bi bil torej jezik tokijskega izobraženega srednjega razreda, kar je pomenilo nov meščanski razred v delu Tokia, imenovanem Yamanote. To novo *petite bourgeoisie*, ki je vzniknila v procesu hitre urbanizacije, razvoja masovne kulture in modernega izobraževanja, so sestavljali vladni uradniki, vojaški oficirji, intelektualci in beli ovratniki, ki nikakor niso bili jezikovno homogena skupina, temveč so bili prišleki, ki so imigrirali v Tokio iz različnih bivših provinc in so bili v jezikovnem smislu tuji za domačine, katerih idiom je izhajal iz govora Eda (Inoue, 2002, 401–402). Inoue tako trdi, da čeprav filologi pogosto poudarjajo, da je govor tokijskega srednjega razreda v poznem mejdžijevskem obdobju neposredni naslednik *oyashiki kotoba*, nekakšne *lingua franca* med samuraji iz obrobnih delov dežele v poznem tokugavskem obdobju, v resnici ta domnevni neprekinjeni razvoj od *oyashiki kotoba* k tokijskemu govoru srednjega razreda – poznejšemu standardnemu jeziku – nikakor ni tako jasen (prav tam, 402). Tisto, kar velja za govor izobraženega tokijskega srednjega razreda in kar je postalo osnova standardnega jezika, je bilo dejansko »zloženo« skupaj iz številnih heterogenih virov in ni zvedljivo na govor kateregakoli individualnega govornika v tistem času (prav tam).

S tem, ko je bil hyōjungo označen za umetni jezik, je kyōtsūgo lahko zasedel njegovo mesto kot *naravni* jezik, torej kot realno obstoječ japonski jezik, katerega ideološki predpogoj je, da obstaja že od nekdaj.

Kakor ugotavljajo Kamei in drugi (2007, 430), je eden od dejavnikov, ki so pomagali k temu, da je poveljna ideologija »skupnega jezika« za razliko od predvojnega »standardnega jezika« v svoj ideološki okvir vključila tudi priznavanje in spoštovanje narečij ta, da so narečja v veliki meri do takrat že izginila in zato niso več zares ogrožala jezikovnega poenotenja naroda.

5.5 Umetni standard in naravna narečja?

Kritika standardizacije jezika, ki izkoreninja narečja, je inverzna slika ideološke kritike narečij kot odklonov od »pravega jezika«. Ti kritiki namreč prezrejo, da je taka kritika standardizacije in poenotenja jezikovne krajine možna šele *ex post facto*, ko je ta standardizacija že opravila svojo institucionalno nalogo apropiacije vseh govorov na območju Japonske v ideološko kategorijo *japonskega jezika*. Šele na podlagi verjetja v obstoj *japonskega jezika*, ki nastopa v idealizirani obliki »standardnega jezika«, lahko narečja postanejo odraz »pestrosti« in »bogastva« *japonskega jezika* in ne več njegovi *konkurenti*. Samo v objemu te ideologije lahko Kamei in drugi (2007, 413) po dolgi zgodbi o standardizaciji jezika zapišejo, da »Japonska že v izhodišču ni bila v položaju, kjer bi nasproti japonskemu jeziku stal kakšen drug jezik« in da tudi v zgodovini ni bilo take izkušnje. Zato menijo, da je z vidika številnih drugih držav kakor tudi v okviru zgodovinskih jezikov to neverjetno redka situacija (prav tam).

Za te raziskovalce japonskega jezika pomeni »monokromatizacija« jezika hkrati tudi »monokromatizacijo« kulture. Ker jezik kot družbena institucija opravlja vlogo ideološke homogenizacije skupnosti na podlagi verjetja v enotno jezikovno skupnost, iz tega logično izhaja verjetje, da se je regionalna kultura porodila prav s pomočjo regionalnih narečij. Zato je po njihovem mnenju japonska kultura toliko bogata, kolikor je bogata njena narečna raznovrstnost, poenotenje jezika pa lahko zato pomeni obubožanje kulture (Kamei in drugi, 2007, 415).

Toda, če narečja porajajo regionalno kulturo, lahko »japonsko kulturo« porodi samo »japonski jezik«, zato ta ideologija nacionalnega jezika implicitno predpostavlja jezikovno diglosijo: prebivalci posameznih regij morajo ohraniti svoje narečne govore, ki tvorijo njihovo lokalno kulturno identiteto, hkrati pa je treba pri prebivalcih vseh regij predpostaviti tudi poznavanje »standardnega jezika« kot konkretne podobe »japonskega jezika«, ki tvori vsem skupno »japonsko kulturo«.

Toda jezikoslovci se hkrati jasno zavedajo zgodovinskosti »standardnega jezika«, se pravi njegovega zgodovinsko načrtovanega in politično izpeljanega nastanka, zato bi enačaj med »standardnim jezikom« in »japonskim jezikom« pomenil, da je »japonski jezik« historični konstrukt političnega načrtovanja. Priznanje, da je »japonski jezik« ideološki politični konstrukt poznega 19. stoletja, pa bi hkrati pomenilo priznanje, da je »japonska kultura« zgodovinski konstrukt poznega 19. stoletja. »Japonski jezik« zato lahko obstaja le v kombinaciji obeh ravni: kot *skupni jezik* poenoti japonsko družbo na sinhroni ravni, *narečja* pa mu zagotavljajo zgodovinskost na diahroni ravni. Predstava, da ima nestrukturirana različnost regionalnih govorov kot *jezik* lahko enotno, strukturirano in jasno definirano obliko, pa izhaja iz posebne ravni jezikovne komunikacije, namreč iz *pisnega jezika*. Poskusimo podrobneje pojasniti.

5.6 Na poti k nacionalnemu jeziku

Na Japonskem do moderne dobe, ki nastopi z mejdžijevskim političnim prevratom, ni bilo splošnega poimenovanja za jezik, ki bi zaobjemal uradniški jezik (*shoki gengo* 書記言語), vsa narečja in druge jezikovne vrste (*wago* 和語, *kango* 漢語 itd.). To vlogo je šele na prehodu v 20. stoletje opravil koncept kokugo, ki je deloval kot vezivo poenotene Japonske (Yasuda, 2011, 75). Sama beseda je izšla kot zmagovalka iz tekme s sorodnimi izrazi, ki so se pojavili na začetku procesa vzpostavljanja nacionalne države v drugi polovici obdobja Meiji, na primer *hōgo* (邦語), *nihongo* (日本語), *nihon kokugo* (日本国語) in seveda kokugo.

Ključni problem, ki smo ga želeli osvetliti v pričujoči razpravi, je razkorak med predstavo o nacionalnem jeziku kot izključno jezikoslovnem predmetu, ki jo vzpostavlja in podpira »japonistika«¹³ oziroma *kokugogaku* (国語学) – veda, ki japonski jezik proučuje kot jezikoslovni objekt – in dejansko politično in družbeno vlogo kokugoja kot družbene institucije s pomembnimi ideološkimi učinki.

V razpravah o nacionalnem jeziku pred drugo svetovno vojno, ko je bil kokugo v vlogi združevalnega principa japonskega imperija, se je upoštevalo dejansko jezikovno različnost govorcev in definicija kokugoja je morala upoštevati tudi govorce, ki niso bili pripadniki »japonskega naroda« (*nihon minzoku* 日本民族). To je imelo vpliv tudi na razprave o pravopisu. V prvem desetletju 20. stoletja so se ob razpravi, ali fonetizirati zapis v državno določenih učbenikih, sklicevali na učbenike za nacionalni jezik, ki so bili v rabi na Tajvanu (Yasuda, 2011, 76). Tak kokugo, ki je moral imeti v zavesti druge, je po porazu v vojni, ko potrebe o predpostavki drugih

13 Proučevanje nacionalnega jezika oziroma *kokugogaku* (国語学) prevajamo kot *japonistika* analogno s poimenovanjem discipline, ki se ukvarja s proučevanjem slovenskega jezika – *slovenistika*.

ni bilo več, brez zadržkov postal *sine qua non* ideološke vezi med narodom (*minzoku* 民族) in državo (*kokka* 国家) (prav tam).

Kakor poudarja Yasuda (2011, 76), kokugo ni nekaj, kar bi ljudje govorili naravno, sami od sebe oziroma nekaj, kar bi naravno podedovali iz preteklosti. To velja za vse nacionalne jezike. Ključni proces, ki ga je morala opraviti moderna nacionalna institucija, je bil podeliti nacionalnemu jeziku videz »naravnosti« in ga združiti z dejanskim govorom članov te institucije, se pravi z govorom nacionalnih subjektov.

Funkcija nacionalne države je vzpostaviti mehanizme za ideološko interpelacijo subjektov zamišljene nacionalne skupnosti v enoten in homogen narod. Za to potrebuje nacionalna država infrastrukturo, od transporta in komunikacijskih sredstev, časopisov, knjižnega založništva in pozneje elektronskih medijev, predvsem radia in televizije, do takih ideoloških aparatov, kot sta nacionalna vojska in šolski sistem. Za uspešno delovanje vseh državnih sistemov pa država potrebuje tudi enoten in homogen jezik – nacionalni jezik (Yasuda, 2011, 77).

Tej lastnosti nacionalnega jezika, ki podpira druge ideološke aparate države, Yasuda (2011) pravi *sinhrona struktura* – struktura, ki zagotavlja, da na sinhroni časovni osi enotno ljudstvo govori enoten nacionalni jezik. V predmodernej dobi je bil pisni jezik privilegij drobne skupine prebivalstva, govorjeni jezik pa je bil omejen na določeno področje oziroma na določen družbeni status. Pisni jezik in govorjeni idiomi niso imeli dosti stičnih točk, saj poznejša ideološka zahteva po enotnosti pisnega in govorjenega jezika ni bila pertinentna za zgodovinski položaj, v katerem je govorna komunikacija ostajala omejena na ozko regionalno območje in družbeni sloj, pisna komunikacija, ki je presegala regionalne meje, pa je bila omejena na ozek družbeni sloj vladajočega razreda, vendar ni bila omejena regionalno. V obdobju bakufuja Tokugawa se je ta sloj vse bolj širil tudi med meščansko prebivalstvo, zaradi česar je prihajalo do novih pisnih slogov.

V moderni dobi z nastankom nacionalne države kot političnega udejanjenja institucije naroda pa so državljani kot individui mnogo bolj velikopotezno subsumirani v nacionalno skupnost, in če so predmoderne države lahko delovale na podlagi pisne komunikacije, je v moderni nacionalni državi nujno, da so njeni pripadniki zmožni tudi ustne komunikacije, kar omogoči institucija standardnega jezika, ki jo zgodovinsko vzpostavitve obe jezikovni ravni – tako pisni kakor govorjeni jezik (Yasuda, 2011, 78–79).

Pred vzpostavitvijo enotne nacionalne družbe je bila *skupnost govorjenega jezika* omejena geografsko in razredno, nasproti temu pa je stala *skupnost pisnega jezika*, se pravi skupnost, ki je poznala literarni jezik in je v tem smislu presegala regionalne

omejitve (Yasuda, 2011, 79). Vendar je bila za vstop v skupnost pisnega jezika potrebna izobrazba, ki je bila na voljo le privilegiranemu sloju prebivalstva. Ta lastnost pisnega jezika, torej preseganje regionalnih meja, je bila ključna za vzpostavitev moderne nacionalne skupnosti, vendar je za pridobitev kompetence pisnega jezika potrebna izobrazba. Naloga nacionalne države je zato vzpostavitev nacionalnega izobraževalnega sistema, kjer izobrazba ni več na voljo le ozkemu sloju, temveč je dostopna vsem njenim pripadnikom, s čimer pisnemu jeziku poleg preseganja regionalnih meja zagotovi tudi preseganje statusnih meja (prav tam). Vendar pa je pisni jezik priučen, medtem ko je »naraven« le govorjeni, se pravi »materni jezik«. Zato je moral prav govorjeni jezik postati ideološko osišče nacionalnega jezika, tisti strukturni element, ki je nacionalnemu jeziku zagotovil njegovo »naravnost«.

Heterogena *skupnost govorjenega jezika*, ki se je restrukturirala in poenotila, s čimer se je znebila svoje regionalnosti in razrednosti, je postala sinonimna z nacionalno državo, v kateri se govori »nacionalni jezik«. Nacionalni jezik je s tem pridobil lastnosti govorjenega jezika. To pa je bilo mogoče doseči tako, da je *skupnost pisnega jezika*, ki je bila sprva omejena na ozek družbeni sloj, a je presegala regionalno omejenost, z vključitvijo lastnosti govorjenega jezika zmogla preseči tudi svoje statusne meje (Yasuda, 2011, 80).

Na stičišču teh procesov se je rodil *nacionalni jezik*, institucija, ki presega tako regionalne kakor statusne razlike, pri čemer mu pisna tradicija zagotavlja predstavo o zgodovinski kontinuiteti, govorjeni jezik pa mu zagotavlja sočasnost nove govorne skupnosti, s čimer lahko uspešno podpira različne družbene institucije moderne nacionalne države (Yasuda, 2011, 80–81). To je bil proces, ki je v vseh primerih nastajanja nacionalnih jezikov zahteval poenotenje *pisnega* in *govorjenega* jezika na podlagi jezikovne ideologije, da je pisava le sekundarni semiotični sistem, le zapis primarnega sistema komunikacije – govora. Na Japonskem se je v obdobju Meiji ta proces utelesil v gibanju, imenovanem *genbun itchi* (言文一致), kar je pomenilo »poenotenje govora in pisanja«.

5.7 Zaključek

Poskusili smo pokazati, da je *nacionalni jezik* ideološka zahteva nacionalne institucije, zato ga ne moremo razumeti kot empirično dejstvo, temveč ga moramo v prvi vrsti obravnavati kot družbeno dejstvo. Nacionalni jezik empirično ni obstajal (in v svoji idealizirani podobi tudi danes ne obstaja). Nikakor ni bilo možno pokazati na konkreten jezik, na konkretno besedišče, na standardizirano naglaševanje, ustaljeno ortografijo itd. Prav ta nedoločенost jezika je omogočala njegovo prilagodljivost

družbeni situaciji, na primer, pri rabi v koloniziranih družbah, se pravi pri širitvi imperija (Yasuda, 2011, 81).

V različnih obdobjih in na različnih področjih *nacionalni jezik* funkcionira na podlagi različnih principov, za doseg interpelacijskega učinka pa se mora poleg *sinhronne strukture* v njegovem mehanizmu odraziti tudi *diabrona struktura*, se pravi ideja zgodovinskosti. Nacionalni jezik namreč ne poenoti prebivalstva le na sinhroni osi zamišljenega nacionalnega občestva, temveč tudi na diahroni osi zamišljene zgodovinskosti tega občestva, z domačinsko predstavo, da se nacionalni jezik govori *že od nekdaj*, kar ideji enotnega naroda zagotavlja predstavo o skupni zgodovini in tradiciji. Res je, da povprečna pripadnica ali pripadnik slovenskega naroda danes ne moreta brati Brižinskih rokopisov, kakor tudi povprečen pripadnik ali pripadnica japonskega naroda ne moreta brez ustreznega prevoda brati pesmi iz zbirke *Man'yōshū* (万葉集), sestavljene v 9. stoletju, vendar jezikoslovje s svojo znanstveno genealogijo zgodovinskih jezikovnih sprememb jezik konceptualizira kot *enotno* kategorijo na diahroni osi, s katero poveže obe skrajnosti v enoten in kontinuiran zgodovinski koncept *jezika*. Yasuda (2011, 82) zato poudarja, da je »tradicija« nacionalne države moderen konstrukt, pri katerega kreaciji je bila mobilizirana tudi znanost, od nacionalne zgodovine, zgodovine nacionalne književnosti in seveda do zgodovine nacionalnega jezika.

Nacionalna država torej poleg *prostorske* homogenosti potrebuje tudi *časovno* identiteto in prav nacionalni jezik s svojim strukturnim delovanjem, ki zagotavlja poenoteno ideološko polje na ravni *čas-prostor*, poleg funkcije podpiranja institucij nacionalne države priskrbi tudi ideološke aspekte »zgodovinskosti«, »tradicije«, »kulture« in »nacionalnosti« (Yasuda, 2011, 83). Navidezna zgodovinskost nacionalnemu jeziku poleg tega podeli tudi status »naravnega«, od nekdaj obstoječega jezika, kar pripomore k organski povezavi jezika z narodom, kakor v primeru Ueda Kazutoshija (上田万年 1867–1937), ki je kokugo opisal kot »duhovno kri naroda« (*kokumin no seishinteki ketsueki* 国民の精神的血液) (prav tam). Metafora z duhovno krvjo ima jasne ideološke implikacije: kakor telo ne more brez krvi, tudi narod brez svojega jezika ne more preživeti, in kakor kri mora tudi jezik ostati čist, sicer narod boleha. Yasuda (2011, 83–84) poudarja, da taka ideološka predstava jezika kot organizma ustvarja velik pritisk na subjekte njegove interpelacije, vendar ker metafora krvi to institucijo vzpostavlja kot »naravno«, ko zanjo uporablja še metafore, kot so »mati«, »rodni kraj« itd., s tem prikrije nelagodni občutek prisile.

Jezik kot elementarna simbolna praksa ljudi, kot tista simbolna praksa, ki sploh omogoča vse druge simbolne prakse, igra eno ključnih vlog družbene kohezivnosti sleherne družbe. Zato jezik v svoji ideološki razsežnosti vselej pridobi abstraktno

naravo družbene pripadnosti, kar ga zveže neposredno z abstraktno zamišljeno skupnostjo, ki ji pripada. Jezik ne postane nujno »določitelj« tiste skupnosti na podlagi »objektivnih« jezikoslovnih kriterijev, temveč na podlagi ideološke predstave o mejah te skupnosti. Kakršnakoli že je jezikoslovno gledano jezikovna slika skupnosti, tisti »zunaj« govorijo *drugače*, tisti »znotraj« pa *enako*. V modernih nacionalno zamišljenih skupnostih govorno prakso ideološko naddoloci ideja nacionalnega jezika, ki se skozi institucije nacionalne države (šola, vojska, mediji itd.) tudi materialno udejanja v praksi.

Natanko zato je treba jezik v prvi vrsti opredeliti kot *družbeno dejstvo*, preden ga začnemo proučevati kot *jezikovno dejstvo*, saj se jezikoslovje le v tem primeru lahko izogne ideološki pasti, da k jeziku pristopi kot k predmetu, ki je v sebi zaključen semiotični sistem – sistem, ki ga lahko poimenujemo in s tem jasno zamejimo od sosednjega, ponovno v sebi zaključenega semiotičnega sistema. Tej pasti se ne moremo izogniti niti s tem, da vzpostavimo razliko med t. i. »naravnimi jeziki« in standardiziranimi (nacionalnimi) jeziki. Namreč s tem, ko v primeru standardnih jezikov priznamo določeno stopnjo »umetne« preskriptivnosti, se pravi človeškega posega v njihovo končno standardizirano podobo v obliki slovnice, slovarja, pravoreka in pravopisa, na drugi strani predpostavimo, da so »naravni jeziki« pravzaprav podobni, v sebi zaokroženi in jasno zamejeni semiotični sistemi, le da so osvobojeni vmešavanja jezikoslovne stroke, državnih jezikovnih politik oziroma drugih normativnih posegov.

V tem ideološkem horizontu, namreč v kontekstu standardnih jezikov, vlogo »naravnih« jezikov po navadi privzamejo narečne različice teh standardov, s čimer prek svojih narečnih posrednikov standardni jeziki še naprej ostajajo v skupnosti jezikov, ki nastopajo kot jezikoslovni objekti. Naravni jeziki so v jezikoslovju pogosto označeni takole:

Ne da bi se zadrževali pri podrobnostih, lahko rečemo, da je naravni jezik tisti, ki ni bil na poseben način ustvarjen, najsibo za splošne ali posebne namene, in ga govorci pridobijo brez posebnega učenja kot običajen del procesa odrasčanja in socializacije. V smislu te grobe delovne definicije je danes v rabi na svetu več tisoč različnih naravnih človeških jezikov, vključno z angleščino, quechua, dyirbal, yoruba in malajščino – če jih naštejemo samo nekaj, med katerimi je vsak predstavnik, na različne načine, stotine ali tisočine drugih (Lyons, 1991, 1).

Naravni jeziki so torej jeziki, ki jih govorci pridobijo brez učenja, so njihovi materni jeziki, iz česar sledi, da če obstajajo govorci angleškega jezika, potem je angleščina naravni jezik, in enako velja za slovenščino ali japonščino. Na svetu je tako več tisoč

naravnih jezikov, ki so med sabo različni, v sebi zamejeni in potemtakem števnii. A ta iluzija o realno obstoječih, v sebi zamejenih naravnih jezikih je tisti institucionalni mehanizem, ki govorce interpelira v *zamišljeno skupnost* naroda.

Nacionalni jezik kot družbena institucija mora v sebi nositi subjektivacijsko moč, ki jo doseže z mehanizmom »demokratizacije«. V nacionalnih skupnostih mora biti nacionalni jezik enakovredno v posesti vseh nacionalnih subjektov, se pravi, vsem pripadnikom naroda se priznava, da govorijo isti nacionalni jezik. Toda v tem se skriva paradoks: na videz demokratična institucionalna predpostavka, da vsi ljudje govorijo *isti* nacionalni jezik, hkrati pomeni alienacijo dejanskega maternega jezika od njegovih govorcev. Za subjekt nacionalne skupnosti se namreč predpostavlja, da govori *nacionalni jezik*, a tega jezika dejanski govorci nikoli zares ne dosežejo; ves čas se spopadajo z »napakami« in drugimi odkloni od pravilne rabe, ki je ne obvladajo v zadostni meri. Prav ta »trud«, to prizadevanje ugoditi institucionalni zahtevi po »pravilni« rabi, govorce podvrže interpelacijskim učinkom institucije nacionalnega jezika. V tem je njena subjektivacijska moč.

Literatura in viri

Althusser, Louis, 2000: Ideologija in ideološki aparati države. V: *Louis Althusser, Izbrani spisi*. Ljubljana: Založba /*cf. 53–110.

Chomsky, Noam, 1957: *Syntactic Structures*. Hague/Paris: Mouton.

Culiberg, Luka, 2007: *Japonska: med nacionalnim mitom in mitološko nacijo*. Ljubljana: Založba /*cf.

Inoue, Miyako, 2002: Gender, language, and modernity: Toward an effective history of Japanese women's language. *American Ethnologist*. 29/2. 392–422.

Kamei, Takashi (亀井孝) in drugi (ur.), 2007: *Nihongo no rekishi 6: Atarashii kokugo e no ayumi* (日本語の歴史 〈6〉 新しい国語への歩み). Tokyo: Heibonsha.

Kržan, Marko, 2013: Znanstveni predmet sociologije kulture. *Ars & Humanitas*. 7/1. 9–20.

Lévi-Strauss, Claude, 1996: Uvod v delo Marcela Maussa. V: M. Mauss, *Esej o daru in drugi spisi*. Ljubljana: ŠKUC, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 227–266.

- Lévi-Strauss, Claude, 1998: Les organisations dualistes existent-elles?. V: C. Lévi-Strauss, *Anthropologie structurale*. Paris: Plon. 147–182.
- Lyons, John, 1991: *Natural Language and Universal Grammar (Volume 1: Essays in Linguistic Theory)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mauss, Marcel, 1996: *Esej o daru in drugi spisi*. Ljubljana: ŠKUC, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Močnik, Rastko, 1989: Teoretik za vse čase. V: R. Jakobson, *Lingvistični in drugi spisi*. Ljubljana: ŠKUC, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 255–275.
- Močnik, Rastko, 1996: Marcel Mauss – klasik humanistike. V: M. Mauss, *Esej o daru in drugi spisi*. Ljubljana: ŠKUC, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 267–303.
- Močnik, Rastko, 1999: *3 teorije: ideologija, nacija, institucija*. Ljubljana: Založba /^{*}cf.
- Pinker, Steven, 1995: *The language instinct: How the mind creates language*. New York: Perennial (HarperCollins).
- Radcliffe Brown, Alfred R., 1994: *Struktura in funkcija v primitivni družbi*. Ljubljana: ŠKUC, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Vološinov, Valentin N., 2008: *Marksizem in filozofija jezika: Temeljni problemi sociološke metode v znanosti o jeziku*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Yasuda, Toshiaki (安田敏朗), 1999: »Kokugo« to »hōgen« no aida (「国語」と「方言」のあいだ). Tokyo: Jimbun Shoin.
- Yasuda, Toshiaki (安田敏朗), 2011: »Tagengo shakai« to iu gensō (「多言語社会」という幻想). Tokyo: Sangensha.

6 Naklon in tematska struktura v japonskih uredniških komentarjih

Andrej Bekeš

6.1 Uvod

Naj bo besedilo, npr. časopisni članek, monografija ipd., videti še tako statično, vendar v resnici ni tako. Kot po Aristotelu povzema Coseriu (1973), je besedilo produkt, Aristotelov *ergon*, skratka, sled komunikacijske aktivnosti, Aristotelove *energeie*. Komunikacijska aktivnost ima vselej svoj namen in se ne odvija v vakuumu, temveč v specifičnem družbenem kontekstu, kontekstu situacije. Halliday (1978 in 1991) opisuje kontekst situacije s trojico:

polje diskurza (narava družbenega dogajanja, ki vključuje dani diskurz, *field*), *odnosi v diskurzu* (narava družbenih odnosov med soudeleženci v diskurzu, *tenor*), *izvedba diskurza* (način, kako so udeleženci v diskurzivnem dogajanju v medsebojnem stiku (prisotni, neposredni stik, posreden stik preko telefona, časovno zamaknjen stik preko pisnega medija itd., *mode*)).

Branje in razumevanje besedil je tesno povezano z njihovim namenom in z njihovo zgradbo, zgradba pa je odraz komunikacijske aktivnosti, torej jezikovne interakcije.

Naklonskost v najširšem smislu je povezana s tipom komunikacijske aktivnosti, ki se odvija v dani situaciji. Govorec/pisec z naklonskimi izrazi signalizira enemu ali več soudeležencem, kaj je njegov namen, tj. ali razlaga, sprašuje, prosi ipd., ter kakšen je njegov odnos do povedanega, tj. ali je povedano dejstvo ali pa gre morda samo za sklepanje, ugibanje ipd. Takšno razumevanje se sklada tudi z Bahtinovim (1981) razumevanjem dialoškosti v diskurzu. V japonskem jeziku je obravnava naklonskosti večinoma omejena na poved. Tradicionalna obravnava naklonskosti temelji na delitvi povedi na predikacijo, usmerjeno nase (*jojutsu* 叙述) in predikacijo, usmerjeno k sogovorniku (*chinjutsu* 陳述) (gl. Watanabe, 1953, prim. Narrog, 2009). Zaradi ohlapne definicije in s tem povezano obilico različnih interpretacij obeh pojmov so poznejši avtorji uporabljali drugačno terminologijo, temelječo na bolj eksplicitnem definiranju naklonskosti. Minami (1974) je naslanjajoč se na Jespersena razlikoval raje med modusom (*modus* モドウス) in diktumom (*dikutumu* ディクトウム), Teramura (1982) pa med opisom dejanskega stanja (*koto* コト) in modalnostjo (*mūdo* ムード). Od 80. let prejšnjega stoletja dalje se je raziskovanje modalnosti v japonščini zelo razmahnilo; z avtorji, kot sta Nitta (1989) in Masuoka (1991), se je uveljavilo razlikovanje med propozicijo oz. logično vsebino povedi (*meidai* 命題) in med naklonskostjo (*modariti* モダリティ). Modariti je v

povedi vezana na propozicijo in je odraz govorceve subjektivnosti. Sicer pa je že Teramura (1984, 278–290) opozoril na nezadostnost obravnave naklonskosti samo v okviru povedi in z zgledi nakazal nujnost obravnave naklonskih pojavov v širšem kontekstu.

Za soudeleženca je poleg naklonskosti ključ za razumevanje besedila tematska zgradba besedila. Gre za pojave, ki jih od 60. let prejšnjega stoletja dalje avtorji opisujejo s pojmi kot so »razvoj teme« (*topic progression*) (Daneš, 1974) »trajanje teme« (*topic continuity*) (Givón, 1983), odnos med »tematizirajočimi izrazi« (*teidai hyōgen* 提題表現) in »vsebinskim paragrafom« (*bundan* 文段) (Sakuma, 1987), »slojevitost teme« (*shudai no kaisōsei* 主題の階層性) (Sunakawa, 2005) ipd. Tudi sam sem pri proučevanju segmentacije v japonskih besedilih ter s tem povezanim vprašanjem signaliziranja meja v besedilu potrdil pomembno povezavo med vsebinskim paragrafom in razvojem teme (prim. Bekeš, 2008 in 2012).

Obe področji, naklonskost in tematska zgradba besedil, sta bili z redkimi izjemami obravnavani ločeno. A tudi pri izjemah, kot je npr. Noda (1995), ki obravnava ujemanje med naklonskimi izrazi na koncu povedi in izrazi izpostavljanja (*toritate hyōgen* 取り立て表現), je obravnava omejena na dogajanje na ravni povedi.

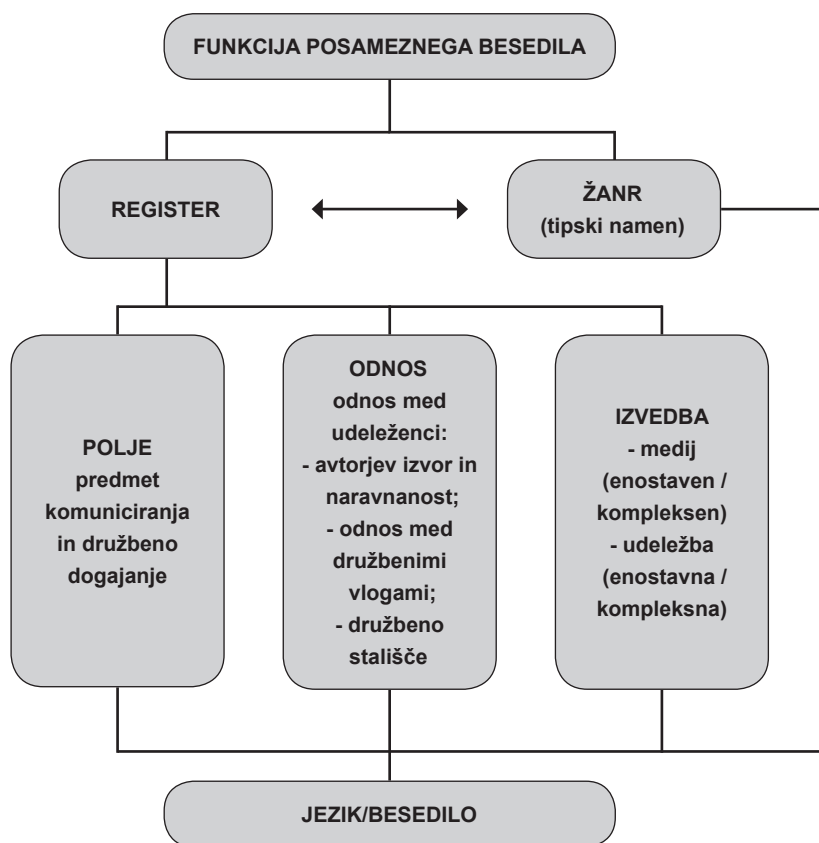
Pri mojem praktičnem delu s tujimi študenti v letih 2011–2013 v Mednarodnem centru Univerze v Tsukubi na Japonskem se je izkazalo, da je intuitivno razumevanje obeh področij, naklonskosti in tematske zgradbe besedila, nujno tako za aktivno kot pasivno obvladovanje jezika. Za učeče se japonskega jezika v akademskem okolju je še posebej pomembno, da razumejo in znajo tudi sami producirati akademski diskurz – referate, eseje, članke, razprave, študije, disertacije, skratka v širokem pomenu razlagalno prozo.

V pričujoči razpravi je zaradi njegove kompaktnosti in jasne strukturiranosti predmet analize žanr, ki je po sestavi zelo blizu akademski prozi, in sicer uredniški komentar. Cilj raziskave je preseči obravnavanje naklonskosti izključno v okviru povedi in v povezavi z razvojem teme oz. posledično s tematsko strukturo besedila ugotoviti, kakšne so širše kontekstualne motivacije za uporabo določenega naklonskega izraza oz. določene naklonskosti na nekem določenem mestu v besedilu. Študija je eksploratorne narave in se problematike loteva v obliki kvalitativne analize tipičnega zgleda novinarskega komentarja. V drugem razdelku bo predstavljen teoretski okvir obravnave s pojmi »žanr«, »naklonskost« in »razvoj teme«. V tretjem razdelku je podrobneje predstavljena metodologija, četrti razdelek pa je posvečen analizi konkretnega primera besedila. Peti razdelek je razprava o rezultatih analize, šesti razdelek pa povzema ugotovitve.

6.2 Teoretski okvir

6.2.1 Register in žanr

Tesna povezanost med namenom komunikacijske aktivnosti in izborom jezikovnih sredstev je razvidna iz korpusnih študij (gl. mdr. Bekeš, 2011). Komunikacijske aktivnosti, zlasti v svetu medijev, so zelo strukturirane in tipizirane. Če gledamo na besedilo kot na sled komunikacijske aktivnosti (*energeia!*), se je smiselno vprašati, kakšnemu tipu aktivnosti dano besedilo pripada. Na osnovi pristopov opisanih v Halliday (1991) in House (1997) lahko odnos med tipom, žanrom besedila in parametri konteksta situacije, v kateri se rodi, shematično predstavimo z naslednjim diagramom:

Slika 1: Odnos med registrom, žanrom in kontekstom situacije (gl. House, 1997 in Halliday, 1991).

Tipski namen posameznega besedila, **žanr**, v danem kontekstu situacije, ki ga opisujejo parametri **polje**, **odnos** in **izvedba**, motivira tipsko rabo jezikovnih sredstev

za dosego cilja (v diagramu nakazano z vodoravno puščico, ki povezuje oba pojma), **register**. V tem modelu je žanr torej povezan s tipskim namenom komunikacijske aktivnosti (v končni fazi s funkcijo danega besedila), register pa je nabor jezikovnih sredstev, s katerimi se komunikacijska aktivnost udejanja, in odraža tipske posebnosti danega konteksta situacije. Glede na žanr se zelo močno spreminja predvsem register na področju naklonskosti, kar je pričakovano, saj govorec/pisec ravno z naklonskostjo signalizira soudeležencu/em, kaj je njegov namen. V korpusu neformalnih govorjenih besedil z Univerze v Nagoyi so npr. večinoma uporabljene modalnosti zatrjevanja, z zelo majhnim deležem drugih modalnosti (prim. Bekeš, 2011).

Glede na žanr se razlikujejo tudi strategije strukturiranja besedila. Tega v neformalnem klepetu skorajda ni, pri kompleksnih tipih besedil, med kakršna spada tudi uredniški komentar, pa so v tem pogledu zahteve zelo velike, kar se dosega z ustaljenimi in preizkušenimi strategijami tematskega razvoja.

6.2.2 Strukturne značilnosti uredniškega komentarja

Uredniški komentar lahko nekoliko ohlapno uvrstimo v širši žanr argumentativne proze. Strukturne značilnosti uredniškega komentarja so, kot kaže, precej podobne širokemu spektru splošnega časopisja v Zahodni Evropi (van Dijk, 1993; Katajamaški in drugi, 2006). Besedilo je zgrajeno iz treh delov, ki se lahko delijo dalje, kot je prikazano v shemi (1) (desno so ekvivalenti retorične strukture določenega tipa japonskih kolumn):

(1)	1. Uvodni del	→ predložitev topike (<i>ki</i> 起)
	2. Vmesni del	
	2.1 Vmesna faza	→ razvoj topike (<i>shō</i> 承)
	2.2 Razrešitvena faza	→ preobrat (<i>ten</i> 転)
	3. Koda	→ zaključek (<i>ketsu</i> 結)
	3.1 Zaključek	
	3.2 Morala (opcija)	

Zanimivo je, da je ta struktura, ki je nastala na osnovi analiz medijev iz Zahodne Evrope precej podobna eni od tradicionalnih japonskih struktur besedila. Ta struktura se, kot je pokazal Hinds (1983a), pojavi v zelo brani kolumni *Tensei jingo* (天声人語) (Vox Populi Vox Dei) v vodilnem dnevniku *Asahi Shinbun* (朝日新聞) ter v podobnih kolumnah v drugih dnevnikih. Po Hindsu je struktura te kolumne štiridelna in sledi tradicionalnemu retoričnemu modelu: predložitev topike → razvoj topike → preobrat → zaključek. Značilnosti registra pa se odražajo bolj kot v izrazih, ki se nanašajo na zunajjezikovno stvarnost, predvsem v modalnih izrazih,

ki signalizirajo vrsto komunikacijske aktivnosti, tipične za ta žanr, posebej še piščev subjektivni odnos do dejstev, ki jih opisuje ter njegovo vplivanje (*batarakikake* 働きかけ) na bralca (prim. Bekeš, 2011).

6.2.3 Naklonskost

Raziskovanje naklonskosti v japonsščini je, kot rečeno, doživelo svoj razmah od 80. let prejšnjega stoletja dalje. Vendar pa se je, kot že rečeno, večina teh raziskav pri obravnavi naklonskosti omejila na raven povedi. Osrednja pozornost je bila namenjena sintaktičnim in semantičnim lastnostim, ki spremljajo izražanje naklonskosti na ravni povedi. Z izjemo analize konverzacije sistematičnih analiz naklonskosti na ravni besedila, npr. kakšen je doprinos modalnosti h komunikacijski aktivnosti, razen nekaj poskusov, kot je npr. Bekeš (2008), skorajda ni bilo. Skratka, dosedanje raziskovanje je bilo v veliki meri usmerjeno predvsem v katalogizacijo strukturnih lastnosti, pomenov in rabe na ravni povedi. Velik prispevek k temu je zbornik Moriyama in drugih (2000), ki v obliki podrobnega deskriptivnega pristopa povzema rezultate na tem področju. Pomembno, tudi z vidika predstavitve mednarodni javnosti, je v angleščini napisano delo jezikoslovca Narroga (2009), v katerem avtor poskuša sistematizirati dosedanje bogate izsledke na tem področju. Po drugi strani pa je, kot rečeno, že Tera-mura (1982) opozoril na to, da je pristop, ki si je kot glavno nalogo zastavil sistematiziranje naklonskosti na ravni povedi, nujno dopolniti tudi z uvidi z vidika besedila.

Pričujoča raziskava pod naklonskimi izrazi razume naslednje:

- Naklonski izrazi so signali/sledi o naravi odvijajoče se komunikacijske aktivnosti, ki jih govorec/pisec pošilja sogovorniku/bralcu. Ta definicija obsega tudi povedne členke (*ka* か – vprašalnost; *yo* よ – zatrjevanje, ipd.), druga leksikalna sredstva, kot tudi še ne popolnoma gramatikalizirane perifrastične izraze (*to omowareru* と思われる – splošno mnenje ipd., dob. »misli se, da«) (gl. npr. Nitta, 1989).
- Strukturno se naklonski izrazi vklapljujejo v strukturo povedi, čeprav lahko delujejo širše, na ravni besedila. Vendar pa v prostem pogovoru pogosto strukturne omejitve ne veljajo (prim. Bekeš, 2008, 94).
- Tradicionalno so bili naklonski izrazi obravnavani kot pojav na ravni povedi, z vidika motivacije za njihovo uporabo pa relevanten okvir obravnave predstavlja besedilo, vključno s kontekstom situacije.

Ob tako široki definiciji naklonskih izrazov se je težko znebiti skrbi, da je okvir morda postavljen preširoko. To je sicer res, če pa je cilj obravnava naklonskosti na ravni besedila, potem je v prvi – eksploratorni fazi, kar je tudi ta raziskava, zato, da dobimo čim širšo sliko relevantnih pojavov, nujno zastaviti polje obravnave širše. Tako so tudi v tej

raziskavi potencialni predmet obravnave poleg že ustaljeno priznanih naklonskih izrazov tudi izrazi s konca povedi (t. i. *bunmatsu hyōgen* 文末表現), ki se nanašajo na govorčevu/piščevu signaliziranje narave odvijajoče se komunikacijske aktivnosti sogovornicu/bralcu, vključno z vsemi relevantnimi leksikalnimi sredstvi in perifrastičnimi izrazi.

6.2.4 Razvoj oz. trajanje téme

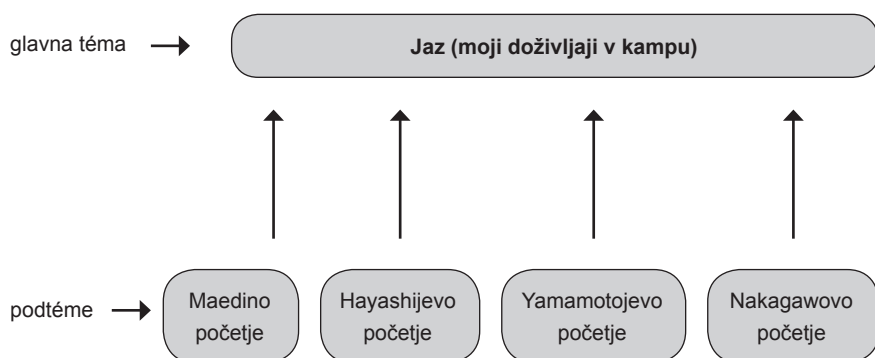
Tematska struktura, ki jo porodi razvoj in/ali trajanje téme, je najbolj temeljni način strukturiranja besedila (prim. Daneš, 1974; Hinds, 1983b; Givón, 1983; Sakuma, 1987; Sunakawa, 2005). Pomembnost razvoja téme prikazuje naslednji zgled besedila – preprostega spisa – iz učbenika japonske pisave za začetnike (Kanō in drugi, 2010). V zgledu preprostega besedila (2) so glavna téma in podtéma ter njihov doseg (skopus) prikazane z različnimi odtenki sive barve. S to metodo je prikazan doseg téme in drugih elementov tudi v nadaljevanju.

(2) Razvoj in trajanje téme v preprostem besedilu

glavna téma	pod-téma	besedilo	prevod
私は <i>Watashi wa</i>		学校のともだちとキャンプに来ました。 <i>gakkō no tomodachi to kyanpu ni kimashita.</i>	S prijatelji iz šole sem prišel v kamp.
	前田さんは <i>Maeda-san wa</i>	りょうりが上手ですから、 昼ご飯を作りました。 <i>ryōri ga jōzu desu kara, hiru gohan o tsukurimashita.</i>	Ker Maeda dobro kuha, je pripravil kosilo.
	<izpust téme>	まず、牛肉を油でいためました。 <i>Mazu, gyūniku o abura de itamemashita.</i>	Najprej je na olju popekel govedino.
	<izpust téme>	それから、酒としょうゆをいれました。 <i>Sorekara, sake to shōyu o iremashita.</i>	Potem je dodal sake in sojino omako.
	林さんは <i>Hayashi-san wa</i>	海で泳ぎました。 <i>umi de oyogimashita.</i>	Hayashi je plaval v morju.
	<izpust téme>	水泳が大好きですから。 <i>Suiei ga daisuki desu kara.</i>	Zato ker rad plava.
	山本さんは <i>Yamamoto-san wa</i>	昼ご飯を待ちました。 <i>hiru gohan o machimashita.</i>	Yamamoto je čakal na kosilo.
	<izpust téme>	そして時計を見ました。 <i>Soshite tokei o mimashita.</i>	Obenem je gledal na uro.
	中川さんは <i>Nakagawa-san wa</i>	木の上にいました。 <i>ki no ue ni imashita.</i>	Nakagawa je bil na vrhu drevesa.
	<izpust téme>	日本語で「たすけて!」と言いました。 <i>Nihongo de 'tasukete!' to iimashita.</i>	V japonščini je klical »na pomoč«.

V besedilu (2) je s tematskim členkom *wa* (は) zaznamovana glavna téma »jaz« (*watashi wa* 私は). Druge pod-téme so ob prvem pojavu prav tako zaznamovane s členkom *wa*. V nadaljevanju je vsaka téma, dokler traja, nezaznamovana oz. je izpuščena, pri čemer je izpuščeni element strukturno del preostale povedi. Pri glavni témi pa ni tako. Čeprav se v nadaljevanju eksplicitno ne pojavlja več, deluje kot okvir, relevanten za povezavo preostalih delov besedila in se razteza preko celotnega besedila, vendar skladenjsko ni več del nobenega drugega segmenta besedila. Povezava glavne téme s preostalim besedilom temelji izključno na vsebinski povezavi.

Slika 2 spodaj prikazuje tematsko zgradbo preprostega besedila iz (2) na osnovi razvoja in trajanja téme. Navpične puščice označujejo vsebinsko odvisnost. Kot rečeno, brez glavne téme bi se porušila koherentnost besedila.¹⁴

Slika 2: *Tematska zgradba preprostega besedila iz (2) na osnovi razvoja in trajanja téme.*

Tudi uredniški komentarji imajo v uvodnem delu v tematskem pogledu enostavno zasnovo, v mnogočem podobno preprostemu besedilu v (2).

¹⁴ Zanimivo je, da se na začetni stopnji pouka japonskega jezika, ki je orientiran predvsem na usvajanje stavčnih vzorcev, ne izkoristi potenciala, ki ga za razumevanje zgradbe in delovanja besedil nudijo takšni preprosti zgledi. Recepcija in produkcija takšnih besedil se na tej stopnji še vedno odvijata na osnovi nekakšne intuicije učiteljev in žal kljub preprostosti v učilnici in v učbenikih tipično nista eksplicirani.

Tabela 1: Enostavna koherenca s trajanjem (nadaljevanjem) iste téme (Mainichi Shinbun 毎日新聞, 10. 12. 2013).¹⁵

Poved	Stavek	Téma	Odvisnost	Besedilo	Prevod
s9	c1	素案 <i>soan</i> osnutek		● 素案は、 ● <i>soan wa,</i>	Osnutek
				基本計画を議論している <i>kihonkeikaku o giron</i> <i>shiteiru</i>	[ki] o temeljnem planu razpravlja
	c2		s9 ↓ s10	経済産業省の審議会で示された。 <i>keizai sangyōshō no</i> <i>shingikai de shimesareta.</i>	na svetu ministrstva za gospodarstvo in industrijo je bil obelodanjen
s10	c1	<izpust téme>		年内に成案としてまとめ、 <i>Nennai ni seian to shite</i> <i>matome</i>	v teku leta bo pripravljen kot dokončna verzija
	c2			年明けの閣議決定を目指すという。 <i>toshi ake ni kakugi kettei o</i> <i>mezasu toiu.</i>	pričakuje se potrditev na seji kabineta na začetku novega leta

V tej tabeli je v s9 nova téma »osnutek« (*soan* 素案) označena s členkom *wa*, koherenca pa temelji na trajanju (nadaljevanju) iste téme in na izpustu v s10. Seveda so v zahtevnih besedilih, kot so uredniški komentarji, na voljo tudi bolj kompleksni načini izražanja koherence. V tabeli 2 je primer koherence na temelju shem védenja. V konkretnem primeru gre za védenje o negativnih platih jedrskih elektrarn, ki je postalo splošen del védenja japonske javnosti po dvojni katastrofi 11. 3. 2011. Razvoj téme temelji na shemi (3) povezave glavne téme v tem segmentu besedila (jedrska elektrarna), z raznimi pojavi povezanimi z njo:

- (3) jedrska elektrarna →
 {mit o varnosti jedrskih elektrarn,
 gospodarnost,
 problem odstranjevanja jedrskih odpadkov,
 odvisnost od jedrskih elektrarn, ...}

15 V vseh tabelah so s črnim krogom ● označeni formalni paragrafi (izvirni paragrafi iz besedila), navpične puščice ↓ in ↑ pa nakazujejo smer vsebinske odvisnosti posameznih segmentov besedila. Nadalje so posamezne povedi označene kot s1, s2 itd., posamezni stavki znotraj povedi pa kot c1, c2 itd.

Tabela 2: Koherenca na temelju shem védenja (Mainichi Shinbun, 10. 12. 2013).

Poved	Stavek	Téma	Besedilo	Prevod
s4	c1	(原発は) (<i>genpatsu wa</i>) (jedrska elektrarna)	- しかし原発の安全神話は崩れた。 ● <i>Shikashi genpatsu no anzen shinwa wa kuzureta.</i>	Ampak mit o varnosti jedrskih central se je sesul.
s5	c1	(原発は) (<i>genpatsu wa</i>) (jedrska elektrarna)	経済性にも疑問符がつく。 <i>Keizaisei ni mo gimonfu ga tsuku.</i>	Vprašljiva je tudi gospodarnost.
s6	c1	(原発は) (<i>genpatsu wa</i>) (jedrska elektrarna)	核のゴミの処分問題も解決の糸口さえ見えない。 <i>Kaku no gomi no shobun mondai mo kaiketsu no itoguchi sae mienai.</i>	Tudi glede vprašanja, kako uničiti jedrske odpadke, ni videti niti namiga, kako ga rešiti.
s7	c1	(原発は) (<i>genpatsu wa</i>) (jedrska elektrarna)	原発依存からは脱却すべきである。 <i>Genpatsu izon kara wa dakkyaku subeki dearu.</i>	Odpisnosti od jedrskih elektrarn se je treba otresti.

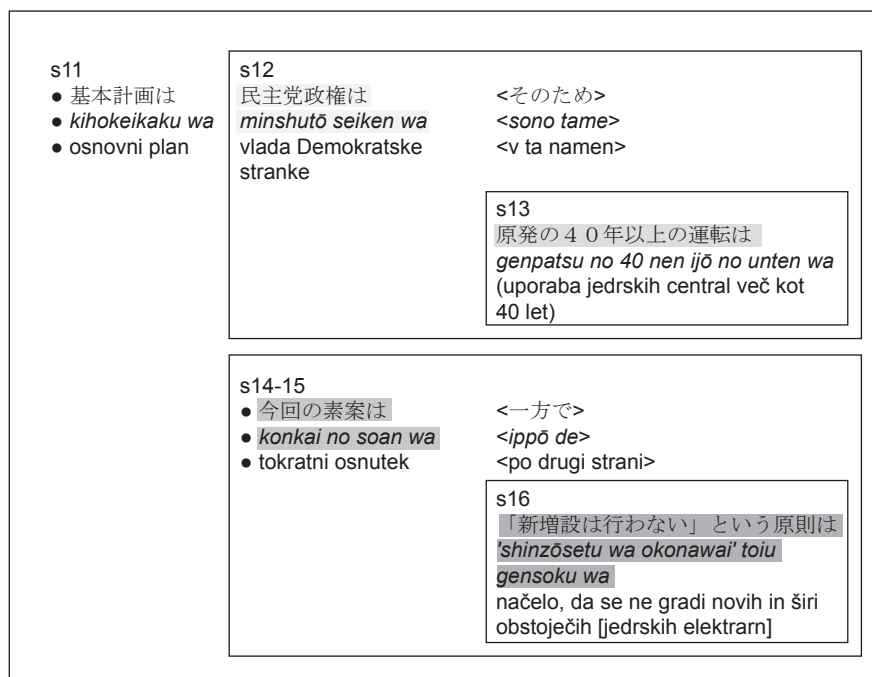
V tabeli 2 je glavna téma implicirana s samo védenjsko shemo, podtème pa so, razen prve »mit o varnosti jedrskih elektrarn«, in zadnje »stran od odvisnosti od jedrskih elektrarn«, ki sta uvedeni s členkom wa, osrednji dve podtému, »tudi glede ekonomičnosti« in »tudi problem odstranjevanja jedrskih odpadkov«, uvedeni s členkom *mo* (も), ki poleg osnovne funkcije signaliziranja aditivnosti deluje tudi kot tematizirajoči izraz.

Še kompleksnejša je koherenca v naslednjem primeru, prikazanem v tabeli 3. V prikazanem segmentu, ki se sestoji iz dveh formalnih paragrafov, imamo poleg glavne téme »osnovni plan« (*kihon keikaku* 基本計画), ki sega preko celotnega segmenta, v povedi s11 še lokalne podtème, povezane z glavno témo preko védenjskih shem. V prvem formalnem paragrafu, ki se začne s s12, imamo podtému »vlada Demokratske stranke« ter njej podrejeno pod-pod-témo v povedi s13 »uporaba jedrskih central več kot 40 let«. Prav tako imamo na začetku drugega formalnega paragrafa, v povedih s14-15 podtému »tokratni osnutek« ter v s16 še njej podrejeno podtému »načelo, da se ne gradi novih in širi obstoječih [jedrskih elektrarn]«.

Tabela 3: Razvoj teme in segmentacija vsebine (Mainichi Shinbun, 10. 12. 2013).

Po-ved	Sta-vek	Besedilo	Prevod
s11	c1	- 基本計画は、東京電力福島第1原発の事故をきっかけに見直しが始まった。 <i>Kihonkeikaku wa, Tōkyō denryoku Fukushima daiichi genpatsu no jiko o kikkake ni hajimatta.</i>	povod za revizijo osnovnega plana je bila nesreča v jedrski centrali Fukushima Daiichi.
s12	c1	民主党政権は昨年、計画の基になる <i>Minshutō seiken wa sakunen, keikaku no moto ni naru</i>	vlada Demokratske stranke je lani [to kar] je bila osnova plana
	c2	「革新的エネルギー・環境戦略」をまとめ、 <i>'kakushinteki enerugi -kankyōsenryaku' o matome,</i>	oblikovala »reformirano energijsko in okoljsko strategijo«,
	c'1	「2030年代に原発稼働ゼロを可能とするよう、 <i>'2030 dai ni genpatsu kadō zero o kanō to suru yō,</i>	»in za to, da bi lahko l. 2030 ne bilo več delujočih jedrskih elektrarn,
	c'2	あらゆる政策資源を投入する」 <i>arayuru seisaku shigen o tōnyū suru'</i>	investirala vse [potrebne] politične resurse«
	c3	との方針を示した。 <i>to hōshin o shimeshita.</i>	[in na ta način] nakazala smer delovanja.
s13	c1	そのために原発の40年以上の運転は認めず、 <i>Sono tame ni genpatsu no 40 nen ijō no unten wa mitomezu,</i>	<u>v ta namen</u> [je določila, da] ne dovoli delovanja jedrskih central daljšega od 40 let,
	c2	新設・増設も行わない <i>shinsetsu, zōsetsu mo okonawanai</i>	da ne bo gradila novih in širila [obstoječih jedrskih elektrarn JE]
	c3	という原則を決めた。 <i>toiu gensoku o kimeta.</i>	je določila ta načela
s14	c1	- 今回の素案は一転して <i>Konkai no soan wa itten shite</i>	tokratni osnutek je naredil obrat 180 stopinj in
	c2	原発を「重要なベース電源」と位置付けた。 <i>genpatsu o 'jūyōna beesu dengen' to ichizuketa.</i>	definiral JE kot »pomemben osnovni vir električne energije«.
s15	c1	将来的に依存度を下げていく <i>Shōraiteki ni izondo o sagete iku</i>	v bodoče bo zmanjševala odvisnost [od JE]
	c2	考えは示したものの、 <i>kangae wa shimeshita mono no,</i>	nakazala je [takoj] razmišljanje, vendar
	c3	長期的に一定割合を確保する <i>chōkitekiki ni itteiwariai o kakuho suru</i>	[je eksplicirala da] dolgoročno zagotavlja določen delež [JE]
	c4	と明記した。 <i>to meiki shita.</i>	je eksplicirala
s16	c1	一方で「 <u>新増設は行わない</u> 」という原則は盛り込まず <i>lppō de 'shinzōsetsu wa okonawanai' toiu gensoku wa morikomazu</i>	<u>po drugi strani</u> pa ni vključila načela, da se »ne gradi novih in širi obstoječih [JE]«
	c2	新増設の余地を残した。 <i>shinzōsetsu no yochi o nokoshita.</i>	in tako dopušča gradnjo novih in širitev obstoječih [JE]

Shematična zgradba segmenta iz tabele 3 je prikazana na sliki 3 spodaj. Iz tabele 3 in slike 3 je razvidno, da tukaj koherenca samo na osnovi razvoja téme ne zadošča, saj je okrepljena še z veznimi izrazi »iz tega razloga« (*sono tame* そのため) > pred s13 ter z »po drugi strani« (*ippō de* 一方で) pred s16.

Slika 3: Vsebinska struktura paragrafa na osnovi razvoja téme.

S slike 3 je razvidno tudi, da formalni paragrafi med seboj po hierarhiji niso ekvivalentni. Formalni paragraf, ki se začne s povedjo s14, je namreč vsebinsko podrejen, je podparagraf formalnega paragrafa, ki se začne s povedjo s11.

Koherenca na osnovi razvoja téme in povezanosti na osnovi védenjskih shem je eden od enostavnejših tipov koherence. Analiza uredniških komentarjev pokaže, da se ta tip koherence pojavlja tipično v uvodnem in vmesnem delu, skratka tam, kjer je predstavljena problematika in je odnos uredništva do nje šele uveden. V kodi, zaključnem delu, pa je argumentacija preveč kompleksna, da bi zadoščal samo tak enostaven tip koherence. Tabela 4 je zgled, kako se na ekspliciranih témah in njihovem razvoju temelječa koherenca v kodi, zaključnem delu uredniškega komentarja, ne pojavlja.

Tabela 4: Zgled vsebinskega segmenta, kjer koherenca ne temelji na razvoju téme: koda (Mainichi Shinbun, 10. 12. 2013).

Po-ved	Sta-vek	Funkcija	Besedilo	Prevod
s27	c1	dopuš- čanje ugovora	● 確かに、燃料費が高止まりしている中で即時に原発を全廃すれば、 ● <i>Tashika ni, nenryōhi ga takadomari shite iru naka de sokuji ni genpatsu o zenpai sureba,</i>	Res je, da se je bati, da bi popolna ukinitve jedrskih elektrarn v okoliščinah, ko je gorivo drago,
	c2		国内経済にダメージを与えるおそれがある。 <i>kokunai keizai ni damēji o atae-ru osore ga aru.</i>	lahko prizadela domačo ekonomijo.
s28	c1	sklep	したがって、高度の安全性確認に基づく再稼働は認めながら、 <i>Shitagatte, kōdo no anzen-sei kakunin ni motozuku saikadō wa mitomenagara,</i>	Iz tega sledi, da se je ob tem, ko sprejemamo ponovni zagon [jedrskih elektrarn], temelječ na visoki stopnji preverjanja [njihove] varnosti,
	c2		40年原則を堅持し <i>40-nen gensoku o kenji shi</i>	potrebno držati pravila o 40 letih [njihove uporabe] in
	c3		新増設を認めないことで、 <i>shinzōsetsu o mitomenai koto de,</i>	zavračati gradnjo novih in širjenje obstoječih [jedrskih elektrarn],
	c4		できるだけ速やかに脱原発を目指すことが望ましい。 <i>dekiru dake sumiyaka ni datsu genpatsu o mezasu koto ga nozomashi.</i>	in je zaželeno, da se kar najhitreje zastavi cilj, znebiti se jedrskih elektrarn.
s29	c1		その間、燃料調達コストの引き下げや効率の高い火力発電の開発などで <i>Sono aida, nenryō chōtatsu kosuto no hikisage ya kōritsu no takai karyoku hatsuden no kaihatsu nado de</i>	V vmesnem obdobju z zmanjšanjem stroškov dobave goriva, ter z visoko učinkovitimi termoelektrarnami,
	c2		電気料金を抑える努力を続ける必要がある。 <i>denki ryōkin o osaeru doryoku o tsuzukeru hitsuyō ga aru.</i>	je potrebno nadaljevati prizadevanja za znižanje stroškov za elektriko

Opažena lastnost pomeni, da se v različnih stadijih besedila uredniškega komentarja dejansko pojavljajo različni stavčni vzorci, in da se glede na stadij mobilizirajo stadiju primerna sredstva za vzdrževanje koherentnosti besedila. To opažanje je povezano tudi z opažanjem Hayashija (1973), ki je v svoji monografiji Študija podobe stavka (*Bun no shisei no kenkyū* 文の姿勢の研究) še splošneje vzpostavil korelacijo med stadijem besedila ter stavčnimi vzorci, ki tam prevladujejo.

Zaključimo lahko, da je razvoj téme torej prav tako ena od strategij, ki je uporabna za »pripravo terena« v uvodnem in vmesnem delu uredniškega komentarja, v zaključnem delu pa prevladujejo strategije, ki se močneje opirajo na védenjske vzorce in na v procesu interakcije z besedilom aktivirano oz. vzpostavljeno védenje o dani problematiki.

6.3 Metodologija in gradivo

6.3.1 Metodologija

Z namenom osvetliti dinamični vidik uredniškega komentarja kot interakcije med piscem in bralcem se analiza besedila osredotoča na dva vidika. Prvi je trajanje oziroma razvoj téme skozi besedilo, ki strukturira besedilo z vsebinskega vidika. Drugi vidik pa so izrazi, s katerimi pisec signalizira svoj odnos do obravnavane materije ter svoje delovanje oz. vpliv na bralca (izrekanje trditev, mnenj, prepričevanje ipd.), skratka vidik, ki je prav tako močno povezan tudi z vsebinsko zgradbo besedilo.

6.3.2 Gradivo

Pričujoča raziskava je kvalitativna študija primera. Temelji na analizi uredniških komentarjev iz več vsejaponskih, t. i. »velikih« (*ôte* 大手) časopisov, v pričujočem besedilu pa je predstavljena podrobna analiza uredniškega komentarja v časopisu Mainichi Shinbun z dne 10. 12. 2013, naslovljenega »Novi energetski plan – ne dovolimo vrnitve k jedrskim elektrarnam« (*Shin enerugi keikaku – genpatsu kaiki wa yurusarenai* 社説:新エネルギー計画 原発回帰は許されない). Razlog za tak izbor je, da izbrani komentar srečno povezuje dostopnost obravnavane problematike ter strukturno pestrost. Res, problematika, povezana z vprašanjem varnosti jedrske energije in tako tudi s katastrofo jedrske elektrarne Fukushima Daiichi (福島第一) po cunamiju 11. 3. 2011, je poznana tudi širše in ne samo japonskim bralcem. S strukturnega vidika pa se, kot je bilo omenjeno na koncu razdelka 2.4, zelo lepo vidi sprememba koherentnih strategij med prehajanjem iz uvodnega in vmesnega dela besedila proti kodi, zaključnemu delu.

6.4 Analiza

6.4.1 Analiza uvodnega dela uredniškega komentarja

Uvodni del sestavljajo formalni paragrafi #1, #2, #3 in #4. V tabelah z analizo besedila je ista tema označena z istim odtenkom sive barve ozadja. Temnejši odtenki

zaznamujejo kandidate za bodoče teme. V tabeli 5 spodaj je podana analiza začetka uvodnega dela komentarja #1, #2.

Tabela 5: *Uvodni del: paragrafa #1, #2.*

Po-ved	Sta-vek	Funkcija, odvisnost	Razvoj teme	Besedilo	Prevod celotnih povedi
s1	c1			● 安倍政権は、福島 の悲劇をなかつた ● Abe seiken wa, Fukushima no higeki o nakatta	Ali se Abejeva vlada misli delati, kot da se tragedija v Fukushima ni zgodila?
	c2			ことにするつもりなのか。 koto ni suru tsumori na no ka.	
s2	c1	s2 ↑ dejstva (s3 je podrobna vsebi-na s2)	↑	● 政府が中長期的なエネルギー政策の指針になる ● Seifu ga chūchōkiteki na enerugī seisaku no shishin ni naru	Vlada je pripravila osnutek temeljnega energijskega plana, ki bo vodilo pri srednje in dolgoročni energijski politiki.
	c2		↑	エネルギー 基本計画の素案をまとめた。 Enerugī kihon keikaku no soan o matometa.	
s3	c1		↑	民主党政権の『原発ゼロ』路線を覆し、 Minshutō seiken no 'genpatsu zero' rosen o kutsugaeshi,	Zaobrnila je linijo Demokratske stranke o [cilju] nič jedrskih elektrarn in
	c2		↑	原発重視の姿勢をはっきり打ち出した。 Genpatsu jūshi no shisei o hakkiri uchidashita.	jasno je nakazala odnos, da poudarja [pomen] jedrskih elektrarn.

V uvodnem delu se kot téma pojavi Abejeva¹⁶ vlada, predsednik, besedilna téma (*text topic*), ki združuje celotno besedilo pa je podana v obliki retoričnega vprašanja. Naklonski izraz na koncu povedi *no ka* (のか) izraža zahtevo po pojasnilu, razlagi. S tem komentar neposredno zastavi predmet obravnave z implikacijo, da odgovor sledi v nadaljevanju komentarja. V #2 je »Abejeva vlada« še vedno téma, vendar neeksplicirana (izpust), s2 in s3 pa z ekspliciranjem dogajanja vsebinsko podpreta retorično vprašanje iz #1 (s1). Obe povedi poročata o razvoju dogodkov v zvezi z vladno energetske politiko in se pojavita v trdilni modalnosti v pretekliku (pripona *-ta* (た) na glagolskih povedkih na koncu obeh povedi).

V tabeli 6 (#3 v celoti) spodaj vidimo, da se poleg glavne teme »Abejeva vlada« pojavita tudi podtemi, »mit o varnosti jedrskih elektrarn« (*genpatsu no anzen shin-wa wa* 原発の安全神話) v s4 ter »stran od odvisnosti od jedrskih elektrarn«

16 Abe Shinzō (安倍晋三), japonski ministrski predsednik 2012–danes.

(*genpatsu izon kara wa* 原発依存からは) v s7. Povedi s4, s5 in s6 podajajo nadaljnje objektivne informacije o problematiki, ki jih spremlja trdilni naklon (pripone *-ta* (た), *-u*, ter *-nai* (ない)) na glagolskih povedkih) in predstavljajo stvarne razloge za glavno trditev komentarja, izraženo v s7 in s8. Poved s7 je formulirana kot zahteva, z naklonskim izrazom »treba je« (*beki dearu* べきである), skratka, »treba se je otresti odvisnosti od jedrskih elektrarn«. Poved s8, ki zaokroža trditev v uvodnem delu, pa je formulirana kot prepoved, izražena s perifrastičnim izrazom »ne moremo dovoliti« (*yōnin dekinai* 容認できない). Ta poved je tudi neposredni odgovor na retorično vprašanje v povedi s1 ter z njo tvori oklepajsko strukturo (prim. Szatrowski, 1993), ki vsebinsko in formalno zamejuje jedro uvodnega dela.

Tabela 6: *Uvodni del: paragraf #3.*

Po-ved	Sta-vek	Funkcija, Odvisnost	Razvoj teme, Odvisnost	Besedilo	Prevod povedi
s4			↓	- しかし原発の安全神話は崩れた。 ● <i>Shikashi genpatsu no anzenshinwa wa kuzureta.</i>	Ampak mit o varnosti jedrskih central se je sesul.
s5		dejstva (utemeljitev)	↓	- 経済性にも疑問符がつく。 ● <i>Keizaisei ni mo gimonfu ga tsuku.</i>	Vprašljiva je tudi [njihova] gospodarnost.
s6		↓ s7	↓	- 核のゴミの処分問題も解決の糸口さえ見えない。 ● <i>Kaku no gomi no shobun mondai mo kaiketsu no itoguchi sae mienai.</i>	Tudi glede vprašanja, kako uničiti jedrske odpadke, ni videti niti namiga, kako ga rešiti.
s7				- 原発依存からは脱却すべきである。 ● <i>Genpatsu izon kara wa dakkyaku subeki dearu.</i>	Treba se je otresti odvisnosti od jedrskih elektrarn.
s8			↑	- この政策転換は容認できない。 ● <i>Kono seisaku tenkan wa yōnin dekinai.</i>	Tega preobrata v politiki ne moremo dovoliti.

V zadnjem paragrafu uvodnega dela, v #4 (tabela 7), je prikazana podrobnejša informacija v zvezi z »osnutkom« (*soan* 素案), čigar vsebino predstavlja »preobrat politike« (*seisaku tenkan* 政策転換). »Osnutek« je uveden kot téma v s9 in kot neekspliciran ostane téma tudi v s10. Kot poročilo o dejanskem stanju je s9 v trdilnem naklonu (*-ta* た), s10 pa se končuje z evidencialnim izrazom *-to iu* (という), ki nakazuje izvor informacije iz druge roke. Ta, zadnji paragraf, je obenem tudi nekak prehodni, vezni člen, ki povezuje uvodni del z vmesnim delom komentarja.

Tabela 7: *Uvodni del: paragraf #4.*

Po- ved	Sta- vek	Funkcija, Odvisnost	Razvoj Téme	Besedilo	Prevod povedi
s9	c1			● 素案は、基本計画を議論している ● <i>Soan wa, kihon keikaku o giron shite iru</i>	Osnutek, [ki] o temeljnem planu razpravlja -
	c2	dejstvo		経済産業省の審議会で示された。 <i>Keizai sangyōshō no shingikai de shimesareta.</i>	na svetu ministrstva za gospodarstvo in industrijo je bil obelodanjen.
s10	c1			年内に成案としてまとめ、 <i>Nennai ni seian to shite matome</i>	V teku leta bo pripravljen kot dokončna verzija
	c2	prenesena informacija		年明けの閣議決定を目指すという。 <i>toshi ake ni kakugi kettei o mezasu toiu</i>	pričuje se potrditev na seji kabineta v začetku novega leta.

6.4.2 Analiza vmesnega dela uredniškega komentarja

Prva polovica vmesnega dela, t. i. vmesna faza, je del vsebinske zgradbe komentarja, ki v mnogočem ustreza elementu »razvoj téme« (*shō 承*). Tukaj ga sestavljata najprej paragrafa #5 in #6 (tabela 8), v katerih je predstavljena nadaljnja relevantna informacija o energetske politiki kot konfrontacija dveh pristopov. V #5 je najprej prikazana politika predhodne vlade Demokratske stranke (*minshutō* 民主党), ki se je zavzemala za ekološko prijazno energijo in ukinitve jedrskih elektrarn. V s11 je tema »osnovni [energetski] plan« (*kihon keikaku* 基本計画). V nadaljnjih povedih, s12 in s13, ki predstavljata objektivno dogajanje v zvezi z Demokratsko stranko, je skupna tema »Demokratska stranka« (*minshutō wa* 民主党は), vse povedi pa so v trdilni obliki, ker gre za pripoved, vselej s pripono -ta na glagolskih povedkih.

Tabela 8: Vmesni del – vmesna faza 1: paragrafa #5, #6.

Po-ved	Sta-vek	Funkcija, Odvisnost	Razvoj téme	Besedilo	Prevod povedi
s11		uvajanje téme vmesnega dela in ozadja zadeve		● 基本計画は、東京電力福島第1 原発の事故をきっかけに見直しが始まった。 ● <i>Kihonkeikaku wa Tōkyō denryoku Fukushima daiichi genpatsu no jiko o kikkake ni hajimatta.</i>	Revizija temeljnega plana se je začela po nesreči v TEPCO-vi jedrski centrali Fukushima Daiichi.
s12	c1	dejstva, ki podpirajo pozitivno oceno		民主党政権は昨年、計画の基になる <i>Minshutō seiken wa saku-nen, keikaku no moto ni naru</i>	Vlada Demokratske stranke je lani [to kar] je bila osnova plana
	c2			「革新的エネルギー・環境戦略」をまとめ、 ‘<i>kakushinteki enerugi</i>’ -<i>kankyōsenryoku</i>’ o matome	oblikovala »reformirano energijsko in okoljsko strategijo«,
	c3			「2030年代に原発稼働ゼロを可能とするよう、 ‘<i>2030 dai ni genpatsu kadō zero o kanō to suru yō,</i>	»in za to, da bi lahko l. 2030 ne bilo več delujočih jedrskih elektrarn,
	c4			あらゆる政策資源を投入する」 <i>arayuru seisaku shigen o tōnyū suru</i>’	investirala vse [potrebne] politične resurse«
	c5			との方針を示した。 <i>to no hōshin o shimeshita.</i>	[in na ta način] nakazala smer delovanja.
s13	c1			そのために原発の40年以上の運転は認めず、 <i>Sono tame ni genpatsu no 40 nen ijō no unten wa mitomezu</i>	<u>v ta namen</u> [je določila da] ne dovoli delovanja jedrskih central, daljšega od 40 let,
	c2			新設・増設も行わない <i>shinsetsu, zōsetsu mo okonawanai</i>	da ne bo gradila novih in širila [starih jedrskih elektrarn]
	c3			という原則を決めた。 <i>toiu gensoku o kimeta.</i>	je določila ta načela.

Po-ved	Sta-vek	Funkcija, Odvisnost	Razvoj teme	Besedilo	Prevod povedi
s14	c1			● 今回の素案は一転して ● <i>Konkai no soan wa itten shite</i>	Tokratni osnutek je naredil obrat 180 stopinj in
	c2			原発を「重要なベース電源」と位置付けた。 <i>genpatsu o 'yūyōna beesu dengen' to ichizuketa.</i>	definiral jedrske elektrarne kot »pomemben osnovni vir električne energije«.
s15	c1			将来的に依存度を下げていく <i>Shōraiteki ni izondo o sageite iku</i>	V bodoče bo zmanjševala odvisnost [od JE]
	c2	dejstva, ki podpirajo negativno oceno		考えは示したものの、 <i>kangae wa shimeshita mono no</i>	nakazala je [tako] razmišljanje, vendar
	c3			長期的に一定割合を確保する <i>chōkiteki ni itteiwariai o kakuho suru</i>	[je eksplicirala, da] dolgoročno zagotavlja določen delež [JE]
	c4			と明記した。 <i>to meiki shita.</i>	je eksplicirala.
s16	c1			一方で「新增設は行わない」という原則は盛り込まず <i>ippō de 'shinzōsetsu wa okonawanai' toiu gensoku wa morikomazu</i>	<i>Po drugi strani</i> pa ni vključila načela, da se »ne gradi novih in širi obstoječih [JE]«
	c2			新增設の余地を残した。 <i>shinzōsetsu no yochi o nokoshita</i>	in tako dopušča gradnjo novih in širitev obstoječih [JE].
s17		logični zaključek		「原発ゼロ」は「ご破算にしたということだ」。 <i>'Genpatsu zero' wa gohasan ni shita to iu koto da.</i>	[S politiko] »nič jedrskih elektrarn« so naredili konec.

Paragraf #6 prikaže nasprotujočo politiko sedanje vlade premierja Abeja. Začne se z novo temo »tokratni osnutek« (*konkai no soan wa* 今回の素案は), ki sega preko celega paragrafa. Kot objektivno poročilo so povedi s14, s15 in s16 vse v trdilni obliki, izraženi s pripono -ta na glagolskih povedkih. Izjema je s17, ki je subjektivni zaključek pisca uredniškega komentarja o tem, kaj pomeni preobrat energetske politike pod Abejevo vlado – ki ga zaključuje perifrastični izraz *-to iu koto da* (ということだ), ki signalizira, da gre za logični sklep ali povzetek.

V tabeli 9 je prikazano nadaljevanje vmesne faze. Tema v povedi s18 ima zato, da bi bila eksplicitno razvidna povezava s predhodnim kontekstom, dokaj zapleteno

notranjo zgradbo, s kompleksnim prisamostalniškim odvisnikom, ki povzema razlog, zakaj je potrebno aktivirati jedrske elektrarne. Celotna poved s18 pa je piščev subjektivni komentar na argumentacijo Abejeve vlade – češ da je vse to samo vladna »racionalizacija« (*rikutsu* 理屈). »Vladna racionalizacija« (*seifu no rikutsu* 政府の理屈) je leksikalno sredstvo za izražanje piščeve vsebinske sodbe.

Tabela 9: *Vmesni del – vmesna faza 2: paragraf #7.*

Po-ved	Sta-vek	Funkcija, Odvisnost	Razvoj téme	Besedilo	Prevod povedi
s18	c1			● 電力を安定的に供給するとともに燃料費を抑制し、 ● <i>Denryoku o anteiteki ni kyōkyū suruto tomo ni nenryōhi o yokusei shi,</i>	[Da bi] skupaj s stabilno dobavo elektrike omejili stroške za gorivo
	c2			地球温暖化を防ぐためには <i>chikyū ondan ka o fusegu tame ni wa</i>	in preprečili segrevanje zemlje, v ta namen
	c3	ocena		原発が欠かせないというのが、 <i>genpatsu ga kakasenai to iu no ga,</i>	je nujna uporaba JE – [to je]
	c4			原発活用に前向きになる政府の理屈だ。 <i>genpatsu katsuyō ni maemuki ni naru seifu no rikutsu da.</i>	logika pozitivnega odnosa vlade do uporabe JE.

Končni del vmesne faze, razrešitveni del, sestavljata paragrafa #8 (tabela 10) in #9 (tabela 11). Paragraf #8 kot objektivno poročilo predstavlja še dodatne okoliščine za ohranitev jedrskih elektrarn. Glavna tema celotnega paragrafa, stvari, ki jih je potrebno storiti za preprečitev segrevanja ozračja, se nadaljuje iz s18 v predhodnem formalnem paragrafu #7. Vsebina povedi s19 in s20 je podana v trdilni obliki. Ker gre za okoliščine in ne dogajanja, sta obe povedi v nepretekli obliki s pripono *-ru/-u* (-る/-u) na glagolskem povedku. Zadnja poved, s21, je zopet piščev pogled na vsebino, podano v paragrafu. Ima podtéma »ekonomske prednosti« (*keizaiteki yūisei* 経済的優位性), pisec pa dopušča, da so ekonomske prednosti jedrskih elektrarn lahko velik argument za njihovo nadaljnjo rabo, kar izraža perifrastični naklonski izraz »lahko bi rekli, da« (*-to ieru* といえる).

Tabela 10: Vmesni del – razrešitvena faza 1: paragraf #8.

Po-ved	Sta-vek	Funkcija, Odvisnost	Razvoj teme	Besedilo	Prevod povedi
s19	c1			● 原発を補うために火力発電所の稼働率が上がり、 ● <i>Genpatsu o oginau tame ni karyokuhatsudensho no kadōritsu ga agari,</i>	Za to, da bi nadomestili jedrske elektrarne, poraste delež termoelektrarn in
	c2	utemeljitev s20	↓	天然ガスや石油などの燃料費で年間3兆円以上の負担増になっている。 <i>ten'nen gasu ya sekiyu nado no nenryōhi de nenkan 3 chōen ijō no futanzō ni natte iru.</i>	z naravnim plinom, nafto in podobnimi gorivi to vodi do letnega porasta stroškov za gorivo v iznosu več kot 3 bilijone jenov.
s20				それが電気料金の値上げとなって企業や家庭に跳ね返る。 <i>Sore ga denki ryōkin no neage to natte kigyō ya katei ni hanekaeru.</i>	To postane dvig cen elektrike in udari nazaj podjetja in gospodinjstva.
s21		dopuščanje		経済的優位性は、原発存続論の大きな根拠といえる。 <i>Keizaiteki yūisei wa genpatsu sonzokuron no ōkina konkyo to ieru.</i>	Lahko rečemo, da je njihova ekonomičnost močan argument za njihovo nadaljnjo uporabo.

Vsebinska meja med paragrafom #9 (tabela 11) in predhodnim paragrafom #8, poleg formalne označitve paragrafa tudi protivni vezni izraz »vendar pa« (*shikashi* しかし), je tudi po vsebini in zgradbi zelo kompleksna tema, ki se navezuje na predhodna paragrafa #7 in #8, in sicer »miselnosti, ki govori o ekonomski superiornosti ob tem, ko ji pred nosom razpada mit o varnosti« (*anzen shinwa no hōkai de mesaki no keizai-sei o yūsen suru kangaekata ni wa* 安全神話の崩壊で目先の経済性を優先する考え方には). V s22 je kot objektivno dejstvo predstavljena vprašljivost miselnosti, ki jo uvaja tema, ki kot glavna tema sega preko celega paragrafa. V nadaljevanju je v s23, s24 in s25 predstavljena kot dejstvo zmotnost argumenta Abejeve vlade o ekonomičnosti, ki se razblini ob katastrofi elektrarne Fukushima Daiichi. Paragraf s26 zopet zaključuje piščev subjektivni povzetek, oceno takšne argumentacije, in sicer, da »superiornost jedrskih elektrarn počiva na slabostih, ki so prišle na dan v Fukushimi«. Podtema v tej oceni je »superiornost jedrskih elektrarn« (*genpatsu no yūisei* 原発の優位性), naklonskost pa je zopet opisna, perifrastična »nič drugega, kot ...« (*-ni suginai* に過ぎない). S tem je zaključen tudi celotni vmesni del.

Tabela 11: *Vmesni del – razrešitvena faza 2: paragraf #9.*

Po-ved	Sta-vek	Funkcija, Odvisnost	Razvoj téme	Besedilo	Prevod povedi
s22	c1	zatrjevanje		- しかし、安全神話の崩壊で 目先の経済性を優先する考え 方には - Shikashi, anzen shinwa no hōkai de mesaki no keizaisai o yūsen suru kangaekata ni wa	Vendar pa je razmišljanje, ki vidi samo ekonomske prednosti tik pred nosom
	c2			大きな疑問符がついた。 ōkina gimonfu ga tsuita.	prišlo pod velik vprašaj.
s23	c1			重大事故が起きれば、 Jūdai jiko ga okireba,	Če pride do hude nesreče,
	c2			国土の一部が利用不能にな って kokudo no ichibu ga riyō funō ni natte	se del državnega ozemlja ne da več uporabljati
	c3			損なわれる。 sokonawareru.	in je izgubljeno.
s24		utemeljitev s22		被害者への賠償や除染などに 膨大な費用がかかる。 Higaisha e no baishō ya josen nado ni bōdaina hiyō ga kakarū.	Ogromno stroškov bo šlo za nadomestilo prizadetim in za dekontaminacijo
s25	c1			東電でさえ背負いきれず、 Tōden de sae shoikirezu,	Še celo TEPCO ne zmore nositi [teh stroškov],
	c2			結局国民の税金である国費を 投入する事態になった。 kekkyoku kokumin no zeikin dearu kokuhi o tōnyū suru jitai ni natta.	tako da bodo na koncu pokriti z državnimi sredstvi, to je z davkom državljanov.
s26		ocena		原発の優位性は、そんな危う さの上に乗っているに過ぎ ない。 Genpatsu no yūsei wa, son'na ayausa no ue ni notte iru ni suginai.	Prednost jedrskih elektrarn žal počiva na takšnem tveganju.

6.4.3 Analiza kode – zaključnega dela – uredniškega komentarja

Ob razvoju besedila od uvodnega dela dalje je postalo razvidno, kako zgradba eksplirane teme postaja vedno bolj kompleksna, da bi vzpostavila stik s predhodnim kontekstom. V kodi – zaključnem delu, je situacija dovolj kompleksna, da samo razvoj teme kot sredstvo za vzdrževanje koherence, ne zadošča več. V paragrafu

#10 (tabela 12) se že vidi, da koherenco vzdržujejo elementi, kompleksno povezani s predhodnim kontekstom, ter vedno bolj tudi vezniki oz. »vezni izrazi« (*setsuzoku hyōgen* 接続表現). V začetni povedi s27 pisec z veznim izrazom »res je, da ...« (*tashika ni* 確かに) dopušča možnost gospodarske škode, ki bi jo povzročilo prehitro zaprtje vseh jedrskih elektrarn. Naklonskost je izražena opisno, z »obstaja neugodna možnost, da ...« (*osore ga aru* おそれがある).

Tabela 12: *Koda – zaključni del: paragraf #10.*

Po-ved	Sta-vek	Funkcija	Razvoj teme	Besedilo	Prevod povedi
s27	c1	dopuš- čanje ugovora		● 確かに、燃料費が高止まりしている中で即時に原発を全廃すれば、 ● <i>Tashika ni, nenryōhi ga takatomari shite iru naka de sokuji ni genpatsu o zenpai sureba,</i>	Res je, da se je bati, da bi popolna ukinitve jedrskih elektrarn v okoliščinah, ko je gorivo drago,
	c2			国内経済にダメージを与えるおそれがある。 <i>kokunai keizai ni damēji o ataeru osore ga aru.</i>	lahko prizadela domačo ekonomijo.
s28	c1	sklep (zaželeni cilj)		したがって、高度の安全性確認に基づく再稼働は <i>Shitagatte, kōdo no anzensei kakunin ni motozuku saikadō wa</i>	Iz tega sledi, da se je ob tem, ko sprejemamo ponovni zagon [jedrskih elektrarn], temelječ na visoki stopnji preverjanja [njihove] varnosti,
	c2			認めながら、 <i>mitomenagara,</i>	
	c3			40年原則を堅持し <i>40 nen gensoku o kenji shi</i>	potrebno držati pravila o 40 letih [njihove uporabe] in
	c4			新增設を認めないことで、 <i>shinzōsetsu o mitomenai koto de,</i> できるだけ速やかに脱原発を目指すことが望ましい。 <i>dekiru dake sumiyaka ni datsu genpatsu o mezasu koto ga nozomashi.</i>	in je zaželeno, da se kar najhitreje zastavi cilj, znebiti se jedrskih elektrarn.
s29	c1	(način, kako doseči cilj)		その間、燃料調達コストの引き下げや効率の高い火力発電の開発などで <i>Sono aida, nenryō chōtatsu kosuto no hikisage ya kōritsu no takai karyoku hatsuden no kai-hatsu nado de</i>	V vmesnem obdobju z zmanjšanjem stroškov dobave goriva, ter z visoko učinkovitimi termoelektrarnami,
	c2			電気料金を抑える努力を続ける必要がある。 <i>denki ryōkin o osaeru doryoku o tsudzukeru hitsuyō ga aru.</i>	je potrebno nadaljevati prizadevanja za znižanje stroškov za elektriko.

Nadalje pisec v povedi s28, ki jo uvede z veznim izrazom »posledično« (*shitagatte* したがって), ki tipično uvaja logični sklep, izrazi svoj cilj, najprej z zadržkom glede rabe jedrskih elektrarn, ki ga uvede s kompleksno kontrastno temo »ponovni zagon [jedrskih elektrarn], temelječ na visoki stopnji preverjenosti varnosti« (*kōdo no anzen-sei kakunin ni motozuku saikadō wa* 高度の安全性確認に基づく再稼働は), in nato s konkretnimi cilji, raba, omejena na 40 let ter prepoved novih gradenj. Naklonskost je opisna z izrazom »biti zaželen« (*nozomashii* 望ましい). Nazadnje, v zaključni povedi kode, v s29, zopet brez eksplicirane teme, nakaže še metodo, kako priti do zaželenega cilja, kot nujnost, z opisno izraženo naklonskostjo »potrebno je ...« (*hitsuyō ga aru* 必要がある).

6.5 Razprava: makrostruktura analiziranega uredniškega komentarja

Po van Dijk in drugih (van Dijk, 1993; Katajamäki in drugi, 2006) ima uredniški komentar tridelno zgradbo; sestavljajo ga uvodni del, vmesni del in koda. Po tem vzorcu se vmesni del pogosto deli dalje na vmesno fazo in razrešitveno fazo, prav tako ima tudi koda lahko dva dela, zaključek in opcijski poduk, moralo.

Analiza izbranega uredniškega komentarja v četrtem razdelku je pokazala, da je zgrajen iz uvodnega dela, vmesnega dela – vmesne faze, vmesnega dela – razrešitvene faze, ter iz kode oz. zaključka, skratka, da ima štiridelno strukturo. Podobnost uvodnega in zaključnega dela je bolj ali manj intuitivno jasna. Jasno opredeljiva je tudi z vidika strukturnih lastnosti, saj v uvodnem delu koherenca temelji na razvoju enostavnih tem, v kodi pa temelji na kompleksnem naslanjanju na predhodni kontekst ter intenzivni rabi veznih izrazov.

Strukturno je celoten vmesni del zaznamovan predvsem s pojavom koherence, temelječe na vedno bolj kompleksnih temah, ki se opirajo na predhodni kontekst, kar velja zlasti za razširitveno fazo. Podobnost s tradicionalno japonsko retorično shemo pa je tudi v vmesnem delu. Vmesna faza vmesnega dela v analiziranem primeru dejansko poglobi prikaz problematične topike in tako ustreza razvoju topike *shō* s končno opredelitvijo pobude Abejeve vlade kot slovesa od politike »nič jedrskih elektrarn«. Spremljajoča modalnost je sedaj mešana – trdilna v delu, ki navaja dejstva, in bolj subjektivna na koncu segmenta. Podobno velja za razrešitveno fazo vmesnega dela, ki ustreza preobratu *ten*. V tej fazi so predstavljeni argumenti Abejeve vlade za kontinuirano rabo jedrskih elektrarn, kar predstavlja obrat stran od časovnega poteka postopka formuliranja novega osnutka. V treh paragrafih (#7, #8 in #9) pisec osvetli razne vidike argumentacije od okoljskih do ekonomskih in zaključí, da so v luči katastrofe v Fukushima brez vrednosti.

Vseeno pa je treba poudariti, da so sheme, tako tradicionalna japonska *kishotenketsu* kot shema van Dijka in drugih (van Dijk, 1993; Katajamäki in drugi, 2006), samo idealizacije in imamo dejansko lahko odstopanja. Prav tako posamezni deli niso ostro ločeni med seboj, ampak, kot smo videli v zadnjem paragrafu (#4) uvodnega dela, imamo tudi segmente besedila, ki služijo kot nekak vezni del med glavnimi segmenti, ki jih opisujejo sheme. Kljub temu je zanimivo, da se vsebinsko-retorična zgradba uredniškega komentarja v japonskih medijih prekriva tako s tradicionalno japonsko shemo kot s shemo, ki je tipična za uredniške komentarje v zahodnoevropskih medijih.

V nadaljevanju sledi povzetek rezultatov analize, ki ga, po vsebinskih segmentih v skladu z obema shemama, prikazujejo tabele 13-1, 13-2, 13-3 in 13-4. V tabelah so prikazani makrostruktura besedila, razvoj teme skozi vsebinske segmente besedila ter piščevo signaliziranje njegovega odnosa do predstavljenih vsebin, kot se je odražalo v izboru naklonskih izrazov.

Tabela 13-1: *Uvodni del: predložitev topike.*

Formalni paragraf	Notranja zgradba (povedi)	Funkcija v so-besedilu	Vsebina	Koherenca	Povedni prislovi in modalni izrazi na koncu povedi	Funkcija
#1	s1	Prikaz problema	Politika Abejeve vlade na področju jedrske energije	vpeljava teme	retorično vprašanje	prikaz stanja oz. položaja
↑ #2	s2~3	Podrobne okoliščine #1	Preklic politike »nič JE« in forsiranje JE v osnutku temeljnega energetskega plana	nadaljevanje iste teme	trdilnost	
#3	s4~7	Ovrednotenje vsebine paragrafov #1 #2. Ekspliciranje utemeljitve s4~6. Napotek za delovanje s7.	Problematiziranje varnosti JE in posledično njihove ekonomičnosti, predlog potrebnih ukrepov v zvezi z in odnosa do JE.	vezni izrazi (protivna vezava) razvoj teme (v s7 vnos podrejene teme)	s4~6: trdilnost s7: nujnost (<i>beki dearu</i>)	ovrednotenje položaja
	s8	s8:ekspliciranje stališča (odgovor na #1)	Preobrata politike, ki posledično privilegira JE, se ne more dovoliti	Izvedena tema iz #1	ne moremo dovoliti (<i>yōnin dekinai</i>)	ekspliciranje odnosa
↑ #4	s9~10	informacija o ozadju, ki dopolnjuje s8	Komentar o procesu od razprave o osnutku, nastanku predloga in potrditve s strani kabineta	osnutek (<i>soan</i>) postane tema		ekspliciranje položaja

Tabela 13-2: *Vmesni del – vmesna faza: razvoj topike, podrobnejše ozadje problematike.*

Formalni paragraf	No-tranja zgradba (povedi)	Funkcija v sobesedilu	Vsebina	Koherenca	Povedni prislovi in modalni izrazi na koncu povedi	Funkcija
#5	s11~13	Ekspliciranje informacije: pozitivna plat spornega položaja	Energijska politika Demokratske stranke, politika »nič JE«	s11: vpeljava teme temeljni plan (<i>kihon keikaku</i>); podrejena tema	trdičnost	prikaz stanja oz. položaja
#6	s14~16 ↓	Ekspliciranje informacije: negativna plat spornega položaja	energijska politika Abejeve vlade: politika, ki privilegira jedrsko energijo	razvoj teme iz #5; podrejena tema, razvoj podrejene teme	trdičnost	prikaz stanja oz. položaja
	s17	Logični zaključek	Sklepajoč iz s14~s16 je s politiko »nič JE« konec.	vpeljava teme načelo (<i>gensoku</i>)	evidencialnost (<i>toiu koto da</i>)	eksplicirano ovrednotenje

Tabela 13-3: *Vmesni del – razrešitvena faza: preobrat, ovrednotenje motivov in argumentov.*

Formalni paragraf	No-tranja zgradba (povedi)	Funkcija v sobesedilu	Vsebina	Koherenca	Povedni prislovi in modalni izrazi na koncu povedi	Funkcija
#7	s18	Ovrednotenje	1. argument 1 Abejeve vlade za uporabo JE (preprečevanje segrevanja ozračja)	Derivirana tema izvedena iz sobesedila	logika (<i>rikutsu da</i>)	Ekspliciranje ovrednotenja
#8	s19~21	Ovrednotenje (dopuščanje)	2. argument 2 Abejeve vlade za uporabo JE (njihova superiornost)	Odvisnost od sobesedila; s21: derivirana tema na osnovi sobesedila ekonomska superiornost JE (<i>keizaiteki yūisei</i>)	ovrednotenje lahko rečemo, da ... (<i>to ieru</i>)	Ovrednotenje (dopuščanje)

Formalni paragraf	No-tranja zgradba (povedi)	Funkcija v sobesedilu	Vsebina	Koherenca	Povedni prislovi in modalni izrazi na koncu povedi	Funkcija
#9	s22	Zatrjevanje (ugovor na #7~)	Vprašljivost gospodarnosti JE.	vezni izraz (protivna vezava); odvisnost od sobesedila; s21: derivirana téma, izpeljana iz sobesedila	Zatrjevanje - trdilnost postavil se je velik vprašaj (<i>ókina gimonfu ga tsuita</i>)	Zatrjevanje
	↑ s23~25	Ekspliciranje informacije	Podrobne informacije kot utemeljitev s22: vpliv nesreče in stroški, ki so s tem nastali	Razvoj téme	tdilnost	Ekspliciranje informacije
	s26	Ovrednotenje (negativno ovrednotenje)	Utemeljitev tega, da argument ekonomičnost JE ne upošteva prežečih nevarnosti.	derivirana téma na osnovi sobesedila superiornost JE (<i>genpatsu no yūsei</i>)	Negativno ovrednotenje: ni nič drugega kot ... (<i>ni suginai</i>)	Ovrednotenje

Tabela 13-4: *Koda, končni del: zaključek, predlog zaželenega stanja in metode, kako priti do njega.*

Formalni paragraf	No-tranja zgradba (povedi)	Funkcija v sobesedilu	Vsebina	Koherenca	Povedni prislovi in modalni izrazi na koncu povedi	Funkcija
#10	s27	Dopuščanje	Dopuščanje možnosti skoka cen energije zaradi politike »nič JE«	Odvisnost od sobesedila	Dopuščanje: gotovo (<i>tashika ni</i>) bati se je, da ... (<...> <i>osore ga aru</i>)	Dopuščanje
	s28	Izražanje cilja	Zastavljeni cilj opuščanja JE in ukrepi v ta namen	Odvisnost od sobesedila - vezni izraz	zaželeno je, da ... (<i>nozomashii</i>)	Upanje
	s29	Način, kako doseči cilj (v ta namen potrebne aktivnosti)	Nujnost prizadevanj za zadržanje cen električne energije	Odvisnost od sobesedila	nujno je, da ... (<i>hitsuyō ga aru</i>)	Nuja

Iz tabel 13-1, 13-2, 13-3 in 13-4 je jasno razvidna delitev dela med razvojem teme in izrazi na koncu povedi, ki izražajo piščevo subjektivnost. Z izjemo kode – zaključnega dela, vsebino strukturira predvsem razvoj teme. Z drugimi besedami, pisec kontrolira razvoj teme in s tem strukturiranje vsebine z vsakokratno odločitvijo, kaj bo izbral za temo ali podtemo in kako razvija vsebino dalje. Majhni pomenski segmenti, ki jih opredeljujejo podteme, nastajajo znotraj večjih, ki jih opredeljuje izbor glavnih tem na ravni vsebinskih (tematskih) paragrafov. Vezni izrazi in podobna jezikovna sredstva lahko delujejo še na finejših besedilnih strukturah, katerih medsebojne odnose signalizirajo.

Naklonski izrazi, torej izrazi, ki signalizirajo piščevo subjektivnost, vključno z izrazi, ki signalizirajo evidencialnost, se pojavljajo pretežno na koncu povedi. Pisec uporablja tudi stavčne prislove, ki lahko služijo istemu namenu, (npr. v s27 »res je, da ...« (*tashika ni*), signal, da pisec dopušča neko dejstvo kot možnost). Med izrazi »na koncu povedi« (*bunmatsu hyōgen* 文末表現) so poleg naklonskih pripon (t. i. pomožnih glagolov *jodōshi* 助動詞) precej v rabi tudi perifrastični oz. opisni izrazi (npr. »biti zaželeno« (*nozomashi* 望ましい) v s28).

Za posredovanje svojih stališč, komentarjev, odnosa do situacije, ovrednotenje dejstev, izražanje želje ipd. pisec pretežno uporablja dva vzorca. V enem od vzorcev odgovarja na zamišljeno bralčevo vprašanje o tem, kaj je piščeva motivacija za predstavitev danih dejstev. Tovrstne »odgovore« najdemo npr. v s7 v #3 in v s17 v #6. Še en vzorec pa nasprotno najprej uvaja trditev, ki ji nato v utemeljitev sledijo dejstva. Tak tipičen zgled je s22 v #9.

V uredniškem komentarju so povedi, s katerimi pisec izraža svojo subjektivnost, najpomembnejši del komentarja, saj ravno v teh delih sporoča svoj odnos in odnos uredništva do dane problematike. V (4) spodaj je prikazan »povzetek«, ki temelji na povedih z izraženo subjektivno modalnostjo.

(4) »Povzetek« uredniškega komentarja na osnovi naklonskih izrazov

<# 1 >	(s1) 安倍政権は、福島 の悲劇を なかったこと にするつもり なのか。 <i>Abe seiken wa, Fukushima no bigeki o nakatta koto ni suru tsumori na no ka.</i>	Ali se Abejeva vlada misli delati, kot da se tragedija v Fukushimi ni zgodila?
<# 3 >	(s8) この政策転換は容認でき ない<1>。 <i>Kono seisaku tenkan wa yōnin dekinai <1>.</i>	Tega preobrata v politiki ne moremo dovoliti.

- (s7) 原発依存からは脱却すべきである。
Genpatsu izon kara wa dakkyaku subeki dearu.
- <# 6 > (s17) 「原発ゼロ」はご破算にしたということだ。
'Genpatsu zero' wa gobasan ni shita toiu kotoda.
- <# 7 > (s18) 電力を安定的に供給するとともに燃料費を抑制し、地球温暖化を防ぐためには原発が欠かせないというのが、原発活用に前向きになる政府の理屈だ。
Denryoku o anteiteki ni kyōkyū suru to tomoni nenryōbi o yokusei shi, chikyū ondanka o fusegu tame ni wa genpatsu ga kakasenai toiu no ga, genpatsu katsuyō ni maemuki ni naru seifu no rikutsu da.
- <# 8 > (s21) 経済的優位性は、原発存続論の大きな根拠といえる。
Keizaiteki yūisei wa, genpatsu sonzokuron no ōkina konkyō to ieru.
- <# 9 > (s26) 原発の優位性は、そんな危うさの上に乗っているに過ぎない。
Genpatsu no yūisei wa, son'na ayausa no ue ni notte iru ni suginai.
- <# 10 > (s27) 確かに、燃料費が高止まりしている中で即時に原発を全廃すれば、国内経済にダメージを与えるおそれがある。
Tashika ni, nenryōbi ga takadomari shite iru naka de sokuji ni genpatsu o zenpai sureba, kokunai keizai ni damēji o ataeru osore ga aru.
- Odvisnosti od jedrskih elektrarn se je treba otresti.
- »[S politiko] nič jedrskih elektrarn« so naredili konec.
- Vladna logika, po kateri se aktivno zavzemajo za uporabo jedrskih elektrarn, je, da [le-te] obenem s stabilno dobavo električne energije pripomorejo k omejevanju stroškov za gorivo, prav tako so jedrske elektrarne nujne za preprečevanje zemeljskega segrevanja.
- Lahko rečemo, da je njihova ekonomičnost močan argument za njihovo nadaljnjo uporabo.
- Prednost jedrskih elektrarn žal počiva na takšnem tveganju.
- Res je, da se je bati, da bi popolna ukinitvev jedrskih elektrarn v okoliščinah, ko je gorivo drago, lahko prizadela domačo ekonomijo.

- (s28) したがって、高度の安全性
確認に基づく再稼働は認め
ながら、40年原則を堅持し
新增設を認めないことで、
できるだけ速やかに脱原発
を目指すことが望ましい。
*Shitagatte, kōdo no anzen sei
kakunin ni motozuku saikadō wa
mitomenagara, 40-nen gensoku o
kenji shi shinzōsetsu o mitomenai
koto de, dekiru dake sumiyaka ni
datsu genpatsu o mezasu koto ga
nozomashi.*
- (s29) その間、燃料調達コストの
引き下げや効率の高い火力
発電の開発などで電気料金を
抑える努力を続ける必要
がある。
*Sono aida, nenryō chōtatsu kosuto
no hikisage ya kōritsu no takai
karyoku hatsuden no kaibatsu nado
de denki ryōkin o osaeru doryoku o
tsuzukeru hitsuyō ga aru.*
- Iz tega sledi, da se je ob tem,
ko sprejemamo ponovni
zagon [jedrskih elektrarn],
temelječ na visoki stopnji
preverjanja [njihove] varnos-
ti, potrebno držati pravila o
40 letih [njihove uporabe]
in zavračati gradnjo novih in
širjenje obstoječih [jedrskih
elektrarn], in je zaželeno, da
se kar najhitreje zastavi cilj,
znebiti se jedrskih elektrarn.
- V vmesnem obdobju je
potrebno nadaljevati s
prizadevanji za zmanjšanje
stroškov dobave goriva,
ter za visoko učinkovite
termoelektrarne, kar bi
omogočalo znižanje stroškov
za elektriko.

»Povzetek« s pomočjo nekaj manjših manipulacij, kot je npr. premik s8, kot so-par-ni del oklepajske strukture vprašanje–odgovor takoj za s1, dejansko presenetljivo dobro povzema jedro celotnega komentarja.

Del piščevega signaliziranja predstavlja tudi piščev »ritem« besedila, tj. kako be-sedilo formalno deli v enote, formalne paragrafe. Razen v kodi pisec v glavnem v enem formalnem paragrafu vključuje eno subjektivno trditev, podkrepljeno z objektivno prikazanimi dejstvi. Tukaj je izjema samo vmesna faza vmesnega dela (razvoj problematike), kjer pisec predvsem predstavlja nova dejstva, brez svojih su-bjektivnih trditev.

V argumentativni prozi, kamor spada tudi uredniški komentar, morajo trditve, vrednotenja itd. vselej biti utemeljeni z argumenti, z dejstvi. Zanimivo je, da v besedilni zvrsti, ki se v nekem smislu najbolj razlikuje od uredniškega komentar-ja, v spontanem neformalnem pogovoru med znanci teh omejitev ni in imamo segmente samo z zatrjevanjem, brez kakršnih koli utemeljitev (prim. NUCC; Bekeš, 2011).

6.6 Zaključek

Pričujoča raziskava je eksploratorne narave, zasnovana kot kvalitativna študija primera. V raziskavi je postalo razvidnih nekaj ugotovitev, ki lahko prispevajo k učinkovitejšemu pouku branja japonskih argumentativnih in razlagalnih besedil, ne samo uredniških komentarjev, temveč tudi drugih žanrov, zlasti v akademskem kontekstu.

Najprej, vsebinska zgradba, temelječa na razvoju teme, predstavlja nekakšno okostje besedila ali zemljevid besedila. Tematska struktura, ki je osnova te zgradbe, nam omogoča identificirati različne vsebinske segmente. Kot taka predstavlja statični vidik strukture besedila. Nadalje, interakcijski vidik besedila se razpira v tem, kako pisec signalizira bralcu svoje subjektivne poglede in odnos do obravnavane problematike. Na osnovi kombinacije le-tega z vsebinsko strukturo nastalo z razvojem teme je mogoče rekonstruirati makrostrukturo logike argumentiranja v besedilu, in s tem osvetliti besedilo z vidika Aristotelove *energeie* (prim. Coseriu, 1973; Bahtin, 1981).

Pričujoča raziskava se je omejila na zgled uredniškega komentarja, njeni rezultati pa kažejo, da je smiselno analizo razširiti širše na argumentativne vrste proze, kot tudi na druge žanre, povezane z akademskim okoljem.

Sam sem v času, ko je didaktika japonskega jezika bila še precej v povojih, na univerzi, kjer sem obiskoval intenzivni tečaj jezika, slišal, da učeči se postane »sposoben samostojnega dela« (*ichinin mae* 一人前), če lahko vzame v roko kolumno Tensei jingo iz Asahi Shinbuna in jo prebere na en mah. Izkazalo se je, da tedanji, na stavčnih vzorcih temelječi pristopi, ki še danes marsikje prevladujejo, niso dali učencem najnujnejšega, kar bi potrebovali za doseg visokoletečega cilja. Poleg razumevanja zgradbe in funkcije besedila in njegovih sestavin je potrebno še nekaj – intimno poznavanje tekoče problematike. Brez tega eliptični slog zlasti v zaključnem delu uredniških komentarjev predstavlja prevelik zalogaj za poglobljeno razumevanje.

Pri pouku branja je medtem prišlo do velikega napredka. Imamo karakteristike zgradbe besedila temelječe na žanru (prim. Sakuma, 1987 in 1989; Sunakawa, 2005). Upati je, da bo tudi pričujoča raziskava prispevek v to smer, in da bo povezava dveh do sedaj ločenih področij, vsebinske zgradbe besedila na osnovi razvoja teme ter naklonskosti v besedilu, prispevala k uspešnejšemu pouku branja japonskih žanrskih besedil.

Analizirano gradivo

Uredniški komentar (*shasetsu* 社説), *Mainichi Shinbun* (毎日新聞), spletna izdaja, 10. december 2013. Dostopno na naslovu: <http://mainichi.jp/opinion/news/20131210k0000m070099000c.html> (citirano 10. december 2013).

Korpus japonskih konverzacij NUCC *Meidai kaiwa kōpasu* (命題会話コーパス). Dostopno na naslovu: <http://tell.cla.purdue.edu/chakoshi/public.html> (citirano 1. marec 2016).

Kanō, Chieko (加納千恵子) in drugi, 2010: *Basic Kanji Book Vol.1 Kiso kanji 500* (基本漢字500). Tokyo: Bonjinsha.

Literatura in viri

Bakhtin, Mikhail Mikhailovich, 1986: The Problem of Speech Genres. V: *Speech Genres and Other Late Essays* (prev. Vern W. McGee). Austin: University of Texas Press.

Bakhtin, Mikhail Mikhailovich, 1981: Discourse in the novel. V: *The dialogic imagination* (ur. Holquist, Michael). Austin: University of Texas Press. Slavic series; No. 1. 259–422.

Bekeš, Andrej, 2008: *Text and boundary: a sideways glance at textual phenomena in Japanese*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Bekeš, Andrej, 2011: Klasificiranje besedilnih zvrsti v japonsščini. *Acta linguistica asiatica*. 1/3. 97–104.

Bekeš, Andrej, 2012: Possibility of content shifts as predictors of the wa-topic in Japanese narrative. V: *Nihongo gakushū shien no kōchiku: gengokyōiku, kōpasu, shisutemu kaihatsu*. (ur. Nishina, Kikuko). Tokyo: Bonjisha. 157–174.

Coseriu, Eugenio, 1979: *Ippan gengogaku nyūmon (Lezioni di linguistica generale, Editore Boringhieri 1973)* (prev. Shimomiya Tadao). Tokyo: Sanyūsha.

Daneš, František, 1974: Functional Sentence Perspective and the Organization of the Text. V: *Papers on functional sentence perspective* (ur. Daneš, František). Prague: Academia. 106–128.

- Givón, Talmy, 1983: Topic continuity in discourse: an introduction. V: *Topic continuity in discourse* (ur. Givón, Talmy). Amsterdam: John Benjamins. 1–42.
- Halliday, M. A. K., 1978: *Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning*. London: Edward Arnold.
- Halliday, M. A. K., 1991: *Language and context: system and instance. V: 2002–2007 Collected Works of M.A.K. Halliday vol.9*. London: Bloomsbury.
- Hayashi, Shirō (林四郎), 1973: *Bun no shisei no kenkyū* (文の姿勢の研究). Tokyo: Meiji tosho shuppan.
- Hinds, John, 1983a: Contrastive rhetoric: Japanese and English. *Text*. 3(2). 183–195.
- Hinds, John, 1983b: Topic continuity in Japanese. V: *Topic continuity in discourse* (ur. Givón, Talmy). Amsterdam: John Benjamins. 43–94.
- House, Juliane, 1997: *Translation Quality Assessment: A Model Revisited*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Katajamäki, Heli in drugi, 2006: The rhetorical structure of editorials in English, Swedish and Finnish business newspapers. V: *Teoksessa Proceedings of the 5th International AELFE Conference. Actas del V Congreso Internacional AELFE*. Zaragoza: Prensas Universitarias de Zaragoza. 215–219.
- Masuoka, Takashi (益岡隆志), 1991: *Modariti no bunpō* (モダリティの文法). Tokyo: Kurosio Publishers.
- Masuoka, Takashi (益岡隆志) in drugi (ur.), 1995: *Nihongo no shudai to toritate* (日本語の主題と取り立て). Tokyo: Kurosio Publishers.
- Minami, Fujio (南不二男), 1974: *Gendai nihongo no kōzō* (現代日本語の構造). Tokyo: Taishūkan shoten.
- Moriyama, Takurō (森山卓郎) in drugi, 2000: *Nihongo no bunpō 3 Modariti* (日本語の文法 3 モダリティ). Tokyo: Iwanami shoten.
- Narrog, Heiko, 2009: *Modality in Japanese: The layered structure of the clause and hierarchies of functional categories*. Amsterdam: John Benjamins.
- Nitta, Yoshio (仁田義雄), 1989: Gendai nihongobun no modariti no taikei to kōzō (現代日本語文のモダリティの体系と構造). V: *Nihongo no modariti* (ur. Nitta, Yoshio in drugi). Tokyo: Kurosio Publishers. 1–56.

- Noda Hisashi (野田尚史), 1995: *Bun no kaisō kōzō kara mita syudai to toritate* (文の階層構造から見た主題と取り立て). V: *Nihongo no shudai to toritate*. (ur. Masuoka, Takasi in drugi). Tokyo: Kurosio Publishers. 1–35.
- Sakuma, Mayumi (佐久間まゆみ), 1987: 'Bundan' nintei no ichi kijun (I): teidai hyōgen no tōkatsu (「文段」認定の一基準——提題表現の統括——). *Bungei-gengo kenkyū gengohen*. 11. 89–136.
- Sakuma, Mayumi (佐久間まゆみ) (ur.), 1989: *Bunshō kōzō to yōyakubun no shosō* (文章構造と要約文の諸相). Tokyo: Kurosio Publishers.
- Sunakawa, Yuriko (砂川有里子), 2005: *Bunpō to danwa no setten: nihongo no danwa ni okeru shudai tenkai kinō no kenkyū* (文法と談話の接点——日本語の談話における主題展開機能の研究——). Tokyo: Kurosio Publishers.
- Szatrowski, Polly (Porii Zatorausukii ポリー・ザトラウスキー), 1993: *Nihongo no danwa no kōzō bunseki: kan'yū no sutorateji no kōsatsu* (日本語の談話の構造分析——勧誘のストラテジーの考察——). Tokyo: Kurosio Publishers.
- Teramura, Hideo (寺村秀夫), 1982: *Nihongo no shintakusu to imi I* (日本語のシタクスと意味 I). Tokyo: Kurosio Publishers.
- Teramura, Hideo (寺村秀夫), 1984: *Nihongo no shintakusu to imi II* (日本語のシタクスと意味 II). Tokyo: Kurosio Publishers.
- van Dijk, Teun. A., 1993: *Elite Discourse and Racism*. V: *Sage Series on Race and Ethnic Relations, Volume 6*. Newbury park: Sage.
- Watanabe, Minoru (渡辺実), 1953: Jojutsu to chinjutsu: Jutsugo bunsetsu no kozo (叙述と陳述——述語文節の構造——). *Kokugogaku*. 13/14. 20–34.

Opomba

Izhodišče za pričujočo razpravo je vabljeno predavanje »Bones and flesh of discourse: topic structure, modality and rhetoric strategies in Japanese editorials« na simpoziju »International Symposium on Japanese Studies, Tradition, Modernity, and Globalization in Japan« (Center for Japanese Studies, University of Bucharest, Bucharest, 1–3 March, 2014).

7 Stilična analiza ključnih terminov v refrenu *Satipaṭṭhānasutta*

Tamara Ditrich

7.1 Uvod

Govor o osnovah pozornosti ali čuječnosti *sati* (*Satipaṭṭhānasutta*)¹ je eno izmed najpomembnejših besedil o pozornosti oziroma čuječnosti v pālijskem budističnem kanonu. Z izjemno popularizacijo meditacije v modernem budizmu² je *Satipaṭṭhānasutta* dobila vlogo *ur*-besedila za prakso *sati*. Ker je besedilo umeščeno v najstarejše plasti budističnega kanona, so se nanj obračali mnogi moderni interpreti in meditacijski učitelji theravādskega budizma z namenom, da bi tako potrdili legitimnost številnih, na novo modificiranih meditacijskih metod, osnovanih na *sati*, ki so jih širili najprej v kolonialni Burmi in nato še drugod po svetu (Sujato, 2005, 113). V drugi polovici 20. stoletja je popularnost besedila še nadalje naraščala, zlasti po zaslugi Ćāṇaṇonike, ki je v svoji knjigi *The Heart of Buddhist Meditation* (1962) predstavil in utemeljil prakso *sati* na *Satipaṭṭhānasutti*. Sodobne interpretacije in aplikacije *sati*, tako v budističnih kot tudi v sekularnih kontekstih, v večji ali manjši meri temeljijo na metodah, opisanih v *Satipaṭṭhānasutti*.

Satipaṭṭhānasutta je del theravādskega kanona *Tipiṭaka*, ki naj bi nastal nekje sredi 1. tisočletja pr. n. št. v severni Indiji in bil po več stoletjih ustnega izročila prvič zapisan v 1. stoletju pr. n. št. na Šri Lanki. Kot pri večini ključnih staroindijskih filozofskih in religijskih izročil, so se tudi ob *Tipiṭaki* verjetno že zgodaj razvili komentarji, ki so se skupaj s kanoničnimi teksti ustno prenašali ter pozneje zapisali (Cousins, 1983). Danes poznane kanonične komentarje *aṭṭhakathā* je v 5. stol. n. št. na Šri Lanki zapisal Buddhaghosa; osnoval jih je na eksegetskih besedilih v stari sinhalščini, ki jih je prevedel v pāli, tj. standardni kanonični jezik theravādskega budizma. Ti komentarji predstavljajo zelo bogat vir za raziskovanje kanoničnih besedil; ne le da nam poročajo, kako je budistična tradicija razumela svojo doktrino tisoč let po nastanku, temveč nam tudi v lažje dostopnem jeziku in stilu pomagajo brati pogosto zelo zgoščena in enigmatična stara besedila, a pri tem ostajajo umeščeni v staroindijskem budističnem kontekstu. Dandanes se čedalje več znanstvenikov obrača na komentatorsko literaturo z namenom, da bi razumeli ključna izhodišča

1 Prispevek se osredotoča na zgodnji theravādski budizem in zato so vsi tehnični termini v jeziku pāli, to je jeziku theravādskega kanona.

2 »Moderni budizem« je skupni naziv za doktrine, filozofije in prakse, ki so se razvile v zadnjih 150 letih – to je od kolonialnega obdobja dalje, ko so se tradicionalne azijske budistične dežele srečale z evropskimi diskurzi in se nanje odzvale z novim konstruktom budizma kot globalne religije, ki naj bi združevala skupna temeljna filozofska in religijska izhodišča vseh glavnih azijskih budističnih tradicij (Lopez, 2002, ix–xliii).

in filozofske koncepte znotraj samega budističnega diskurza, preden iščejo prevo-
de in reference v sodobnih evropskih diskurzih (Heim, 2014, 6–15). Theravādska
tradicija je skozi stoletja naprej dodajala k svoji obsežni zbirki literature še nove
podkomentarje *ṭīkā*, tako da imamo danes na razpolago ogromen korpus besedil.
Vendar pa kljub številnim tradicionalnim in sodobnim komentarjem in znanstve-
nim študijam ostaja interpretacija mnogih besedil, njihovih filozofskih izhodišč in
ključnih terminov v veliki meri problematična.

Pričujoči prispevek se osredotoča na Satipaṭṭhānasutta: raziskuje ključne termine v
refrenu Satipaṭṭhānasutte, ki se pojavljajo v različnih vrstah kolokacij tudi v drugih
besedilih Tipiṭake. Najprej jih umesti v strukturo Satipaṭṭhānasutte in nato identi-
ficira različne stilistične formule, sestavljene iz teh terminov, ki s svojo strukturo in
stilom nakazujejo njihove specifične pomeni in funkcije v različnih kontekstih. Pri
tem analizira termine znotraj triad, kot so zabeležene v refrenu Satipaṭṭhānasutte
(tj. triada *ajjibhattam, bahiddhā, ajjibhattabahiddhā*; in triada *samudayadhamma, yavayad-
hamma, samudayavavayadhamma*), ter jih primerja z vsemi drugimi atestacijami teh
terminov, v različnih kolokacijah, v celotnem korpusu *Suttapiṭake* in *Abhidhamme*.

Čeprav je Satipaṭṭhānasutta pomemben del Tipiṭake in je dandanes deležna še po-
sebej velikega zanimanja s strani raziskovalcev (Anālayo, 2006; Kuan, 2008; Soma,
1981; Sujato, 2005), pa je potrebno poudariti, da nas od besedila loči 2500 let;
pregrade so jezikovne, kulturne, paradigmatске, in zato so prevodi zelo proble-
matični, saj za večino ključnih terminov in konceptov v pāliju ni najti ustreznih
ekvivalentov v modernih evropskih jezikih. Ob branju tega besedila, ki odraža in je
globoko vpeto v staroindijske filozofske in religijske diskurze, se bo pričujoča štu-
dija naslanjala predvsem na filološke metode, s katerimi bo raziskovala funkcije in
pomene določenih pālijskih terminov, in morda tako doprinesla k širšemu poskusu,
da se, kot pravi Gadamer (1988, 325), z razumevanjem in empatijo približamo zelo
drugačnemu zornemu kotu in odzivu na svet. V našem primeru ima raziskava ter-
minov iz Satipaṭṭhānasutte, ki se nanašajo na slabo razumljene starodavne načine
prakse sati, ob dandanašnji vse večji popularnosti čuječnosti še posebno relevantno
za sodobnost.

7.2 Satipaṭṭhānasutta

Beseda *satipaṭṭhāna*, ki jo po navadi prevajajo kot »osnova ali prisotnost (*paṭṭhāna*)
pozornosti ali čuječnosti (*sati*)« (Anālayo, 2006, 28–30), se pojavlja v Tipiṭaki v
različnih besedilih, ki govorijo o meditacijski praksi. Zgodnja budistična bese-
dila definirajo sati kot nereaktivno, etično »pozitivno« pozornost, ki jo spremlja

razumevanje spreminjajočega se toka fizičnih in mentalnih fenomenov v okviru telesa, občutkov, mentalnih stanj in mentalnih faktorjev (Thiṭṭila, 2010, 309).³ Sati pogosto primerjajo z vratarjem, ki straži mesto pred škodljivimi obiskovalci, ki metaforično predstavljajo nevednost, pohlep in sovraštvo (Bodhi, 2000, 1252–1253).⁴ Pālijsko besedo sati prevajamo v slovenščini z dvema besedama – pozornost in čuječnost. Besedi sta različna prevoda angleške besede *mindfulness*, ki je prevod pālijske besede sati (sanskrt: *smṛti*); obe sta se v slovenskem jeziku že v razmeroma kratkem obdobju dveh desetletij do neke mere specializirali – pojav, ki ga ni najti v drugih jezikih. Slovenski prevodi angleških besedil, ki govorijo o terapevtskih aplikacijah in raziskavah, predvsem v psihoterapevtskih kontekstih, prevajajo ang. *mindfulness* z besedo »čuječnost«, medtem ko jo prevodi budističnih besedil (tako starih kot novih) po navadi prevajajo kot »pozornost«. V pričujočem prispevku uporabljamo pālijsko besedo sati, med drugim tudi z namenom, da bi se »udomačila«, tako kot so se nekateri staroindijski termini, na primer *karma* ali *joga*.

Besedila v Tipiṭaki, ki obravnavajo prakso sati (satipaṭṭhāna),⁵ po navadi govorijo o štirih satipaṭṭhānāh, tj. o štirih področjih meditacijske prakse sati. Najbolj obsežna in detajlna obravnava teh štirih področij prakse je zabeležena v Satipaṭṭhānasutti.⁶ Obstajata dve takorekoč identični verziji te *sutte*, in sicer Satipaṭṭhānasutta v *Majjhima Nikāyi* (MN I 55–63) in *Mahāsatiipaṭṭhānasutta* v *Dīgha Nikāyi* (DN II 290–315), ki se razlikujeta le v tem, da sutta v Dīgha Nikāyi (prav tam) podaja na koncu daljšo razlago štirih resnic. Poleg pālijskih virov obstajajo še številni prevodi Satipaṭṭhānasutte v sanskrtu in kitajščini (Schmithausen, 1976, 244), ki so v veliko pomoč pri kronoloških raziskavah staroindijskih zgodnjih budističnih šol.

V Satipaṭṭhānasutti (MN I 55, DN II 290) Buddha predstavi menihom pot do prebujenja (pāli: *nibbāna*, sanskrt: *nirvāṇa*), ki se sestoji iz prakse sati, utemeljene na štirih satipaṭṭhānāh, tj. na štirih načinih pozornosti *cattāro satipaṭṭhāna*. Najprej definira sati kot kontemplacijo, ki naj jo menihi razvijajo skupaj z vztrajnostjo *ātāpi*, modrim razumevanjem *sampajāno*, brez pohlepa in averzij *vineyya loke abhijjhādomanassam*, in sicer na štirih področjih: na telesu (*kāya*), občutkih (*vedanā*), zaznavah (*citta*) in mentalnih faktorjih (*dhamma*). Nato za vsako od štirih satipaṭṭhān posebej našteje katere aspekte zaobjema, vendar pri tem ne podaja

3 Ta definicija *sati* se je ohranila v vseh glavnih budističnih tradicijah vse do danes. Šele konec 20. stoletja, ob popularizaciji in sekularizaciji meditacijske prakse, je termin *sati* pridobil nove pomene, razlage in definicije, predvsem v psihoterapevtskih kontekstih (Ditrich, 2015).

4 Koncept *sati* je globoko vpet v vse glavne modele staroindijskega budističnega diskurza: je integralni del modela štirih resnic, petih agregatov *panca upādānakkhandha*, osmeročlene poti, formule soodvisnega nastajanja *paṭicca-samuppāda* in štirih načinov pozornosti *cattāro satipaṭṭhāna* (Ditrich, 2015).

5 Praksa štirih satipaṭṭhān je zabeležena v naslednjih besedilih: D II 290–315; M I 55–63; M III 111–112; S V 143, 294–297; A III 450; Nidd1 1, 28, 63, 72, 78, 99; 340, 354, 370, 387; Nidd2 78, 124, 128.

6 Satipaṭṭhānasutto je v slovenščino prevedel Pečenko (2014, 221–244).

konkretnih navodil ali opisov poteka prakse same. Precej nejasno je, ali je besedilo preskriptivne ali deskriptivne narave, mnenja sodobnih raziskovalcev so različna (Sharf, 1995). Satipaṭṭhānasutta je kratka, zgoščena predstavitev vseh glavnih aspektov, področij in načinov prakse sati, vendar sutta nikakor ni nekakšen priročnik za konkretno kontemplacijsko prakso. Čeprav definira nekaj osnovnih konceptov, pa jih ostaja veliko nepojasnjenih, med njimi tudi termini iz refrena, o katerih bo govora v tej študiji. Opisu vsakega področja prakse sati sledi enak refren, v katerem Buddha ponovi, na kakšne načine naj menihi vadijo pozornost. Celotna struktura Satipaṭṭhānasutte je razdeljena na štiri področja, lahko bi jih imenovali poglavja, pri tem sta prvo in četrto razdeljena še na podpoglavja, in sicer v naslednjem vrstnem redu:⁷

Uvod: definicija prakse sati

1 Kontemplacija telesa (*kāyānupassanā*)

1.1 Dihanje (*ānāpānasati*)

Refren

1.2 Položaji telesa (*iriyāpatha*)

Refren

1.3 Telesne aktivnosti (*sampajāna*)

Refren

1.4 Posamezni deli telesa (*paṭikkūlamanasikāra*)

Refren

1.5 Značilne prvine telesa (*dhātumanasikāra*)

Refren

1.6 Devet stopenj razpada trupel (*navasivathika*)

Refren (posebej za vsako od devetih stopenj)

2 Kontemplacija občutkov (*vedanānupassanā*)

Refren

3 Kontemplacija zaznav (*cittānupassanā*)

Refren

4 Kontemplacija mentalnih faktorjev (*dhammānupassanā*)

4.1 Pet ovir (*nīvaraṇa*)

Refren

4.2 Pet agregatov bivanja (*pañcakkhandha*)

7 Predstavitev strukture Satipaṭṭhānasutte je osnovana, z več modifikacijami, na shemi, orisani v Anālayo (2006, 17).

Refren

4.3 Dvanajst osnov čutne zaznave (*āyatana*)

Refren

4.4 Sedem pogojev prebujenja (*bojjhaṅga*)

Refren

4.5 Štiri resnice (*catusacca*)

Refren

Vrstni red zgoraj naštetih področij kontemplacije ni naključen: urjenje sati se začne s telesom, kar pomeni po budističnem diskurzu na konceptualni ravni, in se konča v četrti sekciji s kontemplacijo dhamme na nekonceptualni ravni. Občutki, zaznave in mentalni faktorji so opisani v Abhidhammi kot osnovne enote izkušnje na nekonceptualni ravni, predstavljeni so kot prazni, hipni fenomeni, brez intrinzičnega bistva (Warder, 1971). Preko analize komponent izkušnje (dhamma) Abhidhamma dekonstruira konceptualni svet in odzive nanj. S prakso sati naj bi meditator na izkustveni ravni doživel dekonstrukcijo vseh konceptov in razvil direktni uvid v osnovne komponente izkušnje (Nārada, 1993, 3–5).

Namen zgodaj orisane strukture Satipaṭṭhānasutte ni analiza same sutte,⁸ temveč je le prikaz, kako pomembno mesto ima stalno ponavljajoči se refren, ki se pojavlja za vsakim posameznim področjem kontemplacije (skupaj 21-krat), ter tako opozarja poslušalca, da naj vadi sati na različne načine, ki so naštet v refrenu, in sicer »znotraj (*ajjhataṃ*), ali zunaj (*bahiddhā*) ali znotraj in zunaj (*ajjhatabhiddhā*), ter opazuje, kako se dhamme pojavljajo (*samudayadhammānupassī*), ali izginjajo (*vayadhammānupassī*), ali se pojavljajo in izginjajo (*samudaya-vayadhammānupassī*)« (MN I 55, DN II 290). Lahko se vprašamo, zakaj se refren tako pogosto ponavlja v Satipaṭṭhānasutti? Ker so se pālijska besedila predajala ustno, sodobni znanstveniki pogosto razlagajo številna ponavljanja v kanonu, vključno z refreni, kot eno izmed mnemoničnih sredstev (Allon, 1997). Čeprav je ta razlaga dobro utemeljena, ostaja še vedno odprto vprašanje, zakaj se druge staroindijske ustne tradicije, predvsem vedska, poslužujejo ponavljanja v neprimerljivo manjši meri. Refren v Satipaṭṭhānasutti ima lahko tudi druge funkcije, in kot bo nakazala analiza v tej študiji, predvsem poudarja tri različne načine kontemplacije za vsako posamezno področje štirih satipaṭṭhān kot sestavni del prakse.

Refren, ki sledi vsaki sekciji pri kontemplaciji telesa (skupaj 14-krat), se glasi:

Iti ajjhataṃ vā kāye kāyānupassī viharati, bahiddhā vā kāye kāyānupassī viharati, ajjhatabhiddhā vā kāye kāyānupassī viharati;

8 Za v slovenski prevod in razpravo o Satipaṭṭhānasutti gl. Pečenko (2014) in za angleški Anālayo (2006).

samudayadhammānupassī vā kāyasmim viharati, vāyadhammānupassī vā kāyasmim viharati, samudaya~~vā~~yadhammānupassī vā kāyasmim viharati. Attthi kāyo ti vā paṇḍita assa sati paccupatthitā hoti yāvad-eva nāṇamattāya patissattimattāya, anissito ca viharati na ca kiñci loke upādiyati. Evam-pi bhikkhave bhikkhu kāye kāyānupassī viharati. (MN I 56; DN II 292)

Tako opazuje telo v telesu **znotraj**, ali **zunaj** ali **znotraj in zunaj**, opazuje, kako se v telesu **dhamme pojavljajo**, ali **izginjajo**, ali se **pojavljajo in izginjajo**. Tako vzpostavi v telesu sati v takšni meri, kot je potrebno za razvoj modrosti in stabilnosti kontemplacije s sati. Pri tem je neodvisen, ne oprijema se ničesar na svetu.⁹

Enako sledi refren preostalim sekcijam sutte, le da nadomesti v naslednjih sekcijah besedo za telo z občutki, zaznavami in mentalnimi faktorji. Na primer, v sekciji za kontemplacijo občutkov se refren glasi:

Tako opazuje občutke v občutkih **znotraj**, ali **zunaj**, ali **znotraj in zunaj**, opazuje, kako se v občutkih **dhamme pojavljajo**, ali **izginjajo**, ali se **pojavljajo in izginjajo**. Tako vzpostavi v občutkih sati v takšni meri, kot je potrebno za razvoj modrosti in stabilnosti kontemplacije s sati. Pri tem je neodvisen, ne oprijema se ničesar na svetu.

Glavni aspekti refrena so:

- Kontemplacija določenega področja (telo, občutki, zaznave in mentalni faktorji) na enega od treh načinov, izraženih v triadi: znotraj, zunaj, znotraj in zunaj.
- Kontemplacija dhamme določenega področja (telo, občutki, zaznave in mentalni faktorji) na enega od treh načinov, izraženih v triadi: dhamme, ki se pojavljajo, izginjajo, se pojavljajo in izginjajo.
- Kontemplacijo določenega področja (telo, občutki, zaznave in mentalni faktorji) naj meditator razvija v takšni meri, kot je potrebno za razvoj modrosti in stabilnosti sati.
- V kontemplaciji meditator ostaja neodvisen, ne oprijema se ničesar na svetu: tu podčrtuje definicijo sati kot kontemplacije, ki naj jo razvija brez pohlepa in averzij (*vineyya loke abhijjhādomanassam*).

Pobljže si bomo ogledali prva dva aspekta, tj. dve triadi, katerih interpretacija je eden izmed najbolj problematičnih aspektov Satipaṭṭhānasutte – tako za moderne raziskovalce kot tudi za tradicionalne eksegete theravādskega kanona.

9 Vsa pālijska besedila je prevedla v slovenščino avtorica tega prispevka. Tudi prevod in poudarki so avtoričini.

7.3 Stilistična analiza refrena

V Satipaṭṭhānasutti nastopata dva para protipomenk: *ajjhatta-* in *bahiddha-*, ter *samudaya-* in *vaya-*, ki sta vključena kot dve triadi v stilizirano formulo refrena. Poleg triad se ti termini pojavljajo na številnih drugih mestih v Tipiṭaki še v parih ali pa kot simplices. Na podlagi kolokacijske analize vseh atestacij teh štirih besed (tj. *ajjhatta-*, *bahiddha-*, *samudaya-*, *vaya-*) v celotnem korpusu¹⁰ Suttapiṭake in Abhidhamme bo študija v nadaljevanju raziskovala spektrum funkcij in pomenov teh besed v različnih kolokacijah, stilističnih formulah in kontekstih.¹¹

7.3.1 Ajjhatta- in bahiddha-

Besedi *ajjhatta-* in *bahiddha-* sta pogosto zabeleženi v triadi *ajjhattam* (*vā*), *bahiddhā* (*vā*), *ajjhattabahiddhā* (*vā*), ki jo sestavljajo prislova *ajjhattam* (znotraj), *bahiddhā* (zunaj) ter *dvandva* zloženka *ajjhattabahiddhā* (znotraj in zunaj), po navadi v povezavi z veznikom *vā* (ali). Ta triada je zabeležena v več suttah v Suttapiṭaki,¹² in kot je pokazala pričujoča kolokacijska analiza, vedno izključno v enem samem specifičnem kontekstu, in sicer le na mestih, ki govorijo o meditacijski praksi štirih satipaṭṭhān, torej opisujejo ali predpisujejo, kako naj bi menihi prakticirali sati na enega od treh načinov: »znotraj«, »zunaj« ali »znotraj in zunaj«. Na nobenem mestu pa sutte ne komentirajo, na kaj točno se ti trije načini nanašajo, oziroma za kakšno konkretno meditacijsko prakso pravzaprav gre. Kolokacijska analiza je nadalje pokazala, da se *dvandva* zloženka *ajjhattabahiddhā* pojavlja izključno le kot del triade, vedno samo v meditacijskih kontekstih, kar nakazuje, da se nanaša na poseben način meditacijske prakse. Zloženka *ajjhattabahiddhā* v refrenu služi torej kot stilistični zaznamovalec, ki signalizira določeno temo, v našem primeru posebno metodo kontemplacije štirih satipaṭṭhān. Podobno funkcijo *dvandva* zloženke je najti v ustni tradiciji vedskega izročila (Ditrich, 2016b); to pomeni, da so uredniki zgodnjih indijskih budističnih besedil sledili že ustaljenim stilističnim principom, ki jih je razvila vedska tradicija skozi stoletja pred nastankom budizma.

Kolokacijska analiza sicer nakazuje funkcijo triade in še posebej *dvandva* zloženke *ajjhattabahiddhā*, vendar nikjer v Suttapiṭaki ni najti nobene informacije o njenem pomenu, na kakšen način kontemplacije se nanaša »znotraj in zunaj«. Pomen teh terminov theravādska tradicija vse do danes črpa predvsem iz del Buddhaghose

10 Analiza je bila izvedena s pomočjo digitalnega korpusa Pali Digital Reader, ki zaobjema celoten pālijski kanon in komentarje (<http://digital-pali-reader.soft112.com/>).

11 Pregled prve triade (*ajjhattam*, *bahiddhā*, *ajjhattabahiddhā*) je delno osnovan na avtoričini semantični analizi besed *ajjhattam* in *bahiddhā* (Ditrich, 2016a).

12 DN II 290–315; MN I 55–63; MN III 111–112; SN V 143, 294–297; AN III 450; Nidd1 1, 28, 63, 72, 78, 99; 340, 354, 370, 387; Nidd2 78, 124, 128.

iz 5. stol. n. št., ki mu pripisujejo komentarje na štiri glavne *Nikāye* Suttapiṭake (Hinüber, 1996, 103). Buddhaghosa razlaga v *Papañcasūdanī*, tj. komentarju na *Majjhimanikāya*, da se ajjhataṃ nanaša na samega sebe (*attano*), bahiddhā na drugega (*parassa*), in ajjhatabahiddhā včasih nase in včasih na drugega (*kālena attano, kālena parassa*).¹³ Meditator torej lahko vadi sati na tri načine: opazuje telo, občutke, zaznave in mentalne faktorje pri samem sebi, ali pri drugih, ali včasih pri sebi, včasih pri drugih. Kaj to pomeni, kako naj bi konkretno na te tri načine menihi vadili kontemplacijo, ostaja nejasno, kljub nekaterim poskusom sodobnih interpretov (Gethin, 2001, 92–99; Anālayo, 2006, 92–99; Kuan, 2008, 117–119; Schmithausen, 2012, 291–303).

Besedi ajjhataṃ in bahiddhā sta tudi pogosto zabeleženi v kolokaciji kot par komplementarnih protipomenk. Pregled vseh atestacij je pokazal, da se besedi pojavljata v paru izključno le v kontekstu razlage osnovnih doktrinskih konceptov, kjer služita kot komplementarna atributa. Na primer, pri razlagi lastnosti petih agregatov v *Mahāpuṇṇamasutti*, je materialnost (*rūpa*) predstavljena z naslednjimi atributi: materialnost je lahko »pretekla, sedanja ali prihodnja, znotraj ali zunaj, bližnja ali daljna, groba ali nežna, nižja ali višja, bližnja ali oddaljena«. ¹⁴ Ko pa besedila govorijo o načinih kontemplacije petih agregatov, so vedno podani trije aspekti; tako na primer v *Satipaṭṭhānasutti*, v poglavju o mentalnih faktorjih (M I 60–63), sutta govori v refrenu o kontemplaciji materialnosti na tri načine, »znotraj«, »zunaj« in »znotraj in zunaj«. Pari in triade se torej dosledno pojavljajo v različnih specifičnih kontekstih, zato je problematično prenašati pomene, ki jih nakazuje uporaba terminov v paru (ajjhataṃ, bahiddhā) na interpretacijo pomenov teh besed v triadah (ajjhataṃ, bahiddhā, ajjhatabahiddhā), zlasti v primeru zloženke ajjhatabahiddhā, ki se verjetno nanaša na specifično metodo meditacije.

Prislov ajjhataṃ je zabeležen tudi kot simplex, skoraj vedno v kolokaciji z »je, obstaja« (*atthi*) in se nanaša na prisotnost različnih mentalnih stanj. Na primer, v *Satipaṭṭhānasutti*, v poglavju o mentalnih faktorjih je zabeležen stavek *atthi me ajjhataṃ kāmacchando* (MN I 60), dob. »želja obstaja znotraj mene«, in nato na enak način našteva prisotnosti petih ovir (*nīvaraṇapabbam*¹⁵) in sedmih komponent prebujenja (*bojjhaṅgapabbam*¹⁶). Tudi beseda bahiddhā je zabeležena v Tipiṭaki kot

13 Ps I 249 in Sv III 765: *iti ajjhataṃ vāti evaṃ attano vā assāsaṇassāsakāye kāyānupassī viharati. bahiddhā vāti parassa vā assāsaṇassāsakāye. ajjhatabahiddhā vāti kālena attano, kālena parassa assāsaṇassāsakāye ... ekasmiṃ kāle panidaṃ ubbayaṃ na labbhati* (poudarki so od avtorice).

14 M 3.1.9: *Yaṃ kiñci, bhikkhu, rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ ajjhataṃ vā bahiddhā vā, olārikaṃ vā sukhumaṃ vā hīnaṃ vā paṇitaṃ vā yaṃ dūre santike vā, ayaṃ rūpakkhando* (poudarki so od avtorice).

15 Pet ovir: želja (*kāmacchanda*), averzija (*byāpāda*), lenoba in topost (*thīnamiddha*), zmedenost in zaskrbljenost (*uddhaccakukkuca*) in dvom (*vicikicchā*).

16 Sedem komponent prebujenja: pozornost (*sati*), raziskovanje dhamme (*dharmavicaya*), energija (*virīya*), radost (*pīti*), mir (*passaddhī*), zbranost (*samādhi*), enakodušje (*upekkhā*).

simplex, vendar zelo redko, in sicer nastopa, ali kot krajevni prislov v pomenu »zunaj« ali pa se nanaša na ljudi »zunaj« budističnega učenja, torej nebudiste.

Čeprav kolokacijska analiza do neke mere nakazuje različne funkcije in pomene besed v triadah, parih ali simplices, pa Suttapiṭaka ne komentira pomena terminov v odnosu do prakse štirih satipaṭṭhān, ker so bile verjetno takratnim poslušalcem sutt te metode dobro poznane. Več pozornosti nameni razlagi terminov Abhidhamma: analiza celotnega korpusa je pokazala, da je skoraj vse zabeležbe teh besed najti v dveh zbirkah Abhidhamme, tj. v *Dhammasaṅgaṇi* in *Vibhaṅgi*, ter v njunih komentarjih *Aṭṭhasālini* in *Sammohavinodanī*. *Nikkhepaṇḍa* sekcija *Dhammasaṅgaṇi* (Dhs 187–188) razlaga *ajjhataṭṭha dhammā* kot tiste dhamme (tj. osnovne enote izkušnje), ki se nanašajo na samega sebe (*sattānaṃ*), *bahiddhā dhammā* na druge ljudi (*parasattānaṃ parapuggalānaṃ*), medtem ko komentira *dhammā ajjhatabahiddhā* z eno samo besedo kot tiste dhamme, ki so oboje (*tadubhayam*).¹⁷ Očitno je to razlaga, na katero se naslanja Buddhaghosa v svojih komentarjih (As 46 325) in v *Visuddhimaggi* (Vism 440) ter ji sledi moderna theravādska tradicija.

V dodatku k *Dhammasaṅgaṇi*, v *Aṭṭhakathākaṇḍa* (Dhs 241–242) pa je podana zelo drugačna razlaga *ajjhataṭṭha dhammā* in *bahiddhā dhammā*: besede naj bi se nanašale na različna stanja visokih koncentracij ter na nibbāno: dhamme z »notranjim« objektom se nanašajo na izkušnje neskončne zavesti in na stanje najvišje koncentracije (stanje niti percepcije niti ne-percepcije), dhamme z »zunanjim« objektom se nanašajo na tretjo in četrto *jhāno* ter na izkušnjo neskončnega prostora in nibbāne. Očitno gre za zelo specifične pomene terminov v okviru visoko razvitih meditacijskih praks. Te razlage se niso standardizirale v theravādski tradiciji, ki se v glavnem opira le na *Visuddhimaggo*.

Drugačen pristop do teh treh terminov ima *Vibhaṅga*, ki verjetno predstavlja najstarejšo plast Abhidhamme (Frauwallner, 1971, 106–121; Bronkhorst, 1985, 305–320). V sekciji *Satipaṭṭhānavibhaṅga* so razložene štiri satipaṭṭhāne, in ob koncu vsake sekcije besedilo ponovi, da naj meditator vadi na tri načine kontemplacije. Na primer, pri kontemplaciji telesa so ti trije načini pojasnjeni takole (*Vibh* 193–194):

idha bhikkhu ajjhataṭṭha kāyaṃ ... paccavekkhati: atthi imasmim kāye ...

idha bhikkhu bahiddhā kāyaṃ ... paccavekkhati: atthissa kāye ...

idha bhikkhu ajjhatabahiddhā kāyaṃ ... paccavekkhati: atthi kāye ...

17 Dhs 187–188: *katame dhammā ajjhataṭṭha?* *ye dhammā tesam tesam sattānaṃ ajjhataṭṭha paccattaṃ niyatā pātipuggalikā upādinnā, rūpaṃ, vedanā, saññā, saṅkhārā, viññāṇaṃ* — *ime dhammā ajjhataṭṭha*. *katame dhammā bahiddhā?* *ye dhammā tesam tesam parasattānaṃ parapuggalānaṃ ajjhataṭṭha paccattaṃ niyatā pātipuggalikā upādinnā, rūpaṃ, vedanā, saññā, saṅkhārā, viññāṇaṃ* — *ime dhammā bahiddhā*. *katame dhammā ajjhatabahiddhā?* *tadubbhayaṃ* — *ime dhammā ajjhatabahiddhā* (poudarki so od avtorice).

Menih opazuje telo **znotraj** ... [kar pomeni] **v tem telesu je** ...,
 menih opazuje telo **od zunaj** ... [kar pomeni] **v telesu tistega je** ...,
 menih opazuje telo **znotraj in zunaj** ... [kar pomeni] **je v telesu** ...

Edino v Satipaṭṭhānavibhaṅgi je ajjhatabhiddhā prikazana kot način kontemplacije fenomenov brez kakršnekoli reference: tekst ne razlaga zloženke kot običajno »znotraj in zunaj«, temveč ji pripiše pomen »je v telesu« (*atthi kāye*), torej s perspektive *anatte*, brez identitete ali identifikacije. Komentar na to besedilo, Sammohavinodanī, nadalje obrazloži ajjhatabhiddhā kot način vadbe sati, ki ne vključuje »niti sebe (*neva attā*) niti drugo (*na paro*)« (Vibh-a 268). Nikjer drugje v Tipiṭaki niti v komentatorski literaturi ni omenjena takšna interpretacija, kot je podana v Vibhaṅgi, ki razlaga tri načine kontemplacije kot tri alternativne perspektive pri opazovanju dhamm: iz perspektive sebe, disociativne perspektive drugega ali brez kakršnekoli reference. Kot smo že omenili, se vsa nadaljnja tradicija naslanja skoraj izključno na interpretacije v komentarjih Buddhaghose v Visuddhimaggi.

Ker je triada *ajjhattam* (*vā*), *bahiddhā* (*vā*), *ajjhatabhiddhā* (*vā*) vedno zabeležena kot komponenta refrena le v kontekstu prakse štirih satipaṭṭhān, in ker je ponavljanje refrena ena osnovnih stilističnih značilnosti Satipaṭṭhānasutte, lahko predpostavljamo, da so bili trije načini kontemplacije bistven aspekt prakse sati, in verjetno dobro poznani takratnim poslušalcem, ki jim je bilo besedilo namenjeno, tj. večinoma menihom. Podobno lahko sklepamo tudi za drugo triado v refrenu, *samudayadhammā*, *vayadhammā*, *samudaya-vayadhammā*, ki se pojavlja izključno le v kontekstu meditacije, kar bomo pokazali v nadaljevanju tega prispevka.

7.3.2 Samudaya- in vaya-

Besedi *samudaya*¹⁸ (pojavitev, nastajanje) in *vaya*¹⁹ (izginjanje, izguba) se najbolj pogosto pojavljata v Tipiṭaki kot komponenti zloženek. Kot smo že prej pokazali, sta besedi umeščeni v refren Satipaṭṭhānasutte v obliki triade. Poleg tega pa se termina pojavljata še na mnogih drugih mestih v Tipiṭaki tudi v parih ali kot simplices. Kolokacijska analiza vseh atestacij *samudaya*- in *vaya*- v celotnem korpusu Tipiṭake kaže na naslednje funkcije in pomene v različnih stilističnih formulah in kontekstih.

Kadar se besedi pojavljata v triadi, po navadi tvorita zloženke skupaj z besedama *dhamma* (osnovna komponenta izkušnje) in *anupassī* (kontemplacija). Takšna

18 *samudaya* (*samudaya*, *metri causa*): »pojavitev, nastajanje, naraščanje, izvor, začetek« (PED s.v.).

19 *vaya* (*vayaya*; *vi-i*): »izginjanje, upadanje, izguba, razpadanje« (PED s.v.).

triada se torej glasi *samudayadhammānupassī* (*vā*), *vayadhammānupassī* (*vā*), *samudayaṭṭhānupassī* (*vā*), zabeležena je v refrenu in še na več drugih mestih v *Suttapīṭaki*, vendar se nikoli ne pojavi v *Abhidhammi*. Pregled vseh atestacij v *Tīpīṭaki* je pokazal, da se ta triada, podobno kot prva triada refrena, uporablja izključno le v kontekstu meditacije, kot navodilo, kako naj meditator prakticira sati na enega od treh načinov. Na primer, triada v refrenu, ki sledi kontemplaciji telesa v *Satipaṭṭhānasutti*, se glasi:

...*samudayadhammānupassī vā kāyasmim viharati, vayadhammānupassī vā kāyasmim viharati, samudayaṭṭhānupassī vā kāyasmim viharati* (MN I 56; DN II 292)

... opazuje, kako se v telesu **pojavljajo dhamme**, ali **izginjajo**, ali se **pojavljajo in izginjajo**.

Pri interpretaciji besede -dhamma- v zloženkah *samudayadhammānupassī*, *vayadhammānupassī* in *samudayaṭṭhānupassī* so mnenja različna. Prevajalec in interpret Majjhima Nikāye, Ñāṇanamoli (1995, 146) razlaga člen zloženke -dhammā- v množini. Nanašal naj bi se na dhamme v pomenu osnovne komponente izkušnje, torej na nekonceptualni ravni. V tem primeru bi prevedli *samudayadhammānupassī* kot kontemplacijo pojavljanja dhamm na štirih področjih *satipaṭṭhān*. Enako interpretira -dhammā- Walshe (1995, 336) v svojem prevodu *Dīgha Nikāye*. Drugačno interpretacijo pa predlaga Bodhi (2000, 1659, 1927) v prevodu *Satipaṭṭhānasamyutte* (S V 183): besedo -dhamma- bere v ednini, ki jo v pāliju, če je zapisana kot drugi člen zloženke, pogosto prevajamo kot »po naravi«; v tem primeru bi brali *samudayadhammānupassī* kot opazovanje narave pojavljanja objekta kontemplacije. Svojo interpretacijo Bodhi utemelji na primeru iz *Samyutta Nikāya* (S III 171–172), kjer se pojavljajo termini *samudayadhamma*, *vayadhamma* in *samudayaṭṭhānupassī* kot *bahubbhi* zloženke v adjektivni funkciji. Vendar je slednja interpretacija za primer *samudayadhammānupassī* problematična, ker ne moremo brati *samudayadhammā-* v adjektivni vlogi znotraj celotne zloženke *samudayadhammānupassī* in zato je bolj verjetna prva interpretacija, ki jo predlaga Ñāṇanamoli (1995, 146) in ki je tudi podana v tradicionalnih komentarjih (Ps I 249).

Triada se pojavlja v *Suttapīṭaki* v treh različnih formulah:

1. V formuli za kontemplacijo *satipaṭṭhān* triada *samudayadhammānupassī*, *vayadhammānupassī*, *samudayaṭṭhānupassī* neposredno sledi prvi triadi (*ajjhataṃ, bahiddhā, ajjhatabhiddhā*). Ta formula je zabeležena izključno le v *Satipaṭṭhānasutti* (M I 55–63, D II 290–315); na primer, v ponavljajočem se refrenu pri kontemplaciji telesa (M 1 56–58; D 2 292–298):

Iti ajjibattam vā kāye kāyānupassī viharati, bahiddhā vā kāye kāyānupassī viharati, ajjibattababiddhā vā kāye kāyānupassī viharati; samudayadhammānupassī vā kāyasmim viharati, vāyadhammānupassī vā kāyasmim viharati, samudayaṇvayadhammānupassī vā kāyasmim viharati ... (MN I 56; DN II 294)

Tako opazuje telo v telesu **znotraj** ali **zunaj**, ali **znotraj in zunaj**, opazuje, kako se **dhamme pojavljajo** v telesu, ali kako **dhamme izginjajo** v telesu, ali kako se **dhamme pojavljajo in izginjajo** v telesu ...²⁰

Enako sledi refren preostalim sekcijam sutte, le da nadomesti v naslednjih sekcijah besedo za telo z občutki, zaznavami in mentalnimi faktorji. Tako, na primer, pri sekciji o kontemplaciji zaznave:

iti ajjibattam vā citte cittānupassī viharati, bahiddhā vā citte cittānupassī viharati, ajjibattababiddhā vā citte cittānupassī viharati. samudayadhammānupassī vā cittasmim viharati, vāyadhammānupassī vā cittasmim viharati, samudayaṇvayadhammānupassī vā cittasmim viharati ... (MN I 59; DN II 299)

Tako opazuje zaznavo v zaznavi **znotraj**, ali **zunaj**, ali **znotraj in zunaj**, opazuje, kako se **dhamme pojavljajo** v zaznavi, ali kako **dhamme izginjajo** v zaznavi, ali kako se **dhamme pojavljajo in izginjajo** v zaznavi ...²¹

Medtem ko se v prvi triadi besedi »v telesu« (*kāye*) in »v zaznavi« (*citte*) pojavljata v lokativu z običajno pālijsko končnico *-e*, pa se v drugi triadi lokativa »v telesu« (*kāyasmim*) in »v zaznavi« (*cittasmim*) končujeta na neobičajno, redko zabeleženo lokativno končnico *-smim*. Pregled vseh attestacij v Tipiṭaki je pokazal, da se lokativ *kāyasmim* pojavlja zelo redko, in sicer le v Suttapiṭaki, ter nima nobene zabeležbe v Abhidhammi ali *Vinayi*.²² Še redkejša so atestacije lokativa *cittasmim*, ki je zabeležen le v obeh verzijah Satipaṭṭhānasutte ter v Saṃyutta Nikāyi in *Khuddhaka Nikāyi*.²³ Ob standardizaciji jezika in stila pālijskih kanoničnih tekstov skozi njihovo redakcijsko zgodovino je presenetljivo, da stojita v ponavljajočem se refrenu Satipaṭṭhānasutte dve različni obliki lokativa, zlasti v primeru zelo redke oblike *cittasmim*. Razlog za to je morda v tem, da so uredniki dodali refrenu drugo triado v poznejših redakcijah Tipiṭake, in da ta triada morda izvira iz drugega praprakskega dialekta (Norman, 1989, 373) ter je bila dodana v obdobju, ko je bil refren s prvo triado že standardiziran. Vsekakor druga triada ni tako trdno integrirana v celotno Tipiṭako kot prva, kar bo potrdil tudi pregled naslednjih formul.

20 Slovenski prevod in poudarki so od avtorice.

21 Slovenski prevod in poudarki so od avtorice.

22 Digital Pali Reader identificira 57 attestacij v Suttapiṭaki, pri tem ne upošteva določenih ponavljanj; za celotni korpus je to zelo majhno število.

23 Digital Pali Reader identificira 4 attestacije v celotni Tipiṭaki.

2. Obe triadi v formuli za kontemplacijo satipaṭṭhān sta prepleteni: to formulo je najti samo na enem mestu, v *Anuruddhasamyutti* (S V 294–296); tako, na primer, govori o načinih kontemplacije telesa:

ajjhataṃ kāye samudayadhammānupassī viharati, ajjhataṃ kāye vāyadhammānupassī viharati, ajjhataṃ kāye samudayaṭṭhānupassī viharati ... bahiddhā kāye samudayadhammānupassī viharati, bahiddhā kāye vāyadhammānupassī viharati, bahiddhā kāye samudayaṭṭhānupassī viharati ajjhatabhānupassī viharati, ajjhatabhānupassī kāye samudayadhammānupassī viharati, ajjhatabhānupassī kāye vāyadhammānupassī viharati, ajjhatabhānupassī kāye samudayaṭṭhānupassī viharati ... (S V 294)

Tako opazuje **znotraj** v telesu, kako se **dhamme pojavljajo znotraj** v telesu, kako **dhamme izginjajo znotraj** v telesu, kako se **dhamme pojavljajo in izginjajo znotraj** v telesu ... kako se **dhamme pojavljajo zunaj** v telesu, kako **dhamme izginjajo zunaj** v telesu, kako se **dhamme pojavljajo in izginjajo zunaj** v telesu ... kako se **dhamme pojavljajo znotraj in zunaj** v telesu, kako **dhamme izginjajo znotraj in zunaj** v telesu, kako se **dhamme pojavljajo in izginjajo znotraj in zunaj** v telesu ...²⁴

Podobno sutta nadaljuje s kontemplacijo občutkov, zaznav in mentalnih faktorjev. To formulo je najti le še na enem mestu v *Cullaniddesi* (KN Nidd II, *Pārāyanavaggo*, *Udayamāṇavapucchāniddeso*), ki pa govori samo o kontemplaciji občutkov in ne vključuje vseh štirih področij satipaṭṭhān. V tej formuli ima lokativ *kāye* samo običajno končnico *-e*.

3. V formuli za kontemplacijo satipaṭṭhān nastopa samo triada *samudayadhammānupassī, vāyadhammānupassī, samudayaṭṭhānupassī*: to formulo je najti samo na enem mestu, in sicer v *Satipaṭṭhānasamyutti*, v *Vibhaṅgasutti* (S V 183). Tako, na primer, govori o vadbi kontemplacije telesa s sati:

katamā ca, bhikkhave, satipaṭṭhānabhāvanā? idha, bhikkhave, bhikkhu samudayadhammānupassī kāyasmim viharati, vāyadhammānupassī kāyasmim viharati, samudayaṭṭhānupassī kāyasmim viharati, ātāpī sampajāno satimā, vineyya loke abhiññādomanassam ... (prav tam).

In kako razvija osnove sati, o menihi? Tako, o menihi, menih opazuje, kako se **dhamme pojavljajo** v telesu, kako **dhamme izginjajo** v telesu, kako se **dhamme pojavljajo in izginjajo** v telesu, z vztrajnostjo, modrim razumevanjem in pozornostjo, brez pohlepa in averzij ...²⁵

²⁴ Slovenski prevod in poudarki (v krepki pisavi) so od avtorice.

²⁵ Poudarki so od avtorice.

Podobno sutta nadaljuje s kontemplacijo občutkov, zaznav in mentalnih faktorjev. Lokativ *kāyasmim* ima tu manj običajno končnico *-smim*. Medtem ko je prvi dve formuli za triado *samudayadhammānupassī*, *vayadhammānupassī*, *samudaya-vayadhammānupassī* najti tudi v kitajskih prevodih, v *Samyukta Āgami*, je zadnja formula zabeležena le v *Satipaṭṭhānasamyutti*, kajti *Vibhaṅgasutta* ni prevedena v kitajskih Āgamah (Anālayo, 2006, 101, op. 46), kar bi lahko pomenilo, da v prvih stoletjih našega štetja še ni bila vključena v kanon.

Če na kratko povzamemo, je triada *samudayadhammānupassī*, *vayadhammānupassī*, *samudaya-vayadhammānupassī* zabeležena v treh različnih stilističnih formulah:

- triada *samudayadhammānupassī*, *vayadhammānupassī*, *samudaya-vayadhammānupassī* je brez povezave s triado *ajjhataṃ*, *bahiddhā*, *ajjhatabahiddhā*; lokativ *kāyasmim* ima manj običajno končnico *-smim*; zapisana je le v *Samyutta Nikāyi*;
- obe triadi sta integrirani v refrenu; lokativ *kāye* ima bolj običajno končnico *-e*; zapisana je le v *Samyutta Nikāyi*;
- triadi sledita druga drugi, triada *samudayadhammānupassī*, *vayadhammānupassī*, *samudaya-vayadhammānupassī* ni konsistentno integrirana v formulo, zdi se, da uredniki niso standardizirali lokativnih končnic (*kāyasmim/kāye*); zabeležena je le v *Dīgha Nikāyi* in *Majjhima Nikāyi*.

Na tem mestu lahko predlagamo, da tri različne formule predstavljajo tri stopnje v redakcijski zgodovini Tipiṭake, ki postopoma vključuje drugo triado (*samudayadhammānupassī*, *vayadhammānupassī*, *samudaya-vayadhammānupassī*) v refren o načinih prakse sati, najprej v zgodnjo *Samyutta Nikāyo*, nato še v druge *Nikāye*. Vsekakor triada ni trdno umeščena v palijski kanon in kaže na izvor iz drugačnega prakrškega dialekta. Nasprotno pa je prva triada (*ajjhataṃ*, *bahiddhā*, *ajjhatabahiddhā*), ki govori o treh načinih opazovanja fenomenov (zunaj, znotraj, zunaj in znotraj) pri kontemplaciji *satipaṭṭhān*, vključena v večino besedil o praksi sati.²⁶ Druga triada (*samudayadhammānupassī*, *vayadhammānupassī*, *samudaya-vayadhammānupassī*), ki opisuje opazovanje fenomenov s sati na ravni *dhamm*, in sicer s poudarkom na njihov nastanek, ali izginjanje ali oboje, je verjetno namenjena višji ravni prakse na nekonceptualni ravni, a je bila urednikom tako pomembna, da so jo integrirali v *Satipaṭṭhānasutta*.

O pomenu zloženek *samudayadhammānupassī*, *vayadhammānupassī*, *samudaya-vayadhammānupassī* na kratko govori Buddhaghosa v *Papañcasūdanī*, komentarju na *Majjhimanikāya*, v sekciji o praksi sati pri dihanju (Ps I 249–250): zloženko *samudayadhammānupassī* predstavi kot kontemplacijo izvora *dhamm* pri dihanju, kar

26 Samo prva triada nastopa v naslednjih suttah: M III 111–112; A III 450; Nidd1 1, 28, 63, 72, 78, 99; 340, 354, 370, 387; Nidd2 78, 124, 128.

naj bi pomenilo opazovanje pogojenosti dihanja v odvisnosti od treh pogojev – od telesa, nosnic in zaznave. Torej, po Buddhaghosovem komentarju gre pri tej praksi za opazovanje dhamm, osnovnih enot izkušnje na nekonceptualni ravni, v odvisnosti od treh pogojev v procesu dihanja. Podobno predstavi zloženko *vayadhammānupassī* kot opazovanje tistih dhamm, ki so odvisne od izginjanja izkušnje telesa, nosnic in zaznave. Za tretji način (*samudaya-vayadhammānupassī*) pa le na kratko omeni, da včasih meditator opazuje nastanek, včasih pa izginjanje dhamm. Komentatorska tradicija torej predstavlja prakso, ki jo označuje druga triada, kot kontemplacijo fenomenov z usmerjeno pozornostjo sati, osredotočeno na pojav ali izginotja dhamm ter materialnih in kognitivnih pogojenosti procesov v samih spremembah.

Besedi *samudaya-* in *vaya-* se poleg v pravkar predstavljeni triadi pojavljata na več mestih v Tipiṭaki tudi v parih, a brez povezave z *-anupassī*.²⁷ Kolokacijska analiza je pokazala, da so ti termini v parih vedno zabeleženi le v kontekstu razumevanja pojavitev in izginjanja (torej nestalnosti) petih agregatov, a nikoli ne v kontekstu prakse satipaṭṭhān.²⁸ Čeprav analiza besed *samudaya-* in *vaya-* kaže pri različnih tipih kolokacij na podobne kontekste kot pri *ajjhata-* in *bahiddha-*, pa se ta dva para besed razlikujeta v tem, da se *samudaya-* in *vaya-* nikoli ne pojavita skupaj kot dve protipomenki v kolokaciji, temveč se povezujeta v takšne pare z drugimi besedami. Tako, na primer, se *samudaya-* pojavlja v kolokaciji z *nirodha*–²⁹ (izginjanje, ukinitve) predvsem v kontekstu opisov stalnega pojavljanja in izginjanja petih agregatov, kot na primer v *Khandhasamyutti* (S III 51). Beseda *samudaya-* je tudi zabeležena v kolokaciji z *atthagama*–³⁰ (izginitve) kot par protipomenek v podobnih kontekstih (npr. M I 61). Besedo *vaya-* je najti pogosto v kolokaciji z *udaya*–³¹ (nastanek, pojavitev), predvsem v dvandva zloženki *udaya-vyaya* ali *udaya-bbaya* (naraščanje in upadanje, pojavitev in izginotje, rojstvo in smrt), po navadi v kontekstu pojavljanja in izginjanja petih agregatov (npr. D II 35). Poleg tega se *udaya-* pojavlja tudi v dvandva zloženki *udday-atthagamin*, tj. »pojavitev in izginotje« v podobnih kontekstih (npr. A III 2).

7.4 Zaključek

Navodila za vadbo štirih satipaṭṭhān, ki jih najdemo na več mestih v Tipiṭaki in v najboljšežnejši obliki v Satipaṭṭhānasutti, se sestojijo v glavnem iz kratkih, zgoščenih

27 Digital Pali Reader našteje njihove atestacije: *samudaya-vayadhammaṃ* (štirikrat), *samudaya-vayadhammā* (štirikrat) *samudaya-vayadhamme* (štirikrat).

28 Primer takšne kolokacije je v *Samudaya-dhammasutti* (S III 171–173).

29 *nirodha-*: zadušitev, potlačitev, izginjanje, ukinitve, odpravljanje (PED s.v.).

30 *atthagama-*: izginitve, anihilacija, odpravitve (PED s.v.).

31 *udaya-* (*uddaya-*): nastanek, pojavitev, rast, povečanje (PED s.v.).

in izčrpnih spiskov področij, načinov ali pristopov do prakse sati. Zelo verjetno je, da so že od samega začetka sutto spremljali komentariji, ki so jih skupaj s sutto ustno predajali in v katerih so bila podana pojasnila določenih terminov ali konkretna navodila za prakso. Lahko pa tudi predpostavljamo, da so bili menihom, ki jim je v prvi vrsti Satipaṭṭhānasutta namenjena, osnovni doktrinski koncepti in prakse samoumevni oziroma dobro poznani. Kakršnekoli so že naše hipoteze v zvezi z zgodnjim budističnim ustnim izročilom, dejstvo je, da so se v besedilih ohranile le zelo skromne informacije o več ključnih konceptih Satipaṭṭhānasutte. Tako interpretacija refrena ostaja v veliki meri nejasna in doslej ni bila deležna posebne pozornosti niti s strani sodobnih raziskovalcev niti tradicionalnih komentatorjev, ki jo pogosto enostavno zaobidejo. Kot smo pokazali v tej študiji, ima refren ključno vlogo v sutti, saj se ponovi prav za vsako sekcijo in stalno poudarja, na kakšne načine naj menihi prakticirajo sati.

Za prvo triado (*ajjhataṃ, bahiddhā, ajjhatabahiddhā*) smo pokazali, da v Suttaṭṭakī ni podane prav nobene pojasnitve za te tri načine prakse, medtem ko je v Abhidhammi in komentatorski literaturi najti posamezne razlage, ki pa se med seboj do neke mere razlikujejo. Tudi zgodnji prevodi v kitajščino, osnovani na besedilih različnih indijskih budističnih šol, podajajo različne predstavitve teh terminov, kar nakazuje, da je verjetno že nekje zgodaj v kanoničnem ustnem izročilu, nekaj sto let po prvih začetkih budizma, bila interpretacija teh treh terminov, zlasti ajjhatabahiddhā, problematična. V pričujoči študiji smo s pomočjo analize kolokacij glavnih terminov iz refrena, ki se pojavljajo v več tipih stilističnih formul, predstavili nekaj njihovih funkcij in pomenov. Pokazali smo, da se triade (*ajjhataṃ, bahiddhā, ajjhatabahiddhā*), pari (*ajjhataṃ, bahiddhā*) in simplices pojavljajo v jasno začrtanih kontekstih in da ne gre enostavno prenesti pomenov, nakazanih pri atestacijah v parih ali simplices, na interpretacijo triade, ki se očitno nanaša na specifične načine prakse sati.

Za razliko od triade *ajjhataṃ, bahiddhā, ajjhatabahiddhā*, ki se pogosto pojavlja v Tipiṭaki na različnih mestih kot integralni aspekt prakse sati, pa je najti triado *samudayaḍhamma, yavayaḍhamma, samudayaḍayaḍhamma* le v dveh zapisih Satipaṭṭhānasutte – v Dīgha Nikāyi, Majjhima Nikāyi in na nekaj mestih v Saṃyutta Nikāyi. Ta triada se pojavlja v treh različnih formulaičnih strukturah, a vedno v kontekstu navodil za kontemplacijo štirih satipaṭṭhān. Nadalje, večino zabeležb te triade je najti v Saṃyutta Nikāyi, in sicer v suttah, ki niso zabeležene v kitajskih *Āgama*b. Za razliko od prve triade (*ajjhataṃ, bahiddhā, ajjhatabahiddhā*), ta triada ni dobro integrirana v Tipiṭako in nima nobene atestacije v Abhidhammi niti ne v sarvāstivadski verziji Satipaṭṭhānasutte (Anālayo, 2006, 101, fn. 47).

Samyutta Nikāya, v kateri je večina zabeležb te triade, je tesno povezana z Abhidhammo, zlasti z Vibhaṅgo (Bodhi, 2000, 34), ki postavi že na sam začetek, v Satipaṭṭhānavibhaṅgi, refren s posebnim poudarkom na tri načine kontemplacije, izražene s prvo triado (*ajjhataṃ, bahiddhā, ajjhatabhiddhā*); pri tem se zadržuje vprašanje, zakaj tekst ne vključuje tudi druge triade. Lahko predlagamo, da v času redakcije Vibhaṅge, ki naj bi bilo po Frauwallnerju (1971, 106–121) in drugih (Kragh, 2002, 123–168; Bronkhorst, 1985, 305–320) najstarejše besedilo Abhidhamme, takratna obstoječa satipaṭṭhāna besedila v Suttaṭṭhāki niso vključevala načinov kontemplacije, podanih v drugi triadi (*samudayadhamma, yavayadhamma, samudayaavayadhamma*). To bi pomenilo, da je ta triada izvirala iz drugih virov – kar potrjuje tudi uporaba redkih lokativnih končnic, ki kažejo na drugačen praktski dialekt – in bila dodana v poznejših redakcijah, ker so jo uredniki imeli za pomembno metodo kontemplacije. Kot smo pokazali, je bila verjetno najprej vključena v *Samyutta Nikāyo*, kjer je najbolje integrirana, in pozneje v obe verziji Satipaṭṭhānasutte (Dīgha Nikāya in Majjhima Nikāya).

Ker sta triadi zabeleženi vedno v kontekstu navodil za prakso sati, sklepamo, da sta predstavljali pomemben ali celo bistven del meditacijskih praks. Pričujoča študija je pristopila k raziskovanju teh triad s stilistično in lingvistično analizo kolokacij ključnih terminov refrena v celotnem korpusu Tipiṭake in nakazala nekaj pomen-skih smernic pri uporabi teh terminov v različnih kontekstih. Zato ta prispevek poudarja pomen stilistične analize besedil zgodnjega budizma, ki lahko doprinesejo k interpretacijam in prevodom pālijskega kanona. Brez dvoma pa ostajajo vprašanja, povezana z interpretacijo ključnih terminov v refrenu Satipaṭṭhānasutte, odprta še za nadaljnje raziskave.

Okrajšave

Okrajšave in način citiranja pālijskih virov sledijo standardnim navodilom v *Critical Pāli Dictionary* (Epilegomena, 1. del, 1948, 5*-36*, in 3. del, 1992, II-VI). Številke v citatih pālijskih virov se nanašajo na del in stran v Pāli Text Society (PTS) izdajah (npr. M I 21 se nanaša na Majjhima Nikāya, 1. del, stran 21).

- A *Anguttaranikāya*, [1885–1900] 1999–2013. Ur. R. Morris, E. Hardy. 5 delov. PTS.
- As *Atthasālinī*, [1897] 2011. Ur. E. Müller, L. S. Cousins. PTS.
- D *Dīghanikāya*, [1890–1911] 1995–2007. Ur. T. W. Rhys Davids, J. E. Carpenter. 3 deli. PTS.
- Dhs *Dhammasaṅgaṇi*, [1885] 2001. Ur. Edward Müller. PTS.

- M *Majjhimanikāya*, [1888–1902] 2013. Ur. V. Trenckner, R. Chalmers. 3 deli. PTS.
- Nidd I *Mahāniddesa*, [1916–1917] 2001. Ur. L. de la Vallée Poussin and E. J. Thomas. PTS.
- Nidd II *Cullāniddesa*, [1918] 1988. Ur. W. Stede. PTS.
- Paṭis *Paṭisambhidāmagga*, [1905, 1907] 2003. Ur. Arnold C. Taylor. 2 dela. PTS.
- PED *Pāli-English Dictionary*, 1921–1925. T. W. Rhys Davids and W. Stede. PTS.
- Ps *Papañcasūdanī, Majjhimanikāyāṭṭhakathā of Buddhaghosa*, [1922–1938] 1976–1979. Ur. J. H. Woods, D. Kośambi, I. B. Horner. 5 delov. PTS.
- S *Samyuttanikāya*, [1884–1898] 1975–2006. Ur. L. Feer. 5 delov. PTS.
- Sv *Sumaṅgalavilāsinī*, [1929–1932] 1968–1971. Ur. T. W. Rhys Davids, J. E. Carpenter, W. Stede. 3 deli. PTS.
- Vibh *Vibhaṅga*, [1904] 2003. Ur. C. A. F. Rhys Davids. PTS.
- Vibh-a *Sammohavinodanī*, [1923] 1980. Ur. A. P. Buddhadatta. PTS.
- Vism *Visuddhimagga*, [1920–1921] 1975. Ur. C.A.F. Rhys Davids. PTS.

Literatura in viri

- Allon, Mark, 1997: *Style and Function: A study of the dominant stylistic features of the prose portions of Pāli canonical sutta texts and their mnemonic function*. Tokyo: The International Institute for Buddhist Studies. (Studia Philologica Buddhica Monograph Series XII).
- Anālayo, 2006: *Satipaṭṭhāna: The Direct Path to Realization*. Selangor: Buddhist Wisdom Centre.
- Bodhi, Bhikkhu (prev.), 2000: *The Connected Discourses of the Buddha: A New Translation of the Samyutta Nikāya*. Boston: Wisdom Publications.
- Bodhi, Bhikkhu (prev.), 1993: *Abhidhammattha Saṅgaha: A Comprehensive Manual of Abhidhamma: Pali Text, Translation and Explanatory Guide*. Kandy: Buddhist Publication Society.
- Bronkhorst, Johannes, 1985: Dharma and Abhidharma. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*. 48. 305–320.
- Cousins, L. S., 1983: Pāli Oral Literature. V: *Buddhist Studies: Ancient and Modern* (ur. Denwood, Philip in Piatigorsky, Alexander). London: Curson Press. 1–11.

- Ditrich, Tamara, 2015: Predstavitev *sati* v zgodnjem budizmu. V *Čuječnost: tradicija in sodobni pristopi* (ur. Zalta, Anja in Ditrich, Tamara). *Poligrafi*. 20 (77/78). 13–34.
- Ditrich, Tamara, 2016a (v tisku): Interpretations of the terms *ajjhataṃ* and *bahiddhā*: from the Pāli *Nikāyas* to the *Abhidhamma*. V *Text, History and Philosophy: Abhidharma Across Buddhist Scholastic Traditions* (ur. Dessein, Bart in Teng, Weijen). Brill Publishers.
- Ditrich, Tamara, 2016b (v tisku): Stylistic Analysis of Coordinative Nominal Constructions for Dual Deities in the *Rgveda*. *Bulletin d'Etudes Indiennes*.
- Frauwallner, Erich, 1971: Abhidharma-Studien: III. Abhisamayavādaḥ, IV. Der Abhidharma der anderen Schulen. *Wiener Zeitschrift für die Kunde Südasiens und Archiv für indische Philosophie*. 15. 69–121.
- Gethin, R. M. L., 2001: *The Buddhist Path to Awakening*. Oxford: Oneworld.
- Heim, Maria, 2014: *The Forerunner of All Things: Buddhaghosa on Mind, Intention, and Agency*. Oxford: Oxford University Press.
- Kragh, Ulrich L., 2002: The Extant Abhidharma-Literature. *The Indian International Journal of Buddhist Studies*. 3. 123–168.
- Kuan, Tse-fu, 2008: *Mindfulness in Early Buddhism: New Approaches through Psychology and Textual Analysis of Pali, Chinese and Sanskrit Sources*. London in New York: Routledge.
- Lopez, Donald, 2002: *Modern Buddhism: Readings for the Unenlightened*. London: Penguin Books.
- Ñāṇanamoli, Bhikkhu and Bhikkhu Bodhi (prev.), 1995: *The Middle Length Discourses of the Buddha: A New Translation of the Majjhima Nikāya*. Boston: Wisdom Publication.
- Ñāṇaponika, Thera 1962: *The Heart of Buddhist Meditation*. London: Rider.
- Nārada, Mahāthera, 1993: *A Comprehensive Manual of Abhidhamma: The Abhidhammattha Saṅgaha of Ācariya Anuruddha*. Kandy: Buddhist Publication Society.
- Norman, K. R., 1989: Dialect Forms in Pāli. V: *Dialectes dans les littératures Indo-Aryennes* (ur. Caillat, Collette). Paris: Institut de Civilisation Indienne. 369–392. (Publications de l'Institut de Civilisation Indienne 8, 55).

- Pečenko, Primož, 2014: *Pot pozornosti: osnove budistične meditacije*. Nova Gorica: Eno.
- Schmithausen, Lambert, 2012: Achtsamkeit “innen”, “außen” und “innen wie außen.” V: *Achtsamkeit: Ein buddhistisches Konzept erobert die Wissenschaft – mit einem Beitrag S. H. des Dalai Lama* (ur. Zimmermann in drugi). Bern: Hans Huber. 291–303.
- Soma, Thera, [1941] 1981: *The Way of Mindfulness*. Kandy: Buddhist Publication Society.
- Sujato, 2005: *A History Of Mindfulness: How Insight Worsted Tranquility in the Satipatthana Sutta*. Taipei: The Corporate Body of the Buddha Educational Foundation.
- Thiṭṭila (prev.), 2010: *The Book of Analysis (Vibhaṅga)*. Bristol: Pali Text Society. (Pali Text Society Translation Series. 39).
- Walshe, Maurice (prev.), 1995: *The Long Discourses of the Buddha: A Translation of the Dīgha Nikāya*. Boston: Wisdom Publications.
- Warder, A. K., 1971: Dharmas and Data. *Journal of Indian Philosophy*. 1. 272–295.

8 Zaznavanje in interpretacija slovenskega polglasnika v japonskem govoru in zapisu

Nina Golob

8.1 Uvod

Eden osnovnih namenov pospešenega razvoja tehnologij je tudi mobilnost. Ne glede na to, ali je ta virtualna ali dejanska, mobilnost omogoča neposreden stik z govorjenimi jeziki, s katerimi so se še pred nekaj desetletji srečevali le poredki. Od mobilnosti je v veliki meri odvisna uspešnost gospodarskega sodelovanja, z njim pa izmenjava trgovskega blaga in posledično njegovega poimenovanja. Tako se v vsakdanu srečujemo z govorjeno besedo, katere glasovne značilnosti so lahko tuje našemu govoru, tuje pa so lahko tudi – vsaj na začetku – našemu ušesu.

Mobilnost v tem smislu izpodkopava tudi slovenski poskus delitve prevzetih besed na tujke in izposojenke¹ ter v primeru novejših prevzetih besed briše mejo med njima, kar nenazadnje izpostavi že Snoj (2005, 116), ko pravi, da »tujke, ki se razširijo v pogovorni jezik in narečja, zaživijo svobodnejše življenje, zato podlegajo istim zakonitostim kot ljudske izposojenke«. Hkraten primer tujke in izposojenke je japonska beseda *jūdō* 柔道 [じゅうどう] (slov. judo ali džudo), ki je obliko »judo« dobila na osnovi latiniziranega zapisa besede,² obliko »džudo« pa pozneje na osnovi govorjene besede (po SSKJ).

V splošnem lahko zapišemo, da pri prevzemanju besed iz geografsko oddaljenih jezikov glasovni material v primerjavi z zapisom pridobiva na pomembnosti. Hkrati pa to pomeni povečanje slušnega stika z raznovrstnim, drugačnim glasovnim materialom, zato je pomemben ponovni razmislek o tem, zakaj so nam nekatere glasovne značilnosti tuje ter kako jih v maternem jeziku zaznavamo in interpretiramo.

8.1.1 Kategorično zaznavanje

Zelo neposreden primer kategoričnega zaznavanja v naravi je mavrica, ob pogledu na katero je otrok navdušen nad lepoto njenih štirih do petih barv, odrasel

1 »Osnovna razlika med izposojenko in tujko je, da je izposojenko preprosto ljudstvo prevzelo iz sosednjega narečja tujega jezika v svoje narečje, tujka pa je prevzeta beseda, ki jo je v slovenski knjižni jezik iz tujega knjižnega jezika vpeljal izobraženec« (Snoj 2005, 115; tudi že Breznik, 1906 in Toporišič, 1992). Zato se med tujkami najdejo tudi primeri, ki se izgovarjajo pod vplivom pisave jezika dajalca, npr. *embalaža* (iz franc. *emballage*) in *klub* (iz angl. *club*) namesto »ombalaža« in »klab« (prav tam).

2 Hepburnov sistem latiniziranega zapisa japonsčine.

pa nad prelivanjem približno sedmih barv; navkljub dejstvu, da je mavrica spekter barv.

Kategorično zaznavanje (Fodor, 1983; Harnad, 1987; Harnad, 2003) se torej nanaša na način, kako je neprekinjeno zaporedje fizikalno enakih sprememb zaznano in razporejeno v kategorije (Lieberman in drugi, 1957). Pojav je zaradi svoje kompleksnosti zelo zanimiv, saj vključuje »medsebojne vplive človeških višje-nivojskih konceptualnih sistemov in nižje-nivojskih zaznavnih sistemov« (Goldstone in drugi, 2010, 69). Teorija kategoričnega zaznavanja je bila osnovana na zaznavanju govora (Lieberman in drugi, 1957; Studdert-Kennedy in drugi, 1970; Repp, 1984 in drugi) in barv (Berlin in drugi, 1969), pozneje so z raziskavami o odzivnosti možganov dokazali njeno splošno uporabnost (npr. Bomba, 1984; in drugi o prostorskih kategorijah, o kategorijah obrazne mimike, o kategoričnem zaznavanju pri živalih idr.).

Kategorično zaznavanje govora deluje po dveh osnovnih principih: 1. po zaznavanju in razvrščanju elementov ali enot v isto kategorijo ter 2. po njihovem prepoznavanju in razvrščanju v dve različni kategoriji (Repp, 1984). Kategorično zaznavanje govora je, tako kot najverjetneje vsakršno kategorično zaznavanje (Harnad, 2003 idr.), deloma prirojeno in deloma priučeno. Zadnje raziskave potrjujejo, da so najosnovnejše kategorije zaznavanja barv in govora prirojene, vendar pa so meje med kategorijami kot tudi vse nadaljnje razdelitve v podkategorije priučene, poleg tega je z učenjem mogoče nekatere meje med kategorijami premikati, dodati ali jih izbrisati (Robertson in drugi, 2000).

8.1.2 Kategorično zaznavanje: materni jezik in tuj jezik

V jezikih sveta je veliko število osnovnih elementov; številko ocenjujejo na 600 za soglasnike in 200 za samoglasnike (Ladefoged, 2004). Vendar pa vsak jezik zase uporablja samo približno 40 elementov iz tega repertorja (prav tam) in to so fonemi dotičnega jezika. Fonemi jezika so pomensko razločevalne enote ali kategorije, ki so v dejanskem govoru skupine neidentičnih glasov ali t. i. fonetičnih enot, vendar pa so znotraj enega fonema danega jezika funkcijsko identične.

Pri usvajanju maternega jezika je osnovni proces od čebljanja, ki se pojavi pri približno 6-mesečnem dojenčku, do polnega govora pri triletniku univerzalen po vsem svetu. Najnovejše raziskave kažejo, da novorojenčki naval fonetičnih informacij (tj. govora) sprejemajo po mehanizmu izračunavanja in s pomočjo statističnih vzorcev odkrijejo foneme, rezultatsko raznolikost pa povzročijo številne omejitve: zaznavne, izračunske, socialne in nevronske (Kuhl, 2004).

Tako odrasel človek v sebi nosi izoblikovan glasovni sistem maternega jezika, ki je zasnovan na določenih fonetičnih izkušnjah, in ki mu služi tudi ob začetnih stikih s tujim jezikom (Polivanov, 1931). Številni avtorji zatrjujejo, da se pri prevzemanju besed določene prilagoditve zgodijo že med samim zaznavanjem. Te prilagoditve so večinoma posledica težav, ki jih imajo slušatelji pri razumevanju tujega fonetičnega materiala (Silverman, 1992; Rose in drugi, 2006; Yip, 2006), zato je pričakovano sklepanje, da sta tudi slušna zaznava in fonetični material tesno povezana (Silverman, 1992; Takagi in drugi, 1994; Kang, 2003). Peperkamp in Dupoux (2003) tako predlagata hipotezo, da se vse prilagoditve pri prevzemanju besed zgodijo po principu najmanjše možne fonetične spremembe med slušnim zaznavanjem (t. i. fonetična bližina).

Zaznavno asimilacijski model (*Perception assimilation model* ali PAM) opisuje potencialno možne asimilacijske vzorce med jeziki na osnovi kontrastivnih fonoloških in nekontrastivnih fonetičnih vplivov maternega jezika (Best, 1995). Best z modelom prikaže proces, s katerim preko zaznavanja asimiliramo foneme tujega jezika v foneme maternega, in sicer po naslednji klasifikaciji:

- (1) kategoriziran glas tudi v fonologiji maternega jezika;
- (2) nekategoriziran glas, ki približno enako ustreza enemu, dvema ali več fonemom maternega jezika hkrati;
- (3) glas, katerega asimilacija v katerega izmed fonemov v maternem jeziku ni mogoča.

8.1.3 Raziskovalno vprašanje

Slovenci – ali kot študenti japonskega jezika ali kot popotniki, gospodarstveniki itd. – vse večkrat vstopamo v japonski prostor in se srečujemo z japonskim jezikom. S svojo pojavo prinašamo slovensko govorjeno besedo: lastno ime, ime svojega kraja, naziv slovenskega proizvoda, ki smo ga prinesli za darilo ... in opažamo, da se njena izreka precej spremeni, ko je prenesena v japonski jezik. Tega pojava se začnejo študenti japonskega jezika zavedati že takoj ob začetku študija, zagotovo pa najpozneje pri spoznavanju katakana. Zlogovni zapis je v ožjem smislu namenjen predvsem zapisu prevzetih besed iz angleščine in drugih evropskih jezikov (*yōgo* 洋語 [ようご], v dobesednem prevodu »zahodna beseda«),³ v širšem pa uporabljena za vso prevzeto besedje, ki ni sino-japonskega izvora (tj. *gairaigo* 外来語 [がいらいご], v dobesednem prevodu »beseda, ki je prišla od zunaj«).⁴

3 Velika večina besed (po Sibati 1994 več kot 84 % in po Stanslawu 2004 več kot 90 %) indoevropskega izvora naj bi pripadalo angleškemu jeziku.

4 Sem torej spadajo tudi besede iz jezikov ryukyu (npr. *gooyaa* ゴーヤー, slov. »grenka buča«), ainu (npr. *rakko* ラッコ, slov. »morska vidra«) in drugo.

Po Zaznavno asimilacijskem modelu (Best, 1995), ki ga omenjam v prejšnjem odseku, in na osnovi fonoloških in fonetičnih raziskav samoglasnikov v japonščini in slovenščini lahko zaključimo, da se večina slovenskih samoglasniških glasov (/i, e, ε, a, ɔ, o, u/) uvršča v obstoječe japonske samoglasniške kategorije (/i, e, a, o, u/), ki so jim tudi fonetično bolj ali manj blizu (tj. (1) po PAM-u, npr. slov. Tušar /tuʃar/ → jap. *tusharu* トウシヤル, slov. Celje /tselie/ → jap. *tserie* ツエリエ).⁵ V slovenščini pa vendarle obstaja tudi polglasnik /ə/, katerega asimilacija v ustrezno kategorijo japonskega samoglasnika ni tako očitna. Sklepamo lahko, da ne obstaja mehanizem, ki bi polglasnik iz tujega jezika avtomatično pretvoril v eno samoglasniško kategorijo v japonščini, saj so na primer angleški polglasniki v japonščino prevzeti kot /a/ (Kay, 1995; Irwin, 2011; npr. angl. *bird* /bɜ:d/ → jap. *bādo* バード, angl. *but* /bʌt/ → jap. *batto* バット), nemški kot /e/ (npr. nem. *gaze* /ga:zə/ → jap. *gāze* ガーゼ), francoski kot /u/ (npr. fran. *petit* /pəti/ → jap. *puchi* プチ). Vzrok je verjetno potrebno iskati tudi v njegovi specifični pojavnosti v zapisu kot tudi v naglasnem okolju izvirnega jezika (več v 2. poglavju), o čemer pa trenutno raziskav ni na voljo.

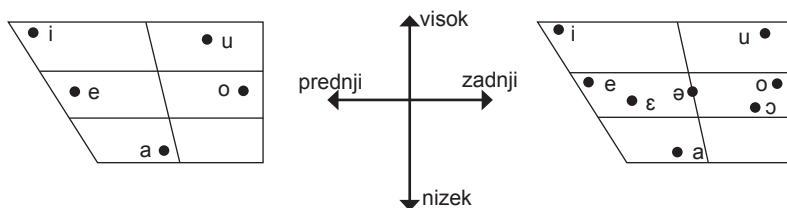
Tokratno raziskovalno vprašanje je torej zelo osnovno: Kako japonski naravni govorci zaznavajo slovenski polglasnik ter ga interpretirajo v /namišljeno/ prevzetih besedah in njihovem zapisu?

8.2 Samoglasniški sistem v japonščini in značilnosti slovenskega polglasnika

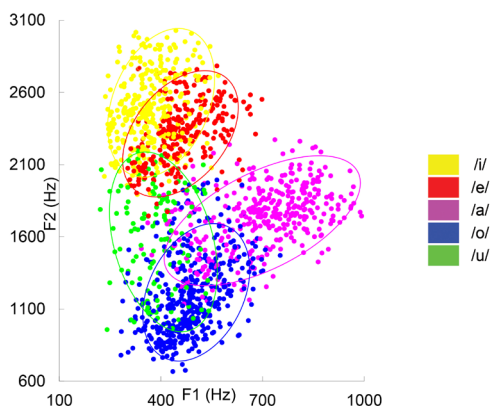
8.2.1 Japonski samoglasniški sistem

V primerjavi s slovenščino, ki šteje osem samoglasniških fonemov (/i, e, ε, a, ɔ, o, u in ə/), je število samoglasnikov v japonščini skromnejše; obstaja pet samoglasniških fonemov, to so /i, e, a, o in u/ (Handbook of the IPA, 1999). Njihova fonetična porazdelitev je posplošena v Sliki 1 spodaj, Graf 1 pa prikazuje natančnejše rezultate akustičnih meritev prvega in drugega formanta japonskih samoglasnikov (Golob [v pripravi]).

5 Pri tem moramo namerno spregledati tudi razlike v fonotaktiki (tj. zaporedju glasov) oz. ritmu, saj japonščina povečini ne prenese zaporedja dveh soglasnikov (Akamatsu, 1997; Itō in Mester, 1995; Labrune, 2012) ter razlike v naglaševanju.

Slika 1: Samoglasniki in njihova porazdelitev v fonetičnem prostoru v japonščini (levo Okada, 1999) in v slovenščini (desno, Šuštaršič in drugi, 1999).

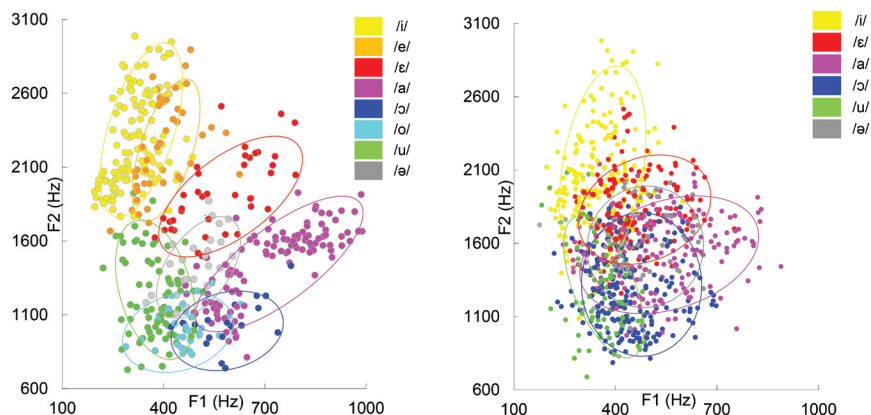
Graf 1: Meritve prvega in drugega formanta japonskih samoglasnikov (povzeto po Golob [v pripravi]).

8.2.2 Pojavnost slovenskega polglasnika

Slovenščina ima osem samoglasniških fonemov, med katerimi je tudi polglasnik /ə/. V številnih indoevropskih jezikih je zastopan samo kot nenaglašen samoglasnik (slov. starec /starəc/, zajtrk /zajtərk/, čevlj /ʃɛvəl/, film /filəm, film/ itd.), ki je rezultat procesa samoglasniške redukcije (Crosswhite, 2001; Flemming, 2004; Lindblom, 1963), v slovenščini pa je lahko tako kot večina samoglasniških fonemov tudi naglašen (npr. dež /'dəʃ/, grm /'gərm, 'gərəm/, črv /'ʃəru/, pes /'pəs/, megla /'məgla/, čeber /'ʃəbər/ itd.).

Njegov položaj glede na druge samoglasnike v fonetičnem prostoru je prikazan s Sliko 1 (zgoraj), podrobnejši podatki o njegovi fonetični porazdelitvi pa so navedeni v Grafu 2a in 2b (spodaj), kjer je poudarek na primerjavi slovenskega polglasnika v naglašeni (Graf 2a) in nenaglašeni obliki (Graf 2b) (Golob [v pripravi]).

Polglasnik v slovenščini nima lastne črke. Iz zgodovinskih razlogov ga povečini zapisujemo s črko »e« (Zorko, 1996), npr. *bezeg* /bəzək/, *težek* /təzək/ itd., lahko pa je tudi pisno odsoten (npr. *grm* /gərm, gərəm/, *rjav* /ərjau/, *žanr* /zanər/, *trd* /tərt/ itd.).

Graf 2a, 2b: *Meritve slovenskega naglašene (levo) in nenaglašene (desno) samoglasnika; za primerjavo v celotnem samoglasniškem okolju (povzeto po Golob [v pripravi]).*

8.2.3 Predvidevanja: japonsko zaznavanje slovenskega polglasnika

Najprej si pogledimo nekaj primerov že obstoječega zapisa slovenskih lastnih imen v japonščini. Zadnja leta so na Japonskem vse bolj priljubljena vina Goriških Brd in ime Goriška Brda na japonskih spletnih straneh zasledimo kot *gorishuka buruda* ゴリシュカ・ブルダ /gorisjuka buruda/. Polglasnik se pojavlja tudi v krajevnih imenih Vrhnika /vrhnikə/, Trbovlje /tərboulje/ in Črni vrh /tʃərni vərɸ/, ki jih je ravno tako na spletu moč zaslediti v japonskem zapisu kot *vuruhunika* ブルフニカ /vuruhunika/, *torubovurie* トルボヴリエ /torubovurje/ in *churuni vuruhu* チュルニ・ヴルフ /tjurini vuruhu/.⁶

Zgornji primeri kažejo na to, da se pri transliteraciji slovenskih lastnih imen v japonščino polglasnik asimilira v samoglasniški fonem /u/, v omejenih primerih v /o/. Eden pomembnejših vzrokov za to je zagotovo zapis; njegov vpliv na slušno zaznavanje besed je bil že večkrat potrjen (Kaneko, 2007; Lupker, 1982; Rastle in drugi, 2011; Ziegler in drugi, 1998), iz česar je moč sklepati, da bo pisna odsotnosti

6 Dostopno na naslovu: za Goriška Brda (<http://www.yuemediatown.com/diary/mt001/archives/013397.html>, citirano 1. september 2015), za Vrhniko (<http://www.hotelscombined.jp/Place/Vrhnika.htm>, citirano 4. december 2016), za Trbovlje (<http://www.accuweather.com/ja/si/drazen-vrh/1567253/weather-forecast/1567253>, citirano 1. september 2015) ter za Črni Vrh (http://www.tripadvisor.jp/Hotels-g1955013-c2-Crni_Vrh_Upper_Carniola_Region-Hotels.html, citirano 1. september 2015).

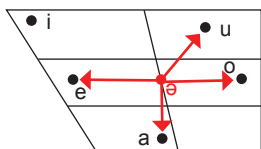
polglasnika in posledično pisno zaporedje soglasnikov v zgornjih primerih vplivalo na interpretacijo teh besed. Japonščina, katere zlogotvorni procesi so nekoliko drugačni od slovenskih, namreč v takšnih primerih med soglasnike vključi samoglasnik /u/, včasih na koncu besede /o/ (t. i. samoglasniško vstavljanje ali epenteza).⁷ Da gre za močan vpliv v odnosu grafem – fonem, potrjujejo tudi japonski zapisi krajevnih imen, kot so Bovec /bovæc/, Koper /kopær/ in Šentjur pri Celju /ʃəntjur pri tselju/, kjer je polglasnik – sicer tokrat nenaglašen – v slovenščini zapisan s črko »e«: *bovetsu* ボヴェツエツ /bovetu/, *koperu* コペル /koperu/ in *shentuyuru puri tseruyu* シエン トユル・プリ・ツエルユ /sjentoyuru puri tseruyu/.⁸ Tako bi lahko v kratkem povzeli, da se slovenski polglasnik pod vplivom zapisa (tj. zapisa s črko »e«) asimilira v japonski samoglasnik /e/, v primeru njegove pisne odsotnosti pa večinoma v samoglasnik /u/, v specifičnih primerih v /o/.

Takšna klasifikacija v osnovi temelji na zapisu besede v izvirnem jeziku, ki pa z vidika njene glasovne podobe niti v izvirnem jeziku ni nujno aktualen. Poleg tega klasifikacija ne utemelji raznolikosti interpretacij iz drugih evropskih jezikov (gl. 1.3, drugi odstavek), zato se v raziskavi – seveda tudi na osnovi vedenja o pisni reprezentaciji slovenskega polglasnika – poslužujem Bestovega zaznavno-asimilacijskega modela (1995), ki naj bi ob natančni primerjavi japonskih in slovenskih samoglasniških fonemov ter njihovih fonetičnih značilnostih omogočil predvideti možne vrste asimilacije slovenskega polglasnika v japonščini z večjo zanesljivostjo.

Slika 2 prikazuje fonetični položaj slovenskega polglasnika glede na pet japonskih samoglasniških fonemov. Iz nje je razvidno, da je slovenski sredinski samoglasnik /ə/ (polglasnik) v fonetičnem prostoru zelo blizu japonskemu nizkemu samoglasniku /a/, pa tudi razdalja do visokega zadnjega /u/ in zatem srednje-visokega zadnjega /o/ je relativno majhna, medtem ko je razdalja do srednje-visokega prednjega /e/ že očitno večja. Visok prednji /i/ je od slovenskega polglasnika v primerjavi z drugimi japonskimi samoglasniki najbolj oddaljen. Njegova fonetična razdalja je tako velika, da ga lahko takoj izločimo kot možno ciljno kategorijo asimiliranega slovenskega polglasnika, zaradi katere je vprašljiv tudi srednje-visok prednji /e/, ki pa ga bomo v nadaljnjih raziskavah obravnavali predvsem zaradi vpliva zapisa na njegovo zaznavo.

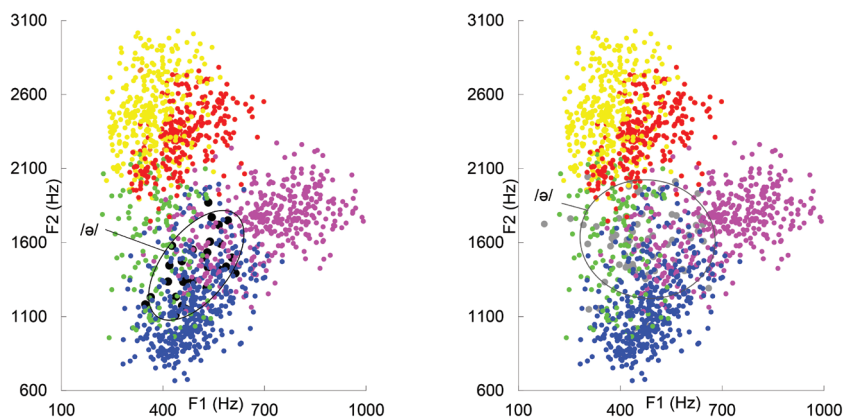
7 Samoglasniško vstavljanje ali epenteza (Itō in Mester, 1995), ki zadeva predvsem visok zadnji samoglasnik /u/, se pojavlja samo v novejši privzetem besedju v japonščini in se usklajuje z japonsko fonotaktiko in zlogotvornimi procesi. Zasedimo ga v besedah, kot so *shifuto* (シフト), slov. »sprememba«, orig. angl. *shift*; *koruku* (コルク), slov. »pluta«, orig. port. *kurk*; *ikura* (イクラ), slov. »ikra lososa«, orig. rus. *ikra*; in drugo.

8 Dostopno na naslovu: za Bovec (https://www.tripadvisor.jp/Tourism-g274866-Bovec_Slovenian_Littoral_Region-Vacations.html, citirano 21. januar 2016.), za Koper (http://4travel.jp/overseas/area/europe/slovenia/the_other_cities_of_slovenia/kankospot/10310217/, citirano 18. september 2015) ter za Šentjur pri Celju (<http://www.worldmapfinder.com/Jp/Europe/Slovenia/Sentjur/>, citirano 1. september 2015).

Slika 2: Slovenski polglasnik (označen z rdečo) in njegov položaj v samoglasniškem prostoru japonsčine (Okada 1999 za japonsčino, Šuštaršič in drugi 1999 za slovenščino).

Akustične meritve samoglasniških formantov (Graf 3a in 3b) prikazujejo še natančnejšo podobo njihove porazdelitve po fonetičnem prostoru. Slovenski polglasnik je razpršen po porazdelitvenih območjih japonskih samoglasnikov /a/, /o/ in /u/ ter v svoji naglašeni obliki zavzema bolj strnjeno območje, medtem ko je porazdelitveno območje nenaglašeneega polglasnika v fonetičnem prostoru nekoliko bolj centralizirano, a hkrati širše, saj njegove meritve segajo tudi do območja samoglasnika /e/. Velika razpršenost je posledica samoglasniške redukcije, katere pojavnost je značilna za nenaglašene samoglasnike v jezikih z jakostnim naglasom, in se kaže v krajšem trajanju in poenostavljeni artikulaciji oz. neznčilnih, v fonetičnem prostoru centraliziranih formantnih vrednostih (Golob [v pripravi]; Jurgec, 2011; Lehiste, 1961; Tivadar, 2010).

Graf 3a, 3b: Meritve prvega in drugega formanta slovenskega polglasnika glede na naglašenos (naglašeni levo, nenaglašeni desno) ter njegov položaj v odnosu do japonskih samoglasnikov (povzeto po Golob [v pripravi]).

Iz zgornjih fonetično-akustičnih dejstev tako poskušam v naslednjih točkah strniti predvidevanja o tem, kako japonski slušatelji zaznavajo in interpretirajo slovenski polglasnik:

- a. polglasnik se ne bo asimiliral v japonski /i/, tudi asimilacija v /e/ je s fonetično-fonološkega vidika zelo malo verjetna. Možnost asimilacije v samoglasnik /e/ obstaja, vzroki zanjo so v slovenskem zapisu polglasnika (črka »e«);
- b. položaj slovenskega polglasnika v fonetičnem prostoru nakazuje njegovo največje spogledovanje z japonskim samoglasnikom /a/, njegova porazdelitev pa bolj ali manj enakovredno dopušča tudi asimilacijo v /u/ in /o/;
- c. naglašenost polglasnika lahko vpliva na njegovo zaznavo in interpretacijo. Nenaglašeni polglasniki v slovenščini so namreč zaradi vpliva samoglasniške redukcije po trajanju izjemno kratki in artikulacijsko nedovršeni.

8.3 Empirična raziskava: slušno zaznavanje in interpretacija slovenskega polglasnika

Percepcijska asimilacija je psiholingvistični efekt oz. težnja slušatelja, da akustični signal (izgovorjeno) sprejema preko fonološkega »filtra« materne jezika, še posebej v primerih, ko tip akustičnega signala ne obstaja v slušateljevem maternem jeziku (Halle in drugi, 1998; Pepperkamp in drugi, 2003). V raziskavi predpostavljam, da so vse prilagoditve pri prevzemanju besed iz tujega jezika fonetično minimalne transformacije, ter po zaznavno-asimilacijskem modelu (Best, 1995) predvidevam, da slovenski polglasnik pri prehodu v japonščino predstavlja nekategoriziran glas, ki približno enako ustreza več samoglasniškim fonemom hkrati. Cilj empirične raziskave je razkriti, kateri so možni ciljni samoglasniški fonemi v primeru asimilacije slovenskega polglasnika v japonščino in kaj pogojuje asimilacijo v konkretno samoglasniško kategorijo.

8.3.1 Metodologija

Slušno-zaznavni eksperiment, v katerem je sodelovalo osem naravnih govork japonščine,⁹ je temeljil na prepoznavanju in interpretaciji slovenskega polglasnika v izoliranih besedah in je bil sestavljen iz štirih delov.

1) Slušni test

V prvem testu so sodelujoči dvakrat zapored slišali izgovorjeno besedo (samo slušna stimulacija) in jo pod pretvezo, da znancu v japonščini govorijo ime slovenske restavracije na Japonskem s takšnim imenom, izgovorili v kratkem japonskem stavku ... *desu* (.....です), slov. »To je ...«. Namen tega testa je bil raziskati, ali in v kolikšni meri naravni govorniki slišano besedo v govoru prilagodijo japonskemu glasovnemu sistemu.

⁹ Vse so končale kratek začetni tečaj slovenskega jezika, na katerem so spoznale osnove slovenske izgovarjave in pisave, z namenom tokratne raziskave pa vnaprej niso bile seznanjene.

2) Slušno-vizualni test

V drugem testu so sodelujoči ob pogledu na njen zapis dvakrat zapored slišali izgovorjeno besedo (slušna in vizualna stimulacija zapisa) in jo pod pretvezo, da znancu v japonščini govorijo ime slovenske restavracije na Japonskem s takšnim imenom, izgovorili v kratkem japonskem stavku ... *desu* (.....です), slov. »To je ...«. Namen tega testa je bil raziskati, v kolikšni meri prisotnost oz. odsotnost slovenskega polglasnika v zapisu vpliva na njegovo interpretacijo v japonščini.

3) Test klasifikacije preko zapisa

V tretjem testu so sodelujoči dvakrat zapored slišali izgovorjeno besedo (samo slušna stimulacija) in jo pod pretvezo, da znancu v japonščini zapisujejo ime slovenske restavracije na Japonskem s takšnim imenom, zapisali v katakani. Namen tega testa je bil raziskati, kako dobro se ujemata glasovna podoba v japonščini izgovorjene besede iz prvega dela testa in pisna podoba iz tokratnega testa.

4) Bralni test

V četrtem testu so sodelujoči prebrali besede, ki so jih v prejšnjem testu zapisali v katakani. Namen četrtega dela testa je bil zbrati akustične podatke o formantih samoglasnikov, ki so bili preko pisave vnaprej kategorizirani, ter jih primerjati s formanti samoglasnikov iz prvega dela testa.

V eksperimentu sem uporabila posnetek slovenskih besed, ki jih je predhodno v t. i. standardni slovenščini prebrala naravna govorka slovenščine. Besede so bile v vsakem testu posebej razvrščene naključno, sicer pa so sestavljale štiri sistematične sklope:¹⁰

- a. besede (7), v katerih je polglasnik naglašen in v zapisu zastopan s črko »e«;¹¹
- b. besede (8), v katerih je polglasnik naglašen, a pisno odsoten;¹²
- c. besede (9), v katerih polglasnik ni naglašen, je pa v zapisu zastopan s črko »e«;¹³
- d. besede (7), v katerih polglasnik ni naglašen in je tudi pisno odsoten.¹⁴

Akustične analize zbranih izgovorjav sem izvedla s programom Praat 5.3 (verzija 5.3.64). S pomočjo spektrograma sem na raziskovanem samoglasniku določila najbolj stabilen del samoglasnika in izmerila vrednosti prvega (F1) in drugega formanta (F2), ki sta pri fonološkem razlikovanju samoglasnikov najbolj relevantna.

Rezultate meritev sem statistično analizirala s programom SPSS. V prvem delu empirične raziskave sem uporabila t. i. metodo hierarhičnega razvrščanja v skupine (Wardova metoda, kvadrat evklidske razdalje) in optimizacijsko metodo voditeljev

10 Število besed v posameznem sklopu se rahlo razlikuje, saj so bile lahko nekatere besede v analizi uporabljene tudi v drugem sklopu. Na primer beseda »čeber« vsebuje dva polglasnika, prvi je naglašen, drugi nenaglašen.

11 Tema /təma/, meġla /məġla/, ves /vəs/, čeber /ʃəbər/, deska /dəska/, pes /pəs/, bezeg /bəzəġ/.

12 Srebrn /srebrən/, grlo /gərlo/, rja /ərja/, vrt /vərt/, trn /tərən/, obrt /obərt/, prva /pərva/, grm /gərəm/.

13 Veter /vetər/, misel /misəu/, pisec /pisəts/, bezeg /bəzək/, kabel /kabəl/, čeber /ʃəbər/, dedek /dedək/, sever /sevær/, boben /bobən/.

14 Film /filəm/, rjav /ərjau/, žanr /zanər/, rdeč /rdəʃ/, tovarn /tovarən/, vetrca /vetərtsa/, grdo /gərdo/.

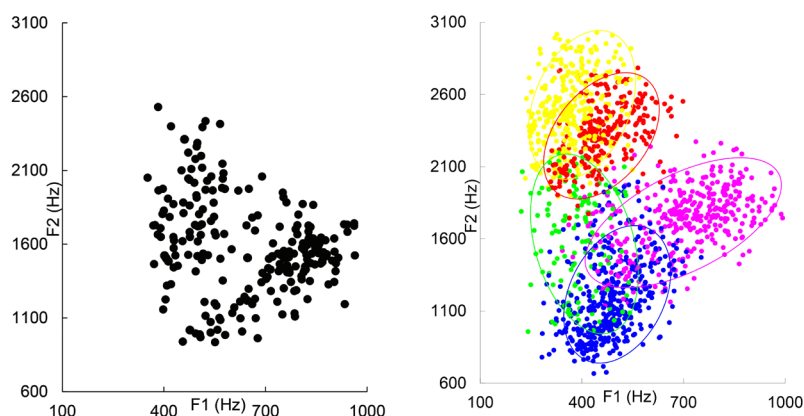
(*K-means*), s čimer sem predvidela 4 samoglasniške skupine izmerjenih vrednosti za nadaljnje primerjave. Kjer sem iskala statistično značilne razlike med skupinami, sem uporabila Parni t-test (Studentova t-test metoda) za odvisne vzorce oziroma navadni t-test za neodvisne vzorce.

8.3.2 Rezultati

8.3.2.1 Zaznavanje in govorna interpretacija ob slušni stimulaciji

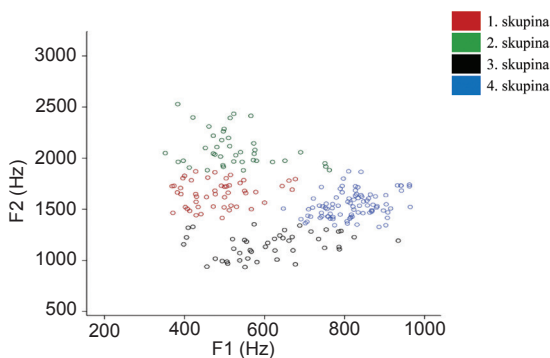
V prvem delu slušno-zaznavnega eksperimenta (gl. točko 1 pod odsekom 3.1 o metodologiji raziskave) so japonski naravni govorci na osnovi slušne stimulacije izgovorili besedo pod pretvezo, da znancu v japonščini govorijo ime slovenske restavracije na Japonskem s takšnim imenom, ki so jo vstavili v kratek japonski stavek ... *desu* (.....です), slov. »To je ...«. Rezultati meritev prvega in drugega formanta raziskovanega samoglasnika so podani v Grafu 4.

Prvi, splošni rezultati akustične analize kažejo, da japonski naravni govorci asimilirajo slovenski polglasnik s samoglasniki, katerih formanti zavzemajo relativno širok fonetični prostor (F1 v območju med 350 Hz in 950 Hz, F2 pa v območju med 1000 Hz in 2500 Hz). To ustreza območju japonskih samoglasniških fonemov /a/, /o/, /u/ in /e/, pri čemer je prvi najbolj, slednji pa najmanj zastopan (za boljšo primerjavo je na njegovi desni dodan Graf 1, ki prikazuje fonetični prostor japonskih samoglasnikov).

Graf 4 (levo): Rezultati meritev prvega in drugega formanta slovenskega polglasnika v interpretaciji japonskih naravnih govorcev (na desni je za primerjavo dodan Graf 1 s porazdelitvenimi območji japonskih samoglasnikov).

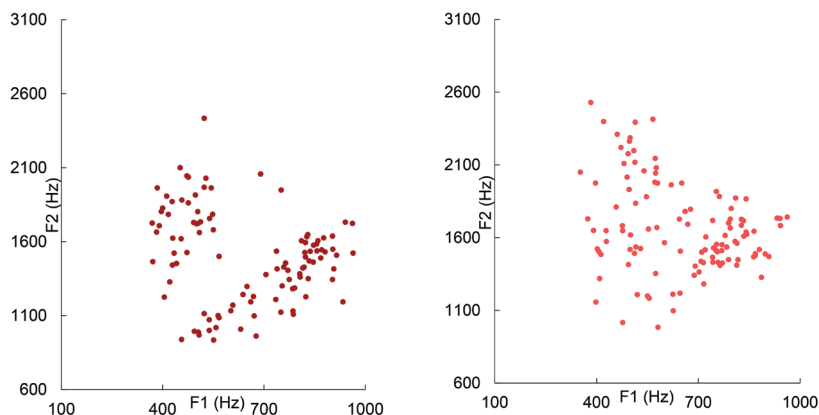
Statistično sem iskala razvrstitev za 248 samoglasnikov, ki so opisani z dvema spremenljivkama: prvim formantom (F1) in drugim formantom (F2). Z metodo hierarhičnega razvrščanja v skupine (Wardova metoda, kvadrat evklidske razdalje) ter s pomočjo dendrograma sem predvidela 4 skupine in izvedla optimizacijsko metodo voditeljev (*K-means*). Analiza podatkov je prikazana z Grafom 5.

Graf 5: Statistični prikaz razvrščanja meritev samoglasnikov v 4 skupine po metodi voditeljev.

Najštevilčnejša je 4. skupina (N=99, 40 %) s povprečnima vrednostima prvega in drugega formanta 821 Hz (F1) in 1540 Hz (F2), kar najbolj ustreza fonetičnemu prostoru japonskega samoglasnika /a/. Druga najmočnejše zastopana je 1. skupina (N=55, 22 %) s povprečnima vrednostima prvega in drugega formanta 484 Hz (F1) in 1655 Hz (F2) in tako najbolj ustreza fonetičnemu prostoru japonskega samoglasnika /u/. Naslednja je 3. skupina (N=49, 20 %) s povprečnima vrednostima prvega in drugega formanta 612 Hz (F1) in 1149 Hz (F2) in najbolj ustreza fonetičnemu prostoru japonskega samoglasnika /o/. Najmanj meritev je razvrščenih v 2. skupino (N=45, 18 %) s povprečnima vrednostima prvega in drugega formanta 525 Hz (F1) in 2088 Hz (F2), kar sodi v fonetični prostor japonskega samoglasnika /e/.

Nadalje sem v Grafu 6a in 6b primerjala samoglasniško porazdelitev v fonetičnem prostoru glede na to, ali je slišana beseda vsebovala naglašeni (levo) ali nenaglašeni samoglasnik (desno).

Graf 6a, 6b: Rezultati meritev prvega in drugega formanta slovenskega polglasnika v interpretaciji japonskih naravnih govorcev glede na njegovo naglašenosť (levo) oz. nenaglašenosť (desno).

V primeru naglašene slovenskega polglasnika se v izgovarjavi japonskih naravnih govorcev kaŹeta dva porazdelitvena sklopa, eden v območju frekvenc F1 med 350 Hz in 550 Hz ter frekvenc F2 med 1500 Hz in 2100 Hz, drugi pa v območju frekvenc F1 med 500 Hz in 1000 Hz ter frekvenc F2 med 900 Hz in 1700 Hz. Prvi porazdelitveni sklop pokriva predvsem območje samoglasnika /u/, drugi pa samoglasnikov /a/ in /o/.

V primeru nenaglašene slovenskega polglasnika je porazdelitev njegovega asimiliranega fonema bolj enakomerno razpršena in zavzema bolj centraliziran, a hkrati širši fonetični prostor predvsem na račun višjih vrednosti drugega formanta, tj. poleg samoglasnikov /u, a in o/ se pojavlja tudi v območju japonskega samoglasnika /e/ (območje frekvenc F1 med 350 Hz in 1000 Hz ter frekvenc F2 med 1000 Hz in 2500 Hz).

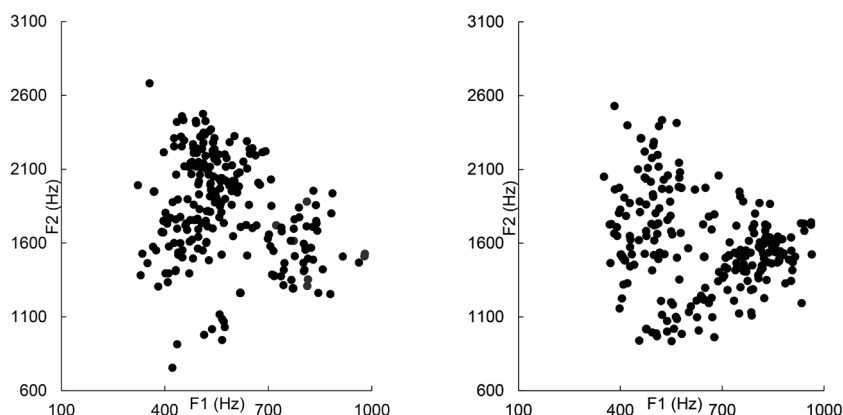
Statistično razliko med obema skupinama sem preverila s standardnim t-testom, ki je potrdil zgornja opaŹanja. Povprečna vrednost prvega formanta (F1) pri naglašeni polglasnikih je 660 Hz (SD=184) in pri nenaglašeni polglasnikih 649 Hz (SD=156), povprečna vrednost drugega formanta (F2) pa 1511 Hz (SD=307) za naglašeni polglasnik in 1660 Hz (SD=327) za nenaglašeni polglasnik. Razlika je statistično značilna v primeru drugega formanta (za F2: $t=-3,408$; $p=0,001$), prvega pa ne (za F1: $t=0,438$; $p=0,662$).

8.3.2.2 Zaznavanje in govorna interpretacija ob slušni in vizualni stimulaciji

V drugem testu (gl. točko 2 pod odsekom 3.1 o metodologiji raziskave) so japonski naravni govorce na osnovi vzporedne slušne in vizualne (branje zapisa besede)

stimulacije izgovorili besedo pod pretvezo, da znancu v japonščini govorijo ime slovenske restavracije na Japonskem s takšnim imenom, in sicer v kratkem japonskem stavku ... *desu* (..... です), slov. »To je ...«.

Meritve prvega in drugega formanta raziskovanega samoglasnika so podane z Grafom 7 spodaj. Ker je bil namen tega dela testa raziskati, v kolikšni meri prisotnost oz. odsotnost slovenskega polglasnika v zapisu vpliva na njegovo interpretacijo v japonščini, so zraven prikazani še rezultati iz prvega testa (Graf 4a), ko je bila stimulacija samo slušna.

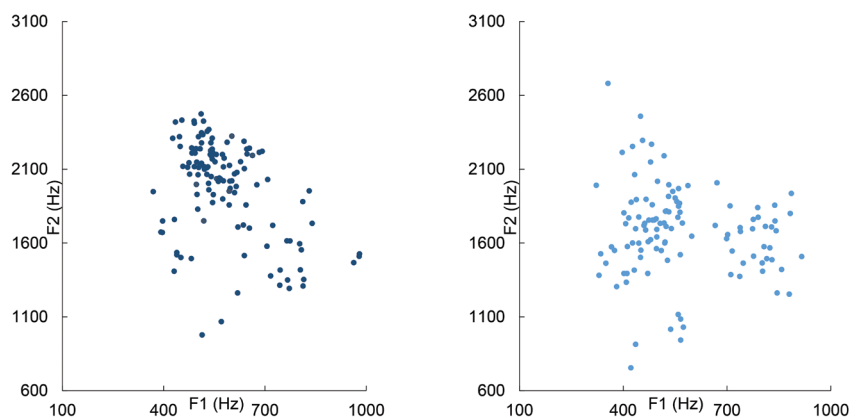
Graf 7: Rezultati meritev prvega in drugega formanta slovenskega polglasnika v interpretaciji japonskih naravnih govorcev ob slušni in vizualni (zapis) stimulaciji. Na desni je za primerjavo dodan Graf 4 iz prvega testa.

V obeh zgornjih grafih je porazdelitveno območje po fonetičnem prostoru podobno, očitna razlika je le v delu območja z največjo zgoščenostjo meritev. Medtem ko je v Grafu 4 največ meritev nanizanih v območju frekvenc F1 med 700 Hz in 900 Hz ter frekvenc F2 med 1400 Hz in 1700 Hz (tj. na območju japonskega samoglasnika /a/), rezultati tokratnega testa, ko so sodelujoči ob slišani besedi imeli informacijo tudi o njenem zapisu v slovenščini (Graf 7), kažejo, da je največje zgostitveno območje v območju frekvenc F1 med 450 Hz in 600 Hz ter frekvenc F2 med 1700 Hz in 2300 Hz, ki v Grafu 1 (tudi Grafu 4) predstavlja območje japonskega samoglasnika /e/.

Takšen premik območja zgostitve je bil pričakovan (predvidevanje a. ob koncu razdelka 2.3) in potrjuje vpliv zapisa na percepcijo in interpretacijo polglasnika. Z drugimi besedami, povprečje prvega formanta se je zmanjšalo (F1: 652 Hz→575 Hz), povprečje drugega pa povečalo (F2: 1586 Hz→1833 Hz), kar nakazuje premik proti območju samoglasniškega fonema /e/. Parni t-test je pokazal, da je razlika med meritvami obeh testov statistično značilna (za F1: $t=6,269$, $p=0,000$ in za F2: $t=-7,818$, $p=0,000$).

Zgornja grafa prikazujeta rezultate vseh besed, tudi tistih, v katerih polglasnik ni pisno zastopan, zato bomo spodaj podrobneje pogledali še rezultate glede na to, (1) ali je v zapisu polglasnik predstavljen s črko »e« ali pa je pisno odsoten ter (2) ali /ne/naglašenost polglasnika vpliva na njegovo interpretacijo.

Med grafoma 8a in 8b je očitna razlika tako v porazdelitvenem območju po fonetičnem prostoru kot tudi po položaju največje zgostitve znotraj njega.

Graf 8a, 8b: Rezultati meritev prvega in drugega formanta slovenskega polglasnika v interpretaciji japonskih naravnih govorcev glede na prisotnost (levo) oz. odsotnost (desno) le-tega v zapisu.

Graf 8a prikazuje meritve samoglasnikov, ki so v zapisu predstavljeni s črko »e«. Najbolj je zastopano območje relativno visokih drugih frekvenc (F1 med 400 Hz in 700 Hz ter F2 med 1500 Hz in 2300 Hz), kar približno ustreza fonetičnemu območju japonskega samoglasnika /e/, deloma tudi samoglasnika /u/. Povprečje prvega formanta se je v primerjavi z rezultati iz prvega testa nekoliko zmanjšalo (F1: 651 Hz→593 Hz), povprečje drugega pa povečalo (F2: 1586 Hz→1944 Hz), kar nakazuje premik proti območju samoglasniškega fonema /e/. Rezultate prvega in drugega testa sem statistično analizirala s parnim t-testom, ki je pokazal, da je razlika med meritvami obeh testov statistično značilna (za F1: $t=5,542$, $p=0,000$ in za F2: $t=-11,781$, $p=0,000$).

V grafu 8b je točk z F2 nad 2000 Hz precej malo, položaj zgostitve je pri nižjih drugih frekvencah (F2 med 1300 Hz in 2000 Hz), kjer pa se kažeta dva sklopa. Prvi približno zavzema območje japonskega samoglasnika /u/ (F1 med 350 Hz in 550 Hz ter F2 med 1250 Hz in 2000 Hz), drugi pa območje japonskega samoglasnika /a/ (F1 med 700 Hz in 900 Hz ter F2 med 1300 Hz in 1900 Hz). Nenazadnje je potrebno dodati, da sta – sicer z majhnim številom točk – zastopana tudi področji japonskega samoglasnika /e/ (visok F2) in /o/ (nizek F2). V primerjavi z rezultati

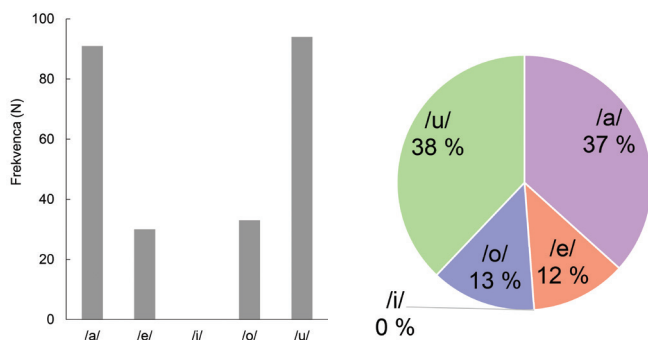
iz prvega testa se je povprečje prvega formanta zmanjšalo (F1: 653 Hz→568 Hz), povprečje drugega pa nekoliko povečalo (F2: 1586 Hz→1676 Hz), kar nakazuje premik proti območju samoglasniškega fonema /u/. Rezultate prvega in drugega testa sem statistično analizirala s parnim t-testom, ki je pokazal, da je razlika med meritvami obeh testov statistično značilna (za F1: $t=4,676$, $p=0,000$ in za F2: $t=-3,616$, $p=0,000$).

Nenazadnje sem statistično razliko med obema skupinama preverila s standardnim t-testom, ki je potrdil zgornja opažanja. Povprečna vrednost prvega formanta pri zapisanih polglasnikih je 593 Hz (SD=123) in pri nezapisanih polglasnikih 568 Hz (SD=157), povprečna vrednost drugega formanta pa 1944 Hz (SD=330) za zapisani polglasnik in 1676 Hz (SD=304) za nezapisani polglasnik. Razlika je statistično značilna v primeru drugega formanta (za F2: $t=7,250$; $p=0,000$), prvega pa ne (za F1: $t=1,428$; $p=0,156$).

8.3.2.3 Zaznavanje in pisna interpretacija ob slušni stimulaciji

V tretjem delu slušno-zaznavnega eksperimenta so sodelujoči dvakrat zapored slišali izgovorjeno besedo (samo slušna stimulacija) in jo pod pretvezo, da znancu v japonsščini zapisujejo ime slovenske restavracije na Japonskem s takšnim imenom, zapisali v *katakani*. Splošna analiza teh zapisov je predstavljena z Grafom 9 in dodanim tortnim prikazom na njegovi desni, podrobne analize pa pozneje z Grafoma 10 in 11.

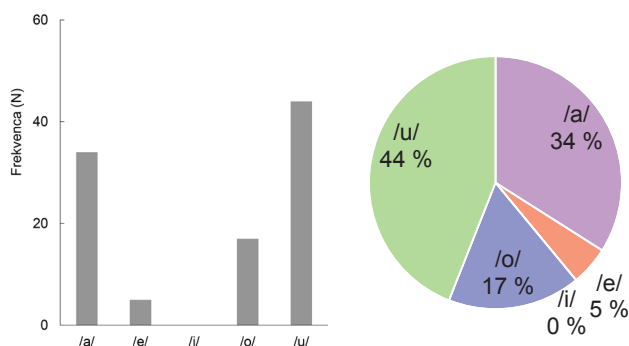
Skupni rezultati kažejo na to, da je slovenski polglasnik največkrat zaznan in v japonski pisavi zapisan kot samoglasnik /u/ (38 %) ali pa kot samoglasnik /a/ (37 %). Tudi njegova pojavnost kot samoglasnik /o/ (13 %) oz. /e/ (12 %) ni zanemarljiva, medtem ko ni bil nikoli interpretiran s samoglasnikom /i/ (0 %).

Graf 9: Rezultati interpretacije slovenskega polglasnika v japonskem zapisu in njegova pojavnost v katakani ter pripadajoči tortni prikaz porazdelitve interpretiranega samoglasnika znotraj petih japonskih samoglasnikov.

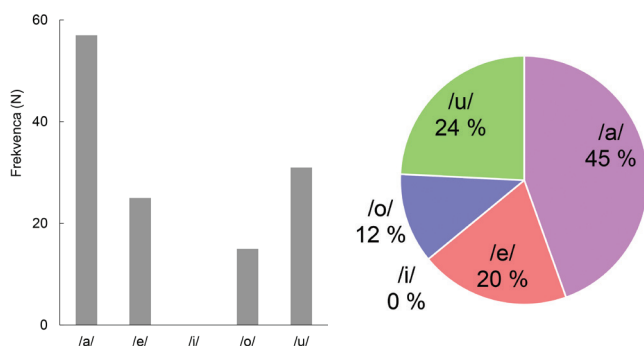
Porazdelitev pojavnosti po samoglasnikih si lahko ogledamo tudi podrobneje glede na to, ali je bil slovenski polglasnik naglašen (Graf 10) ali ne (Graf 11), in jih lahko strnemo v naslednje ugotovitve.

V primeru naglašnega polglasnika se največkrat pojavlja japonski zapis samoglasnika /u/ (44 %), zatem samoglasnika /a/ (34 %) in /o/ (17 %), najnižja je pojavnost s samoglasnikom /e/ (5 %), kar dodatno potrjuje ugotovitve iz prvega testa (Graf 6a zgoraj).

Graf 10: Rezultati interpretacije slovenskega naglašnega polglasnika v japonskem zapisu in njegova pojavnost v katakani ter pripadajoči tortni prikaz porazdelitve interpretiranega samoglasnika znotraj petih japonskih samoglasnikov.

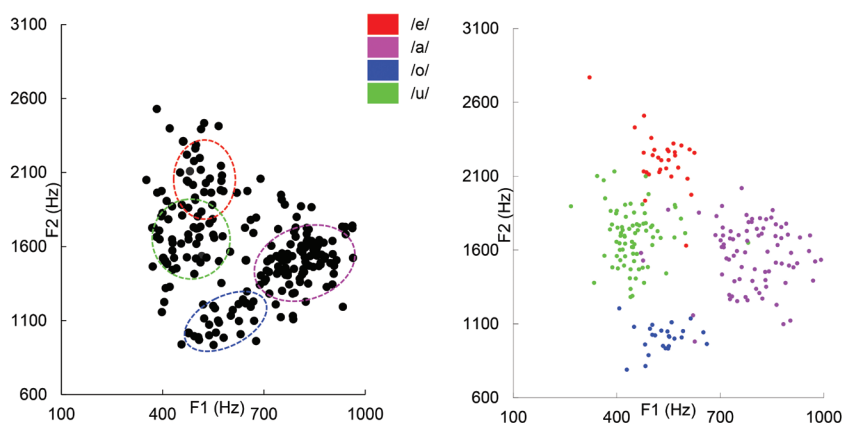
V primeru nenaglašnega polglasnika je razmerje nekoliko drugačno; največkrat se pojavlja japonski zapis samoglasnika /a/ (45 %), zatem samoglasnika /u/ (24 %) in /o/ (20 %), najnižja je pojavnost s samoglasnikom /e/ (12 %). To dodatno potrjuje ugotovitve iz prvega testa (Graf 6b zgoraj).

Graf 11: Rezultati interpretacije slovenskega nenaglašnega polglasnika v japonskem zapisu in njegova pojavnost v katakani ter pripadajoči tortni prikaz porazdelitve interpretiranega samoglasnika znotraj petih japonskih samoglasnikov.

8.3.2.4 Izgovarjava pisne interpretacije

V zadnjem, četrtem testu so sodelujoči prebrali besede, ki so jih v prejšnjem testu zapisali v *katakani*. Namen tega testa je bil zbrati akustične podatke o formantih samoglasnikov, ki so bili preko zapisa vnaprej kategorizirani v eno izmed samoglasniških skupin, ter jih primerjati s formanti samoglasnikov iz prvega dela testa. Primerjava je pokazala, v kolikšni meri kategoriziranje v posamezni samoglasnik ciljnega jezika poteka na slušno-izgovornem nivoju, brez vpliva zapisa v ciljnem jeziku.

Graf 12a, 12b: Rezultati meritev prvega in drugega formanta slovenskega polglasnika iz prvega testa (levo) in iz četrtega testa (desno).

V Grafu 12a (levo), ki prikazuje rezultate prvega dela testa, so glede na statistično razvrščanje (Graf 5 v odseku 3.2.1) s črtkano črto obkrožene štiri skupine, tokrat z barvo, ki naj bi glede na porazdelitev po fonetičnem prostoru ustrezala določenemu japonskemu samoglasniku. Za primerjavo so rezultati tokratnega testa prikazani zraven v Grafu 12b (desno), in sicer so formantne vrednosti posameznega samoglasnika označene z barvo za samoglasnik, ki je bil naveden v zapisu. Poleg tega v Tabeli 1 spodaj navajam podrobne podatke o velikosti posameznih skupin (N) in njihove povprečne formantne vrednosti (F1 in F2) iz statistične razvrstitve v skupine v prvem testu v primerjavi s kategorizacijo polglasnika preko pisave v četrtem testu.

Tabela 1: Primerjava statistične razvrstitve meritev v samoglasniške skupine iz prvega testa in pisne kategorizacije iz četrtega testa.

		1. test		4. test	
		(stat. predvidene skupine)			
		N	(Hz)	N	(Hz)
/a/	F1	99	821	90	794
	F2		1540		1567
/e/	F1	45	525	34	532
	F2		2088		2213
/o/	F1	49	612	29	534
	F2		1149		1006
/u/	F1	55	484	95	451
	F2		1655		1683

Na splošno lahko povzamem, da se predvidene samoglasniške skupine v fonetičnem prostoru dobro ujemajo z območji porazdelitev istih samoglasnikov iz četrtega testa. Razlika je nastala predvsem med statistično predvideno mejo med skupinama samoglasnikov /u/ – /e/ in /u/ – /o/ ter med njihovo kategorizacijo preko zapisa. To so meritve, ki v Grafu 12a namerno niso uvrščene v nobeno izmed predvidenih skupin. Tudi povprečne vrednosti formantov kažejo, da je večja razlika v rezultatih obeh testov predvsem v drugem formantu samoglasniške skupine /e/ in glede na velikost predvidene in dejanske skupine lahko sklepamo, da je bila samoglasniška skupina /e/ s prvim testom predvidena večja kot se je izkazalo s tretjim in četrtem testom. Pregled posameznih meritev to potrjuje, kot tudi potrjuje nekoliko spremenjeno mejo med skupinami samoglasnikov /u/ – /o/ – /a/. To pa je najverjetneje odraz dejstva, da akustične vrednosti v prvem testu izhajajo iz fonetične interpretacije (govora), ki so kljub svoji kategoriziranosti po kvaliteti manj »kategorično čiste« kot vrednosti iz četrtega testa, kjer imajo govorci preko zapisa jasno izdelane kategorizacije in so zato skupine bolj strnjene in medsebojno nekoliko oddaljene.

8.4 Zaključek

V preteklosti so se slovenske besede, povečini slovenska obča in lastna imena, v japonščino asimilirale na osnovi transliteracije slovenskega zapisa v japonskega (v *katakano*). V primeru slovenskega polglasnika, ki je lahko zapisan s črko »e« ali pa je pisno odsoten, so bili pogoji, ki jih je bilo potrebno upoštevati pri tovrstni asimilaciji, dokaj maloštevilni. Na kratko jih lahko povzamem takole:

1. v primeru, ko je slovenski polglasnik zapisan s črko »e«, se v japonščini asimilira v samoglasniški fonem /e/ (npr. Koper → *koperu* コペル) in

2. v primeru, ko je slovenski polglasnik pisno odsoten, sledi fonološkim pravilom vstavljenega samoglasnika ali epenteze (podrobno o tem v odseku 2.3), torej se polglasnik asimilira v samoglasniški fonem /u/ (Brda → *buruda* ブルダ) ali pa v /o/, ko je v primeru prvega zaradi japonskih fonoloških in fonotaktičnih pravil njegov predhodni soglasnik po kvaliteti preveč spremenjen (Trnovo → *tsurunobo* *ツルノボ → *torunobo* トルノボ). Novejše kombinacije zapisa v katakani, ki so omogočala upodabljanje glasov, ki jih prej v japonskem glasovnem repertoarju ni bilo moč najti, so omogočale še pogostejšo asimilacijo polglasnika v japonski samoglasniški fonem /u/ (Vrh → *vuruhu* ヴルフ).

Dandanes pa vse več besed v tuji jezik vstopa ne več preko pisne, temveč preko zvočne informacije, zaradi česar se v ciljnem jeziku pojavlja več izgovornih variant iste izvirne besede (npr. slovenska privzeta beseda judo oz. džudo).

V tokratni raziskavi sem na osnovi teorije o percepcijski asimilaciji (Halle in drugi 1998; Pepperkamp in drugi, 2003) in po zaznavno-asimilacijskem modelu (Best, 1995) predvidevala, da slovenski polglasnik pri prehodu v japonščino predstavlja nekategoriziran glas, ki – v nasprotju z zgoraj omenjeno pretvorbo po zapisu – približno enako ustreza več samoglasniškim fonemom hkrati. Kateri so ti fonemi in kakšne so okoliščine, zaradi katerih se polglasnik asimilira v točno določeni japonski samoglasnik, ter nenazadnje tudi kolikšen je vpliv zapisa na zaznavanje in interpretacijo polglasnika, sem raziskovala s slušno-zaznavnim eksperimentom.

Rezultati so pokazali, da je vloga samoglasniškega fonema /u/ ciljnega jezika zelo močna tudi v percepcijski asimilaciji, prav tako vloga samoglasniškega fonema /o/. Presenetljivo (z vidika zgoraj omenjenih pogojev transliteracije) pa rezultati razkrijejo precej močno vlogo samoglasniškega fonema /a/, katerega pojavnost je primerljiva s samoglasniškim fonemom /u/. Pričakovana je tudi asimilacija v samoglasniški fonem /e/, ki je predvsem posledica vpliva zapisa v izvirnem jeziku.

Podrobne analize so pokazale, da je asimilacija v samoglasniški fonem /u/ daleč najbolj zastopana v primeru, ko je slovenski polglasnik naglašen (npr. deska → *dusuka* ドウスカ, tema → *tuma* トウマ), in asimilacija v samoglasniški fonem /a/ v primeru, ko je slovenski polglasnik nenaglašen (rjav → *ariao* アリアオ, sever → *sebaru* セバル).

Vendar je pojavnost prve zgoraj omenjene asimilacije tudi precej nestabilna in v primeru nenaglašene polglasnika, še posebej v primeru, ko je le-ta tudi pisno odsoten, jo lahko nadomesti asimilacija v samoglasniški fonem /o/ ali /a/. Skleпам, da vzroki za takšno spremenljivost izvirajo iz specifičnih fonotaktičnih značilnosti

izvornih besed, ki v ciljnem jeziku izzovejo točno določene vzorce prevzemanja. Za določitev vzorcev in splošnih smernic o možnih asimilacijah slovenskega polglasnika v japonski jezik, ki bodo zagotovo koristile tudi slovenskim študentom japonščine pri pretvorbi svojih imen v zapis v katakani, pa so potrebne nadaljnje raziskave.

Literatura in viri

- Akamatsu, Tsutomu, 1997: *Japanese phonetics: Theory and practice*. München: Lincom Europa.
- Berlin, Brent in Paul Kay, 1969: *Basic color terms: Their universality and evolution*. Berkeley: University of California Press.
- Best, Catherine T., 1995: A direct realist view of cross-language speech perception: New Directions in Research and Theory. V: *Speech perception and linguistic experience: Theoretical and methodological issues* (ur. Strange, Winifred). Baltimore: York Press. 171–204.
- Bomba, Paul C., 1984: The development of orientation categories between 2 and 4 months of age. *Journal of experimental child psychology*. 37(3). 609–636.
- Breznik, Anton, 1906: O tujkah in izposojenkah. *Dom in svet*. 19(3). 149–154.
- Crosswhite, Katherine, 2001: *Vowel Reduction in Optimality Theory*. New York: Routledge.
- Flemming, Edward, 2004: Contrast and perceptual distinctiveness. V: *Phonetically Based Phonology* (ur. Bruce Hayes in drugi). Cambridge: Cambridge University Press. 232–276.
- Fodor, Jerry A., 1983: *The Modularity of Mind*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Goldstone, Robert L. in Andrew T. Hendrickson, 2010: Categorical Perception. *Interdisciplinary Reviews: Cognitive Science*. 1. 65–78.
- Golob, Nina [v pripravi]: *Onsei kūkan kara mita inritsu mojūru no naibu kōzō: sōgōteki taishō moderu ni motozuita nihongo to surobeniago no kenkyū* (音声空間から見た韻律モジュールの内部構造—総合的対照モデルに基づいた日本語とスロベニア語の研究). Neobj., doktorska dizertacija.

- Handbook of the IPA*, 1999: (ur. The IPA). Cambridge: Cambridge University Press.
- Halle, Pierre in drugi, 1998: Processing of illegal consonant clusters: A case of perceptual assimilation? *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance*. 24. 592–608.
- Harnad, Stevan, 1987: *Categorical Perception: The Groundwork of Cognition*. New York: Cambridge University Press.
- Harnad, Stevan, 2003: *Categorical Perception. Encyclopedia of Cognitive Science*. Nature Publishing Group. Macmillan.
- Irwin, Mark, 2011: *Loanwords in Japanese*. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Itō, Junko in drugi, 1995: Japanese phonology. V: *The Handbook of Phonological Theory. Blackwell Handbooks in Linguistics* (ur. Goldsmith, John A). Oxford: Blackwell Publishers. 817–838.
- Jurgec, Peter, 2011: Slovenščina ima 9 samoglasnikov. *Slavistična revija*. 59(3). 243–258.
- Kaneko, Emiko, 2007: Vowel Selection in Japanese Loanwords from English. Dostopno na naslovu: http://vanhise.lss.wisc.edu/ling/files/ling_old_web/lso/wp1/6/kaneko.pdf (citirano 7. september 2015).
- Kang, Yoonjung, 2003: Perceptual similarity in loanword adaptation: English post-vocalic word-final stops in Korean. *Phonology*. 20. 219–273.
- Kay, Gillian, 1995: English loanwords in Japanese. *World Englishes*. 14(1). 67–76.
- Kuhl, Patricia K., 2004: Early language acquisition: cracking the speech code. *Nature Review Neuroscience*. 5. 831–843.
- Labrune, Laurence, 2012: *The Phonology of Japanese*. Oxford: Oxford University Press.
- Ladefoged, Peter, 2004: *Vowels and consonants (2nd edition)*. Oxford: Blackwell.
- Lehiste, Ilse, 1961: The phonemes of Slovene. *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics*. 4. 48–66.
- Liberman, Alvin M. in drugi, 1957: The discrimination of speech sounds within and across phoneme boundaries. *Journal of Experimental Psychology*. 54. 358–368.

- Lindblom, Björn, 1963: Spectrographic study of vowel reduction. *The Journal of the Acoustical society of America*. 35. 1773–1781.
- Lupker, Stephen J., 1982: The role of phonetic and orthographic similarity in picture-word interference. *Canadian Journal of Psychology*. 36(3). 349–367.
- Okada, Hideo, 1999: Japanese. V: *Handbook of the IPA* (ur. The IPA). Cambridge: Cambridge University Press. 117–119.
- Peperkamp, Sharon in drugi, 2003: Reinterpreting loanword adaptations: the role of perception. V: *Proceedings of the 15th International Congress of Phonetic Sciences* (ur. Sole, M. J. in drugi). Barcelona: Causal Productions. 367–370.
- Polivanov, Evgenij D., 1931: La perception des sons d'une langue étrangère. Travaux du Cercle Linguistique de Prague. 4. 79–96. V: *Selected works: articles on general linguistics* (ur. Evgenij D. Polivanov, 1974). The Hague: Mouton. 223–237.
- Repp, Bruno H., 1984: Categorical perception: Issues, methods, findings. *Speech Language Adv Basic Res Pract*. 10. 243–335.
- Roberson, Debi in drugi, 2000: Color categories are not universal: Replications and new evidence from a stone-age culture. *Journal of Experimental Psychology: General*. 129(3). 369–398.
- Rose, Yvan in Katherine Demuth, 2006: Vowel epenthesis in loanword adaptation: representational and phonetic considerations. *Lingua*. 116. 1112–1139.
- Shibata, Takeshi (柴田武), 1994: Gairaigo ni okeru akusento kaku no ichi (外来語におけるアクセント核の位置). V: *Kokugo ronkyū 4: Gendaigo hōgen no kenkyū* (国語論及 4 : 現代語方言の研究) (ur. Sato, Kiyoji). Tokyo: Meiji Shoin. 338–418.
- Silverman, Daniel, 1992: Multiple scansion in loanword phonology: evidence from Cantonese. *Phonology*. 9. 289–328.
- Snoj, Marko, 2005: O privzetih besedah, tujkah in izposojenkah. *Slovene Linguistic Studies*. 5. 113–122.
- SSKJ: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, 2008 (ur. Likar, Vojislav). Ljubljana: Založba ZRC.
- Stanlaw, James, 2004: *Japanese English: Language and culture contact*. Hong Kong: Hong Kong University Press.

- Studdert-Kennedy, Michael in drugi, 1970: Motor theory of speech perception: A reply to Lane's critical review. *Psychological Review*. 77. 234–249.
- Šuštaršič, Rastislav in drugi, 1999: Slovene. V: *Handbook of the IPA* (ur. The IPA). Cambridge: Cambridge University Press. 135–139.
- Takagi, Naoyuki in Virginia Mann, 1994: A perceptual basis for the systematic phonological correspondences between Japanese loanwords and their English source words. *Journal of Phonetics*. 22. 343–356.
- Tivadar, Hotimir, 2010: Normativni vidik slovenščine v 3. tisočletju – knjižna slovenščina med realnostjo in idealnostjo. *Slavistična revija*. 58. 105–116.
- Toporišič, Jože, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Toporišič, Jože, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- Whorf, Benjamin Lee, 1964: *Language, thought and reality*. Cambridge MA: MIT Press.
- Yip, Moira, 2006: The symbiosis between perception and grammar in loanword phonology. *Lingua*. 116. 950–975.
- Ziegler, Johannes C. in Ferrand, Ludovic, 1998: Orthography shapes the perception of speech: The consistency effect in auditory word recognition. *Psychonomic Bulletin and Review*. 5(4). 683–689.
- Zorko, Zinka, 1996: Škrabčev prikaz odrazov polglasnika v slovenščini. V: *Škrabčeva misel II* (ur. Toporišič, Jože). Nova Gorica: Frančiškanski samostan. 63–69.

Razprave o jeziku II: slovarji, pisave, didaktika

9 **Pragmatične informacije v japonskem slovarju** ***Nihongo bunkei jiten***

Irena Srdanović

9.1 Uvod

Jezikoslovna in leksikografska tradicija sta dolgo zanemarjali pragmatične vidike jezika (prim. Rasmussen, 2010). V leksikografiji usmerjajo pozornost nanje predvsem slovarji namenjeni učencem tujega jezika, posebej pa se na problem rabe osredotočajo slovarji, ki kot gradivo uporabljajo korpus, začenši s slovarjem Cobuild (Sinclair, 1987). Poleg izbora in načina predstavitve se slovarji še posebej razlikujejo v definiranju tovrstnih informacij: na nivoju opisa nelingvističnih elementov se govori o pragmatičnih, enciklopedičnih in kulturoloških informacijah, ožje, na nivoju jezikovne rabe, pa imajo nekateri slovarji za pragmatično informacijo primere, drugi opise rabe določenih leksemov, spet tretji pa razvrščanje v kategorije, kot so proste zveze, kolokacije in idiomi (prim. Sharpe, 1989; Inoue, 1998; Nuccorini, 1993; Sterkenburg, 2003; Okimori in drugi, 1996). Pomanjkanje takšnih informacij v slovarjih pogosto izhaja iz ozkega videnja, kaj je relevantna leksikografska informacija, ter iz zasnove slovarjev, ki je tradicionalno znotrajsistemsko omejena s količino gradiva in njegovo zvrstjo – knjižni jezik.

V tem prispevku najprej podamo pregled dosedanjih opisov pragmatičnih informacij v kontekstu leksikografije ter po krajšem opisu slovarjev za učence japonskega jezika povzamemo raziskave pragmatičnih informacij v dvojezičnih slovarjih japonskega in angleškega para. Nato analiziramo obravnavo pragmatičnih informacij v japonskem slovarju za učence japonščine na srednji stopnji Slovar slovničnih vzorcev (*Nihongo bunkei jiten* 日本文型辞典; Group Jamashii, 2005) in tako prikažemo specifičnosti, prednosti in pomanjkljivosti v opisu tega slovarja.

9.2 Pragmatika v kontekstu leksikografije

V kontekstu leksikografije se izraz pragmatične informacije nanaša na podatke o rabi besede, ki so vključeni ali potencialno vključeni v slovarje. Za dvojezične slovarje, namenjene učencem tujega jezika, je posebej priporočljivo, da upoštevajo pragmatične informacije podrobno in sistematično zaradi pomembne vloge tovrstnih slovarjev in podatkov v medkulturni komunikaciji (Gharaei, 2011, 84).

Apresjan (1988, v Burkhanov, 2003) navaja, da se pragmatični podatki v leksikografiji ukvarjajo z odnosom govorca do realnosti, sporočila in/ali sogovornika, kar

je zakodirano v jezikovnih znakih kot enotah jezikovnega sistema. Tukaj je potrebno še pojasniti, da se tradicionalno pragmatika predvsem osredotoča na implikcičnost oz. neizrečeno informacijo v sporazumevalnem procesu, na drugi strani pa se pragmatika z vidika korpusnega jezikoslovja ukvarja s tem, kar v besedilu dejansko je. Po Landauu (1989) se pragmatični podatki v slovarjih nanašajo na uporabo govornega ali pisnega jezika, standardnih in nestandardnih rab jezika, kot tudi na geografske, socialne ali časovne omejitve pri uporabi leksikalnih enot. Landau (prav tam) nadalje razvršča te informacije v naslednje kategorije: tok/časovnost, pogostost uporabe, geografske razlike, specializirana terminologija (oznake področij), omejene/tabu rabe, žalitve, sleng, variacije glede na slog in register, oznake statusa (standardno/nestandardno/neprimerno).

Šorli (2011) uporablja kot model projekt slovarja *Cobuild* in govori o pragmatičnih informacijah kot sestavnem delu (daljše) enote pomena (ang. *extended unit of meaning*), ki jo je mogoče opredeliti le s proučitvijo njenih večkratnih pojavitev v korpusnem gradivu. Šorli (prav tam) predstavlja pragmatične informacije v opisih pomena v Leksikalni bazi za slovenščino (LBS) in se osredotoča na pragmatične komponente, ki jih je mogoče povzeti iz kontekstualnih značilnosti.¹ Vendar pa omenjena podatkovna baza obravnava različne vrste pragmatičnih informacij, tudi na primer konotacije besed ter emotivno in vedenjsko motivirane pomene, ki se lahko povežejo z besednimi enotami.

Atkins in drugi (2003) opredeljujejo naslednje leksikografsko ustrezne informacije, ki so potrebne za pravilno in popolno analizo leksikografskih enot: značilne lastnosti besed (vrste in podvrste besed, semantične tipe itd.), pragmatične funkcije besed (podatki o uporabnikih in skupnosti uporabnikov, kontekstih rabe, čustvenih vplivih itd.), paradigmatične zveze (sinonimije, antonimije, meronimije itd.) in njene sintagmatske ali kombinacijske lastnosti (podatki o kontekstu, ki ga beseda ustvarja ali izpolnjuje, kar je izraženo v slovničnih in semantičnih tipih zvez in leksikalnih kolokacijah).

Obstajajo tudi drugi pristopi in vključitve dodatnih specifičnih informacij, vendar brez soglasja v slovarski skupnosti glede njihove vsebine kot tudi predstavitev v slovarjih, predvsem zaradi kompleksnosti in različnosti tovrstnih informacij.

Kar se tiče predstavitev pragmatičnih informacij, Zgusta (1988) beleži tri različne načine: a) kulturne opombe, b) enakovrednost v dvojezičnih slovarjih, c) definicije v enojezičnih slovarjih. Zgusta (prav tam) še posebej poudarja kakovost definicij v slovarju *Cobuild*, kjer predvsem pozitivno vrednoti rabo osebnega zaimka *you* »ti«,

1 Podrobneje v Šorli (2014).

kot izrecno pragmatično sredstvo, ki vplete bralca v opisano situacijo, vzpostavi bolj intimen odnos do razlage, ter direktno pomaga pri razumevanju skladenjske strukture, v kateri se določena beseda pojavlja.²

Poleg tega Nuccorini (1993, 215–223) razlikuje med eksplicitnimi in implicitnimi vidiki pri opisovanju pragmatičnih podatkov v angleških slovarjih za učence angleščine kot tujega jezika. Poleg fonoloških, skladenjskih, semantičnih elementov se pojavljajo tudi eksplicitne pragmatične informacije. Na primer, v slovarju *Longman Dictionary of Contemporary English* (LDOCE, 1987, 2. izdaja) se pojavljajo v opombah rabe (ang. *Usage Notes* – razdelki ob ustrezni leksikalni enoti), jezikovnih opombah (ang. *language notes* – neodvisni razdelki, ki so navedeni po abecedi v slovarju), glosah (ang. *glosses* – komentarji k definicijam in primerom) in oznakah (ang. *labels* – združene v skupine »prikazujejo situacijo, v kateri se beseda uporablja«, »kažejo stališče/odnos« in »prikazujejo druge omejitve v rabi«). Implicitne opise pragmatičnih informacij je mogoče najti v definicijah in primerih.

Nuccorini (1993, 215–223) nadalje razlaga, da so pragmatične informacije pogosto prisotne v okoliščinah pomena. Ravno zaradi tega je uporaben način definiranja pomenov s postopnim stopnjevanjem informacij, ki je privzet v LBS bazi po vzoru slovarja *Cobuild* (1987, 1. izdaja) (Šorli, 2011). Takšen način kaže relevantnost pragmatičnih komponent, skupaj s semantično-skladenjskim obnašanjem besed, v odkrivanju pomena in njegovih odtenkov oz. je pogosto pomemben pri razdvajanju pomenov (prav tam).

9.3 Slovarji za učence japonskega jezika

Japonski trg je že dolgo usmerjen v angleško-japonske slovarje za japonske učence angleščine kot drugega jezika in kakovost slovarjev je v primerjavi z drugimi državami na izredno visoki ravni (Tono, 2006, 21). Po drugi strani pa učenci japonščine nimajo zadostnih leksikografskih virov, ki bi bili oblikovani posebej zanje kot ciljne uporabnike. Zaradi pomanjkanja drugih virov učenci japonščine običajno uporabljajo dvojezične slovarje, ki so namenjeni japonskim učencem angleščine, ali enojezične slovarje japonščine (Gally, 2012). Tovrstni slovarji so napisani za domače govorce japonščine, zato jim manjka veliko lastnosti, ki koristijo tujim učencem japonščine (prav tam).

Z napredki računalniške in internetne tehnologije se je pojavilo tudi veliko število elektronskih slovarjev za japonski jezik, vendar so tudi ti slovarji v resnici

2 Primer rabe zaimka *you* v Cobuild slovarju: *If you build up a person or thing, you tell people that the person or thing is very special or important.*

elektronske verzije tiskanih slovarjev, tako da se večji napredek v oblikovanju informacij za učence japonščine še ne vidi. Omeniti je treba nedavni projekt izdelave leksikografske japonske baze s ciljem pripravljanja osnove za bodoče slovarje za učence japonskega jezika (gl. Sunakawa in drugi, 2012).

Gally (2012) je izdelal podroben pregled o prednostih in pomanjkljivostih japonskih enojezičnih slovarjev z vidika tistega, ki se jezika uči. Medtem ko imajo ti slovarji jasno prednost pri zajemu informacij (pomen, pravopis, slovnica, raba, primeri ipd.), pa imajo tuji učenci dostikrat različne težave pri njihovi uporabi. Npr. okrajšava za slovnicihne kategorije, kot je *go* (五) za spreganje glagolov *godan* (五段), se včasih naša na kategorije, ki jih učenec pozna pod različnimi imeni in se jih mora naučiti v kontekstu tradicionalne japonske slovnice, da bi razumel, kako jih uporabljati (prav tam, 14). Še en primer so definicije pomena, ki so veliko bolj obširne in uporabne v enojezičnih slovarjih. Vendar pa bi morala večina učencev zaradi kompleksnosti in težavnosti poiskati več besed v definiciji, če bi jo želela popolnoma razumeti, kar pa je zamudno, še posebej v primeru tiskanih slovarjev (prav tam, 14–18).

Med slovarji, izdelanimi posebej za učence japonščine, izstopa slovar *Oxford Basic Japanese–English Dictionary* (2. izdaja je iz leta 2004), ki je oblikovan posebej za angleško govoreče učence japonščine na začetni stopnji. Vsebuje skoraj 3000 iztočnic, vključno z besediščem za 3. in 4. stopnjo seznama besedišča Testa o poznavanju japonskega jezika (JLPT). Vendar pa to ni zadosten vir za učence japonščine na srednji in višji stopnji. Oxford University Press je izdal tudi *Pocket Kenkyusha Japanese Dictionary* (2003, uredil Takebayashi Shigeru), ki je namenjen angleško govorečim učencem japonščine in vsebuje 45.000 besed in fraz ter 64.000 prevodov.

Obstajajo tudi številni specializirani slovarji. Zaradi specializacije se nekateri slovarji ukvarjajo z rabo besed, razlago kulturnega ozadja, semantične kategorizacije itd. Dober primer je *Kodansha's Effective Japanese Usage Dictionary*, ki jedrnatno razloži različne uporabe 708 sinonimnih izrazov in skupno 302 primerjav. Ker zajema iztočnice, ki so v jezikovni rabi pogojene z različnimi pomenskimi, pragmatičnimi in kulturnimi dejavniki in so zato težavne, slovar dobro sledi potrebam učencev. Poleg primerov v japonščini in z dodatno pomočjo v zapisu branja pismenk (*furigani* 振り仮名), transkripciji in angleščini, je slovar opremljen še z razlagami pomenov in uporabo v obeh jezikih. Japonske razlage imajo tudi *furigano*, kar je precej uporabno za učence jezika.

Še en dober primer specializiranega slovarja za učence japonščine na srednjem nivoju je slovar *Nihongo bunkei jiten*, ki ga v tem prispevku analiziramo glede na prisotnost pragmatičnih informacij. Slovar vsebuje natančne opise različnih

izrazov z dejanskimi primeri, vključuje pa tudi pragmatične oznake, ki se nanašajo na funkcijske vloge izrazov. Slovar je postal zelo priljubljen, pozneje so se pojavile tudi različice v drugih jezikih.

Bekeš (2014) analizira prostorsko-časovne metajezikovne izraze v omenjenem slovarju, ter predlaga večplastno uporabo metajezikovnih oznak kot bolj učinkovito v primerjavi z obstoječo, ki je z različnimi oznakami v indeksu in slovarskih geslih dokaj nesistematična. Večplastnost oznak omogoča optimiziranje učinkovitosti leksikografskega procesa ob kar se da majhnem naboru oznak, predlaga pa tudi uporabo korpusa za izbiro relevantnih primerov in bolj sistematičen vpogled v rabo enot. Omenjena raziskava tudi predlaga izbiranje oznak tako, da čim bolj učinkovito vodijo učenca k izrazom v tujem jeziku, ki so najbolj ustrezni za doseganje cilja v določeni situaciji. To učenci dosežejo skozi intuitivno dojetje, ki izhaja iz tega, kako izvorni jezik deluje, kar je zelo podobno konceptu nepredvidljivosti (gl. Srdanović, 2015b).

Nekateri slovarji za učence so bodisi razprodani ali pa brez izčrpnih podatkov, ki bi zadostovali za srednji in napredni nivo (Gally, 2012). Gally (prav tam, 10) navaja primer enojezičnega slovarja *Dictionary of Basic Japanese Usage for Foreigners*,³ ki v definicijah uporablja preprost jezik, zelo uporabne informacije za učence pa so tudi spregatve pridevnikov in glagolov ter številni konkretni primeri. Vendar pa ima tretja izdaja (1990) le 4500 iztočnic, slovar pa ni več dostopen v tiskani obliki, prav tako ni digitaliziran.

9.4 Raziskave pragmatičnih informacij v dvojezičnih slovarjih japonskega in angleškega para

Obstajajo številne raziskave o pragmatičnih informacijah v dvojezičnih slovarjih japonsko-angleškega para, izvedene iz perspektive področja medkulturne pragmatike (gl. Otani, 2006; Abe, 1999; Maynard, 1997). Študije večinoma opozarjajo na pomanjkanje pragmatičnih informacij v takšnih slovarjih in poudarjajo potrebo po njihovem vključevanju v slovarje.

Otani (2004, 2006) uporablja test dopolnjevanja diskurza (ang. *discourse completion test*) in psihološki test (ang. *psychological scale test*), s katerima ugotavlja razlike pragmatičnih pomenov v funkcijah oproščanja in zahvaljevanja v japonsščini in angleščini. Rezultati kontrastivne analize objektivno pokažejo, da Japonci bolj pogosto uporabljajo opravičevanja, Američani pa zahvale, kar kaže, da kriteriji za izbiro opravičila ali zahvale v isti situaciji niso enaki. V nadaljevanju psihološki testi

3 Objavljeno s strani Japonske agencije za kulturne zadeve (Japan's Agency for Cultural Affairs) leta 1971.

pokažejo, da imajo Japonci, ko se opravičijo močan občutek, da so bili žaljivi, medtem ko je pri Američanih močan občutek odgovornosti in obžalovanja. Analiza osmih različnih dvojezičnih slovarjev pokaže premajhno informativnost razlage o rabi zelo pogostih fraz za opravičevanje in zahvaljevanje v obeh jezikih in potrebo po vključevanju teh informacij v slovarje. Poleg tega so uporabljeni tudi slovarji, ki ciljno opisujejo jezikovno rabo in ki ponujajo koristne primere rabe, ne ponudijo pa ustreznih pragmatičnih informacij.

Kawamura (2006) uporabi primere pragmatičnih napak, ki so tipične za japonske učence angleškega jezika, in s pomočjo vprašalnika analizira možne napačne interpretacije in rabe izrazov v določenih situacijah. Kot primer vzame besedo *difficult* »težko«, ki jo 76 % japonskih učencev razume kot »nemogoče«, medtem ko 92 % naravnih govorcev angleščine besede ne razume tako, ampak kot »težko«. Pod vplivom maternega jezika bi japonski učenci uporabili besedo *difficult*, da na vkljuden način zavrnejo kakšen predlog, kar ne bi bilo razumljivo za angleške naravne govorce.

Diskurzivni predlogi angleškega jezika so prav tako analizirani glede na njihovo pragmatično funkcijo in različne implikacije v kontekstih, ki, čeprav pogosto predstavljene v slovarjih kot sinonimne, potrebujejo podrobnejšo razlago, ki je bistvena za dobro komunikacijo, saj so predlogi občasno del različnih strategij. Na primer, *after all* se uporablja, kadar koga spomni na nekaj in ga vključi v svet govorčevega razumevanja (Nishikawa, 2006). Abe (1999) izpostavi problem slovarske obravnave izrazov *Gokigen ikaga desu ka* (ご機嫌いかがですか) in *How are you* »Kako si?«, ki se v slovarju pojavljata kot prevodna ekvivalenta, čeprav se ne uporabljata v enakih situacijah. Na primer, angleška verzija je precej bolj pogosto v rabi kot pozdrav tudi v odnosih med neznanci, medtem ko je japonska verzija bolj v rabi med znanci v formalnih situacijah. Maynard (1997) pa izpostavi funkcionalno razliko med izrazi za potrjevanje komunikacije, kot so *uh-huh* in *yes*.

Čeprav je večina medpragmatičnih raziskav s primerjavo podatkov v slovarjih narejena za japonske učence angleškega jezika, so dobra osnova tudi za izdelavo slovarjev za tuje učence japonskega jezika, ker kažejo na bodisi pragmatično pogojene razlike bodisi pragmatične napake.

9.5 Analiza pragmatičnih informacij v slovarju Nihongo bunkei jiten

V tem poglavju analiziramo pragmatične informacije, ki se pojavljajo v izbranem slovarju japonskega jezika Nihongo bunkei jiten iz leta 2005. To je specializiran slovar, namenjen učencem japonsščine na srednjem nivoju.

9.5.1 Potek analize

V slovarju najprej pogledamo, ali in kako so pragmatične informacije definirane ali omenjene v uvodnem delu slovarja, potem pregledamo celotni slovar za vpogled v njegovo makrostrukturo in morebitne pojavitve eksplisitnih pragmatičnih informacij. Nato podrobno pregledamo in analiziramo opise gesel na naključno izbranih straneh glede na obstoj in tip pragmatičnih informacij. Na koncu še poiščemo nekaj izbranih enot, pri katerih pričakujemo podroben pragmatični opis, in analiziramo njihove opise v slovarju. Naključno izbrane enote so: osebni zaimek *anata* (あなた) »ti«, izrek pri obroku *itadakimasu* (いただきます) »dober tek«, ponižna oblika za glagole *o-[glagol]-itashimasu* (お～いたします), vljudna oblika *goran kudasai* (ごらんください) »prosim pogledjte«, pridevnik *muzukashii* (難しい) »težak (lahko se prevaja v slovenščino kot prislov »težko/nemogoče«), razlika med poklicnima nazivoma *kangofu* (看護婦) in *kangoshi* (看護師) »medicinska sestra/osebje« ter za tuje učence jezika nepredvidljiv izraz *sei ga takai* (背が高いい) »visok/visoke rasti« (dob. z visokim hrbtom).

9.5.2 Zasnova slovarja in vpogled v makrostrukturo

Nihongo bunkei jiten ima za cilj vključiti različne vzorce in njihovo rabo, kot so npr. *sekkaku ... keredo mo* (せっかく～けれども) »čeprav ... [čeprav je nekdo uresničil določeno dejanje/okolščino, je situacija takšna, da pričakovan rezultat/sprememba ni možna, kar v določenih primerih povzroča obžalovanje]«, *sekkaku ... kara ni wa* (せっかく～からには) »glede na to, da... [rabi se pri izražanju želje ali pričakovanja govorca glede na uresničeno okoliščino]« itd. Omenjeni primeri se lahko imenujejo kolokacije na daljavo, pojav, ki se nanaša na sopojavljanje besednih enot na (daljši) razdalji in se je uveljavil s pojavom metod korpusnega jezikoslovja (gl. Srdanović, 2015a). Slovar je inovativen v obravnavi vzorcev rabe v jezikovnem in zunajjezikovnem kontekstu, česar po navadi ni mogoče najti v drugih slovarjih, ki so bolj usmerjeni na opise posameznih enot. Slovar je zelo napreden s svojimi pristopi, ker je zgrajen v času, ko še ni bilo uravnoveženega korpusa japonskega jezika, uporablja pa podatke iz časopisov, knjig, revij in scenarijev.

V uvodnem delu slovar ne definira ali omenja pragmatične informacije kot termin, temveč govori o tem, da obravnava pomen, funkcije in rabo vzorcev, ter opis teh glede na kontekste in situacije, v katerih se uporabljajo. Poleg tega slovar ponuja: a) veliko primerov za boljše razumevanje razlik v rabi, b) furigano na pismenkah v primerih ter rabo tistih pismenk, ki so v seznamu *jouyou* (常用),⁴ c) po potrebi primere napak v komentarjih za ozaveščanje uporabnika o enotah, pri katerih se

4 Uradni seznam 2136 pismenk in njihovih branj, ki jih je določilo japonsko Ministrstvo za šolstvo, kulturo, šport, znanost in tehnologijo leta 2010.

napake pogosto pojavljajo, d) podatke o strukturi vzorcev, o situaciji rabe vzorcev in o razlikah v rabi v primerjavi s sopomenkami, e) vključitev specifičnih izrazov v govorjeni japonščini (npr. *kke* (つけ) »že [izraz v govorjeni japonščini, ki ga govorci uporabi, ko se poskuša spomniti določene informacije]« v enoti *Nante itta kke* (なんていったつけ) »Kaj je že povedala?«), f) tri indekse za lažje iskanje enot: indeks enot z vrstnim redom japonske zlogovne pisave *kana* (仮名), t. i. *gojuuonjun* (五十音順), odzadnji indeks, indeks različnih funkcij in pomenov.

Indeks različnih funkcij in pomenov je posebej zanimiv, ker uporablja metajezikovne oznake, ki lahko študentom s svojo klasifikacijo glede na funkcijo in pomene različnih slovničnih vzorcev pomagajo pri izbiri pravih izrazov v komunikaciji v japonskem jeziku. V indeksu je skupaj 115 različnih funkcij, kot so npr. *iikae* (言い換え) »parafraziranje«, *ishi/ikou* (意志・意向) »izražanje želje«, *irai* (依頼) »zahteve«, *odoroki* (驚き) »presenečenje«, *gaisuu* (概数) »približna številka« itd., in vsaka vsebuje seznam izrazov, ki so na voljo za rabo v določeni funkciji. To je hvalevreden inovativni poskus v japonskem slovaropisju, čeprav je podroben vpogled v prostorsko-časovne metajezikovne izraze v omenjenem slovarju (Bekeš, 2014) pokazal tudi pomanjkljivosti in nedoslednosti pri izbiri oznak, ki so v indeksu, in oznak, ki se pojavljajo v geslih. Študija predlaga večplastnost oznak, kar bi omogočalo optimiziranje učinkovitosti leksikografskega procesa ob kar se da majhnem naboru oznak, predlaga pa tudi uporabo korpusa za izbiro relevantnih primerov in bolj sistematičen vpogled v rabo enot.

9.5.3 Analiza pragmatičnih informacij v geslih na naključno izbranih straneh

Vpogled v gesla na naključno izbranih straneh (strani 126, 127, 266, 267, 406) je potrdil obstoj eksplicitnih opisov o rabi vzorcev, predvsem glede na njihov pomen, funkcijo, slovnično rabo, in še podrobnejše opise, kot so npr., če določeno dejanje poteka ali se dogaja slučajno, izražanje občutkov, učinek sporočila, pozitivna konotacija, raba glede na status v družbi, raba glede na spol, raba glede na slog (npr. zastarelo ali pogovorno, opozorila o napačnem in potencialno žaljivem načinu izražanja). Primeri takšnih opisov so:

...という気持ちを表す

... *to iu kimochi o arawasu*

izražati občutek, kot je ...

...進行中に突然何かが起こるという場合に使うことが多い

... *shinkouchuu ni guuzen nanika ga okoru to iu baai ni tsukau koto ga ooi*

velikokrat se uporablja v primerih, ko se nekaj zgodi nenadoma, ko je v poteku ...

...を伝えるのに用いる

... *o tsutaeru no ni mochiiru*

rabi se v sporočanju ...

...プラス評価のみに使う

... *purasu hyouka nomi ni tsukau*

rabi se samo pri pozitivnem vrednotenju ...

地位が下か同等の相手を叱りつけたり、非難したりするのに使う

chii ga shita ka doutou no aite o shikaritsuke tari, hinan shitari suru no ni tsukau

nekdo na poziciji rabi ta izraz, ko graja in krivi drugega, ki je nižjega ali enakega statusa

普通、男性が使う

futsuu, dansei ga tsukau

po navadi rabijo ta izraz moški

多少古めかしい言い方

tashou furumekashii iikata

nekoliko zastareli izraz

Primer 1 spodaj prikazuje opozorila o napačni oz. potencialno žaljivi rabi izraza *V-ru nari V-nai nari* (Vーるなり Vーないなり) »boš ali ne boš«, kjer je omenjeni izraz treba zamenjati z bolj vljudnim v dani situaciji *nasaru ka douka* (なさるかどうか) »ali boste«.

Primer 1 (str. 406)

選択を迫る気持ちが含まれるので使い方をあやまると失礼になる。

(誤) 参加なさるなりなさらないなりをお知らせください。

(正) 参加なさるかどうかをお知らせください。

Sentaku o semaru kimochi ga fukumareru node tsukaikata o ayamaru to shitsurei ni naru.

(Go) *Sanka nasaru nari nasaranai nari o oshirase kudasai.*

(Sei) *Sanka nasaru ka dou ka o oshirase kudasai.*

Ker vključuje občutek zahteve po izbiri, lahko postane nevljuden, če se uporabi v napačnih okoliščinah.

(Narobe) Sporočite, prosim, ali boste ali ne boste sodelovali.

(Pravilno) Sporočite, prosim, ali boste sodelovali.

Določenih informacij o rabi bi lahko bilo več, na primer za pojasnitev razlik v rabi med glagoli v pozitivni in negativni obliki v primeru gesla *sae* (【さえ】1さえ)

»niti, vsaj« (str. 126, gl. sliko 1). Tako so na primer vsi zgledi z glavnim glagolom v negativni obliki in dokaj razumljivi, en zgled pa ima glavni glagol v pozitivni obliki, pri čemer ni jasna razlika v rabi v primerjavi z drugimi primeri.

9.5.4 Analiza pragmatičnih informacij o naključno izbranih izrazih

Glede naključno določenih izrazov in analize njihovih gesel v slovarju smo ugotovili naslednje:

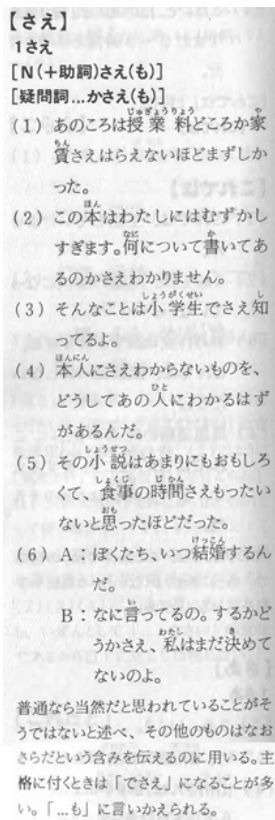
Kot posamezna gesla v slovarju med izbranimi izrazi niso obdelani osebni zaimmek anata »ti«, pozdrav pri obroku itadakimasu »dober tek«, pridevnik muzukashii »težko/nemogoče«, za tuje učence jezika nepredvidljiv izraz sei ga takai »visok/visoke rasti ...«, poklicni nazivi kangofu in kangoshi »medicinska sestra/osebje«. To je tudi pričakovati glede na to, da slovar nima za cilj pokriti celotno besedišče jezika.

Ponižna oblika *o*-[glagol]-*itashimasu* se pojavi pri geslu *o... itasu* (お～いたす), ki se rabi kot *o R-itasu* (お R いたす), in *go N itasu* (ご N いたす). *R* se nanaša na konjunktivno obliko *ren'youkei* (連用形), *N* pa na samostalnik. Glej sliko 2 spodaj.

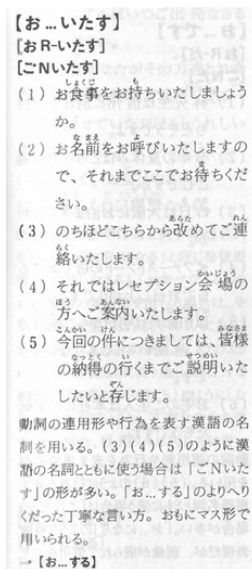
Po naštetih petih primerih, dva za obliko, v kateri je glagol v konjunktivni obliki *ren'youkei*, in tri za obliko, ki vsebuje samostalnik, je kratko pojasnilo o razlikah v rabi gesla. Razlaga je večinoma fokusirana na slovnično razlago, različne vzorce glede na besedne vrste in na oblike. Dodana je tudi informacija, da je oblika bolj formalno vljudna kot oblika *o...suru* (お～する), na katero je tudi dodana referenca.

Vljudna oblika *goran kudasai* (ごらんください) »prosim, pogledajte« se pojavi pod geslom *goran* (ごらん) (str. 124). Geslo poda primere in rabe za več variacij: *goran*, *goran kudasai*, *-te goran*, ter kratko primerjavo z manj vljudno obliko *mite kudasai* (みてください), *minasai* (見なさい), *-te minasai* (～てみなさい). V razlagi pomena piše, da je to spoštljiva oblika za glagol *miru* (見る) »gledati«, čeprav za tistega, ki ne pozna oblike in želi uporabiti vljudnostno obliko za glagol *miru*, to ni dovolj pregleden in enostaven način, kako priti do relevantne informacije za učence.

Poleg tega se izraz *sei ga takai* pojavi dvakrat v okviru slovarskih primerov rabe, ne pa kot geslo, zato tudi ni nikjer ustrezno pojasnjen.

Slika 1: *Geslo sae (さえ) v slovarju Nihongo bunkei jiten.*

Slika 2: *Geslo o ... itasu (お〜いたす) v slovarju Nihongo bunkei jiten.*

Tudi razlika med poklicnimi nazivi kangofu in kangoshi ni eksplicitno razložena, implicitno pa je prisotna in izpostavljena s primerom 2 spodaj v okviru gesla *to suru* (【と する2】) »odločiti se za, vzeti kot ...«, podgeslo *N o N to suru* (NをNとする) »N vzeti kot N« (str. 341).

Primer 2

看護婦は昔は女の仕事とされていたが、この頃は男の看護士もいるそうだ。

Kangofu wa mukashi wa onna no shigoto to sarete ita ga, konogoro wa otoko no kangoshi mo iru souda.

Prej se je posel medicinske sestre večinoma dojemal kot ženski posel, baje so zadnje čase tudi moški medicinsko osebje.

9.6 Zaključek

Če povzamemo, je v slovarju Nihongo bunkei jiten najbolj značilna eksplicitna raba funkcijskih izrazov, ki je prisotna v velikem številu v indeksu funkcijskih izrazov na koncu slovarja ter v geselskih razlagah in ločevanju različnih rab in pomenov pri geslih. Opombe o rabi v geslih so tudi bogate z različnimi pragmatičnimi informacijami. Zaradi narave slovarja in ciljne vsebine med gesli ne zasledimo določenih besed in izrazov, ki smo jih pričakovali v analizi. V primerih, ki so izbrani iz gradiva, je občasno mogoče opaziti tudi implicitno pragmatično informacijo.

Slovar je glede na leto prvega izida in rabo gradiva zelo napreden v svoji zasnovi in obsegu vključenih pragmatičnih informacij, vendar je potrebno še bolj sistematično ovrednotiti in poenotiti kategorije pragmatičnih informacij, ki se pojavljajo v slovarju in jih narediti še bolj eksplicitne.

Literatura in viri

- Abe, Keiko (阿部圭子), 1999: Nichibei no aisatsu kotoba no rinkaku (日米のあいさつことばの輪郭). *Kokubungaku*. 44(6). 98–103.
- Atkins, Sue in drugi, 2003: Lexicographic Relevance. Selecting information from corpus evidence. *International Journal of Lexicography*. 16(3). 251–280.
- Basic Japanese-English Dictionary*, 2004. 2. izdaja. Oxford University Press & The Japan Foundation.
- Bekeš, Andrej, 2014: Rethinking Metalinguistic Labels: Spatio-Temporal Metalinguistic Terms in Learners' Dictionaries of Japanese Expressions. *Acta Linguistica Asiatica*. 4(2). 9–23.
- Burkhanov, Igor, 2003: Pragmatic Specifications: Usage Indications, Labels, Examples; Dictionaries of Style, Dictionaries of Collocations. V: *A Practical Guide to Lexicography* (ur. Sterkenburg, P.). Amsterdam: John Benjamin Publishing Company. 102–113.
- Collins COBUILD English Language Dictionary* [COBUILD], 1987. 1. izdaja. University of Birmingham.
- Dictionary of Basic Japanese Usage for Foreigners*, 1991. Japan's Agency for Cultural Affairs.
- Gally, Tom, 2012: Kokugo Dictionaries as Tools for Learners: Problems and Potential. *Acta Linguistica Asiatica*. 2(2). 9–19.

- Gharaei, Zohreh, 2011: The Pragmatics of English-Persian Dictionaries: Problems and Solutions. *International Journal of English Linguistics*. 1/2. 83–90.
- Inoue, Nagayuki (井上永幸), 1998: Gakushuu eiwa jiten ni okeru gohou jouhou to korokeeshon jouhou – koopasu de nani ga dekiru ka (学習英和辞典における語法情報とコロケーション情報—コーパスで何ができるか). *Eigo kyouiku to eigo kenkyuu*. 15. 71–86.
- Kawamura, Akihiko (川村 晶彦), 2006: Problems in Incorporating Pragmatics into EFL Lexicography. V: *English Lexicography in Japan* (ur. The JACET Society of English Lexicography in Japan). Tokyo: Taishukan. 168–181.
- Kodansha's Effective Japanese Usage Dictionary*, 2001. Kodansha.
- Landau, Sidney I., 1989: *Dictionaries: the Art and Craft of Lexicography*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Longman Dictionary of Contemporary English [LDOCE]*, 1995. 3. izdaja. Harlow.
- Maynard, Senko K., 1997: *Japanese communication: Language and thought in context*. Honolulu: University of Hawai'i Press.
- Nagashima, Daisuke (永嶋大典), 1966: The Influence of Noah Webster's Dictionary on Dr. Ôtsu-ki's Genkai. *Kokugogaku*. 64. 71–80.
- Nishikawa, Mayumi (西川眞由美), 2006: Pragmatics of Adverbial Discourse Markers in an English-Japanese Dictionary. V: *English Lexicography in Japan* (ur. The JACET Society of English Lexicography in Japan). Tokyo: Taishukan. 182–193.
- Nuccorini, Stefania, 1993: Pragmatics in learners' dictionaries. *Journal of Pragmatics*. 19(3). 215–237.
- Okimori, Takuya (沖森卓也) in drugi (1996): *Nihon jisho jiten* (日本辞書辞典). Ofu: Shohan edition.
- Otani, Mami (尾谷茉美), 2006: A Study of Pragmatic Information in English and Japanese Bilingual Dictionaries: From the Perspective of Apology and Gratitude Expressions. V: *English Lexicography in Japan* (ur. The JACET Society of English Lexicography in Japan). Tokyo: Taishukan. 206–221.
- Pocket Kenkyusha Japanese Dictionary*, 2003. Oxford University Press.

- Rasmussen, Saihong Li, 2010: *To Inform and Define: An Analysis of Information Provided in Dictionaries Used by Learners of English in China and Denmark*. United Kingdom: Cambridge Scholars Publishing.
- Sinclair, John M. (ur.), 1987: *Looking up: An Account of the COBUILD Project in Lexical Computing*. Collins, London.
- Sharpe, Peter A., 1989: Pragmatic Considerations for an English-Japanese Dictionary. *International Journal of Lexicography*. 2. 315–323.
- Srdanović, Irena, 2015a: *Kolokacije in kolokacije na daljavo v japonskem jeziku: korpusni pristop*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. Zbirka Razprave FF.
- Srdanović, Irena, 2015b: *Pragmatične informacije v slovarjih japonskega jezika z vidika korpusne leksikografije*. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Doktorska disertacija.
- Sterkenburg, Piet van (ur.), 2003: *A Practical Guide to Lexicography*. Amsterdam: John Benjamins.
- Sunakawa, Yuriko (砂川有里子) in drugi, 2012: The Construction of a Database to Support the Compilation of Japanese Learners' Dictionaries. *Acta Linguistica Asiatica*. 2(2). 97–115.
- Šorli, Mojca, 2011: Pragmatic Components in the Slovene Lexical Database Meaning Descriptions. V: *Electronic lexicography in the 21st century: new applications for new users: proceedings of eLex 2011*. Ljubljana: Trojina, zavod za uporabno slovenistiko. 251–259.
- Šorli, Mojca, 2014: *Pragmatični pomen v dvojezičnem slovaropisju*. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Doktorska disertacija.
- Tono, Yukio, 2006: English Bilingual Lexicography in Japan: Meeting Serious Challenges. V: *English Lexicography in Japan* (ur. The JACET Society of English Lexicography in Japan). Tokyo: Taishukan. 18–25.
- Zgusta, Ladislav, 1988: Pragmatics, lexicography and dictionaries of English. *World Englishes*. 7(3). 243–253.

10 Zavedanje o problemu disleksije med učitelji japonskega jezika v Evropi

Nagisa Moritoki Škof

10.1 Uvod

Po podatkih iz poročila, ki ga je leta 2013 objavila Japonska fundacija, se je v zadnjih petnajstih letih število ljudi, ki se učijo japonskega jezika, približno podvojilo, pri čemer se danes japonščine učijo okrog štirje milijoni ljudi. Od tega jih je približno 10 % glede na celoten svet v Evropi, se pravi okrog 400.000. Statistični podatki omenjene raziskave Japonske fundacije ne vključujejo tistih učencev, ki obiskujejo privatne jezikovne tečaje ali se učijo s pomočjo televizijskih in radijskih jezikovnih tečajev, kakor tudi ne tistih, ki uporabljajo internetne vire v obliki video vsebin in učnih spletnih strani, in katerih število je v zadnjih letih prav tako močno naraslo. Če podatkom raziskave dodamo še vse te učence, je številka še precej večja, zato lahko domnevamo, da tudi na evropski ravni število učencev japonskega jezika močno presega številko 400.000.

Tak porast števila ljudi, ki se učijo japonščine, spremlja vse večja diverzifikacija učencev, pri čemer se veča tudi število tistih z različnimi motnjami učenja. S tem pa nastopi tudi problem metod usmerjanja in ocenjevanja teh učencev. V Veliki Britaniji je približno 10 %¹ ljudi z disleksijo, ki predstavlja 80 % delež vseh motenj učenja (Lerner, 1989; Shaywitz, 2005; Ishii, 2004; Shaywitz in drugi, 2004; OECD, 2007). Prav tako ima tudi v Sloveniji 7 % prebivalstva srednje težko in 3 % zelo hudo obliko disleksije (Kavkler, 2002), na podlagi česar lahko predpostavljamo, da je tudi med učenci japonščine določen odstotek takih, ki trpijo za to motnjo učenja. Zato je za vse, ki se ukvarjajo s poučevanjem japonskega jezika izredno pomembno, da razumejo vzroke in mehanizme disleksije in da so seznanjeni z ustreznimi metodami ravnanja.

Na drugi strani je po podatkih Ministrstva za šolstvo, kulturo, šport, znanost in tehnologijo (2012) na Japonskem v ustanovah nižjega in srednjega izobraževanja delež pojava disleksije med dijaki 4,5 %. Ker je v primerjavi z Evropo in Združenimi državami Amerike delež pojava disleksije nizek, je bila stopnja zavedanja v družbi o problemu disleksije do nedavnega razmeroma nizka. Kljub nizki stopnji zavedanja o problemu disleksije je bilo leta 1992 ustanovljeno Japonsko akademsko združenje za motnje učenja (*Nihon LD gakkai* 日本 LD 学会), v okviru takratnega Ministrstva za šolstvo pa je bil vzpostavljen Svet raziskovalcev na področju

1 Vir: British Dyslexia Association.

izobraževanja o motnjah učenja (*LD kyōiku ni kansuru chōsa kenkyū kyōryokusha kaigi* LD 教育に関する調査研究協力者会議). Od leta 2007 obstajajo tudi posebna podpora izobraževanja, vključno z izobraževanjem o disleksiji, s čimer se je povečala zavest o tej motnji, kar je postopoma peljalo tudi k vzpostavitvi sistemske podpore za učence z disleksijo (Ueno, 2006).

Pričujoča razprava zato razpravlja o tem, kako se v Evropi, kjer sta delež pojava disleksije in družbena zavest o disleksiji visoka, učitelji, ki se ukvarjajo s poučevanjem japonskega jezika, zavedajo problematike disleksije. Razprava, katere namen je primerjava med sedanjim stanjem v Evropi in na Japonskem, se za svoj okvir opira na ugotovitve Ikeda (2013) in pojasnjuje značilnosti poznavanja problematike disleksije med učitelji japonskega jezika v Evropi.

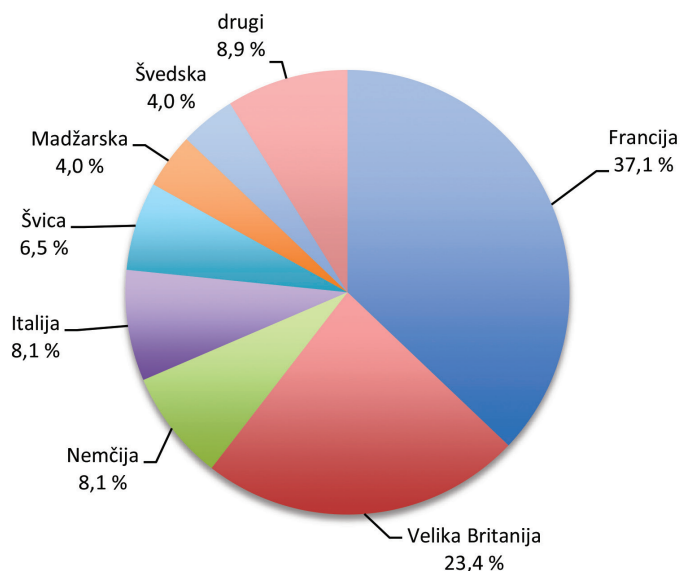
10.2 Povzetek anketne raziskave

Med številnimi raziskavami o disleksiji, katerih predmet so osebe, ki se ukvarjajo s poučevanjem japonskega jezika, je Ikeda (2004) opravila anketo med učitelji japonščine, ki na univerzah učijo japonščino tuje študente, Imura (2007) in Ikeda (2013) pa sta opravili mnenjsko raziskavo med učitelji japonskega jezika na Japonskem. Hiroshima (2007), na primer, pa si za predmet svoje mnenjske raziskave ni vzel učiteljev japonskega jezika, pač pa učitelje na osnovnih šolah, ki jih obiskujejo japonski otroci. Iz omenjenih raziskav je razvidno, da imajo učitelji o vzrokih in mehanizmih disleksije le zelo površno znanje in da bi si želeli učinkovitejših in konkretnjših metod pomoči.

V skupini raziskovalcev, ki se ukvarja z disleksijo, smo kot del projekta Izgradnja izvedljivega in individualiziranega podpornega sistema poučevanja japonskega jezika za učence z disleksijo (Temeljna raziskava (C), Raziskovalni projekt številka: 15K02657, predstavnik: Ikeda Nobuko) med učitelji japonščine v Evropi izvedle anketno raziskavo.² Anketa je bila sestavljena iz dveh delov, iz empirične in mnenjske raziskave. V empirični raziskavi smo anketirance spraševali v zvezi z disleksijo na osebni ravni in glede trenutnega stanja na področju izobraževanja. V mnenjski raziskavi smo si za izhodišče vzele vprašanja iz raziskave, ki jo je opravila Ikeda (2013) in izvedle anketo o tem, ali se anketiranci zavedajo problema disleksije. Anketo smo sestavili v angleškem in japonskem jeziku in obe verziji objavile na spletu od julija do avgusta 2015, pri čemer smo dobile 124 veljavnih odgovorov. Delno o teh rezultatih smo poročale v Ikeda in drugi (2015).

2 Raziskavo smo izvedle Ōshima Hiroko (Univerza Paris Diderot), Nishizava Kaori (Univerza v Oxfordu) in Nagisa Moritoki Škof (Univerza v Ljubljani).

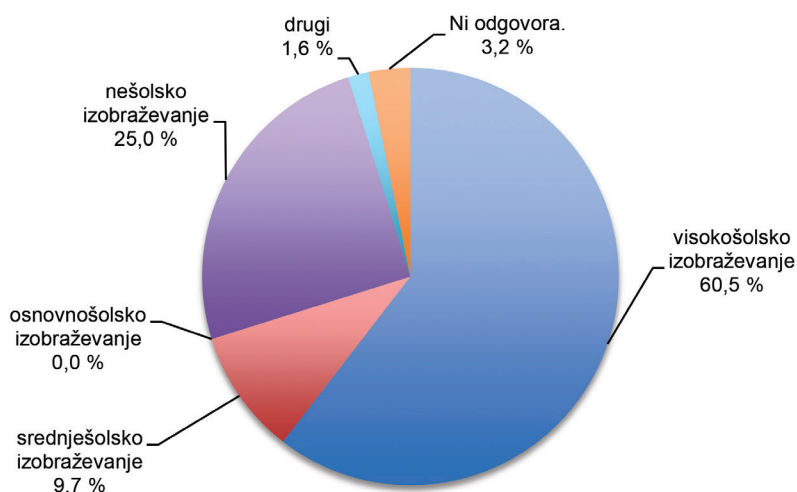
Preden se lotimo analize rezultatov, si pogledjmo sestavo anketirancev po državah. Večina anketirancev prihaja iz Francije in Velike Britanije in sicer skupaj približno 70 % vseh anketirancev. Kategorija »drugi« vsebuje anketirance iz Poljske, Bolgarije in Hrvaške.

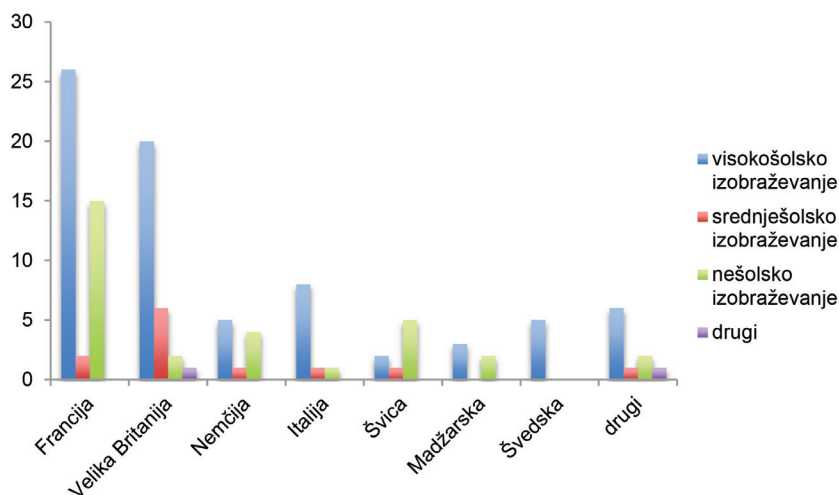
Graf 1: *Anketiranci po državah (število odgovorov).*

V rezultatih se verjetno odražajo tako način in čas anketiranja kakor tudi absolutna številčnost populacije, ki se uči japonski jezik v obeh državah in s tem številčnost oseb, ki se ukvarjajo s poučevanjem japonskega jezika. Hkrati pa sem mnenja, da ima na razporeditev rezultatov vpliv tudi stopnja zanimanja za disleksijo. Za razliko od angleškega in francoskega jezika, kjer je povezava med fonemi in zapisom kompleksna in naj bi bila zato stopnja pojava disleksije visoka, je pri nemškem, italijanskem in pri slovanskih jezikih povezava med fonemi in zapisom manj kompleksna, zato naj bi bila tudi stopnja pojava disleksije nižja (OECD, 2007, 17; Ueno, 2006). Zato lahko domnevamo, da se stopnja vsakdanjega zanimanja za disleksijo v teh državah odraža v številu odgovorov na anketo.

V grafih 2 in 3 lahko vidimo porazdelitev izobraževalnih ustanov po posameznih državah.

Graf 2: Anketiranci glede na ustanove.

Graf 3: Število anketirancev glede na izobraževalne ustanove po posameznih državah.

Med vsemi anketiranci jih največ prihaja iz visokošolskih izobraževalnih ustanov, skupaj 60 %. Na drugem mestu so anketiranci iz izobraževalnih institucij, ki niso redne šole. Sem spadajo, na primer, japonski tečaji v kulturnih centrih ali nemške ljudske šole in zasebne jezikovne šole, ki ponujajo japonske tečaje. Če pogledamo po državah, je odstotek tistih, povezanih s srednješolskimi izobraževalnimi ustanovami, visok v Franciji, v Veliki Britaniji in v Italiji. Poleg tega velik delež odgovorov iz Francije, Nemčije in Švice prihaja iz izobraževalnih ustanov, ki niso redne šole.

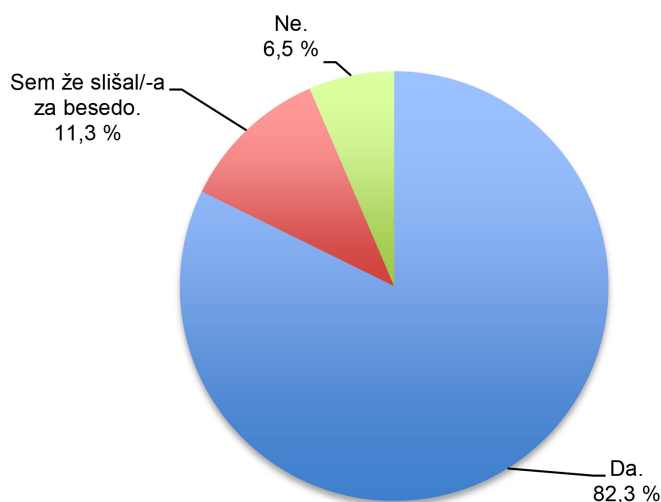
Iz Velike Britanije pa smo dobili veliko odgovorov tudi od učiteljev japonsčine, ki delujejo na nižjih srednjih in srednjih šolah.

10.3 Stopnja poznavanja disleksije

V nadaljevanju bomo analizirali stopnjo znanja anketirancev o disleksiji, se pravi kako dobro učitelji japonskega jezika poznajo značilnosti disleksije. V ta namen si pogledjmo rezultate odgovorov na naslednja štiri vprašanja:

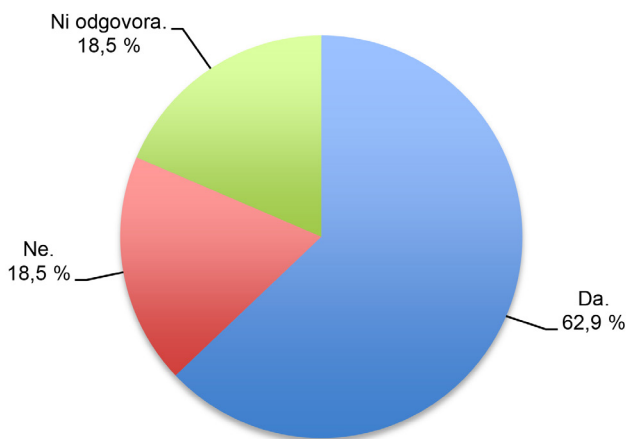
1. Ali poznate besedo disleksija?
- 2a. Ali ste se v preteklosti izobraževali o disleksiji?
- 2b. Tisti, ki ste se izobraževali, kje ste se izobraževali?
3. Ali ste kdaj učili učence z disleksijo?

Na vprašanje »Ali poznate besedo disleksija?« je 82 % vprašanih (102 osebi) odgovorilo z »da«. 11 % (14 oseb) jih je odgovorilo, da so že slišali za besedo, 7 % (8 oseb) pa za disleksijo še ni slišalo. Skratka, iz rezultatov je jasno, da je velika večina učiteljev japonskega jezika že slišala za besedo »disleksija«.

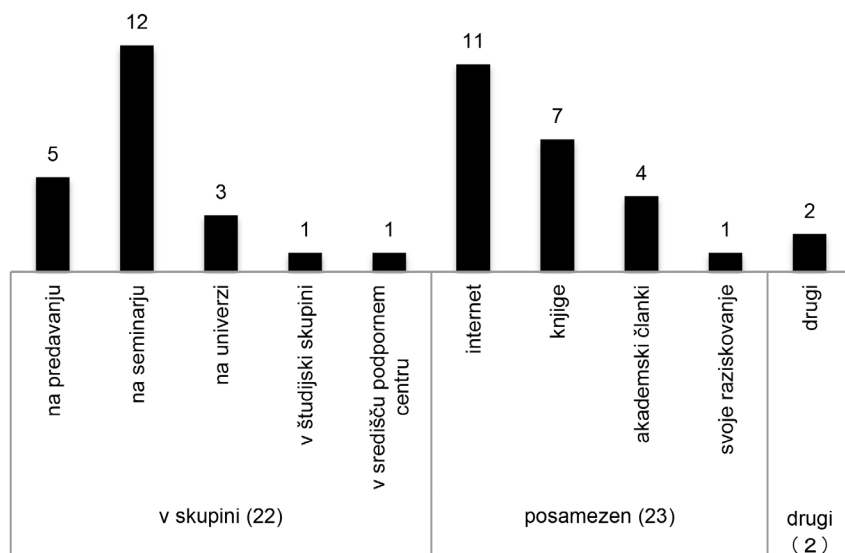
Graf 4: Vprašanje »Ali poznate besedo disleksija?«

Toda na vprašanje »Ali ste se v preteklosti že izobraževali o disleksiji?« je pritrdilno odgovorilo le 30 % (37 oseb) anketirancev. Več kot polovica jih je odgovorila z »ne«, 18 % (23 oseb) pa jih na vprašanje ni odgovorilo.

Graf 5: Vprašanje »Ali ste se v preteklosti izobraževali o disleksiji?«

V grafu 6 so prikazani odgovori tistih, ki so na vprašanje o izobraževanju o disleksiji odgovorili pritrdilno in smo jih nadalje vprašale, kje so se izobraževali o disleksiji.³ Kakor je razvidno, je število tistih, ki so poslušali predavanja ali so se udeležili skupinskega učenja (22 oseb) praktično enako številu tistih, ki so odgovorili, da so se sami učili (23 oseb).

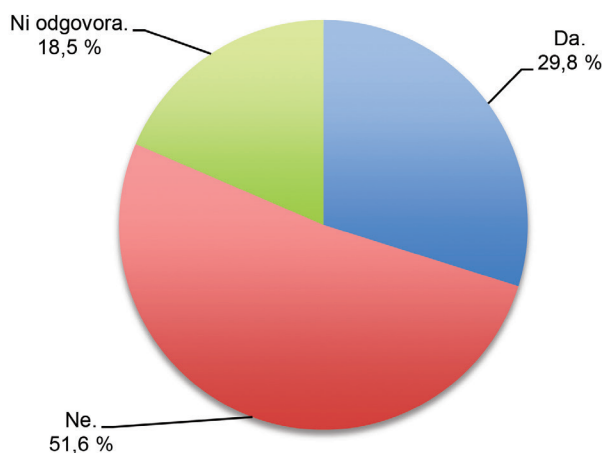

Graf 6: Vprašanje »Kje ste se izobraževali o disleksiji?«

3 Tu je šlo za vprašanje odprtega tipa; v grafu so prikazani odgovori po kategorijah, v katere smo jih razvrstili naknadno. Ker pri odgovoru »univerza« ne bi bilo jasno, ali so anketiranci poslušali predavanja o disleksiji kot študenti, ali pa so se o tem izobraževali potem ko so se zaposlili na univerzi, smo odgovore ločile na dve kategoriji.

Največ je bilo takih, ki so o disleksiji poslušali na seminarjih, organiziranih na delovnem mestu ipd. Število tistih med vsemi anketiranci, ki so odgovorili »univerzitetna predavanja«, se pravi, ki so poslušali predavanja o disleksiji, še preden so postali učitelji japonskega jezika, se je ustavilo pri številu 5. Tisti, ki so se o disleksiji izobraževali sami, so informacije črpali iz interneta, publikacij ali strokovnih člankov. Iz rezultatov pri tem vprašanju lahko sklepamo, da so se v okoliščinah, ko so se v izobraževalnem procesu srečali z učenci z disleksijo in se znašli v zadregi glede spoprijemanja s takimi učenci in njihovega usmerjanja, učitelji japonsčine udeležili seminarjev o disleksiji oziroma se o tej motnji poučili sami.

Na drugi strani je na vprašanje, ali so v preteklosti že učili učence z disleksijo, 63 % (78 oseb) odgovorilo z »da«.

Graf 7: Vprašanje »Ali ste v preteklosti že učili učence z disleksijo?«

Iz zgornje tabele je razvidno, da sta se približno dva od treh učiteljev japonsčine že srečala z učenci z disleksijo. Vidimo, da med izpraševanci, ki so odgovarjali na to anketo, prevladujejo anketiranci s tistih območij, kjer je stopnja pojava disleksije visoka, kot sta na primer Francija in Velika Britanija, in da se je več kot polovica učiteljev japonsčine tam že srečala z učenci z disleksijo. Glede na dejstvo, da v resnici vsi učenci, ki trpijo za disleksijo, tega ne povejo in si ne želijo podpore (Nishizawa, v tisku), je verjetnost, da so se učitelji japonsčine dejansko srečali z dislektičnimi učenci še precej višja od zgoraj navedenih deležev. Iz pridobljenih statističnih podatkov lahko sklenemo, da so bili učitelji, ki so se začeli izobraževati o disleksiji, potem ko so se srečali z učenci z disleksijo, nezadostno pripravljeni in da obstaja verjetnost, da je bilo že prepozno za ustrezno ravnanje s temi učenci.

10.4 Analiza vprašanj in odgovorov v zvezi z znanjem o disleksiji

V nadaljevanju bomo analizirali, na kakšen način se učitelji japonskega jezika zavajo problema disleksije. Postavke, o katerih smo spraševali v tej anketi, so zbrane v naslednjih desetih vprašanjih. Pri vsakem vprašanju smo zapisali tudi odgovor.

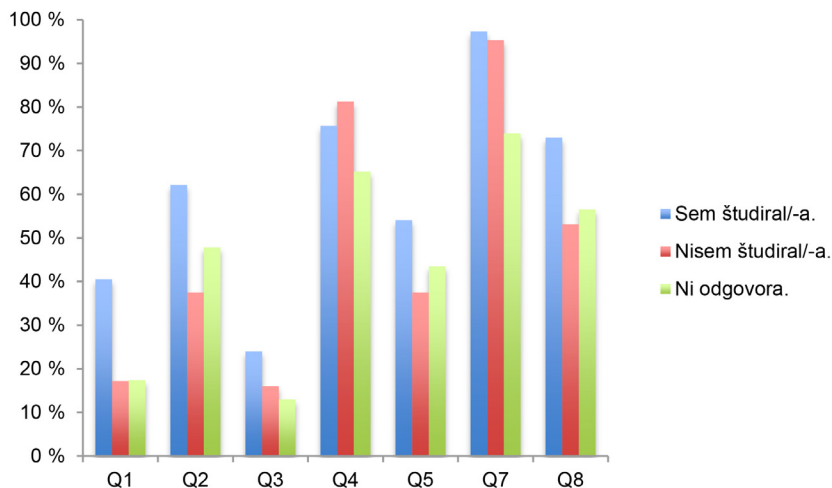
1. Disleksija je genetsko pogojena. (odg.: Da)
2. Možgani oseb z disleksijo delujejo drugače kakor možgani tistih, ki nimajo te motnje (odg.: Da)
3. Za diagnozo disleksije je treba opraviti standardiziran test, ki ga odobri vlada. (odg.: Ne)
4. Disleksija včasih vpliva na sposobnost pisanja in govora. (odg.: Da)
5. Zrcalno pisanje je ključni kriterij pri diagnosticiranju disleksije. (odg.: Ne)
6. Večina učiteljev je pripravljena na ukvarjanje z dislektičnimi učenci po treh do petih urah usposabljanja.
7. Učenci z disleksijo imajo nizko inteligenco. (odg.: Ne)
8. Multisenzorično poučevanje je učinkovito pri dislektikih. (odg.: Da)
9. Prepričan sem, da se lahko uspešno soočim z dislektičnimi učenci v razredu.
10. Učitelji bi se morali poučiti o disleksiji med svojim usposabljanjem za delo.⁴

Za potrebe primerjave z učitelji japonskega jezika na Japonskem zgornja vprašanja skoraj v celoti sledijo vprašanjem iz Ikeda (2013), spremenile smo le nekaj besed pri posameznih vprašanjih.⁵ Poleg tega smo štirim možnim odgovorom pri Ikedi (prav tam) – »močno mislim, da je tako«, »mislim, da je tako«, »mislim, da ni tako«, »mislim, da nikakor ni tako« – v tokratni evropski raziskavi dodale še odgovor »ne vem«, saj smo predvidevale, da so med učitelji japonskega jezika taki z »nejasnim in negotovim znanjem« o disleksiji in smo o tej »negotovosti« hotele dobiti tudi oprijemljivo sliko. V tem poglavju bomo od teh desetih vprašanj analizirale vprašanja, ki sprašujejo po znanju o disleksiji, se pravi, vprašanja 1–5, 7 in 8. Podrobna analiza vseh odgovorov je podana v drugem besedilu, v pričujoči razpravi pa analiziramo odgovore z vidika razlik v stopnji pravih in nepravilnih odgovorov glede na to, ali so se anketiranci izražali o disleksiji ali ne. V nadaljevanju so v grafu prikazani deleži odgovorov glede na stopnjo pravih odgovorov, nepravilnih odgovorov in tistih, ki so odgovorili z »ne vem«. »Pravilna odgovora« v primerih vprašanj

⁴ Vprašanj 6, 9 in 10 v nadaljevanju ne analiziramo, ker so odprtega tipa.

⁵ Pri naslednjih delih smo spremenile nekaj besed: 7. »Učenci z disleksijo imajo nizko *inteligenco*«. Ikeda (2013) ne uporabi besede »inteligence«, ampak »sposobnost«, saj pri tem zvesto sledi Ellis, McDougal in Monk (1996), katere je vzela za izhodišče pri tem vprašanju. 8. »Multisenzorično poučevanje (poučevanje, ki aktivira različna čutila) je *učinkovito* pri dislektikih.« Da bi se izognili napeljevanju v odgovoru, smo izraz »nujno potreben« nadomestili z »učinkovit«.

1, 2, 4 in 8 sta dva, in sicer »močno mislim, da je tako« in »mislim, da je tako«, pri vprašanih 3, 5 in 7 pa sta pravilna odgovora »mislim, da ni tako« in »mislim, da nikakor ni tako«.

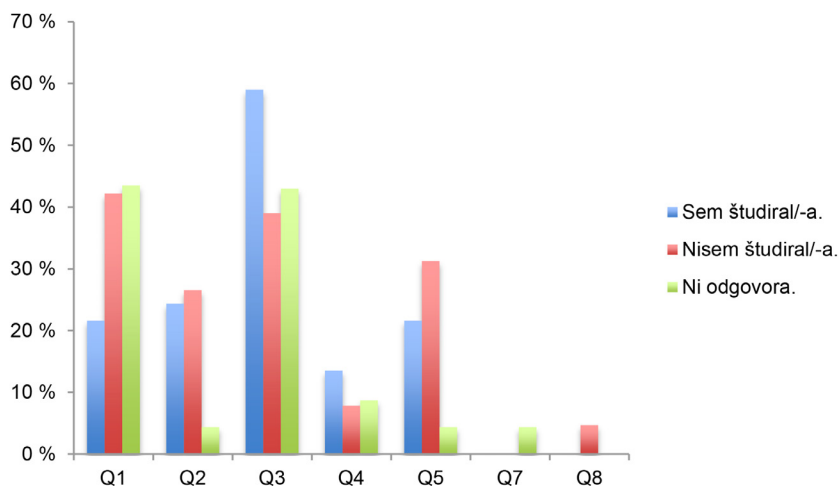
Graf 8: Delež pravih odgovorov na vprašanja o disleksiji.

Če pogledamo zgornji graf, vidimo, da delež pravih odgovorov pri tistih, ki so se izobraževali o disleksiji, na splošno presega deleže pravih odgovorov tistih anketirancev, ki se o disleksiji niso predhodno učili. Izjema je le 4. vprašanje (»Disleksija včasih vpliva na sposobnost pisanja in govora.«), kjer je delež pravih odgovorov tistih, ki se o disleksiji niso nikoli izobraževali, nekoliko višji in dosega 80 %. Vendar smo v intervjujih, ki so sledili anketni raziskavi, ugotovili, da so bili tudi taki anketiranci, ki zaradi svoje natančnosti na eni strani in dvomnosti izrazov v vprašanjih (»so primeri, ko ne vpliva na sposobnost govora«, »morda včasih« itd.), niso imeli zaupanja v odgovor in so se na koncu odločili za odgovor »ne vem«. Zato lahko domnevamo, da je na odgovore pri tem vprašanju vplivala oblika izrazov v vprašanju. Poleg tega je pri 7. vprašanju (»Učenci z disleksijo imajo nizko inteligenco.«) delež pravih odgovorov visok, pri čemer je verjetno na delu predpostavka anketirancev, da odgovor v anketi, ki bi predpostavljala nizko inteligenco, ni prav verjeten.

Na drugi strani pa ima 3. vprašanje nizek delež pravih odgovorov. Pri tem vprašanju, ki sprašuje, ali je za potrditev diagnoze disleksije treba opraviti standardiziran test, ki ga avtorizira država, je pravih odgovorov nikalen. Dejanske okoliščine se sicer rahlo razlikujejo glede na državo (Ikeda in drugi, 2013; Moritoki, 2015;

Nishizawa, 2015; Ōshima, 2015), vendar je običajno, da diagnostika za ugotavljanje disleksije temelji na interpretativnih kriterijih, ki jih države in regije vzpostavijo na podlagi zdravljenja. Ker se simptomi disleksije razlikujejo glede na posameznika, bi bilo težko, da bi, na primer, država poenotila ugotavljanje disleksije s tem, da bi pripravila standardizirane teste. Tudi med tistimi anketiranci, ki so se predhodno izražali o disleksiji, je bil pri 3. vprašanju delež pravih odgovorov nizek in je dosegel le 24 %.

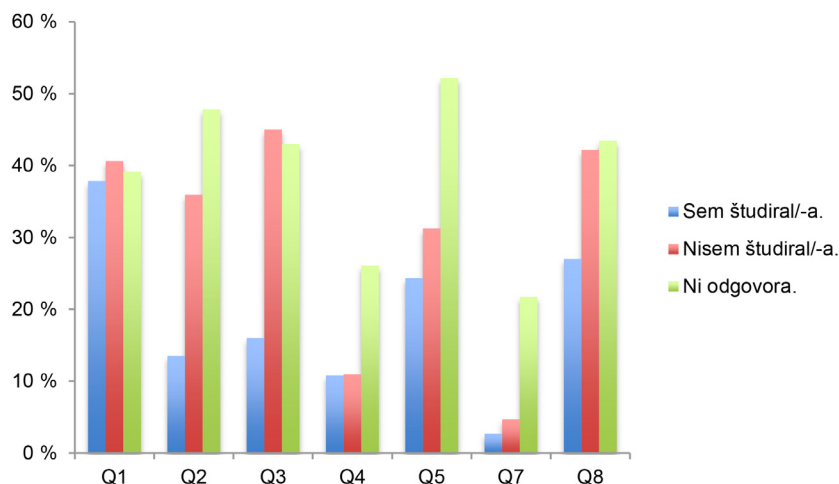
V spodnjem grafu 9, ki prikazuje delež nepravilnih odgovorov na vprašanje o obstoju standardnih testov, lahko opazimo enak pojav. Če pogledamo delež nepravilnih odgovorov tistih, ki so odgovorili, da so se predhodno učili o disleksiji, vidimo, da se giblje okrog 60 % in da presega delež tistih, ki se o disleksiji niso učili. Zato lahko rečemo, da tudi med tistimi, ki so se izražali o disleksiji, ni pravega zavedanja o tem, v okviru kakšnih družbenih mehanizmov se odvija podpora ljudem z disleksijo.

Graf 9: *Delež nepravilnih odgovorov na vprašanja o disleksiji.*

Podobno je iz grafa 9 razvidno, da je delež nepravilnih odgovorov na 1. vprašanje (»Disleksija je genetsko pogojena.«), in 2. vprašanje (»Možgani oseb z disleksijo delujejo drugače kakor možgani tistih, ki nimajo te motnje.«), tudi med tistimi, ki so se izražali o disleksiji, še vedno okrog 20-odstoten. V primerjavi s tistimi, ki se niso predhodno izražali o disleksiji in tistimi, ki niso odgovorili, je to sicer res nizek delež, vendar je iz rezultatov razvidno, da je kljub temu eden od petih anketirancev med tistimi, ki so se predhodno izražali o disleksiji, odgovoril nepravilno. Videti je, da tudi tisti učitelji japonskega jezika, ki so se predhodno izražali o disleksiji, nimajo pravega znanja oziroma ga niso ohranili.

Za konec analize si pogledjmo še graf 10, v katerem je prikazan delež tistih, ki so odgovorili z »ne vem«.

Graf 10: Delež tistih, ki so pri posameznem vprašanju odgovorili z »ne vem«.

Odgovor »ne vem« se vedno giblje med 30 in 50 % pri tistih anketirancih, ki so odgovorili, da se niso izobraževali oziroma na to vprašanje niso odgovorili. Poleg tega je med anketiranci, ki se niso izobraževali o disleksiji, veliko takih, ki so z »ne vem« odgovorili na vprašanja 1 (o genetski pogojenosti disleksije), 2 (o tem, da njihovi možgani delujejo drugače), 3 (o predpisanih testih) in 8 (o tem, da je multisenzorično poučevanje učinkovito). Tudi med tistimi, ki so se izobraževali o disleksiji, lahko pri vprašanju o genetskih značilnostih disleksije (vprašanje 1) opazimo negotovost in torej pomanjkljivosti v znanju o disleksiji.

10.5 Kaj bi morali pričakovati od poučevanja japonskega jezika glede na rezultate ankete?

Če povzamemo zgornjo analizo, lahko ugotovimo naslednje: najprej, pri učiteljih japonskega jezika v Evropi obstaja več kot 50-odstotna verjetnost, da se bodo srečali z učenci, ki imajo disleksijo. Vendar se bo veliko učiteljev japonščine udeležilo izobraževalnih tečajev oziroma bodo sami začeli raziskovati disleksijo in se izobraževati o načinu spoprijemanja z njo in o metodah ocenjevanja po vsej verjetnosti šele potem, ko se bodo srečali s takim primerom. Kljub temu pa je poznavanje disleksije polno napačnih predstav in nejasnosti.

Če poskušamo iz rezultatov te analize sklepati na dejansko stanje poučevanja japonskega jezika v Evropi, lahko ugotovimo, da podobno kot na japonskih osnovnih šolah (Hiroshima, 2007), učiteljem manjka temeljnega znanja o disleksiji, zato so primeri, ko ob srečanju z dislektikom njegove motnje ne opazijo in ga nizko ocenijo, primeri, ko zaradi nepoznavanja ustreznega ravnanja izvajajo neučinkovito usmerjanje učenca, kakor tudi primeri, ko zaradi neustreznega razumevanja disleksije učitelji pripomorejo k znižanju občutka samozavesti učenca.

Na podlagi rezultatov analize ankete ugotavljamo, kaj bi bilo treba spremeniti pri pouku japonskega jezika v Evropi. Tu gre predvsem za to, da morajo imeti učitelji japonščine temeljno znanje o disleksiji in poznati mehanizme, ki povzročajo disleksijo. Zato je zaželeno, da se že v proces izobraževanja učiteljev vključi tudi izobraževanje o disleksiji. Namreč od predhodnega znanja je odvisno, ali znamo takoj sprejeti ustrezne odločitve, ko se dejansko srečamo z učencem z disleksijo. Poleg tega je treba vsaj malo vedeti o ustreznih metodah ukrepanja in metodah usmerjanja pri pouku jezika, ki temeljijo na mehanizmih disleksije. Način, kako se manifestira disleksija, se od posameznika do posameznika sicer razlikuje, toda poznavanje nekaterih metod usmerjanja, ki temeljijo na osnovnih načelih disleksije, za učitelje japonskega jezika v Evropi, kjer je verjetnost srečanja z dislektičnim učencem visoka, nikakor ni zaman.

Nadalje je treba v izobraževalnih ustanovah zagotoviti možnost za nepretrgano izobraževanje učiteljev o disleksiji in metodah spoprijemanja z njo. Iz ankete je namreč razvidno, da imajo tudi tisti učitelji japonskega jezika, ki so se izobraževali o disleksiji, včasih napačne predstave ali negotovo znanje o tej motnji.

Hkrati pa je druga analiza, ki temelji na tej anketi, pokazala, da je za učitelje japonskega jezika najbolj potrebna »konkretna podporna metoda« (Ikeda in drugi, 2015). Učitelji japonščine se namreč želijo seznaniti z učinkovitimi metodami vodenja in učenja pri posameznih učencih z različnimi oblikami disleksije. Poskus rešitve v tej smeri je priročnik za učitelje japonskega jezika (Ikeda in drugi, v tisku). Poleg tega je ena ključnih nalog izobraževalne politike vzpostavitev sistema, v okviru katerega bodo na vseh izobraževalnih ustanovah ustrezno delovali strokovni centri za motnje učenja in za učence s posebnimi potrebami in kjer bi strokovnjaki s specializiranim znanjem na licu mesta lahko svetovali glede konkretnih težav.

10.6 Zaključek

Razmislek o celotnem stanju poučevanja japonskega jezika zaradi učencev z disleksijo, ki predstavljajo komaj 10 % prebivalstva ali manj, ima pomen onkraj podpore učencem z disleksijo. Gre za to, da spoštujemo individualna prepričanja in želje

učencev, podpremo njihovo učenje in jim tako ponudimo priložnost za izobraževanje. To ni nič drugega kakor inkluzivno izobraževanje, ki je bilo jasno opredeljeno v memorandumu iz Salamance (The Salamanca Statement, 1994). Skratka, gre za člen v verigi stremenja k temu, da pri načrtovanju in oblikovanju izobraževalnih sistemov upoštevamo, da imajo vsi ljudje svoje posebnosti, zanimanja, sposobnosti in učne potrebe. Poleg tega je pri motnjah učenja in izobraževanja ljudi z motnjo interes usmerjen k vprašanju »kaj manjka?«, ali »kaj je treba še izpopolniti?«, se pravi, kako odpraviti pomanjkljivosti. Vendar pa pri tem ne smemo pozabiti na vprašanja, kot so »v čem je učenec dober?«, »katero sposobnost lahko še naprej izboljšuje?«, se pravi, izkoristiti njegove prednosti in jih gojiti. Zato je usposobljenost za usmerjanje posameznika z disleksijo, tako da se upoštevajo njegove posebnosti in potrebe, zelo pomembna tudi za usposobljenost usmerjanja tistih učencev, ki nimajo te motnje.

Tovrstno izobraževanje, ki postavlja v središče učenca kot posameznika, je v tesni zvezi z obliko jezikovnega izobraževanja, ki ga uteleša Skupni evropski jezikovni okvir (*Common European Framework of Reference for languages*, CEFR) (CoE, 2005). Osnovna ideja tega izobraževanja je avtonomno učenje v skladu z osebnimi cilji in vseživljenjsko učenje, pri čemer osebe, ki so vpete v izobraževanje, pripravijo tako okolje.

Poučevanje japonskega jezika učencev z disleksijo pomeni izvajati izobraževanje, v katerem se soočamo s problemi dejanskih ciljev in narave učnih programov, s problemom ocenjevanja, kakor tudi s problemom osebnih potreb in posebnosti, zato to nikakor ni lahka stvar. Vendar verjamemo, da bo vzpostavitev sistematičnega usposabljanja za sprejem učencev z disleksijo v sistemu poučevanja japonščine kakor tudi v podpornih sistemih znotraj izobraževalnih ustanov prinesla izboljšave. Poleg tega si želimo vzpostaviti sistem, s katerim bi lahko razrešili dejanske probleme, ki so se pokazali v naši anketni raziskavi, se pravi sistem, ki bo podpiral tiste učitelje japonščine, ki se v procesu poučevanja znajdejo v zadregi pred učenci z disleksijo, in tiste učence, ki se, čeprav imajo veliko motivacijo za učenje, v obstoječem izobraževalnem in ocenjevalnem sistemu težko učijo.

Literatura in viri

British Dyslexia Association, 2016: *About the British Dyslexia Association*.

Dostopno na naslovu: <http://www.bdadyslexia.org.uk/about-us.html>
(citirano 31. marec 2016).

Council of Europe (CoE), 2005: *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment*. Great Britain: Cambridge University Press.

- Ellis, Andrew W. in drugi, 1996: Are dyslexics different? I. Comparison Between Dyslexics, Reading Age Controles, Poor Readers and Precocious Readers. *Dyslexia*. 2. 31–58.
- Hiroshima, Shinobu (廣島忍), 2007: Disurekushia ni tsuiteno rikaino genjō – kōkai kōza jukōsha o taishō ni shita ankeeto chōsa yori (ディスレクシアについての理解の現状 —公開講座受講者を対象にしたアンケート調査より). *Jinbun kagaku*. 56(1). 205–214. Dostopno na naslovu: <http://www.ed.gifu-u.ac.jp/kyoiku/info/zinbun/pdf/560115.pdf> (citirano 31. marec 2016).
- Ikeda, Nobuko (池田伸子), 2013: Nihongo kyōshi wa disurekushia o dō ninshiki shiteiru no ka – Nihongo kyōshi yōseisei puroguramu kaihatu no tameno kiso kenkyū (日本語教師はディスレクシアをどう認識しているのか—日本語教員養成プログラム開発のための基礎研究). *Nihongo kyōiku jissen kenkyū*. 1. 1–15. Dostopno na naslovu: https://rikkyo.repo.nii.ac.jp/?action=pages_view_main&active_action=repository_view_main_item_detail&item_id=9938&item_no=1&page_id=13&block_id=49 (citirano 31. marec 2016).
- Ikeda, Nobuko (池田伸子) in drugi [v pripravi]: *Nihongo kyōshi no tameno disurekusia handobukku* (日本語教師のためのディスレクシアハンドブック).
- Ikeda, Nobuko (池田伸子) in drugi, 2013: Surovenia kyōwakoku ni okeru yomikaki shōgai shien seisaku no enkaku: Disurekusia no gakushūsha o taishō to shita nihongo kyōiku shien no kiso to shite (スロヴェニア共和国における読み書き障害支援政策の沿革：ディスレクシアの学習者を対象とした日本語教育支援の基礎として). *Kotoba, bunka, komyunikeeshon*. 5. 141–152. Dostopno na naslovu: https://www.rikkyo.ac.jp/ibk/faculty/PDF/AA12405898_05_08.pdf (citirano 31. marec 2016).
- Ikeda, Nobuko (池田伸子) in drugi, 2015: Nihongo kyōiku to disurekushia – yōroppa no nihongo kyōiku kikan ni okeru taiōno genjō to tenbō (日本語教育とディスレクシア—ヨーロッパの日本語教育機関における対応の現状と展望). *The proceedings of the 19th Japanese Language Symposium in Europe*. 73. The Association of Japanese Language Teachers in Europe, e.V.

- Ikeda, Yoko (池田庸子), 2004: Gakushūshōgai o motsu ryūgakusei no ukeire to shien (学習障害(LD)を持つ留学生の受け入れと支援). *Nihongo kōiku*. 120. 113–118.
- Imura, Michiko (井村倫子), 2007: Gakushūshōgai o motsu ryūgakusei eno kojīn, soshikiteki taiō ni kansuru ichikōsatsu (学習障害をもつ留学生への個人・組織的対応に関する一考察: 日米大学における支援の対照から). *Center for Student Exchange journal*. 10. 3–10. Dostopno na naslovu: <http://hermes-ir.lib.hit-u.ac.jp/rs/handle/10086/14357> (citirano 31. marec 2016).
- Ishii, Kayoko (石井加代子), 2004: Yomikaki nomino gakushū konnan (disurekishia) eno taiōsaku (読み書きのみの学習困難 (ディスレキシア) へ対応策). *Science & Technology Trends, December 2004*. Dostopno na naslovu: http://www.nistep.go.jp/achiev/ftx/jpn/stfc/stt045j/0412_03_feature_articles/200412_fa01/200412_fa01.html (citirano 31. marec 2016).
- Japan Foundation, 2013: *Survey Report on Japanese-Language Education Abroad 2012*. Tokyo: Kuroshio shuppan.
- Kavkler, Marija, 2002: *Poročilo o delu društva za leto 2002*. Dostopno na naslovu: <https://drive.google.com/file/d/0B7MnkoJaLpDiczVvX25LZkZH0W8/view?pref=2&pli=1> (citirano 6. april 2016).
- Lerner, Janet, 1989: Educational interventions in learning disabilities. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*. 28. 326–331.
- Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti (MDDSZ), 2008: Konvenciji o pravicah invalidov. Dostopno na naslovu: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti/pdf/konvencija_o_pravicah_invalidov.pdf (citirano 31. marec 2016).
- Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology in Japan (MEXT), 2012: Tūjōno gakkyū ni zaisekisuru hattatsu shōgai no kanōsei no aru tokubetsuna kyōikuteki shien o hitsuyō to suru jidō seito ni kansuru chōsa kekkani tsuite. (通常の学級に在籍する発達障害の可能性のある特別な教育的支援を必要とする児童生徒に関する調査結果について). Dostopno na naslovu: http://www.mext.go.jp/a_menu/shotou/tokubetu/material/_icsFiles/afieldfile/2012/12/10/1328729_01.pdf (citirano 31. marec 2016).

- Moritoki Škof, Nagisa (守時なぎさ), 2015: Japanese Language Education and Dyslexia: On the Necessity of the Dyslexia Research. *Acta Linguistica Asiaticca*. 5-1. 71–84. <http://revije.ff.uni-lj.si/ala/article/view/3164> (dostop 31. marec 2016).
- Nishizawa, Kaori (西澤芳織), 2015: Disurekushia to nihongo kyōiku – eikoku ni okeru taiō to kadai (ディスレクシアと日本語教育-英国における対応と課題). *Disurekushia gakushūsha ni taisuru kyōjūbō kaihatsu hōkokusho*. Grants-in-Aid for Scientific Research, No. 24652105.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), 2007: *Understanding the Brain: The Birth of a Learning Science*. ISBN: 9789264029125.
- Ōshima, Hiroko (大島弘子), 2015: Furansu no disurekushia jijō (フランスのディスレクシア事情). *Disurekushia gakushūsha ni taisuru kyōjūbō kaihatsu hōkokusho*. Grants-in-Aid for Scientific Research, No. 24652105.
- Shaywitz, Sally, 2005: *Overcoming dyslexia: A new and complete science-based program for reading problems at any level*. New York: Knopf.
- Shaywitz, Sally in drugi, 2004: Reading disability and the brain. *Educational Leadership*. 61(6). 6–11.
- Ueno, Kazuhiko (上野一彦), 2006: *LD (gakushū shōgai) to disurekusia (yomikaki shōgai) – kodomotachi no “manabi” to “kosei”* (LD (学習障害)とディスレクシア—子どもたちの「まなび」と「個性」). Tokyo: Kōdansha +α shinsho.
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), 1994: *The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education*. Dostopno na naslovu: http://www.unesco.org/education/pdf/SALAMA_E.PDF (citirano 31. marec 2016).

11 Računalniška obdelava azijskih pisav

Mateja Petrovčič

11.1 Uvod

Danes s sodobnimi operacijskimi sistemi in urejevalniki besedil v nekaj potezah namestimo osnovne načine za vnos azijskih pisav in z nekoliko prakse uspešno tipkamo besedila. A računalniška obdelava besedil v azijskih pisavah ni tako samoumevna, kot se zdi. V 70. letih prejšnjega stoletja je kljub desetletju raziskav veljalo prepričanje, da pisav azijskih jezikov ne bo mogoče vključiti v računalniške sisteme. Glavna težava ni bila v vprašanju, kako naj z nekaj deset tipkami na tipkovnici vnesemo nekaj tisoč pismenk, kot bi s stališča uporabnika verjetno pričakovali, temveč vprašanje, kako naj vsem znakov določimo številčne vrednosti oziroma kodne točke.

Ameriški standardni nabor znakov (*American Standard Code for Information Interchange*, ASCII), ki je bil izhodišče za druge nabore znakov, je s sedmimi biti definiral 2^7 oziroma 128 kodnih točk, od katerih je bilo samo 94 znakov izpisljivih. S to količino znakov je bilo mogoče izpisati le 32 simbolov, 10 števk, 26 velikih in 26 malih tiskanih črk angleške abecede. Razširjeni ASCII je z osmim bitom določil skupno 2^8 oziroma 256 kodnih točk, kar je zadostovalo za različne črkovne pisave, a še to ob uporabi kodnih tabel. Kodna tabela je napreč predpis, ki določa preslikavo vrednosti od 0 do 255 v znake. Vrednosti od 0 do 128 so vedno enake in ustrezajo standardu ASCII, preslikave kodnih točk od 128 do 255 pa se regionalno razlikujejo, kar uporabnik vidi kot različne znake, kot prikazuje Tabela 1.

Tabela 1: Kodne točke 185, 190 in 232 v različnih kodnih tabelah ISO/IEC 8859.

Kodna tabela	Pisave za naslednje jezike	Kodna točka		
		185	190	232
ISO/IEC 8859-1 (Latin-1)	zahodnoevropski jeziki	¹	¾	è
ISO/IEC 8859-2 (Latin-2)	srednje- in vzhodnoevropski jeziki	š	ž	č
ISO/IEC 8859-3 (Latin-3)	južnoevropski jeziki	ı		è
ISO/IEC 8859-5 (Latin/Cyrillic)	cirilica	Й	О	Ш
ISO/IEC 8859-6 (Latin/Arabic)	arabska pisava			ﺝ
ISO/IEC 8859-7 (Latin/Greek)	grška pisava	Ή	Υ	Θ

Če vsak znak predstavimo z enim bajtom, lahko hkrati uporabimo največ 256 znakov, od katerih je izpisljivih manj kot 190 znakov, ker so določene kodne točke rezervirane za kontrolne znake. To pa še zdaleč ni dovolj za več tisoč znakov, ki se uporabljajo v azijskih pisavah.

Za rešitev tega problema je bilo potrebno izstopiti iz prvotnega okvira razmišljanja, da je vsak znak predstavljen z enim bajtom. Novi pogled na kodiranje znakov je omogočil hiter razvoj informacijske tehnologije v Vzhodni Aziji, pri čemer je nastalo nekaj močnih razvojnih centrov. Kitajska, Tajvan, Hongkong in Koreja so po vzoru Japonske razvili svoje regionalne nabore znakov in načine kodiranja. Čeprav jih Unicode postopoma izpodriva, so izredno pomembna zapuščina.

Preden si podrobneje ogledamo nabore znakov in različne sisteme kodiranja azijskih pisav, si moramo razjasniti, kaj izraz *pisava* pravzaprav pomeni. Zavedati se moramo, da slovenski izraz pisava označuje različne pojme.

V najširšem pomenu besede je pisava (ang. *writing system*) sistem grafične predstavitve elementov določenega jezika. V tej rabi govorimo o *kitajski pisavi*, *japonski pisavi* ali *korejski pisavi*. Vsak od teh sistemov uporablja različne podmnožice pisav (ang. *script*), kar najbolje vidimo na spodnjem primeru iz japonsčine.

Legenda:

P pismenke
H hiragana
K katakana
L latinica

K	K	L	H	P	H
マドンナ	の	SP	が	転	んだ。
Madonna	no	esupii	ga	koro	-nda
Madonna	čl.	varnostnik	čl.	pasti	GLAG. OBR.

Madonnin varnostnik je padel.¹

Pri glagolu »pasti« je uporabljena pismenka, slovnična obrazila so zapisana v hiragani, lastno ime »Madonna« je zapisana v katakani, tujka »SP« (ang. *Security Police*) pa se poslužuje latinice. V tem primeru so torej uporabljene štiri pisave: pismenke *kanji* (漢字), *hiragana* (平仮名), *katakana* (片仮名) in latinica. Kombinacija pisav je značilna tudi za korejščino in kitajščino, vendar v manjši meri.

Nenazadnje je v okviru urejanja besedil pisava, ki ji poljudno pravimo *font*, definirana na naslednji način:

1 Vir primera: Hmeljak Sangawa in drugi (2003, 5).

Pisava je zbirka znakov, ki ima enako črkovno družino in isto velikost. Pisava je na primer helvetica velikosti 12 pik. Helvetica je črkovna družina, velikost pa je 12 pik. [...] Nekateri programi imenujejo pisavo zbirko znakov, ki imajo isto črkovno družino, isto velikost in isti slog. Tako sta v tem primeru kurzivna helvetica pri 12 pikah in polkrepka helvetica pri 12 pikah različni pisavi. Drugi programi gledajo na slog pisave kot na dodatno lastnost (Kraynak, 1994, 134).

Za azijske pisave se pogosto uporabljajo črkovne družine *SimSun* (Kitajska), *PMingLiU* (Tajvan), *MS Mincho* (Japonska) in *Batang* (Koreja).

11.2 Oris pisav jezikov Vzhodne Azije

Azijski jeziki uporabljajo mešanico pisav, od katerih si bomo najprej podrobneje ogledali pismenke, nato zlogovni pisavi hiragana in katakana, korejski *hangul* (한글) in njegove gradnike *jamo* (자모; 字母), tajvanski *zhuyin* (注音) ter orisali sisteme transkripcije azijskih pisav. Tabela 2 poda pregled pisav v kitajščini, japonsščini in korejščini.

Tabela 2: *Pregled pisav v kitajščini, japonsščini in korejščini. Povzeto po Lunde (2008, 5).*

Regija	Kombinacija pisav
Kitajska	poenostavljene pismenke, latinica
Tajvan	tradicionalne pismenke, zhuyin, latinica
Japonska	japonske pismenke (kanji), hiragana, katakana, latinica
Koreja	korejske pismenke (hanja), hangul, jamo, latinica

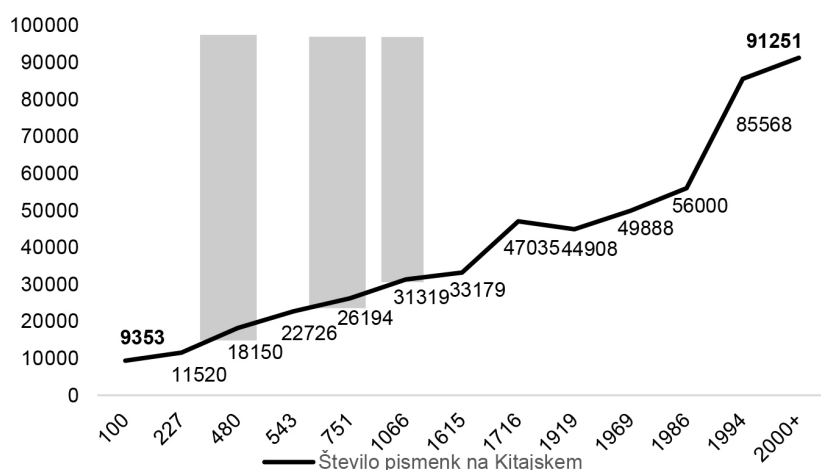
11.2.1 Pismenke

Pismenke so zaradi svoje dolge zgodovine in regionalne razpršenosti zelo heterogena skupina znakov. Ker so nastale na Kitajskem, jih pogosto poimenujemo *kitajske pismenke*. Kot bomo videli v nadaljevanju, se pismenke regionalno razlikujejo, a so zaradi svoje številnosti obravnavane enotno. Unicode jih poimenuje *CJK Unified Ideographs*, pri čemer je CJK kratica za Chinese-Japanese-Korean. V kitajščini jim pravimo *hanzi* (汉字/漢字), v japonsščini *kanji* (漢字) in v korejščini *hanja* (한자/漢字) (Lunde, 2008, 60).

V literaturi zasledimo različna mnenja o domnevni prvi uporabi pismenk na Japonskem. Avtorji se načeloma strinjajo, da je kitajska pisava prvič prišla na Japonsko preko Korejskega polotoka v 4. ali 5. stoletju, ko so se tja razširili budistični in filozofski spisi (Halpern, 2001). Drugi val prevzemanja kitajskih pismenk se je

zgodil v letih 618–907, v času razcveta kitajske dinastije Tang. Prevzete pismenke so segale na področje vladajočih krogov in konfucijanske misli. Tretji val je sledil med leti 960 in 1279, v času dinastije Song. Prevzete pismenke tega obdobja so segale na področje zen budizma (Lunde, 2008, 71).

Graf 1 prikazuje število pismenk na Kitajskem (črtni prikaz) in obdobja, ko je Japonska prevzemala kitajske pismenke (barvni pasovi v ozadju). Kot vidimo, se je število pismenk na Kitajskem v dva tisoč letih povečalo za približno desetkrat.²

Graf 1: Okvirno število vseh pismenk na Kitajskem v različnih časovnih obdobjih.

Japonci so kitajsko pisavo sprva uporabljali za pisanje v kitajščini ali pa so si pismenke sposodili zgolj fonetično za zapis japonskih besed. Zaradi različnega ustroja japonskega in kitajskega jezika zgolj pismenke niso bile ustrezen način za zapisovanja japonske pisave. Postopoma se je del pismenk uporabljal pomensko, torej za poimenovanje enakih ali podobnih stvari kot na Kitajskem, del pismenk pa za slovnična obrazila. Slednje so se poenostavljale in od tod sta se razvili zlogovni pisavi hiragana in katakana (Halpern, 2001).

Pomensko prevzete pismenke so imele bodisi prevzeto kitajsko branje (*onyomi* 音読み) bodisi domače japonsko branje (*kunyomi* 訓読み). Poleg tega so določene pismenke prevzeli večkrat, v različnih obdobjih, kar je privedlo še do večjega števila branj za vsako pismenko (Halpern, 2001). Pismenke so načeloma prevzemali v sklopu večzložnih besed, zato je še danes branje pogosto odvisno od tega, v kateri besedi se pismenka nahaja (Lunde, 2008, 72).

² Graf temelji na podatkih v Lunde (2008, 71), ti pa se sklicujejo na glavna referenčna dela posameznih obdobj.

Koreja je pismenke prevzela še pred Japonsko, a se tam dandanes skorajda ne uporabljajo več. Nadomestila jih je pisava hangul.

Skozi zgodovino se je število kitajskih pismenk večalo, tudi Koreja in Japonska sta na osnovi kitajskih pismenk ustvarjali lastne pismenke (jap. *kokuji* 国字, dob. »nacionalne pismenke«). Na drugi strani je prišlo do poenostavljanja pismenk, modifikacij, številne pismenke so utionile v pozabo ipd. V današnjem času se posledično japonske pismenke v določeni meri razlikujejo od kitajskih, in tudi med pismenkami celinske Kitajske, Tajvana in Hongkonga obstajajo regionalne razlike.

Če štejemo samo pismenke, je za pismenost na Japonskem potrebno poznati okrog 1000 pismenk, na Kitajskem okrog 2500–3500 pismenk, v Koreji pa znanje pismenk ni več predpogoj za pismenost.

11.2.2 Hiragana in katakana

Predpogoj za pismenost na Japonskem sta zlogovni pisavi hiragana in katakana, z eno besedo *kana* (仮名). Hiragana se uporablja za slovnične besede in obrazila, ali pa kot mašilo za zapis japonskih polnopomenk, če ne poznamo pismenk zanje. Katakana je vzporedna zlogovna pisava, ki se uporablja za zapisovanje besed tujega izvora (*gairaigo* 外来語) in onomatopoetskih besed (Lunde, 2008, 53–54). Hiragana in katakana obsegata skupaj 92 znakov.

11.2.3 Hangul

Za zapisovanje korejskega jezika se uporablja hangul. Leta 1443 ga je ustvaril kralj Sejong (世宗), v veljavo pa je stopil leta 1446. Z razliko od kane to ni zlogovna pisava, temveč je vsak znak (kar glasovno soupada z zlogom) sestavljen iz črkovnih gradnikov. Vsak zlog hangula se lahko razstavi na posamezne gradnike jamo, ki predstavljajo samoglasnike in soglasnike. Hangul obsega 24 črk in 27 digrafov.

11.2.4 Zhuyin

Fonetični sistem zhuyin (*zhuyin fuhao* 注音符號) je nastal na začetku 20. stoletja in je metoda označevanja izgovarjave pismenk. Je torej neke vrste polčrkovna transkripcija kitajske pisave, ki se uporablja predvsem na Tajvanu. Prav tako kot hiragana ali katakana se je tudi zhuyin razvil iz poenostavitve pismenk. Obsega 37 znakov, od tega 21 soglasnikov in 16 samoglasnikov ali samoglasniških sklopov.

11.2.5 Sistemi transkripcij azijskih pisav

Pod izrazom transkripcija največkrat razumemo črkovni zapis, čeprav sodi sem tudi zhuyin, ki ni izključno črkovna pisava. V tiskanih publikacijah poznamo več sistemov transkripcij azijskih pisav. Na tem mestu omenimo le najbolj znane, saj je osnovno poznavanje pomembno tudi za razumevanje vnosov azijskih pisav.

Mednarodno standardiziran črkovni zapis kitajske pisave je od leta 1958 *Hanyu pinyin* (汉语拼音), na Tajvanu se uporablja *Tongyong pinyin* (通用拼音), večina pomembnih publikacij s kitajsko tematiko, ki so nastale v letih med 1912 in 1979, se je posluževala sistema *Wade-Giles*, znan je tudi sistem *Yale*, ki obsega transkripcije kitajščine, kantonščine, korejščine in japonsščine. Danes se uporablja le za kantonščino (Petrovčič, 2015, 13–15).

Med najbolj znanimi črkovnimi zapisi japonske pisave so: Hepburnov sistem (*hebon shiki* ヘボン式), ki ga je leta 1885 zasnoval ameriški misionar James Curtis Hepburn; sistem Kunrei (*kunrei shiki* 訓令式), ki ga je leta 1937 japonska vlada razglasila za uradni sistem transkripcije; japonski sistem (*nippon shiki* 日本式), ki ga je leta 1881 razvil Tanakadate Aikitsu (田中館愛橘), eden prvih zagovornikov latiničnega zapisa japonskega jezika (predhodnik sistema Kunrei, skoraj identičen, a najmanj rabljen); standardni sistem (*hyōjun shiki* 標準式), popravljen verzija Hepburnove transkripcije iz leta 1908 in nato prenovljen leta 1946; in sistem za urejevalnike besedil (*wāpuro shiki* ワープロ式), ki so ga zasnovali razvijalci japonskih urejevalnikov besedil in sistemov vnosov japonske pisave (Lunde, 2008, 37).

Za črkovni zapis korejske pisave so v veljavi naslednji sistemi: prenovljena transkripcija korejske pisave (*gugeoui romaja pyogibeop* 국어의 로마자표기법/國語의 로마字表記法) iz leta 2000 v Republiki Koreji; sistem Ministrstva za izobraževanje McCune-Reischauer (*mungyobu* 문교부/文教部) iz leta 1984 v Demokratični ljudski republiki Koreji; sistem Združenja za korejski jezik (*hangeul hakhoe* 한글학회/한글學會) iz leta 1984; in ISO/TR 11941:1996 iz leta 1996. Obstajajo še drugi sistemi, npr. Yale, Lukoff ali Horne, a niso več zelo razširjeni (Lunde, 2008, 43).

11.3 Nabori znakov

Kot smo videli, je pismenk več deset tisoč. Preden se posvetimo vprašanju, kako je mogoče takemu številu znakov pripisati številčne vrednosti oziroma kodne točke, moramo poznati koncepta *nekodirani* in *kodirani nabor znakov*.

Izraz nekodirani se nanaša na nabor znakov, ki ne odgovori na vprašanje, kako bodo znaki obdelani v računalniških sistemih. Izraz kodirani nabor znakov po drugi strani nakazuje, da gre za zbirko znakov, ki so predvideni za računalniško obdelavo. Odkar so računalničarji ugotovili, kako je to tehnično izvedljivo, so nekodirani nabori znakov podmnožica kodiranih naborov znakov (Lunde, 2008, 79). Zgodovinsko gledano pa so prav nekateri nekodirani nabori znakov služili kot osnova za izdelavo kodiranih naborov.

11.3.1 Nekodirani nabori znakov

Nekodirani nabori znakov se pogosto uporabljajo v izobraževalne namene. Nanje lahko gledamo kot na poskus, kako iz množice pismenk izluščiti tiste, ki so pogosto v rabi. Iz Grafa 1 zgoraj je razvidno, da je samo kitajskih pismenk kumulativno blizu sto tisoč, za vsakdanjo rabo pa jih je dovolj bistveno manj.

Kitajska je leta 1988 objavila seznam pismenk sodobne kitajščine, ki se deli na podkategorije, prikazane v Tabeli 3.

Tabela 3: *Kitajski nekodirani nabori znakov.*

Seznam splošno rabljenih pismenk (7000 pismenk) <i>Xiandai Hanyu tongyongzi biao</i> (现代汉语通用字表)		
Seznam pogosto rabljenih pismenk (3500 pismenk) <i>Xiandai Hanyu changyongzi biao</i> (现代汉语常用字表)		preostalih 3500 pismenk sodi med splošno rabljene, a ne pogosto rabljene pismenke
primarne pismenke (2500 pismenk)	sekundarne pismenke (1500 pismenk)	
raven osnovne šole	raven srednje šole	
		zunaj šolskega sistema, glede na usmeritev posameznika

Poleg Seznama splošno rabljenih pismenk in Seznama pogosto rabljenih pismenk je kitajska vlada objavila tudi Seznam poenostavljenih pismenk (*Jianhua-zi zongbiao* 简化字总表), ki obsega 2200 pismenk. Če to število primerjamo s številom splošno ali pogosto rabljenih pismenk, vidimo, da je število poenostavljenih pismenk manjše od števila pismenk v omenjenih seznamih. To pomeni, da določen del pismenk ni bil poenostavljen. S poenostavitvami se je število po-
tez v povprečju zmanjšalo za polovico, kar naj bi pripomoglo k boljši pismenosti (Petrovčič, 2012, 172).

Tajvan je v letih 1982–1984 določil svoj obseg pismenk splošne rabe, kot je razvidno iz Tabele 4.

Tabela 4: *Tajvanski nekodirani nabori znakov.*

48.238 pismenk	Seznam pogosto rabljenih pismenk (4808 pismenk)	<i>Changyong guozi biaozhun ziti biao</i> (常用國字標準字體表)
	Seznam sekundarnih pismenk (6341 pismenk)	<i>Ci changyong guozi biaozhun ziti biao</i> (次常用國字標準字體表)
	Seznam redkih pismenk (18.480 pismenk)	<i>Hanyong ziti biao</i> (罕用字體表)
	Seznam različic pismenk (18.609 pismenk)	<i>Yiti guozi zibiao</i> (異體國字字表)

Japonska je pismenke razdelila v več naborov, jih spreminjala in jih tudi danes še vedno dopolnjuje. Najnovejši dokument o prenovljeni verziji pogosto rabljenih pismenk je bil objavljen 26. maja 2015.³ Najožji, izobraževalni nabor natančno določa pismenke za posamezne razrede osnovne šole. Ta nabor pismenk je podmnožica nabora pogosto rabljenih pismenk, ki se pojavljajo v splošni rabi. Poleg tega obstaja še dopolnilni nabor pismenk, ki se jih lahko uporablja v osebnih imenih (Lunde, 2008, 82). Določitev pogosto rabljenih pismenk je v domeni Ministrstva za izobraževanje, kulturo, šport, znanost in tehnologijo, seznam dovoljenih pismenk za osebna imena pa v pristojnosti Ministrstva za pravosodje.

Tabela 5: *Japonski nekodirani nabori znakov.*

Pogosto rabljene pismenke (1945 pismenk) <i>Jōyō Kanji</i> (常用漢字)						
Izobraževalni nabor (1006 pismenk) <i>Kyōiku kanji</i> (教育漢字)						preostalih 939 pismenk sodi med pogosto rabljene, ki presegajo osnovnošolsko raven
število pismenk po posameznih razredih OŠ						
1.r	2.r	3.r	4.r	5.r	6.r	
80	160	200	200	185	181	
Seznam pismenk za osebna imena (983 pismenk) <i>Jinmei-yō Kanji</i> (人名用漢字一覽表)						

Koreja je določila nabor pismenk, ki naj bi jih učenci usvojili v letih šolanja. Prvo polovico pismenk naj bi se naučili v srednji šoli, drugo polovico pa na visokošolski ravni. Korejsko vrhovno sodišče je določilo tudi seznam pismenk, ki so sprejemljive za uporabo v osebnih imenih (Lunde, 2008, 84). Poznavanje pismenk pa za govorce korejskega jezika ni bistvenega pomena, saj je vse mogoče zapisati s hangulom.

3 Vir: Kaitei jōyōkanji-hyō ni kansuru shian (「改定常用漢字表」に関する試案).

Tabela 6: *Korejski nekodirani nabori znakov.*

Izobraževalni nabor (1800 pismenk) <i>Hanmun Gyoyukyong Gicho Hanja</i> (한문교육용 기초 한자/漢文教育用基礎漢字)	
900 pismenk na srednješolski ravni	900 pismenk na visokošolski ravni
Seznam pismenk za osebna imena (2964 pismenk) <i>Inmyeong-yong Hanja</i> (인명용 한자/人名用漢字)	

11.3.2 Kodirani nabori znakov

Predpogoj za računalniško obdelavo azijskih pisav je bil ustvariti kodirane nabore znakov, kar pomeni, da je bila vsakemu znaku pripisana številčna vrednost. Sprva je vsak proizvajalec računalniške opreme ustvaril svoje standarde, kar pa je posledično pomenilo, da datoteke niso bile berljive na računalnikih drugih proizvajalcev. Za izmenjavo datotek je bilo potrebno ustvariti skupen standard. Prvi državni standard za CJK pisave je nastal na Japonskem leta 1978. Imenoval se je JIS C 6226-1978. Kitajska, Tajvan in Koreja so sledili temu vzoru in z manjšimi ali večjimi odstopanji izdelali podobne kodirane nabore znakov (Lunde, 2008, 85).

Vsi **kitajski** standardi imajo ozako GB, kar je kratica za »državni standard«. Dva najpogostejše rabljena kitajska standarda sta GB 2312-80 in GB 18030-2005. Na prvem je temeljila večina kitajskih internetnih strani, drugega pa je kitajska vlada razglasila za obveznega leta 2005. Vsi izdelki, ki so namenjeni kitajskemu trgu, morajo temeljiti na tem standardu.

Tajvan uporablja večje število znakov kot druge regije, kar je razvidno že iz nekodiranih naborov, predstavljenih v Tabelah 2 in 3. Oblikovanje standardov je vzelo v svoje roke pet velikih podjetij, od koder tudi ime znanega standarda Big Five. Uradni standard na Tajvanu je sicer CNS 11643-2007, ki definira kar 69.134 pismenk oziroma 70.939 znakov, vendar je bil Big5 bistveno bolj razširjen.

Hongkong je z vidika pisave samostojna regija. Za osnovo so vzeli standard Big Five in izdelali regionalne razširitve za pismenke, ki jih Tajvan ne pozna. Takih pismenk je čez 3000. Za razliko od drugih naborov znakov tu pismenke niso razvrščene po nobeni logiki. Hongkonški standardi imajo oznako HKSCS. Z vidika Unicoda se številne pismenke iz tega nabora nahajajo šele v razširitvi B, kar običajno pomeni, da si mora bralec za uspešno prikazovanje znakov dodatno namestiti podporo za to razširitev.

Japonska je uporabljala šest naborov znakov, med katerimi je najbolj poznan JIS X 0208:1997. Obsega 6879 znakov, od tega 6379 pismenk. Je naslednik standarda JIS C 6226-1978, ki je bil osnova za druge standarde.

Najbolj pogost **korejski** standard je KS X 1001:2004 in obsega 8227 znakov, od tega 4888 pismenk in 2350 zlogov hangula. Ker se določene pismenke podvajajo, je dejansko različnih pismenk mnogo manj, in sicer 4620.

Tabela 7: *Najpogostejši azijski regionalni standardi.*

Standard	Število znakov	Zastopane pisave in nabori znakov
GB 2312-80	7445	številk, GB-Roman (kitajska verzija ASCII), hiragana, katakana, grška abeceda, cirilica, pinyin, zhuyin, oznake tabel, pismenke prvega nivoja, pismenke drugega nivoja
Big Five	13.053	okrajšave, različni simboli, merske enote, oznake tabel, števila, latinica, grška abeceda, zhuyin, diakritični znaki, pismenke prvega nivoja, pismenke drugega nivoja
JIS X 0208:1997	6879	ločila, matematični simboli, razni simboli, številk, latinica, hiragana, katakana, grška abeceda, cirilica, oznake tabel, JIS kanji raven 1, JIS kanji raven 2, dodatni kanji
KS X 1001:2004	8227	razni simboli, KS-Roman (korejska verzija ASCII), jamo, številk, grška abeceda, elementi za črte in tabele, okrajšave, posebne oblike črk in jamo, hiragana, katakana, cirilica, hangul, hanja

Vsem standardom je skupno, da obsegajo več pisav. Do neke mere je to tudi razumljivo, saj so se regionalni standardi zgledovali po japonskem sistemu. Podrobnejši pogled razkrije predvsem razlike v razporeditvi pismenk. Spomnimo se, da so nekodirani nabori znakov posredno vplivali na kodirane nabore.

Kitajska je na prvi nivo postavila pogosto rabljene pismenke, na drugi nivo pa druge splošno rabljene pismenke. Pismenke prvega nivoja so razporejene fonetično, pri čemer je osnova za zapis izgovarjave pinyin. Iz tega jasno vidimo, kakšno težo ima pinyin v kitajskem prostoru. Pismenke drugega nivoja so primarno razporejene po radikalih in sekundarno po številu potez.

Tajvanski nabori so vse pismenke razporedili primarno po številu potez in sekundarno po radikalih, kar se v dveh pogledih razlikuje od kitajskih standardov. Po eni strani pinyin ni igral nobene vloge, po drugi strani pa so tudi radikali izgubili na svoji razvrščevalni vrednosti. Poleg tega Big Five ne podpira cirilice. Izdelovalci standarda Big Five so vključili številne različice japonskih, kitajskih in korejskih pismenk, ki so sicer na prvi pogled podobne, a se v podrobnostih razlikujejo (Lunde, 2008, 113).

V **japonskih** standardih so pismenke prve stopnje razvrščene glede na prevzeto kitajsko branje. Če pismenka nima prevzetega branja, je razvrščena glede na domače japonsko branje. Druga raven pismenk je razvrščena po radikalih in nato po številu

potez (Lunde, 2008, 133). Na ta način je razvrščenih 6355 pismenk, kar močno presega število pogosto rabljenih pismenk.

Korejski standardi so posebni v dveh pogledih. Na eni strani obsegajo na tisoče zlogov hangula, na drugi strani pa ima ista pismenka z različnimi branji pripisane različne kode. Razlog za tako število zlogov je v tem, da so celotni zlogi obravnavani kot samostojni znaki, podobno kot pismenke. Glede na to, da vsak zlog zavzema kvadratega prostora, je taka umestitev po svoje razumljiva. Korejski standardi so edini, ki pismenko z različnimi branji definirajo tolikokrat, kolikor je izgovorjav.

11.4 Načini kodiranja

Standardni nabori znakov so tesno povezani z načini kodiranja. Šele ko vemo, koliko znakom lahko pripišemo številčne vrednosti, lahko izdelamo kodirne nabore znakov. Obenem pa se moramo zavedati, da sta nabor znakov in način kodiranja različna pojma. Isti nabor znakov je lahko kodiran na različne načine, kar jasno vidimo na primeru Unicoda. Na primer, UTF-32, UTF-16 in UTF-8 kodirajo isti nabor znakov na tri različne načine. Po drugi strani lahko z istim načinom kodiramo različne nabore znakov. Nam najbližji primer so regionalne različice razširjenega ASCII, česar se starejše generacije verjetno tudi spominjajo. ISO 8859 je razdeljen na 15 delov, pri čemer je prvih 128 vrednosti vedno enakih (ASCII), dodatnih 128 vrednosti, ki jih je omogočil osmi bit, pa je prirejenih za potrebe regionalnih pisav. Slovenski uporabnik je moral izbrati ISO 8859-2, ki ga poznamo tudi kot Latin-2 Central European. Znak z isto kodo v drugi regionalni različici predstavlja drugo črko (Tabela 1).

128 numeričnih vrednosti 7-bitnega bajta zadostuje za zapis angleščine, vendar je to premalo za druge latinične pisave. Ne smemo pozabiti, da je od 128 znakov samo 94 natisljivih. Preostalih 34 znakov je rezerviranih za kontrolne znake. 8-bitni bajt je omogočil skupno 256 znakov, kar je dovolj za druge črkovne pisave, a še zdaleč ne za več tisoč znakov, ki se uporabljajo v azijskih pisavah. Prav zaradi tega dejstva je do 80. let prejšnjega stoletja veljalo, da azijskih pisav ni mogoče kodirati.

Prvi poskus prilagoditve azijskim jezikom so bile azijske različice nabora ASCII. Kitajska različica je bila GB-Roman, tajvanska CNS-Roman, japonska JIS-Roman in korejska KS-Roman. Skupni izraz za ta paket je CJK-Roman. Prav tako kot ASCII tudi ti nabori obsegajo 94 natisljivih znakov (Lunde, 2008, 91). Edina razlika z ASCII je bila v vrednosti znakov »\$« in »\«.

Naslednji korak je bil 8-bitni standard JIS X 0201, ki je podpiral le ASCII in s pomočjo osmega bita še polovično katakana oz. katakana polovične širine. Zaradi majhnega števila glifov je bil to še obvladljiv nabor znakov.

Tabela 8: JIS X 0201, katakana polovične širine (Elias, 2001).

8-bitni bajt																
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	A	B	C	D	E	F
0	^N _U _L	^S _O _H	^S _T _X	^E _T _X	^E _O _T	^E _N _Q	^A _C _K	^B _E _L	^B _S	^H _T	^L _F	^V _T	^F _F	^C _R	^S _O	^S _I
1	^D _L _E	^D _C ₁	^D _C ₂	^D _C ₃	^D _C ₄	^N _A _K	^S _Y _N	^E _T _B	^C _A _N	^E _M	^S _U _B	^E _S _C	^F _S	^G _S	^R _S	^U _S
2	^S _P	!	»	#	\$	%	&	»	(	)	*	+	,	-	.	/
3	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	:	;	<	=	>	?
4	@	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O
5	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z	[	¥	]	^	_
6	`	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m	n	o
7	p	q	r	s	t	u	v	w	x	y	z	{		}	-	^D _E _L
8																
9																
A		。	「	」	、	・	ヲ	ア	イ	ウ	エ	オ	ヤ	ユ	ヨ	ツ
B	ー	ア	イ	ウ	エ	オ	カ	キ	ク	ケ	コ	サ	シ	ス	セ	ソ
C	タ	チ	ツ	テ	ト	ナ	ニ	ヌ	ネ	ノ	ハ	ヒ	フ	ヘ	ホ	マ
D	ミ	ム	メ	モ	ヤ	ユ	ヨ	ラ	リ	ル	レ	ロ	ワ	ン	ゝ	ゝ
E																
F																

Pravi pomembnejši preboj se je zgodil leta 1978 z razvojem standarda ISO-2022. To je bilo modalno kodiranje, pri čemer so se določene ubežne sekvence preklapljale med nabori znakov in enobajtnim ali dvobajtnim zapisom. ISO-2022 je na območju natisljivih znakov postavil mrežo velikosti 94x94, pri čemer je nastalo 8.836 celic oziroma kodnih točk, kar je v določeni meri zadostovalo za obdelavo azijskih pisav. Ta način kodiranja je bil uporaben predvsem za izmenjavo informacij, saj je za celotno mrežo zadostovalo že 7 bitov informacij.

ISO-2022 sodi med regionalno neodvisna kodiranja, kar je v praksi pomenilo, da je bila ista struktura uporabljena za različne regionalne različice, kamor sodijo ISO-2022-JP, ISO-2022-CN, ISO-2022-CN-EXT, ISO2022KR ipd.

Drugi pomembni dosežek je bilo kodiranje EUC, saj je s svojo nemodalno strukturo služilo kot osnova za vsa poglavitna nacionalna kodiranja, npr. GBK, GB

18030, Big Five, Big Five Plus, Shift-JIS ali Johab. Razvoj informacijske tehnologije je doživel velik razmah, nastala so številna kodiranja, kar se je upočasnilo šele s pojavom Unicoda. Že prvotna osnovna večjezikovna raven je rešila vprašanje sočasne rabe različnih azijskih pisav, poleg tega pa je Unicode preko pretvorbenih tabel kompatibilen z več lokalnimi standardi. Podatki W3Techs v Tabeli 9 nazorno kažejo prevlado Unicoda nad drugimi kodiranj (Web Technology Surveys, 2016), vendar to ne more izničiti pomena in vrednosti regionalnih kodiranj.

Tabela 9: *Razširjenost načinov kodiranja skozi obdobja (Elias, 2001).*

	1. jan. 2010	1. jan. 2011	1. jan. 2012	1. jan. 2013	1. jan. 2014	1. jan. 2015	1. jan. 2016
UTF-8	50.6 %	59.8 %	68.0 %	74.7 %	78.7 %	82.3 %	85.7 %
ISO-8859-1	28.6 %	22.0 %	17.2 %	13.5 %	10.8 %	9.3 %	7.1 %
Windows-1251	4.3 %	3.7 %	3.3 %	2.8 %	2.7 %	2.2 %	1.9 %
Shift JIS	3.1 %	2.2 %	1.7 %	1.4 %	1.4 %	1.3 %	1.1 %
Windows-1252	3.2 %	2.3 %	1.7 %	1.3 %	1.3 %	1.1 %	1.0 %
GB2312	3.5 %	4.4 %	3.6 %	2.5 %	2.0 %	1.4 %	1.0 %
EUC-KR	0.3 %	0.2 %	0.2 %	0.2 %	0.2 %	0.4 %	0.4 %
EUC-JP	0.7 %	0.5 %	0.4 %	0.4 %	0.4 %	0.3 %	0.3 %
GBK	0.7 %	0.9 %	0.9 %	0.8 %	0.6 %	0.4 %	0.3 %
ISO-8859-2	0.9 %	0.7 %	0.6 %	0.5 %	0.4 %	0.3 %	0.3 %
ISO-8859-15	0.5 %	0.4 %	0.4 %	0.4 %	0.3 %	0.2 %	0.2 %
Windows-1256	1.2 %	1.2 %	0.8 %	0.5 %	0.3 %	0.2 %	0.2 %
Windows-1250	0.4 %	0.3 %	0.3 %	0.2 %	0.2 %	0.2 %	0.2 %
ISO-8859-9	0.7 %	0.5 %	0.3 %	0.3 %	0.2 %	0.2 %	0.1 %
Big5	0.4 %	0.3 %	0.2 %	0.2 %	0.1 %	0.1 %	0.1 %
Windows-1254	0.4 %	0.3 %	0.2 %	0.2 %	0.2 %	0.1 %	0.1 %
Windows-874	0.2 %	0.2 %	0.1 %	0.1 %	0.1 %	0.1 %	0.1 %
US-ASCII	0.2 %	0.1 %	0.1 %	0.1 %	0.1 %	0.1 %	<0.1 %
TIS-620	0.1 %	0.1 %	0.1 %	<0.1 %	<0.1 %	<0.1 %	<0.1 %
Windows-1255	0.1 %	0.1 %	0.1 %	<0.1 %	<0.1 %	<0.1 %	<0.1 %
ISO-8859-7	0.1 %	0.1 %	0.1 %	0.1 %	<0.1 %	<0.1 %	<0.1 %
Windows-1253	0.1 %	0.1 %	<0.1 %	<0.1 %	<0.1 %	<0.1 %	<0.1 %

11.5 Sklepne misli

Sočasna raba različnih pisav ni tako samoumevna, kot se nam danes zdi. Šele konec 80. let prejšnjega stoletja so strokovnjaki našli rešitev, kako več tisoč znakov pripisati

različne številčne vrednosti. Za to je bilo potrebno izstopiti iz prvotnega pojmovanja »en bajt informacij za en znak«. V Aziji je nekaj regionalnih centrov razvijalo svoje rešitve. Tehnične izvedbe posameznih proizvajalcev računalniške opreme so zamenjali nacionalni standardi. Ti so bili znotraj meja posamezne države ali regije kompatibilni, a ne tudi v okviru širšega azijskega prostora. Unicode je rešil številne zagate v zvezi s sočasno rabo različnih pisav, zato uspešno izpodriva preostale regionalne načine kodiranja. Kljub temu pa je poznavanje nacionalnih standardov pomembno, saj odraža neposredno povezavo s tradicionalnimi pogledi na pisavo.

Literatura in viri

Elias, Alexandre, 2001: *Encodings of Japanese*. Dostopno na naslovu: <http://www.sljfaq.org/afaq/encodings.html> (citirano 16. julij 2015).

Halpern, Jack, 2001: *Outline of Japanese Writing System*. Dostopno na naslovu: <http://www.kanji.org/kanji/japanese/writing/outline.htm> (citirano 8. avgust 2015).

Historical yearly trends in the usage of character encodings for websites. *Web Technology Surveys*. Dostopno na naslovu: http://w3techs.com/technologies/history_overview/character_encoding/ms/y (citirano 20. avgust 2015).

Jinmei-yō Kanji (人名用漢字一覧表). Dostopno na naslovu: <http://www.moj.go.jp/content/001131003.pdf> (citirano 20. avgust 2015) ali <http://www.sljfaq.org/afaq/jinmeiyou-list.html> (628 pismenk) (citirano 20. avgust 2015).

Jōyō Kanji (常用漢字). Dostopno na naslovu: <http://www.sljfaq.org/afaq/jouyou-list.html> (2134 pismenk) ali http://kokugo.bunka.go.jp/kokugo_nihongo/joho/kijun/naikaku/pdf/joyokanjihyo_20101130.pdf (citirano 20. avgust 2015).

Kaitei jōyōkanji-hyō' ni kansuru shian (「改定常用漢字表」に関する試案). Dostopno na naslovu: http://www.bunka.go.jp/seisaku/bunkashingikai/sokai/sokai_9/49/pdf/kaitei_kanjihyoshian.pdf (citirano 20. avgust 2015).

Kraynak, Joe, 1994: *Računalniški slovar*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Lunde, Ken, 2008: *CJKV Information Processing (2nd edition)*. O'reilly Media.

- Petrovčič, Mateja, 2012: Spremembe kitajskega jezika v zadnjih sto letih. V: *Tradicija v objemu modernosti: Stoletje kitajskega preporoda* (ur. Rošker, Jana in Vampelj Suhadolnik, Nataša). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 165–180.
- Petrovčič, Mateja, 2015: *Sodobna kitajščina 1*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Hmeljak Sangawa, Kristina in drugi, 2003: *Uvod v japonsko pisavo. Hiragana, katakana in prvih 854 pismenk*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Razprave o družbi, politiki, religiji

12 Splošne knjižnice v knjižničarski zakonodaji Koreje

Hyeonsook Ryu, Primož Južnič

12.1 Uvod

V Sloveniji smo pred kratkim sprejeli spremembe Zakona o knjižničarstvu (Uradni list RS, št. 92/15). Priprave na spremembe so bile dolgotrajne in so zajemale različne deležnike. Analiza vplivov, ki ga na posamezne rešitve v zakonskih aktih imajo različni deležniki je zahtevno in nevhvaležno delo, saj so ti včasih premalo transparentni in predvsem zapleteni. Toda zakonodaja se vedno spreminja v skladu z družbenimi spremembami, saj predstavlja posebno obliko družbene regulacije. Zato smo želeli proučiti družbene okoliščine pri spremembah knjižničarske zakonodaje kot študijo primera ter metodološki primer, ki ga lahko uporabimo pri tovrstnih raziskavah.

Naslonili smo se na dosedanje analize knjižničarske zakonodaje v Koreji, pregledali knjižničarsko statistiko, letopise in podobne vire, ter uporabili analizo informacij in podatkov, objavljenih na spletnih straneh državnega arhiva in drugih vladnih agencij in uradov. Drugi del raziskave pa je bila ekspertna analiza zakonov, predvsem vsebinskih in strokovnih sprememb glede na prejšnjo verzijo. Pričujoče besedilo je skrajšana verzija daljše analize sprememb zakonodaje in vzrokov zanje.

V Koreji je bil že leta 1963 sprejet prvi Zakon o knjižničarstvu (*Doseogwanbeop* 도서관법). Veljal je skoraj četrto stoletje, saj je leta 1987 prišlo do njegove celovite spremembe. Leta 1991 je bil zakon razveljavljen in namesto njega je bil sprejet nov področni zakon, Zakon za promocijo knjižnic. Leta 1994 je bil sprejet Zakon za promocijo knjižnic in branja. Leta 2006 so knjižničarsko zakonodajo organizirali enako kot leta 1963, saj je bil sprejet celovit Zakon o knjižničarstvu. V tabeli 1 so prikazani Zakoni o knjižničarstvu, podane so letnice njihovega sprejetja in sprememb, poleg tega je navedenih tudi nekaj osnovnih podatkov o korejski družbi v istem letu.

Tabela 1: Seznam korejskih zakonov o knjižničarstvu.

Naziv zakona	Sprejet / spremenjen	BDP(\$) Na osebo	Delež populacije, ki je dokončala sredn- je izobraževanje	Delež populacije, ki je dokončala višje izobraževanje	Število splošnih knjižnic
Zakon o knjižničarstvu	28.10.1963	27	54,3 % ¹	32,3 % ²	27
Zakon o knjižničarstvu	28.11.1987	1434	99,5 %	36,7 %	175
Zakon za promocijo knjižničarstva	8.3.1991	3155	99,8 %	33,1 %	262
Zakon za promocijo knjižnic in branja	24.3.1994	4355	99,9 %	45,8 %	279
Zakon o knjižničarstvu	4.10.2006	9511	99,6 %	81,3 %	514

12.2 Analize sprememb knjižničarske zakonodaje v Koreji

Pred zadnjo spremembo knjižničarske zakonodaje je bilo v Koreji opravljenih nekaj poglobljenih analiz sprememb in posledic knjižničarske zakonodaje. Ker obravnavajo tematiko do sprejetja zakona iz leta 1994, predstavljajo okoliščine sprememb in proučujejo pomanjkljivosti ter predlagajo izboljšave. Opisane so tudi nekatere dejavnosti, ki so potekale znotraj knjižničarske stroke in so bile povezane s spreminjanjem in sprejemanjem knjižničarske zakonodaje.

Od zakona iz leta 1963 do Zakona za promocijo iz leta 1994, Han (2002) obravnava okoliščine sprejemanja in spreminjanja knjižničarske zakonodaje ter delovanje povezanih knjižničarskih združenj in strokovnjakov iz knjižničarske stroke. Poleg tega opravi tudi primerjavo, analizo in pregled vsebine zakonodaje, izpostavi problematične točke in predstavi predloge za njihovo izboljšavo.

Joung (2003), leto pozneje, predstavi proces sprejemanja in spreminjanja knjižničarske zakonodaje. Med točkami, ki bi jih bilo potrebno spremeniti oz. natančneje opredeliti v novem zakonu, prikaže in opredeli podporo države, vlogo državnega sveta za knjižnice, ureditev enotnega sistema upravljanja splošnih knjižnic, kvalifikacije, ki jih potrebuje direktor splošne knjižnice, sistematizacijo bibliotekarskega poklica, standarde za šolske in univerzitetne knjižnice; izrazi tudi potrebo po ustanovitvi lokalnega sveta za knjižnice.

V publikaciji Raziskovalnega centra za strategijo kulture in turizma Koreje (*Han-guk munhwa gwangwang jeongchaek yeongurwon* 한국문화관광정책연구원)

1 Statistika za leto 1965.

2 Statistika za leto 1965.

(2003) so pojasnjene določbe o spremembah od zakona iz leta 1963 do zakona iz leta 1994; vključena je tudi razprava o spornih točkah slednjega.

Chong (2004) predstavi celovito zgodovino zakonov o knjižničarstvu, vzroke za njihovo sprejemanje in spreminjanje ter njihove glavne značilnosti, izpostavi sporne dele zakona iz leta 1994, predlaga ustanovitev splošnih knjižnic in predstavi vsebino, ki mora biti vključena kot temeljni del knjižničarske zakonodaje.

Vse te analize so prav tako pomembno vplivale na pripravo nove zakonodaje in nove rešitve.

12.3 Pregled razvoja knjižničarstva

Če hočemo razumeti spremembe zakonodaje, je treba pojasniti tudi izvir vseh teh sprememb, ter družbene okoliščine, ki so spremembe povzročile. V grobem gre za tri obdobja: 1. obdobje do sprejetja prvega zakona leta 1963, 2. obdobje do sprejetja zakona leta 1987 in 3. obdobje do sprejetja zakona leta 2006.

12.3.1 Prvo obdobje od 1948 do 1963

Koreja, ki se je leta 1945 osvobodila japonske okupacije, ni dobila popolne samostojnosti, temveč je bila razdeljena na severni in južni del, kot je še danes. Sever³ je bil pod vplivom Sovjetske zveze, jug⁴ pa pod vplivom Združenih držav Amerike. Leta 1948 je bila v Seulu (*Seoul* 서울) zpostavljena samostojna vlada, leta 1950 pa je izbruhnila korejska vojna, ki se je končala s premirjem leta 1953. Po vojni so v Koreji s sistemom lokalne uprave želeli posebej organizirati lokalno upravo šolstva, ki ji je bilo takrat dodeljeno upravljanje splošnih knjižnic. Ker pa so splošne knjižnice sredstva prejemale iz proračuna lokalne uprave za šolstvo in s tem tudi knjižnice, ta prehod v resnici ni zaživel (Lee, 1992).

Leta 1960 so se državljani, v prvi vrsti so to bili študentje, množično odpravili na ulice, kar je posledično privedlo do spremembe oblasti. Za štirideset- in petdesetletnike to obdobje ni bilo mračno samo v političnem smislu, pač pa tudi v ekonomskem. Za obnovo po korejski vojni in za odpravo škode, ki jo je za seboj pustila druga svetovna vojna, je Koreja prejemale pomoč Združenih držav Amerike. Čeprav je pomoč pripomogla k obnovi gospodarstva, je bilo to, zaradi šibkosti domačega kapitala, v odvisnosti od primarne industrije, sprememb v ameriški pomoči in inflacije, ki jo je povzročila korejska vojna, obdobje velikega trpljenja. Leta

3 Pozneje Demokratična ljudska republika Koreja (*Joseon minjujuui inmin gonghwaguk* 조선민주주의인민공화국) oz. Severna Koreja (*Bukhan* 북한).

4 Pozneje Republika Koreja (*Daehanminguk* 대한민국) oz. Južna Koreja (*Namhan* 남한).

1960 je Bruto domači proizvod (BDP) na prebivalca znašal 79 ameriških dolarjev; Koreja je bila ena najrevnejših držav na svetu.

Korejski izobraževalni sistem so v obdobju ameriške vojaške oblasti (1945–1948) uredili v sistem 6–3–3–4 in tako izvedli reformo izobraževalnega sistema. Začetek brezplačnega obveznega šolanja so načrtovali za leto 1950, a so ga zaradi vojne izpeljali šele v letih 1954–1959. Za izvajanje kulturne politike je bilo leta 1948 zadolženo Ministrstvo za kulturo, ker pa v tem obdobju ni bilo potrebnega interesa za njeno oblikovanje, do kakšnih pomembnih premikov ni prišlo (Lee, 2006).

Ker so se v danih okoliščinah v Združenju knjižničarjev Koreje (*Korea Library Association*, KLA; *Hanguk doseogwan hyeophoe* 한국도서관협회) in Parlamentar-ni knjižnici zavedali potrebnosti knjižničarske zakonodaje, so sestavljali predloge zakonov o knjižničarstvu in se trudili, da bi prišlo do njihove uzakonitve. V letih 1958–1959 je bil Zakon o knjižničarstvu na dnevnem redu Državnega zbora, a so ga tam obakrat zavrnil, ne da bi o njem sploh razpravljali.

Maja leta 1961 se je po stopnjevanju političnega kaosa zgodil vojaški udar. V glavni vlogi je nastopal Chung-hee Park (*Park Jeonghui* 박정희), ki je ustanovil Vrhovni svet za državno rekonstrukcijo (v nadaljevanju Vrhovni svet), najvišji urad vladanja, ki je vklju-čeval zakonodajno, sodno in izvršilno vejo oblasti države; predsedoval mu je sam in vladal kot diktator. KLA je junija na dnevni red Vrhovnega sveta uspela uvrstiti Zakon o knjižničarstvu, ki pa, čeprav so o njem razpravljali, ni bil sprejet (KLA, 1977, 121).

V želji, da bi uspela z uzakonitvijo Zakona o knjižničarstvu, je bila KLA v nenehnem stiku z Ministrstvom za izobraževanje in kulturo. Leta 1962 ji je uspelo osnutek Zakona o knjižničarstvu uvrstiti na dnevni red sestanka namestnikov ministrov, ven-dar je bil zakon zavrnjen, saj sta zakonska dolžnost ustanavljanja splošnih knjižnic in uzakonjena brezplačna uporaba predstavljali preveliko finančno breme za državo. Pozneje je Ministrstvo za izobraževanje in kulturo osnutek zakona preoblikovalo, ga uvrstilo na dnevni red Vrhovnega sveta in oktobra 1963 je bil zakon sprejet.

Ker je bil zakon sprejet v razmerah, ko sistem avtonomnega izobraževanja ni delo-val, je bila lokalna oblast zadolžena za vodenje, in tako so knjižnice prišle pod njeno upravo. Glede na to, da je zanje gospodarski razvoj predstavljal glavno prioriteto, ni prišlo do uzakonitve obveznega ustanavljanja knjižnic, pač pa je ta ostala neob-vezna, in tako se tudi ni uresničila želja knjižničarske stroke po brezplačni uporabi knjižnic ter podpori in pomoči državne in lokalnih oblasti.

Leta 1959 je bilo zaključeno prvo obvezno osnovno izobraževanje in leta 1962 se je začel petletni načrt za izboljšanje šolske infrastrukture. Obvezno izobraževanje

je sicer potekalo, ker pa se je sistem soočal s pomanjkanjem osnovne infrastrukture in opreme, kot so zgradbe, učilnice, mize, stoli, so se problema lotili z načrtovanjem na državni ravni. V obdobju, ko se je končno začelo urejanje javnega šolstva, je bilo poznavanje knjižnic v družbi zelo slabo. Na eni izmed okroglih miz⁵ takoj po sprejetju Zakona o knjižničarstvu, je pravnik z Ministrstva za izobraževanje in kulturo dejal, da »kljub temu da uradniki Ministrstva za izobraževanje in kulturo niso čutili iskrene želje po uzakonjanju knjižničarske zakonodaje, so to z vnemo in prizadevanjem dosegli tisti, ki dejansko opravljajo delo, usmerjali so uradnike in dosegli končni uspeh«. Čeprav je pod Ministrstvo za izobraževanje sodila tudi kultura, je bilo zanimanje zanjo izredno majhno, saj je imelo ustvarjanje temeljev šolskega izobraževanja prednost.

Lahko rečemo, da je zakonu iz leta 1963 uspelo postaviti temelje za razvoj knjižničarstva, kar glede na tedanje težke politične in družbene okoliščine predstavlja izredno velik uspeh.

Takoj po osamosvojitvi leta 1945 je bilo v Koreji sedemnajst splošnih knjižnic. Z izjemo nacionalne knjižnice so bile njihove zbirke izredno skromne, saj je povprečna zbirka splošne knjižnice takrat obsegala pičlih 14.000 izvodov.⁶

V 60. letih prejšnjega stoletja se je razširilo ustanavljanje zasebnih vaških bralnih kotičkov (t. i. *Maetul mungo* 마을문고),⁷ ki je obrodilo pozitivne sadove. Leta 1963 je prišlo v Koreji do uzakonitve prvega Zakona o knjižnicah.

12.3.2 Drugo obdobje od 1964 do 1994

Leta 1964 je prišlo do ponovnega poskusa reorganizacije, ki bi veljala predvsem za večje lokalne skupnosti. Upravljanje splošnih knjižnic bi moralo preiti pod upravo lokalnih šolskih oblasti. Ker pa so se morale splošne knjižnice še vedno financirati neposredno iz proračuna lokalnih skupnosti, jih je veliko še naprej ostalo pod neposredno upravo lokalnih skupnosti.

Z ustanovitvijo Ministrstva za kulturo in javne informacije je leta 1968 kultura prvič dobila svoje posebno resorno ministrstvo. Ministrstvo je bilo zadolženo za spodbujanje umetnosti in skrb za kulturno dediščino. Ker pa je med njegove naloge sodila tudi skrb za sredstva javnega obveščanja, se je takratni vojaški režim osredotočal predvsem na ta del nalog, predvsem zaradi nadzora nad njimi.

5 Zapisnik z okrogle mize o Zakonu o knjižničarstvu. Gl. Doseogwanbeop jwadamhoe hoeuirok (1963, 13).

6 Gl. *Joseon Yeongam* 1947 (1946, 261–262).

7 *Maetul* pomeni vaška skupnost, *mungo* pa ima različne pomene; v tem primeru pomeni prostor, z nekaj knjižnimi policami.

Namreč, čeprav je bila od srede 60. do 80. let prejšnjega stoletja uresničena hitra gospodarska rast, se je politična diktatura nadaljevala. Z namenom krepitve vladavine ideologije je v obdobju pozornost vzbujajoče nepravilnosti, korupcije, kršenja človekovih pravic in zatiranja demokratizacije prišlo do uzakonitve Krovnega zakona o medijih (*Eollon gibbonbeop* 언론기본법),⁸ ki je vpeljal sistematično kontrolo vseh oblik javnega informiranja in komuniciranja. Ljudska gibanja, kot so gibanje za demokratizacijo in gibanje za varovanje človekovih pravic, so se na to ostro odzvala.

Leta 1987 je bila 29. junija objavljena Deklaracija o demokratizaciji,⁹ ki je postavila sistem neposrednih predsedniških volitev, uresničitve lokalne in šolske samouprave, zagotavljanje svobode govora itd. S tem je bil narejen velik korak v smeri demokratizacije države.

Družbene spremembe so imele velik vpliv na spremembe v strukturi in vsebini zakona iz leta 1987. KLA je že leta 1969 na vsedržavnem knjižničarskem kongresu organizirala debato na temo »poskusni osnutek zelenih amandmajev Zakona o knjižničarstvu« in leta 1970 zahtevala spremembe Zakona o knjižničarstvu.¹⁰ Z namenom, da bi do sprememb Zakona o knjižničarstvu dejansko prišlo, so pripravili pet osnutkov in zahtevali vrsto amandmajev. Zakon iz leta 1987 odraža prizadevanja knjižničarske stroke, da bi rezultate izboljšane gospodarskega položaja države prenesli na in upoštevali tudi pri knjižničarstvu in knjižničnih storitvah. Tako so odpravili vstopnine v splošnih knjižnicah, in knjižnico s tem približali sodobni splošni knjižnici. Ustanavljanje in razvoj splošnih knjižnic postane obveznost države in lokalnih oblasti, omogočena je tudi ustanovitev Sklada za promocijo knjižničarstva. V 80. letih 20. stoletja se je povečalo število univerz in institucij za visoko izobraževanje, zvišal se je delež prebivalstva, ki je nadaljeval šolanje, povečalo se je število oddelkov za bibliotekarstvo in diplomantov ter s tem tudi ustreznih strokovnjakov.

Olimpijske igre leta 1988 v Seulu so razkrile potrebo po upravljanju kulture, zato so področja, ki jih je do tedaj pokrivalo Ministrstvo za izobraževanje in kulturo, razdelili na izobraževanje in kulturo. Upravljanje knjižnic postane del upravljanja kulture, knjižnica je opredeljena kot kulturna ustanova. Ker je bilo vodenje knjižnične politike preneseno na Ministrstvo za kulturo, je ta, bolj kot vseživljenjskemu učenju, dajala prednost kulturi. Ker so si na Ministrstvu za izobraževanje

8 Eollongibonbeop (언론기본법) (Zakon številka 3347), sprejet leta 1980, prenehal veljati leta 1987.

9 Deklaracija takratnega predsedniškega kandidata, predstavnika parlamentarne opozicije, ki je vsebovala želje državljanov o neposrednih predsedniških volitvah, o zagotavljanju osnovnih človekovih pravic in svobode govora, lokalni in šolski (samo)upravi.

10 Gl. *Gukhoe doseogwanbo* (1970).

izmišljevali različne izgovore, da do prenosa upravljanja splošnih knjižnic ni prišlo, je bilo od lokalnih oblasti na Ministrstvo za kulturo preneseno samo vodenje splošnih knjižnic. Zaradi izvajanja sistema lokalne samouprave in novoustanovljenega Ministrstva za kulturo, so se po vseh regijah začele množično ustanavljati nove knjižnice, muzeji, kulturni domovi in druge kulturne ustanove.

Leta 1990 je prišlo do pomembne organizacijske spremembe. Urad, zadolžen za izvajanje knjižničarske politike, skupaj z založništvom, strategijo korejskega jezika, literaturo in drugimi sorodnimi področji, je bil z Ministrstva za izobraževanje prestavljen na novoustanovljeno Ministrstvo za kulturo. Ker so bile za delovanje splošnih knjižnic zadolžene lokalne skupnosti, bi morale splošne knjižnice soditi pod lokalno upravo. Ministrstvo za izobraževanje je temu odločno nasprotovalo in tega ni dovolilo. Zaradi tega je prišlo do zanimivega, a težavnega položaja splošnih knjižnic, ki sodijo tako pod lokalno upravo kot tudi pod državni urad za šolstvo.

Z zakonom iz leta 1991 je bilo ukinjeno pobiranje vstopnine. Vstopnina je bila namreč sistem, po katerem so morali uporabniki za vsak fizičen vstop v knjižnico plačati vstopnico. Brez vstopnice storitev knjižnice posamezni uporabnik ni mogel uporabljati. Z novim zakonom so vse splošne knjižnice postale brezplačne, s čimer je prišlo do njihovega preoblikovanja v sodobne splošne knjižnice, ki delujejo kot javne knjižnice. V primerjavi z najbolj razvitimi državami (Združenimi državami Amerike in Veliko Britanijo) se je to v Koreji uresničilo celo stoletje in pol pozneje.

Položaj direktorja javne splošne knjižnice so lahko zasedali samo ustrezno izobraženi bibliotekarji, torej tisti s končanim študijem s tega področja. S širitvijo univerzitetnega izobraževanja na tem področju je bilo namreč sedaj dovolj strokovnjakov, ki so izpolnjevali te pogoje. Ker je Ministrstvo za izobraževanje vodilo administrativno osebje, je to zasedalo položaj direktorja knjižnice. V času, ko je za knjižnice skrbelo Ministrstvo za izobraževanje, položaj direktorja knjižnic ni bil dosegljiv bibliotekarjem. Ko je prišlo do prenosa upravljanja knjižnic na Ministrstvo za kulturo, so tam odločili, da je za vodenje knjižnic potrebno tudi ustrezno strokovno znanje.

Uvajanje brezplačnih splošnih knjižnic predstavlja pomemben dosežek tega obdobja, ki je bil izpeljan v pogojih gospodarskih, političnih sprememb in sprememb v šolstvu. Knjižničarski stroki je uspelo zaščititi in ustrezno oblikovati tudi profesijo.

V 70. letih 20. stoletja so se vaške knjižnice razvijale s pomočjo države, knjižničnega gradiva je bilo vse več, izboljšala se je kakovost dela in storitev, postopoma pa se je večalo tudi njihovo število. Kljub temu te knjižnice niso zadovoljivo izpolnjevale niti osnovnih knjižničnih nalog, kot so izposoja in referenčne ter druge storitve.

Zaradi tega je bila njihova vloga omejena zgolj na to, da so ponudile prostor, kjer so se učenci, dijaki in študentje lahko učili in študirali.

Vzpostavitev prostega dostopa do knjižničnega gradiva in izposoje na dom, je bil povod za to, da so v 80. letih prejšnjega stoletja knjižnične storitve zelo zaživele, njihov obseg se je razširil, število uporabnikov se je povečalo. Novi Zakon o knjižničarstvu iz leta 1987 je zato uzakonil celostno prenovo knjižničnega sistema v Koreji.

12.3.3 Tretje obdobje od 1995 do 2006

Poleg mest in okrožij neposredne volitve predsednikov lokalne oblasti potekajo tudi v lokalnih skupnostih. Gospodarska kriza v letu 1997 zelo prizadene Korejo in decembra 1997 je primorana v zategovanje pasu z ukrepi, ki jih zahteva Mednarodni denarni sklad. Ukrepi trajajo nekaj več kot dve leti, nato ponovno sledi rast. Zahteve po zmanjšanju stroškov so pripeljale tudi do več primerov izogibanja oz. kršenja določil knjižničarske zakonodaje. V kriznih časih zacvetijo tudi korupcija, nepotizem in klientelizem ter druge zlorabe. To se je dobro videlo na področju zaposlovanja, ki je, kot vemo, eno najbolj občutljivih področij za takšne zlorabe. Da bi se izognili določilom Zakona o knjižničarstvu, ki predpisuje pogoje za zasedanje delovnih mest bibliotekarjev in direktorjev knjižnic, so v določenih regijah namesto naziva knjižnica, uporabljali nazive »informacijsko središče«, »informacijski dom« in druge podobne nazive. Čeprav so te ustanove izvajale knjižnične funkcije, so na tak način vzpostavile ustanove, ki po zakonu to niso bile. Zaradi tega so uporabo Zakona o knjižnicah razširili tudi na ustanove, ki v svojem nazivu ne vsebujejo besede knjižnica, pač pa sodijo med ustanove, ki opravljajo knjižnične storitve.

S pluralizacijo družbe se pri določanju in usmeritvah različnih družbenih področij vse bolj upoštevajo mnenja strokovnjakov. V procesu ustanavljanja različnih vrst svetovalnih teles je ponovno oživel leta 2000 ukinjen Svet za knjižnično in informacijsko strategijo (Svet za knjižničarstvo), ki je pod neposrednim nadzorom urada predsednika države. Kljub temu pa vzrokov za oživitev odbora za knjižnice ne gre iskati samo v tem. Čeprav strategijo določajo na Ministrstvu za kulturo, vpliv Ministrstva za kulturo ne dosega knjižnic, ki sodijo pod Ministrstvo za izobraževanje, niti ne knjižnic, ki sodijo pod Ministrstvo za socialno skrbstvo. Svet torej opravlja to povezovalno nalogo.

Knjižnična mreža, ki deluje na osnovi hierarhičnih odnosov med osrednjo in krajevnimi knjižnicami, se je iz strogo hierarhične mreže, na vrhu katere je nacionalna knjižnica, spremenila. Zaradi vlaganja v informacijsko tehnologijo, digitalizacijo in uporabo informacijske tehnologije, se povečuje tudi informacijska vrzel/ločnica.

Knjižnica postane ustanova, ki v prvi vrsti skrbi za zmanjševanje te vrzeli/ločnice/ razkoraka med prebivalstvom.

V tem obdobju napredujejo politična demokratizacija, decentralizacija in pluralizacija. Poleg tega je aktivno tudi gibanje za človekove pravice in druga sorodna nevladna gibanja. Spremeni se zavest ljudi o njihovih pravicah. Posledično postane jasno, da je družbena odgovornost knjižnic, določena z Zakonom o knjižnicah, zagotavljanje pravice do obveščenosti in omogočanje dostopa do informacij.

V prvem desetletju tega tisočletja je tudi v zasebnem sektorju prišlo do večje podpore ustanavljanju in delovanju knjižnic; knjižnice so postale bolj zanimive in prepoznavne v javnosti. Pridobile so si tudi mednarodno veljavo, kar je bilo najbolj očitno, ko je Mednarodna zveza bibliotekarskih društev in ustanov (*International Federation of Library Associations and Institutions IFLA*) leta 2006 korejskim knjižničarjem zaupala organizacijo svojega vsakoletnega kongresa. Istega leta je prenehal veljati tudi zakon iz leta 1994 in po dvanajstih letih je znova prišlo do celovite prenove knjižničarske zakonodaje. Sprejet je bil Zakon o knjižničarstvu, ki velja še danes.

12.4 Zakon o knjižničarstvu iz leta 2006

Pomembna določila zakona so:

- a) Do sprememb je prišlo zaradi nove opredelitve sistema lokalne samouprave in reforme Zakona za vseživljenjsko učenje, nadaljevanja sporov med Ministrstvom za izobraževanje in kulturo, razvojem informacijske in komunikacijske tehnologije, ter zaradi nekaterih drugih težav,¹¹ ki jih ni bilo mogoče več urejati z določili zakona iz leta 1994. Ministrstvo za kulturo je raziskovalne ustanove v sestavi zaprosilo za pripravo predlogov sprememb Zakona o knjižničarstvu. Ti predlogi so šli skozi javno obravnavo, v kateri so poleg knjižničarske stroke sodelovali tudi predstavniki širše javnosti, zainteresirane za delovanje knjižnic.
- b) Vrnitev k staremu nazivu »Zakon o knjižničarstvu« pomeni, da gre za temeljni zakon, ki obravnava knjižnice in njihovo delovanje ter storitve.
- c) Zakonski okvir je določen z »družbeno odgovornostjo knjižnice, ki državljanom zagotavlja pravico do dostopa do informacij in pravico do obveščenosti, ter s pogoji potrebnimi za izvajanje te vloge« (1. člen). Podrobneje so opredeljene knjižnične dejavnosti, česar v prejšnjih zakonih ni bilo.

11 Spremembe nazivov knjižnic, koncesije za upravljanje in drugo.

- č) Cilji zakona so: »Da bi z dejavnimi in kvalitetnimi knjižničnimi storitvami in vzgojo, celotna družba imela na voljo učinkovit dostop do gradiva in njegovo uporabo; da bi bile odpravljene razlike pri dostopnosti in uporabi informacij; da bi se še naprej razvijalo vseživljenjsko učenje, in da bi zakon prispeval k nadaljnjemu razvoju kulture na vseh ravneh.« Od znanja in kroženja informacij v prejšnjem zakonu se ta zakon zavzema za aktivizacijo storitev, njihovo še bolj napredno uporabo in za izničenje informacijske vrzeli/razkoraka.
- d) Osnova za tipologijo knjižnic niso več uporabniki, temveč knjižnične storitve. Specialne knjižnice so razdeljene v dve skupini. V prvo sodijo knjižnice, ki izvajajo svoje dejavnosti na posebnih znanstvenih in strokovnih področjih ter hranijo tudi temu ustrezno gradivo. Torej specialne knjižnice, kot jih poznamo tudi drugje po svetu in jih določa tudi klasifikacija IFLA/UNESCO. V drugo skupino sodijo knjižnice, ki so namenjene posebnim skupinam uporabnikov, npr. invalidom in zapornikom, torej tistim, ki zaradi fizičnih ovir ne morejo dostopati do splošnih knjižnic. Z zakonom iz leta 2006 se za takšne knjižnice zahteva prilagojen prostor, čeprav se storitve takšnih knjižnic ne razlikujejo od storitev splošnih knjižnic (2. člen).
- e) Obstoječemu gradivu doda tudi specialno gradivo za invalide in vključi širok nabor materialnega in nematerialnega gradiva, saj kot knjižnično gradivo obravnava vse vrste medijev, v katerih so informacije, zbrane z namenom prenašanja virov znanja (2. člen).
- f) Obravnava tudi ustanove, ki ne uporabljajo naziva knjižnica, dejansko pa opravljajo knjižnične storitve (3. člen).
- g) Prizadeva si za sodelovanje z ustanovami s področja kulture, a tudi z izobraževalnimi ustanovami, upravnimi organi, združenji in lokalno skupnostjo (7. člen).
- h) Okrepi se podpora knjižnicam s strani državne in lokalne oblasti (4. člen).
- i) Vpeljana so določila o varstvu osebnih podatkov uporabnikov (8. člen).
- j) Ustanovi se (12. člen) Svet za strategijo knjižnično informacijske mreže, ki vsakih pet let pripravi načrt za razvoj knjižnic in je odgovoren predsedniku države. Določi, da na osnovi tega pokrajinske, mestne in lokalne uprave oblikujejo letni načrt za razvoj knjižnic na svojem območju (14. in 15. člen).
- k) V lokalnih skupnostih se ustanovijo posebni Sveti za knjižnične storitve, s čimer se začne prizadevanje za enakomeren razvoj knjižnic v celotni državi (24. člen).
- l) Ustanavljanje knjižnic postane dolžnost državnih in lokalnih oblasti in za tako ustanovljene splošne knjižnice mora biti v uporabi naziv »knjižnica« (27. člen). Ponekod so jih namreč poimenovali »središča za vseživljenjsko učenje« ali »informacijska središča« in se tako izmikali določilom knjižnične zakonodaje, tudi glede zaposlovanja ustreznih strokovnjakov.

- m) Posredovanje informacij gospodarstvu ni več naloga splošnih knjižnic, preneha se tudi z izvajanjem posebnih storitev za lokalne oblasti in druge privilegirane uporabnike. Cilj je enakovredno zagotavljanje knjižničnih storitev za vse, ki jih potrebujejo.
- n) Za zmanjševanje digitalne ločnice knjižnice potrebujejo močno podporo države in lokalnih oblasti (44. člen).

12.4.1 Struktura Zakonov o knjižničarstvu

Struktura poglavij Zakona o knjižničarstvu se je od preproste zgradbe zakona iz leta 1963, ki so ga sestavljala štiri poglavja in 29 členov, do zakona iz leta 1987, ki ga je sestavljalo osem poglavij in 47 členov, občutno spremenila. Ta sprememba ni pomenila samo večjega obsega zakona. Nacionalna centralna knjižnica ni bila več vključena v poglavje, ki je obravnavalo splošne knjižnice, enako so svoje poglavje dobile tudi univerzitetne in visokošolske knjižnice, ki so bile leta 1963 obravnavane kot šolske knjižnice. Svoje poglavje so dobile tudi specialne in specializirane knjižnice, na novo je bilo vzpostavljeno poglavje, ki je obravnavalo medknjižnično informacijsko mrežo in sodelovanje med knjižnicami. Promocijski zakon iz leta 1991 sestavlja devet poglavij in 46 členov, a razen dodatnih določil v osmem poglavju, osnovno besedilo zakona ostaja enako. Promocijski zakon iz leta 1994 ima deset poglavij in 54 členov; dodani sta poglavji o bralnih kotičkih in spodbujanju branja. V zakonu iz leta 2006, ki ga sestavlja devet poglavij in 48 členov, so spremembe precej vidne, saj sta dodani dve poglavji o knjižnični strategiji in zmanjševanju digitalne vrzeli/razkoraka, medtem ko so v zakon leta 1994 dodani poglavji in poglavje o knjižnično-informacijski mreži sodelovanja, tukaj izpuščena.

Čeprav je Zakon o knjižničarstvu zakon, ki pokriva vse vrste knjižnic, kot so splošne, univerzitetne/visokošolske, šolske, specialne/specializirane in druge, je v njem, v primerjavi s povprečno dvanajstimi členi, ki obravnavajo splošne knjižnice, členov, ki obravnavajo visokošolske, šolske in specialne knjižnice razmeroma malo, saj je so le-ti omejeni na samo tri člene. To nakazuje na drugačno obravnavo različnih tipov knjižnic. To sicer ni nikakršna posebnost, saj tudi v slovenskem Zakonu o knjižničarstvu obstaja enako nesorazmerje, saj so drugi tipi knjižnic obravnavani v področnih zakonih z drugih področij, kot so šolstvo, visoko šolstvo ipd.

Predstavitvena razvrstitev različnih vrst knjižnic je sistematizirana in nespremenjena v vseh obdobjih: nacionalna knjižnica, splošne knjižnice, univerzitetne/visokošolske knjižnice, šolske knjižnice in specialne knjižnice. Tipologija, ki je mednarodno sprejeta in jo prav tako pozna tudi slovenski Zakon o knjižničarstvu.

Po reviziji leta 2006 se je zelo aktiviralo gibanje za spremembo enotne knjižničarske zakonodaje v zakone, ki bi urejali vsako vrsto knjižnic posebej. Tako je bil leta 2007 sprejet Zakon za promocijo šolskih knjižnic, leta 2012 Zakon za promocijo majhnih knjižnic (gre za majhne splošne knjižnice) in marca 2015 Zakon za promocijo visokošolskih knjižnic. Obstajajo tudi naslednji predpisi in zakoni, ki so v neposredni povezavi z Zakonom o knjižnicah: Zakon o parlamentarni knjižnici, Zakon za promocijo kulture branja, Zakon o kulturi in umetnosti, Zakon o vseživljenjskem učenju in Zakon o osnovnem izobraževanju.

Tabela 2 na strnjen način prikazuje strukturo zakonov o knjižničarstvu. Poglavja, ki govorijo o splošnih knjižnicah, so v krepkem tisku.

Tabela 2: *Struktura zakonov o knjižničarstvu.*

Zakon o knjižničarstvu 28.10.1963	Zakon o knjižničarstvu 28.11.1987	Zakon za promocijo knjižnic 8.3.1991	Zakon za promocijo knjižnic in branja 24.3.1994	Zakon o knjižničarstvu 4.10.2006
4 poglavja, 29 členov	8 poglavja, 47 členov	9 poglavij, 46 členov	10 poglavij, 54 členov	9 poglavij, 48 členov
poglavje 1, 13 členov Splošne določbe	poglavje 1, 14 členov Splošne določbe	poglavje 1, 14 členov Splošne določbe	poglavje 1, 14 členov Splošne določbe	poglavje 1, 11 členov Splošne določbe
				poglavje 2, 6 členov Sistem za oblikovanje in promocijo knjižnične politike
	poglavje 2, 4 členi Narodna centralna knjižnica	poglavje 2, 4 členi Narodna centralna knjižnica	poglavje 2, 4 členi Narodna centralna knjižnica	poglavje 3, 4 členi Korejska narodna centralna knjižnica
poglavje 2, 11 členov Splošna knjižnica	poglavje 3, 13 členov Splošne knjižnice	poglavje 3, 12 členov Splošne knjižnice	poglavje 3, 12 členov Splošne knjižnice	poglavje 4, 12 členov Splošna knjižnica
	poglavje 4, 3 členi Univerzitetne knjižnice	poglavje 4, 3 členi Univerzitetne knjižnice	poglavje 4, 3 členi Univerzitetne knjižnice	poglavje 5, 3 členi Univerzitetne knjižnice
poglavje 3, 3 členi Šolska knjižnica	poglavje 5, 3 členi Šolske knjižnice	poglavje 5, 3 členi Šolske knjižnice	poglavje 5, 3 členi Šolske knjižnice	poglavje 6, 3 členi Šolska knjižnica

Zakon o knjižničarstvu 28.10.1963	Zakon o knjižničarstvu 28.11.1987	Zakon za promocijo knjižnic 8.3.1991	Zakon za promocijo knjižnic in branja 24.3.1994	Zakon o knjižničarstvu 4.10.2006
	poglavje 6, 3 členi Specializirane in specialne knjižnice	poglavje 6, 2 člena Specializirane in specialne knjižnice	poglavje 6, 2 člena Specializirane in specialne knjižnice	poglavje 7, 2 člena Specialna knjižnica
			poglavje 7, 2 člena Bralni centri	
	poglavje 7, 5 členov Mreža za sodelovanje med knjižnicami	poglavje 7, 5 členov Mreža za sodelovanje med knjižnicami	poglavje 8, 5 členov Mreža za sodelovanje med knjižnicami	
			poglavje 9, 4 členi promocijo branja	
				poglavje 8, 3 členi Zmanjševanje informacijske vrzeli in digitalnega ločnice
		poglavje 8, 1 člen Dodatne določbe	poglavje 10, 5 členov Dodatne določbe	poglavje 9, 11 členov Dodatne določbe
poglavje 4, 2 člena Kazenske določbe	poglavje 8, 2 člena Kazenske določbe	poglavje 9, 2 člena Kazenske določbe		
Dodatek	Dodatek	Dodatek	Dodatek	Dodatek

12.4.2 Spremembe knjižničarske zakonodaje po področjih

Za namene naše analize smo izoblikovali deset področij, ki jih obravnavajo zakoni: obseg zakona, namen zakona, opredelitve knjižnice, gradivo, položaj knjižnice, knjižnično osebje, knjižnična mreža, podpora splošnim knjižnicam, Sklad za promocijo in Svet za knjižničarstvo. V nadaljevanju povzemamo spremembo vsebine zakonov za vsako izmed teh točk.

12.4.2.1 Obseg zakona

Zakonska določila zakona iz leta 1963 določajo pogoje, ki so potrebni za ustanavljanje in vodenje knjižnic, največji pomen dajejo ustvarjanju temeljev za njihovo

delovanje. Zakona iz leta 1987 in 1991 se ne posvečata več samo ustanavljanju in vodenju knjižnic, pač pa določata tudi pogoje, ki so potrebni za izvajanje knjižničnih storitev. Pozornost preusmerita k storitvam, ki so bistveni razlog za obstoj knjižnic. Zakon iz leta 1994 določa pogoje, ki podpirajo in promovirajo ustanavljanje in vodenje knjižnic, bralne kotičke ter spodbujanje branja, »storitve« so izbrisane kot poseben del zakona. Zakon iz leta 2006 pa določa pogoje, ki so potrebni, da bi knjižnice uresničevale svojo vlogo in odgovornost pri zagotavljanju pravic državljanom do dostopa do informacij in pravice do obveščenosti. Zakon ne ureja samo ustvarjanja temeljev, kot je ustanavljanje in upravljanje knjižnic, podporno okolje idr., temveč določa bistvena področja, potrebna za izvajanje družbene vloge knjižnic in njihove družbene odgovornosti.

12.4.2.2 Namen zakona

Zakon iz leta 1963 je opredeljen kot »prispevek k razvoju izobrazbe in kulture državljanov«. V zakonih iz let 1987, 1991 in 1994 je opredeljen kot »prispevek k bolj učinkoviti diseminaciji in zagotavljanju znanja in informacij na vseh družbenih področjih, in kot prispevek k vseživljenjskemu učenju in kulturnemu razvoju«. Ker se je od razvoja izobraževanja in kulture osredotočil na bolj učinkovito diseminacijo in zagotavljanje znanja in informacij, je njegova vsebina postala ustreznejša, njegov namen je postal nekoliko bolj konkreten in jasen. Zakon iz leta 2006 se prav tako »zavzema za učinkovito diseminacijo in zagotavljanje gradiva v družbi na splošno, za zmanjševanje ločnice pri dostopu do informacij in njihovo uporabo, za nadaljnji razvoj vseživljenjskega učenja in za prispevek h kulturnemu razvoju države in družbe«. Do sedaj se je največ posvečal razvoju kulture in vseživljenjskemu učenju. Slednje se po novem obravnava kot del kulturnega razvoja.

12.4.2.3 Opredelitve knjižnice

Zakoni različno opredeljujejo knjižnice kot ustanove. V zakonu iz leta 1963 je knjižnica definirana kot: »/.../ ustanova, ki prispeva k raziskovanju, študiju, učenju, izobraževanju, razvedrilu in različnim vidikom socialne vzgoje«, vse to pa sodi med temeljne naloge knjižnice, le prispevek k socialni vzgoji predstavlja dodatno funkcijo. Pojem kulturna ustanova in poslanstvo zakon ne omenja. V zakonih iz let 1987, 1991 in 1994 knjižnica predstavlja »kulturno ustanovo, ki prispeva k uporabi informacij, raziskovanju, študiju, učenju, omiki, vseživljenjskemu učenju in razvoju kulture«. Omiko razume kot del vseživljenjskega učenja. Vpeljano je razumevanje knjižnice kot kulturne ustanove. V zakonu iz leta 2006 je knjižnica opisana kot »ustanova, ki prispeva k uporabi /.../ informacij, raziskovanju, /.../

vseživljenjskemu učenju», kjer je vseživljenjsko učenje, skupaj z uporabo informacij in študijem, izraženo kot del temeljnega knjižničnega poslanstva. Ne zasledimo pa več pojmovanja knjižnice kot kulturne ustanove.

12.4.2.4 Knjižnično gradivo

V zakonu iz leta 1963 je gradivo definirano kot »knjige, dokumenti, avdio-vizualno gradivo, državno oz. lokalno upravno gradivo, domoznansko gradivo in drugo potrebno gradivo«. V zakonih iz let 1987, 1991 in 1994 je avdio-vizualno gradivo izraženo bolj konkretno, dodano je digitalno gradivo, razširi se obseg zbirk. »Drugo potrebno gradivo« se spremeni v »gradivo, potrebno za izvajanje drugih knjižničnih storitev«, s tem postane jasno, da je knjižnično gradivo namenjeno knjižničnim storitvam. V zakonu iz leta 2006 je spremenjeno v »specialno gradivo za invalide na vseh vrstah medijev, zbrano z namenom prenašanja virov znanja«. Ker se z razvojem informacijske tehnologije pojavljajo različne oblike gradiva, vključuje vse te oblike. Namesto enostavne opredelitve knjižničnega gradiva, kot potrebnega za izvajanje knjižničnih storitev, nova definicija vključuje vse oblike informacij, ki so shranjene z namenom omogočanja prenosa in vira znanja.

12.4.2.5 Položaj knjižnice

V zakonu iz leta 1963 je knjižnici za »doseganje ciljev zagotovljena potrebna infrastruktura«, ni pa jasno izraženo, komu je ta infrastruktura namenjena. Zakon iz leta 1987 je v zvezi s tem podoben zakonu iz leta 1963, zakona iz leta 1991 in 1994 pa »zagotavljata primerno infrastrukturo za opravljanje knjižničnih dolžnosti«, v središču katerih je osebje knjižnice. Čeprav so v 1. členih zakonov iz leta 1987 in 1991 določeni pogoji, potrebni za knjižnične storitve, ima pred infrastrukturo, potrebno za knjižnične storitve, prednost infrastruktura, potrebna za opravljanje dela. Zakon iz leta 2006 »zagotavlja primerno infrastrukturo za hranjene in urejanje knjižničnega gradiva ter udobje uporabnikov«, upoštevajoč tudi njihova stališča. Prav tako so vpeljeni predpisi za ustanavljanje knjižničnih podružnic in predpisi, ki skrbijo za varstvo osebnih podatkov uporabnikov, kar kaže na usmeritev k spoštovanju uporabnikov.

12.4.2.6 Osebje knjižnice

Zakon iz leta 1963 navaja, da so v splošnih in šolskih knjižnicah zaposleni bibliotekarji in bibliotekarji-učitelji ter loči med bibliotekarji (*jeongsaseo* 정사서) in knjižničarji (*junsaseo* 준사서). Na podlagi zakona iz leta 1987 so v knjižnicah zaposleni

bibliotekarji, bibliotekarji-učitelji in učitelji razredne stopnje, z opravljeno kvalifikacijo za knjižničarje. Poleg tega so bibliotekarji razdeljeni na redne bibliotekarje prvega razreda, redne bibliotekarje drugega razreda in izredne bibliotekarje. Pogoji za ustreznost in izobrazbo so prepuščeni uredbi, ki jo sprejme predsednik države. Tudi v zakonu iz leta 2006 so določbe za zaposlovanje bibliotekarjev enake in njihova opredelitev je prepuščena posebni uredbi, ki so sprejme predsednik države.

Zakon iz leta 1963 ureja samo položaj bibliotekarjev v knjižnicah. Zakon o socialni vzgoji, ki je bil sprejet pozneje, je vplival na to, da so zakoni iz let 1987, 1991 in 1994 omogočili postavitve strokovnjaka s področja socialne pedagogike. Ker se je povečala uporaba opreme za informacijsko tehnologijo, kot tudi delo in storitve, pri katerih se informacijska tehnologija uporablja, zakon iz leta 2006 omogoča zaposlitev računalniškega strokovnjaka.

Zakon iz leta 1963 ne vsebuje določil o direktorju splošne knjižnice. Zakon iz leta 1987 omogoča le bibliotekarjem, ki imajo ustrezno izobrazbo, da kandidirajo za direktorja knjižnice, kar je v veljavi še danes.

12.4.2.7 Mreža knjižnic

Zakon iz leta 1963 ne vsebuje določil o mreži, določa sodelovanje knjižnic v medknjižnični izposoji. V zakonih iz let 1987, 1991 in 1994 je govora o knjižnični mreži, ki vključuje vse vrste knjižnic v državi. Z upoštevanjem pokrajin in lokalnih skupnosti. V središče je postavljena nacionalna knjižnica, znotraj pokrajinske uprave so določene pokrajinske območne knjižnice. Te knjižnice nadalje določajo knjižnice na svojem območju in sestavljajo hierarhično urejeno mrežo. Sprememba sistema lokalne samouprave se v zakonu iz leta 2006 zrcali tako, da se prične oblikovanje knjižnične mreže po pokrajinah. Pokrajinske (območne) osrednje knjižnice nacionalni knjižnici pomagajo pri dejavnostih medknjižničnega sodelovanja, a odnosi med njimi niso več urejeni hierarhično, pač pa gre za mrežo medsebojnega sodelovanja.

12.4.2.8 Podpora splošnim knjižnicam – financiranje

V zakonu iz leta 1963 se državna in lokalna oblast samo trudita za ustanavljanje in razvijanje knjižnic. V zakonih iz let 1987, 1991 in 1994 ustanavljanje knjižnic postane njihova dolžnost.

Zakon iz leta 1963 stroškov za vodenje knjižnic ne omenja. V zakonu iz leta 1987 se knjižnice financirajo iz proračuna lokalnih skupnosti. Kljub temu pa je v zakonu iz leta 1991, ko je bilo upravljanje knjižnic razdeljeno med Ministrstvo za kulturo

in Ministrstvo za izobraževanje, določeno, da del stroškov za vodenje knjižnic, ki sodijo pod urad za izobraževanje, lahko krijejo lokalne skupnosti; obveznost ni zakonsko predpisana. Zakona iz let 1994 in 2006 določata, da so lokalne skupnosti dolžne kriti del teh stroškov, brez dodatnega pojasnila o višini tega dela.

Zakon iz leta 1963 opredeli vodenje in podporo splošnim knjižnicam na treh ravneh. Poleg vodenja in svetovanja lahko nadzorni urad izdaja ukaze za izboljšave in začasno prenehanje delovanja. Z zakoni, sprejetimi v letih 1987, 1991 in 1994, vodenje in svetovanje po potrebi izvajajo tudi mestni in pokrajinski uradi za izobraževanje, vsebina predpisov postane nekoliko bolj ohlapna. Z zakonom iz leta 2006 lahko nadzorni urad zasebnim splošnim knjižnicam nudi potrebno podporo, ne more pa ukazati prenehanja njihovega delovanja.

12.4.2.9 Sklad za promocijo

Zakon iz leta 1963 ne vsebuje predpisov o posebnem Skladu za financiranje knjižnic. Na podlagi zakonov iz let 1987, 1991 in 1994 lahko vlada z namenom spodbujanja knjižnic ustanovi Sklad za promocijo knjižnic. V osnovi gre za sklad, s katerim se spodbujajo programi in projekti, ki razvijajo posamezne dejavnosti knjižnic. Ti zakoni določajo tudi, da s Skladom upravlja ministrstvo, odgovorno za knjižnice. Kljub temu pa Sklad ne prejme (predvidenih) sredstev. Zakon iz leta 2006 zagotavlja državnim in lokalnim oblastem potrebna sredstva za razvoj knjižnic iz Sklada za promocijo literature in umetnosti. Ker pogojev za ustanovitev sklada samo za knjižnice ni, zakon priznava, da je sredstva za razvoj knjižnic potrebno pridobiti iz drugih virov.¹²

12.4.2.10 Svet za knjižničarstvo

Zakon iz leta 1963 ga ne omenja. V zakonih iz let 1987, 1991 in 1994 je to organ, ki sodi pod ministrstvo in strokovno obravnava ter se odziva na vprašanja, povezana s knjižnicami. Z zakonom iz leta 2006 sodi direktno pod predsedniški urad, njegove naloge pa obsegajo obravnavo pomembne tematike, knjižnične politike. Lahko bi primerjali delovanje in naloge tega sveta z Nacionalnim svetom za knjižničarstvo, ki ga poznamo v Sloveniji. Administrativno pomoč Svetu vzpostavijo na Ministrstvu za kulturo in turizem.

Iz zgoraj izvedenega podrobnega pregleda lahko izpeljemo, da je do večjih sprememb prišlo v letih 1987 in 2006, ko je prišlo tudi do večjih družbenih sprememb in premikov.

12 Zbirka dokumentov z javnih zaslišanj za celostno prenovu Zakona o knjižničarstvu in Zakona za promocijo branja. Gl. *Doseogwan mit dokseo jinheungboep joconmyeon gaejeongeul wiban gongcheongboe* (2005).

12.5 Zaključek

Koreja je dosegla gospodarsko rast na podlagi odločne gospodarske strategije, ki jo je izvajala država pod diktatorjem. Zaradi pomanjkanja naravnih virov se je s poudarjanjem pomena izobraževanja osredotočila na človeške vire. Skupaj z gospodarsko rastjo se je večalo tudi število izobraženih ljudi, kar je posledično vplivalo na politično demokratizacijo. Te okoliščine so vplivale na drugačen pogled javnosti na knjižnice in knjižnične storitve; vloga knjižnic in pričakovanja, ki jih imajo državljani, so se povečevala. Knjižničarska zakonodaja se je prilagajala stanju v družbi in se je ustrezno spreminjala.

Družbena vloga knjižnic se je od abstraktne ideje, da knjižnice prispevajo k razvoju kulture in omike državljanov, razširila na učinkovito posredovanje gradiva, omogočanje dostopa do informacijskih virov in zmanjševanje digitalne ločnice, poleg tega pa se je bila sposobna odzvati tudi na druge potrebe spreminjajoče se družbe. Poudarja sodelovanje z lokalno skupnostjo in se preoblikuje v mrežo. V zadnjih letih se odziva na nove potrebe v družbi in izboljšuje raven, obseg in kakovost storitev za uporabnike.

Po sprejetju zakona iz leta 2006 se posamezni zakoni, ki regulirajo različne aspekte in področja knjižničarstva (Zakon za promocijo šolskih knjižnic, Zakon za promocijo majhnih knjižnic, Zakon za promocijo univerzitetnih/visokošolskih knjižnic), še vedno sprejemajo, vendar pa bistveno ne posegajo v reguliranje splošnih knjižnic. Knjižničarski strokovnjaki še vedno spremljajo zakonodajo in pripravljajo možne nove spremembe obstoječega zakona.

Besedilo smo začeli s tem, da smo tudi v Sloveniji pred kratkim dobili pomembne spremembe zakona o knjižničarstvu. Priprava in postopki so bili zelo dolgotrajni, razprava na trenutke zelo burna in izključujoča. Vendar smo na koncu dobili usklajene spremembe, ki so bile tudi rezultat dogovorov in kompromisov med različnimi deležniki. Primer iz Koreje, ki smo ga tu poskusili prikazati na čimbolj razumljiv način, kaže na to, da vsak zakon v osnovi oblikujejo dve bistveni okoliščini. Eno so profesionalni in strokovni interesi izvajalcev določene dejavnosti in drugo širše družbeno-politične okoliščine.

Literatura in viri

Chong, Oe-Tae (정외태), 2004: *Hanguk gonggong doseogwanui doseogwan mit dokseojinheungbeop jeogyongui silyongseonge gwanhan bunseokjeok yeongu* (한국 공공도서관의 도서관 및 독서진흥법 적용의 실용성에 관한 분석적 연구). Gyeongsan. Yeongnamdaehakgyo. Magistrska naloga.

- Doseogwan jinheungboep (도서관진흥법) (Zakon številka 4352), sprejet 8. 3.1991, v veljavo stopil 9. 4. 1991. *National Law Information Center*. Dostopno na naslovu: <http://www.law.go.kr/main.html> (citirano 15 avgusta 2015).
- Doseogwanbeop jwadamhoe hoeuirok (도서관법 좌담회 회의록). 1963. *Dohyeop hoebo* (도협회보). 4(7). 12–27.
- Doseogwan mit dokseo jinheungboep (도서관 및 독서진흥법) (Zakon številka 4746), sprejet 24. 3. 1994, v veljavo stopil 25. 7. 1994. *National Law Information Center*. Dostopno na naslovu: <http://www.law.go.kr/main.html> (citirano 15 avgusta 2015).
- Doseogwan mit dokseo jinheungboep joeonmyeon gaejeongeul wihan gongcheonghoe* (도서관 및 독서진흥법 전면 개정을 위한 공청회). Seul: Gukhoe munhwa gangwang wiwonhoe Lee Migyeong wiwonjang, 2005.
- Doseogwanboep (도서관법) (Zakon številka 1424), sprejet 28. 10. 1963, v veljavo stopil 28. 11. 1963. *National Law Information Center*. Dostopno na naslovu: <http://www.law.go.kr/main.html> (citirano 15 avgusta 2015).
- Doseogwanboep (도서관법) (Zakon številka 3972), spremenjen 28. 11. 1987, v veljavo stopil 28. 2. 1988. *National Law Information Center*. Dostopno na naslovu: <http://www.law.go.kr/main.html> (citirano 15 avgusta 2015).
- Doseogwanbeop (도서관법) (Zakon številka 8029), spremenjen 4. 10. 2006, v veljavo stopil 5. 4. 2007. *National Law Information Center*. Dostopno na naslovu: <http://www.law.go.kr/main.html> (citirano 15 avgusta 2015).
- Gukhoe doseogwanbo* (국회도서관보). 1970. 7(4). 105.
- Han, Seoung-Taek (한성택), 2002: Doseogwan mit dokseojinheungbeop byeoncheon gwajeonge gwanhan yeongu (도서관 및 독서진흥법 변천과정에 관한 연구). *Hanguk doseogwan jeongbo hakhoeji*. 33/4. 307–330.
- Hanguk munhwa jeongchaek yeonguwon (한국문화관광정책연구원), 2003: *Doseogwan mit dokseo jinheungbeop gaejeongan yeongu* (도서관 및 독서진흥법 개정안 연구). Seul: Hanguk munhwa jeongchaek yeonguwon.
- Jageun Doseogwan jingeungbeop (작은도서관진흥법) (Zakon številka 11316), sprejet 17. 2. 2012, v veljavo stopil 18. 8. 2012. *National Law Information Center*. Dostopno na naslovu: <http://www.law.go.kr/main.html> (citirano 15 avgusta 2015).

- Joseon Yeongam (조선연감) 1947, 1946. Seoul: Joseon Tonsinsa (조선통신사).
- Joung, Hyeon-Tae (정현태), 2003: Doseogwan mit dokseo jinheungbeop gaejeonguijyuyo hyeonan (도서관 및 독서진흥법 개정의 주요 현안). *Doseogwan mit dokseojinheungbeop gaejeong banghyange gwanhan wokeushop*. Jeju. 13-30.
- Korean Library Association (한국도서관협회), 1977. *Hanguk doseogwan hyeopoe samsipnyeonsa* (한국도서관협회 삼십년사). Seoul: Hanguk doseogwan hyeopoe.
- Lee, Chul-Woon (이철운), 2006: *Munhwagwangwangbu josik byeoncheongwa jeongchaek banghyang byeonhwa yeongu* (문화관광부 조직변천과 정책방향변화연구). Seoul: Univerza Yonsei Yonse daehakgyo 연세대학교. Doktorska disertacija.
- Lee, Yong-Nam (이용남), 1992: Doseogwan haengjeong chegye munje (도서관 행정체계 문제). *Doseogwan munhwa*. 33/5. 14-22.

13 Vzhodna Azija: prizorišče kompleksnih varnostnih dilem

Saša Istenič

13.1 Uvod

Vzhodna Azija¹ velja za eno najbolj dinamičnih, raznolikih in pomembnih regij na svetu, ki nase opozarja predvsem z izjemno hitro gospodarsko rastjo ter vse močnejšo regionalno integracijo. Po drugi strani pa je Vzhodna Azija tudi ena najbolj kompleksnih in varnostno krhkih regij, med drugim tudi zaradi odsotnosti učinkovite regionalne politične institucije, ki bi se kot varnostna akterka lahko aktivno odzvala na resne meddržavne konflikte. Takoj po hladni vojni so poznavalci mednarodnih odnosov pesimistično napovedovali, da bo Vzhodno Azijo zajelo obdobje nenehnih napetosti in konfliktov (Segal, 1996; Friedberg, 1993/94). Vendar pa se napovedi niso uresničile in regija je ostala relativno stabilna: do hujših vojaških spopadov med ključnimi regionalnimi akterji ni prišlo, posamezni varnostni problemi pa so ostali nadzorovani. Kateri dejavniki so potemtaka v regiji kreirali varnost in stabilnost? Zagovorniki realizma menijo, da je obdobje miru v Vzhodni Aziji rezultat varnostnega sistema dvostranskih zavezništev s strani Združenih držav Amerike (ZDA), ki so po hladni vojni kot edina globalna velesila, s svojo prisotnostjo v regiji vzpostavile ravnovesje moči in posledično ohranjale stabilnost (Goh, 2008; Christensen, 1999). Namreč, kljub korenitim geopolitičnim spremembam po koncu hladne vojne, mednarodne odnose Vzhodne Azije še naprej sooblikuje rivalstvo med zavezništvii, ki se utrjujejo okrog ZDA in vse vplivnejše Ljudske Republike (LR) Kitajske. Medtem ko je najpomembnejše omrežje za multilateralno varnostno sodelovanje v regiji družina regionalnih institucij v okviru Zveze držav Jugovzhodne Azije (*Association of Southeast Asian Nations*, ASEAN), pa so te strukture še zelo daleč od solidarnosti, ki obstaja v varnostnih organizacijah Evropske unije (*European Union*, EU) ali Severnoatlantske zveze (*North Atlantic Treaty Organization*, NATO). Intenzivni procesi regionalizma še niso bistveno okrepili meddržavnega zaupanja in zmanjšali varnostnih dilem v regiji. Regionalni strateški zemljevid zarisuje predvsem kontinuirani vzpon LR Kitajske in vloga, ki jo ob tem igrajo ZDA. Kljub uradni retoriki s strani vlad v Pekingu in Washingtonu, ki zavračata kakršno koli tekmovalstvo oziroma izvajanje politike zadrževanja druga druge, se krepitev zavezništev in oboroževanja vidno nadaljuje, geopolitične

1 Prispevek Vzhodno Azijo definira kot regijo, ki jo sestavljata dve subregionalni entiteti: Jugovzhodna Azija, ki zajema Brunei, Filipine, Indonezijo, Kambodžo, Laos, Malezijo, Mjanmar, Singapur, Tajsko, Vietnam in Vzhodni Timor (Timor-Leste) ter Severovzhodna Azija, ki zajema Japonsko, Južno Korejo, LR Kitajsko (vključujoč posebni administrativni območji Hongkong in Macao), Mongolijo, Severno Korejo, in Tajvan.

napetosti pa se stopnjujejo. Porajajoče se varnostne dileme, ki jih povzroča predvsem medsebojno nezaupanje zaradi zapletene mešanice zgodovinskih vprašanj, ideoloških dejavnikov in ozemeljskih sporov večine držav v regiji, pa so vse tesnejši regionalni integraciji navkljub, vedno bolj resne.

13.2 Realističen okvir

Teoretska literatura o oblikovanju in delovanju zavezništev in konceptu varnostne dileme, je tesno povezana s paradigmo dominantne teorije mednarodnih odnosov – realizma, po kateri je država ključen akter v anarhičnem mednarodnem sistemu, njena moč pa glavna sila, ki določa odnose do drugih držav.² Moč države je tako temeljna osnova, ki vpliva na nacionalni interes države in posledično usmerja njena ravnanja v mednarodnih odnosih. Spremembe pri porazdelitvi moči med državami vplivajo na različne konfiguracije ravnotežja moči. Ravnotežje moči naj bi preprečevalo možnost oboroženega konflikta, zato države nenehno primerjajo lastna sredstva moči z drugimi akterji in uravnotežujejo moči bodisi z dodatnim oboroževanjem bodisi s sklepanjem zavezništev z drugimi državami. Zavezništvo med državami je tako nekakšno uravnavanje ravnovesja v anarhičnem mednarodnem sistemu in igra pomembno vlogo pri zagotavljanju varnosti in pridobivanju moči držav (Walt, 1985).

Nenehno tekmovanje za varnost in pridobivanje moči povzroča t. i. varnostne dileme, saj države v zagotavljanju lastne varnosti (bodisi z večanjem vojaške moči bodisi s sklepanjem zavezništev) lahko povzročijo negotovost oziroma ogrozijo varnost drugih držav (Herz, 1950; Jervis, 1976 in 1978). Namreč, ker države ne morejo predvideti, ali so vojaške ambicije druge države ofenzivne (razvijajo ofenzivne vojaške zmogljivosti) ali defenzivne (razvijajo obrambne zmogljivosti), se podobno odzovejo s krepitvijo lastnih vojaških moči. Odnos akcije in reakcije pa povzroči napetosti, ki lahko privedejo do konflikta, čeprav si ga nobena od vpletenih strani ne želi (Jervis, 1976, 64–67). Zagovorniki ofenzivnega realizma menijo, da države ne morejo nikdar biti povsem prepričane glede namer drugih držav, zato vedno skušajo maksimirati lastno moč in varnost, iz česar sledi nenehno rivalstvo (Mearsheimer, 2001). Defenzivni realisti pa trdijo, da se varnost lahko vzpostavi s pravočasnim uravnoteženjem moči in da se je stopnjevanju varnostnih dilem, ki bi lahko vodile v oboroževalne

2 Realistična teorija mednarodnih odnosov ima zelo dolgo tradicijo in se je do danes razvila že v številne različne smeri. V osnovi lahko ločimo klasični oz. tradicionalni realizem (Morgenthau, 1961; Carr, 1949; Herz, 1951) in strukturni realizem oz. neorealizem (Waltz, 1979; Mersheimer, 2001). V 90. letih prejšnjega stoletja se je uveljavil tudi neoklasični realizem, ki nudi predvsem teoretično ogrodje za analizo zunanje politike držav (Rose, 1998). Za podrobno analizo teorije v slovenščini gl. prevod ključnega dela Hans J. Morgenthauja, *Politika med narodi*, 1995.

tekme, možno izogniti (Waltz, 1979). Intenzivnost varnostne dileme je tako odvisna od tega, kako bodo države presodile namere druge države – ali bodo menile, da so te namere ofenzivne ali zgolj defenzivne. Pri tem pa igra ključno vlogo prepoznavanje strateških motivov druge države, ki ga v veliki meri omogoča predvsem transparentnost njene vojaške politike in oborožitve (Glaser, 1997).

Čeprav teoretične perspektive liberalizma in konstruktivizma zaradi mnogoterih pozitivnih vplivov ekonomske soodvisnosti, razcveta regionalnih institucij, demokratizacije in oblikovanja skupnih norm, podajajo bolj optimistično analizo razmer v Vzhodni Aziji, pa se zgoraj navedeni realistični aksiomi nedvomno zelo nazorno izražajo v trenutni dinamiki odnosov v regiji.

13.3 Regionalno povezovanje in ključne varnostne strukture

V zadnjih dveh desetletjih so Vzhodno Azijo izoblikovali predvsem mnogovrstni ekonomski, družbeni in politični integracijski procesi oziroma pojavi regionalizacije in regionalizma, ki temeljijo na mednarodnem povezovanju držav.³ Ti procesi so trdneje definirali meje in okrepili občutek pripadnosti vzhodnoazijski regiji. Še posebej intenziven razvoj je razviden v ekonomski integraciji regije, katere ključen katalizator je bila Azijska finančna kriza v letih 1997/98, ki je regijo močno prizadela, a obenem tudi opomnila na tesno povezanost in soodvisnost vseh regionalnih ekonomij. Vzhodnoazijske vlade so tedaj spoznale, da bodo veliko lažje in učinkoviteje branile svoje interese, če bodo med seboj sodelovale in delovale v bolj institucionalizirani obliki. Zato je konec prejšnjega tisočletja regionalizem v Vzhodni Aziji dobil zelo velik zamah. Do danes je postal precej bolj formalen in institucionaliziran. Soobstoj kompleksnih regionalnih in trans-regionalnih povezav je dobil slikovito prispodobo z besedno zvezo »skleda špagetov« (Baldwin, 2006).

Vendar pa, medtem ko je gospodarsko povezovanje v regiji na vrhuncu, je sodelovanje na varnostnem področju še vedno zelo okrnjeno. Čeprav je v regiji več nevarnih žarišč, ki bi lahko zanetila vojne z neizmernimi razsežnostmi – Tajvanska ožina, Severna Koreja, ter posamezna krizna žarišča v Vzhodno- in Južnokitajskem morju – v regiji ni vzpostavljene institucije, ki bi bila na primer lahko primerljiva z zvezo NATO, v kateri bi članice vzdrževale ter razvijale lastne obrambne sile kot temelje za kolektivno varnost. Torej, v regiji ni vojaško-političnega zavezništva držav za sodelovanje na področju obrambe. Vzroki za to so večplastni, izhajajo pa predvsem iz

3 Med akademiki še vedno ni usklajene definicije o regionalizmu in regionalizaciji. V tej razpravi regionalizem obravnavam kot multidimenzionalen političen proces integracije, ki se zgodi med dvema ali več državami v specifični mednarodni ali globalni regiji. Za več definicij in razlag karakteristik različnih regionalnih integracij gl. Fawcett in Hurrell, 1995; Hurrell, 1995; Dent, 2008.

kompleksnega politično-zgodovinskega razvoja regije. Zdaleč največji vpliv na varnostno-politične procese v Vzhodni Aziji so imele in še vedno imajo ZDA. Vojaške enote ZDA so v regiji stacionirane že vse od 40. let prejšnjega stoletja in so bile vključene v mnoge težke bitke. Podobno kot v Evropi je bila v Vzhodni Aziji hladna vojna (1945–1991) glavna sila, ki je izoblikovala politične, vojaške in gospodarske odnose med državami. Regijo je močno zaznamovala, njeni ostanki pa so pustili svoj neizbrisljiv pečat. Vojna v Koreji (1950–1953) je bila prva t. i. proksi vojna po koncu druge svetovne vojne, ko se je svet zaradi konflikta med dvema antagonističnima družbeno-ekonomskima sistemoma, povezanimi v vojaški aliansi (zveza NATO in Varšavska zveza), začel deliti na dva bloka. Čeprav v korejski vojni ni bilo zmagovalca, pa je imela običuten političen in geostrateški vpliv na celotno vzhodnoazijsko regijo. Med drugim je bila vojna ključna za ohranitev obstoja vlade Republike Kitajske na Tajvanu, saj je dosegla, da je vlada v Washingtonu preklicala že sprejeto politiko ZDA, po kateri bi Korejski polotok ostal zunaj ameriškega interesnega in obrambnega območja. Korejska vojna je izoblikovala novo ravnovesje moči v regiji, saj so ZDA, v strahu pred morebitnim zavezništvom med LR Kitajsko in Sovjetsko Zvezo, nemudoma normalizirale odnose z Japonsko. Varnostni sporazum med Japonsko in ZDA podpisan septembra 1951 v San Franciscu je postavil temelje varnostni strukturi regije, medtem ko so posamezni dvostranski varnostni sporazumi med ZDA in njihovimi vzhodnoazijskimi zaveznici (t. i. sistem osi in špic *hub and spokes*, v katerem so ZDA os, zaveznice pa špice) še dodatno zacementirali regionalno prevlado ZDA.⁴ Ameriška prisotnost v regiji in še posebej njen sistem dvostranskih zavezništev tako še danes predstavlja hrbtenico varnostne arhitekture v širši azijsko-tihomorski regiji. Hladne vojne v Vzhodni Aziji dejansko še ni konec: Koreja vse od leta 1953 ostaja razdeljena po 38. vzporedniku, medtem ko komunistični režim vlade v Pyongyangu nadaljuje z agresivnim razvojem jedrskega orožja; Japonska ostaja varovanka ZDA s pacifistično ustavo, ki dovoljuje zgolj samoobrambo;⁵ LR Kitajska pa ostaja enostrankarska država na čelu s komunistično partijo, ki je še vedno v sporu z demokratično vlado Republike Kitajske na Tajvanu.

Zgodovinske zamere med vzhodnoazijskimi državami še zdaleč niso pozabljene, nezaupanje pa še naprej močno bremeni odnose, še posebej na političnem in varnostnem področju. Čeprav so bili v 50. in 60. letih sklenjeni številni regionalni sporazumi, ki naj bi povečali varnost in stabilnost regije, se ti sporazumi večinoma niso obdržali. Sporazum o kolektivni obrambi Jugovzhodne Azije (*South East Asia*

4 Za podrobnejšo razlago razvoja sistema *hub and spokes* gl. Cha, 2009/10, 158–196.

5 19. septembra 2015 je japonski parlament sprejel novo zakonodajo za nacionalno varnost v obliki desetih amandmajev, ki japonski v okviru sistema kolektivne samoobrambe med drugim omogoča vojaško posredovanje zunaj njenih meja oziroma uporabo sile za zaščito napadenih zaveznikov, kadar bi bil posredno ogrožen obstoj Japonske same.

Treaty Organization, SEATO) je bil podpisan leta 1954. Obrambna zveza je veljala za nekakšen azijski NATO, vendar pa je že leta 1977 povsem razpadla, saj so države članice, kljub skupni želji po preprečitvi širjenja komunizma, imele povsem različne percepcije glede »skupnega sovražnika« (Franklin, 2006). Po hitrem razkroju Zveze Jugovzhodne Azije (*Association of Southeast Asia, ASA*) in Azijsko-tihomorskega sveta (*Asian-Pacific Council, ASPAC*) ustanovljenih v zgodnjih 60-ih letih prejšnjega stoletja, je sledila ustanovitev ključne zveze ASEAN leta 1967.⁶ Zveza ASEAN je pravzaprav edina institucionalizirana organizacija v azijski regiji, ki je preživela hladno vojno. Sprva je združenje sledilo varnostno-političnim ciljem, ki so bili usmerjeni k zaviranju naraščajočega komunizma v regiji, a so kaj kmalu prevladali gospodarski interesi, še posebej zaradi bolečih posledic že omenjene Azijske finančne krize in rastočega globalnega vpliva LR Kitajske.

Do danes se je ASEAN že močno razširil in uspešno uvedel številne pomembne ekonomske in varnostne iniciative, ki so pripomogle k regionalni stabilnosti in blaginji (ASEAN, 2015a). Najpomembnejši napredek je viden predvsem v integraciji med zvezo ASEAN z LR Kitajsko, Japonsko in Južno Korejo (ASEAN+3), med zvezo ASEAN+3 z Avstralijo, Indijo in Novo Zelandijo (ASEAN+6), med zvezo ASEAN+6 z ZDA in Rusko federacijo (ASEAN+8) in v forumu za strateško sodelovanje Vzhodnoazijski vrh (*East Asia Summit, EAS*), ki ga zastopajo Avstralija, Indija, Japonska, Južna Koreja, LR Kitajska, Nova Zelandija, Ruska federacija in ZDA. Še posebno pomembna je konec leta 2015 ustanovljena Gospodarska skupnost ASEAN (*ASEAN Economic Community, AEC*), ki si bo v prihodnjih letih po vzoru Evropske unije v regiji Jugovzhodne Azije prizadevala ustvariti območje proste trgovine (ASEAN, 2015b). ASEAN trenutno predstavlja sedmo največje gospodarstvo na svetu, do leta 2018 pa bo predvidoma že dosegel peto mesto.⁷

ASEAN si sicer vedno bolj prizadeva, da bi aktivneje pristopil k reševanju varnostnih vprašanj v regiji, kot so obvladovanje nesreč, pomorska varnost, mednarodna kazniva dejanja in boj proti terorizmu. A željam navkljub združenje ostaja zgolj bolj ali manj forum za regionalni dialog in ne institucija, kot je npr. EU, ki bi lahko tudi konkretno reševala pereče probleme v regiji. Čeprav predstavljajo procesi srečanja obrambnih ministrov združenja ASEAN (ADMM in ADMM+)⁸ in zborovanja v okviru

6 Članice zveze ASEAN so Brunej, Burma, Filipini, Indonezija, Kambodža, Laos, Malezija, Singapur, Tajska in Vietnam.

7 Leta 2013 je ASEAN že prehitel vodilno LR Kitajsko v višini tujih neposrednih investicij (Wood, 2014).

8 *ASEAN Defence Ministers Meeting (ADMM)* je začel delovati leta 2006 in velja za najvišji obrambni mehanizem v okviru ASEAN in poleg članic ASEAN vključuje ZDA, LR Kitajsko, Rusijo, Japonsko, Indijo, Južno Korejo, Avstralijo in Novo Zelandijo. Program delovanja je leta 2010 z mehanizmom ADMM+ prevzel dodatne cilje na področju pomorske varnosti, boja proti terorizmu, odpravljanja naravnih nesreč, mirovnih operacij in vojaške medicine (ADMM, 2015).

varnostnega regionalnega foruma ASEAN (*ASEAN Regional Forum*, ARF)⁹ zelo pomembne varnostne dialoge, pa le-ti ne nudijo kolektivne varnosti in ostajajo le »dialogi«. To je bilo zelo jasno ob humanitarni katastrofi v Vzhodnem Timorju (Timor-Leste) leta 1999, ko se je ASEAN izognil mirovnim operacijam in humanitarni pomoči ter odgovornost preložil na Združene Narode (ZN) z izgovorom na načelo nevmešavanja v notranje zadeve drugih držav (Helmke, 2009). Podobno, vprašanja povezana s Tajvanom zaradi nasprotovanja kitajske vlade še danes ne morejo biti vključena v temeljne varnostne dialoge zveze ASEAN. Probleme povzroča že zgolj formulacija skupnih izjav, ki bi ustrezala vsem članicam, še posebej LR Kitajski.¹⁰

Kolektivno sodelovanje na področju varnosti tako še naprej predstavlja zelo velik izziv za članice ASEAN-a. Politično nezaupanje med državami ostaja, tako kot tudi različni politični sistemi in razlike v stopnji gospodarske razvitosti. Regija ob spodnjem toku Mekonga (Kambodža, Laos, Mjanmar in Vietnam) se hitro razvija, a vključuje najrevnejše in najmanj povezane države skupnosti ASEAN. Dohodek na prebivalca je v najbogatejši državi zveze, Singapurju, kar 76-krat večji od tistega v najrevnejši, Mjanmaru (Wood, 2014). Manjšanje razvojne vrzeli bo ključnega pomena za uspeh skupnosti ASEAN, ki trenutno skupaj z Azijsko-tihomorskim gospodarskim sodelovanjem (*Asia-Pacific Economic Cooperation*, APEC) tvori najpomembnejšo politično-gospodarsko povezavo v azijskem prostoru.¹¹

13.4 Odzivi na vzpon LR Kitajske in oblikovanje varnostnih dilem

Največ pozornosti je v zadnjih dveh desetletjih usmerjeno predvsem v rastočo LR Kitajsko.¹² Dejansko je kitajski gospodarski vzpon močno pospešil oblikovanje novih ekonomskih integracij v regiji. Vzhodnoazijske države so v vse večjem gospodarskem, političnem in vojaškem vplivu LR Kitajske videle gospodarsko priložnost in dobesedno tekmovala med seboj, katera bo z njo prej podpisala sporazum in vstopila na veliko kitajsko tržišče. Do danes je LR Kitajska postala največja gospodarska partnerica večine držav Vzhodne Azije kot tudi skupnosti ASEAN kot celote (ASEAN, 2015c). S slednjo je LR Kitajska že leta 2003 postala strateška

9 Regionalni forum ARF je bil ustanovljen leta 1994 in velja za prvi uraden multilateralen forum v azijsko-tihomorski regiji za posvetovanja o varnostnih vprašanjih (ARF, 2015).

10 Na nedavnem ministrskem zasedanju organizacije ASEAN v Maleziji (1.–6. avgust 2015) so članice le stežka dosegle soglasje glede vsebine skupnega komunikeja. Podobno so nesporezumi glede Južnokitajskega morja preprečili podpis skupnega komunikeja na zasedanju v Kambodži leta 2012. Gl. Teoh (2015).

11 APEC je bil ustanovljen leta 1989 in ima 21 članic: Avstralija, Brunej, Čile, Filipini, Hongkong, Indonezija, Japonska, Južna Koreja, Kanada, LR Kitajska, Malezija, Mehika, Nova Zelandija, Papua Nova Gvineja, Peru, Rusija, Singapur, Tajski, Tajvan, Vietnam in ZDA.

12 Nominalni BDP LR Kitajske je leta 2005 prehitel nominalni BDP Francije, leta 2006 Velike Britanije, leta 2007 Nemčije in leta 2010 Japonske. Do konca 2021 naj bi prehitel tudi nominalni BDP ZDA (*The Economist*, 2014).

partnerica in od tedaj se njun odnos vidno krepi, tudi na področju varnosti (ASEAN-China Center, 2015). Peking si prizadeva k igranju aktivne in konstruktivne vloge v varnostnem sodelovanju ASEAN, saj mu forum ARF nudi idealna načela, na osnovi katerih članice delujejo: nevmešavanje v notranje zadeve, spoštovanje razlik in odločanje s soglasjem. Tak varnostni sistem je zanj dobrodošla alternativa konceptu zveze NATO, kar je tudi razlog za njegov trud k okrepitvi varnostno-političnega dialoga z ASEAN. Tako je oktobra 2015 Peking prvič gostil posebno srečanje obrambnih ministrov ASEAN (Xinhuanet, 2015a).

Vendar pa tako ASEAN kot tudi druge države Vzhodne Azije, čeprav zelo naklonjene vzpostavitvi tesnejših stikov z LR Kitajsko, ostajajo precej zaskrbljene glede kitajskih strateških ambicij. Uradni statistični podatki LR Kitajske navajajo, da je vlada v zadnjem desetletju (2005–2014) za vojaški proračun na letni ravni namenila povprečno 9,5 % sredstev več od leta poprej. Ameriški uradni podatki rasti beležijo še višje vrednosti (Annual Report to Congress, 2015, 49–50). Strah zaradi kitajskega vzpona je izoblikoval nekakšen dvodimenzionalen odnos med državami Vzhodne Azije in LR Kitajsko. Kljub vse tesnejšemu gospodarskemu sodelovanju, ustvarja spreminjajoča se razporeditev materialnih moči zelo nestabilno stanje. Zaradi odsotnosti zaupanja in nejasnosti glede vojaških sredstev in zunanjepolitičnih namer se v regiji še naprej vzpostavljajo varnostne dileme. Gospodarska rast in sorazmerno večja vojaška potrošnja celotne regije ustvarjata nekakšen začaran krog nenehnega vojaškega oboroževanja.

Medtem ko je ameriška prisotnost v regiji po eni strani še naprej ključna za vzdrževanje regionalne stabilnosti, pa po drugi strani delno prispeva k povečani varnostni dilemi. V zadnjih nekaj letih, so ZDA načrtno utrdile svojo prisotnost in vpliv v Vzhodni Aziji. Vlada v Washingtonu je obljubila, da bodo ZDA okrepile strateške položaje s povečanjem svojih vojaških enot, rednimi skupnimi vojaškimi vajami in sodelovanjem pri reševanju spornih ozemeljskih vprašanj v regiji.¹³ Nova ameriška strategija je očiten odsev spreminjajočega se razmerja globalne moči ob boku kitajskega vzpona. Čeravno to ni ekspliciten namen strategije, pa je geostrateški cilj Washingtona nedvomno usmerjen k zoperstavljanju rastoče vojaške moči LR Kitajske in k ohranjanju ravnovesja regionalne moči s težiščem v ZDA (Glaser in Billingsley, 2012, 29–42). Washingtonovo prizadevanje za čim hitrejšo vzpostavitev Čeztihomorskega partnerstva (*Trans Pacific Partnership*, TPP)¹⁴ in širjenje

13 16. novembra 2011 je ameriški predsednik Barack Obama pozval LR Kitajsko, naj se drži mednarodnih norm, in obljubil, da rezi v ameriškem vojaškem proračunu ne bodo v ničemer ogrozili ameriške vojaške podpore Aziji. Od tedaj je sledilo še več izjav, ki so nakazale strateško preusmeritev Washingtona k Aziji. (McManus, 2016)

14 Mega-regionalni prostotrgovinski sporazum z namenom povečanja trgovine in investicij, o katerem se ZDA od leta 2005 pogajajo z 12 državami azijsko-tihomorske regije.

vojaških vezi z regionalnimi zaveznici, še dodatno krepi slutnje kitajske vlade, da skušajo ZDA zadrževati vzpon LR Kitajske in uveljaviti svojo prevlado v regiji. Kitajska iniciativa za Obsežno regionalno gospodarsko partnerstvo (*Regional Comprehensive Economic Partnership*, RCEP)¹⁵ v regiji je, med drugim, zelo jasen odgovor na ameriški TPP.

Z varnostno dilemo in kosanjem med LR Kitajsko in ZDA je povezano tudi tekmovanje za regionalno prevlado med LR Kitajsko in Japonsko, državo, ki ostaja ključna zaveznica ZDA. Namreč, kljub več desetletni ekonomski stagnaciji ima Japonska, poleg LR Kitajske, največ materialnih in ideoloških kapacitet za prevzem vloge regionalne velesile. V zadnjih nekaj letih je japonska vlada ambicioznejše pristopila k okrepitvi gospodarske in varnostne politike. Obširen sveženj reform, ki se bodo postopno izvajale na različnih področjih, naj bi državi povrnil oslabiljeno samozavest. Januarja 2013 je japonska vlada prvič po 11 letih zvišala svoj obrambni proračun in ga od tedaj še naprej zvišuje (*Defense of Japan 2015*). Čeprav zgolj minimalno (0,8 %) v primerjavi z LR Kitajsko, pa dovolj, da svojo moderno vojsko s sedmim največjim proračunom na svetu ohranja zelo močno (*The Military Balance 2015*). Nedavna reinterpretacija japonske ustave, ki je jasen odsev japonske negotovosti glede kitajskih strateških ambicij, je še bolj zapletla odnose med državami v regiji in dodatno okrepila varnostne dileme. Trenutno japonska vlada tesno sledi zunanjepolitičnim smernicam ZDA. Na primer, odločitev Tokia, da pošlje japonske vojake v Irak (2004–2006) in Kuvajt (2004–2008) in da v podporo vojne v Afganistanu (2001–2014) z gorivom oskrbi ameriške ladje v Indijskem oceanu; ali pa nedavna odločitev, da se Japonska ne bo pridružila ustanovitvenim članicam Azijske infrastrukturne investicijske banke (*Asian Infrastructure Investment Bank*, AIIB), kjer glavno vlogo igra LR Kitajska, vse odsevajo tesno podporo politiki Washingtona in posledično vznemirjajo Peking.¹⁶ Eksplicitna vključitev želje po »miroljubni rešitvi kitajsko-tajvanskega spora« v seznam skupnih strateških smernic japonsko-ameriškega zavezništva v letu 2005 je bilo, na primer, eno od dejanj, ki je nemudoma sprožilo ofenzivno reakcijo s strani vlade v Pekingu (*People's Daily Online*, 2005). Japonsko prizadevanje za stalen sedež v Varnostnem Svetu ZN ali pa strateška iniciativa japonske vlade za vzpostavitev formacije ASEAN+6, podobno odsevajo japonsko tekmovanje z LR Kitajsko za večji vpliv v regiji. Posledično pa prispevajo k zaostrovanju že obstoječih varnostnih dilem.

15 Prostotrgovinski sporazum med članicami ASEAN in šestimi partnerji, s katerimi ima ASEAN že sklenjen prostotrgovinski sporazum: Avstralija, Indija, Japonska, LR Kitajska, Nova Zelandija in Južna Koreja. Pogajanja so se začela novembra 2012.

16 Največji vlagatelj AIIB s skoraj 30-odstotnim deležem je LR Kitajska. Washington banko obravnava kot tekmico Svetovne banke (*World Bank*, WB), Mednarodnega monetarnega sklada (*International Monetary Fund*, IMF) in Azijske razvojne banke (*Asian Development Bank*, ADB), zaradi česar je svoje zaveznice želel prepričati, da pristopne izjave ne podpišejo (*Agence France-Presse*, 2015).

Zaostrovanje je močno občutno tudi v Vzhodno- in Južnokitajskem morju, ki sta vitalnega pomena za vsa vzhodnoazijska gospodarstva. Strateško pomembne pomorske trgovinske poti države oskrbujejo z energijo, surovinami in blagom, morje nudi bogata ribolovna področja, poleg tega se pod morsko gladino nahajajo bogata fosilna goriva, kot sta nafta in zemeljski plin. Pomorska varnost zato predstavlja bistveno komponento nacionalne varnosti v regiji. Vzhodnoazijske države se soočajo s številnimi pomorskimi varnostnimi izzivi, ki jih poleg organiziranega kriminala, mednarodnega terorizma, piratstva ali tihotapstva, povzročajo predvsem meddržavno rivalstvo za lastništvo nad morskimi območji, saj je jurisdikcija dvoumna, ozemeljske zahteve in spori zaradi pristojnosti in dovoljenj za raziskovanje in izkoriščanje globokomorskih območij pa povzročajo neprestane konflikte, ki so v zadnjih dveh desetletjih dvignili še posebej veliko prahu. Namreč uveljavitev Konvencije ZN o mednarodnem pomorskem pravu (*United Nations Convention on the Law of the Sea*, UNCLOS) leta 1994, ki je vsem obalnim državam dodelila pravico, da razširijo svoje meje ekonomske cone do 200 morskih milj od temeljnih črt, od katerih se meri širina teritorialnega morja, je privedla do prepletajočih pristojnosti. Naraščajoče pomorske aktivnosti posameznih obalnih držav postajajo vse večji nadnacionalni izzivi, ki jih nobena od držav ne more obvladati sama. Največ napetosti povzroča LR Kitajska, ki vztraja pri širitvi svoje prisotnosti na morju in pri tem ogroža pomorske interese skoraj vseh svojih sosed v Vzhodno- in Južnokitajskem morju (*Xinhuanet*, 2015b). V Južnokitajskem morju si LR Kitajska prilašča kar 90 % voda in z gradnjo objektov in umetnih otokov posega v posebna ekonomska območja drugih držav.¹⁷ Vidno razvija svojo mornarico in povečuje vojaški arzenal v bližini spornih otokov. Posledično preostale države ob morju še same vse intenzivneje razvijajo svoje pomorske zmogljivosti. ASEAN in LR Kitajska si sicer prizadevata za dogovor o kodeksu ravnanja v Južnokitajskem morju, vendar je napredek v pogajanjih, ki trajajo že več kot trinajst let, izjemno počasen (Panda, 2015). Filipinska vlada, razočarana nad počasnim tempom pogajanj in politično voljo Pekinga, se je tako januarja 2013 odločila, da bo pomorski spor z LR Kitajsko rešila z mednarodno arbitražo v skladu z mednarodnim pravom (Torode, 2013). Decembra 2014 je svoje argumente k arbitraži podal še Vietnam, ki podobno zavrača »devet črtic«, s katerimi si Peking v obliki črke U prilašča večino Južnokitajskega morja (Parameswaran, 2014). Peking mednarodni arbitraži nasprotuje, saj meni, da Filipini nimajo pravne podlage in da mednarodno sodišče o tem sporu sploh ni pristojno presojati (Ministry of Foreign Affairs of the PRC, 2014). Nesodelovanju

17 Zadnje poročilo ameriškega Ministrstva za obrambo navaja, da je do junija 2015 LR Kitajska izsušila že več kot 2900 arov (1174 hektarov) ozemlja Južnokitajskega morja s kopičenjem peska na čerih otočja Spratly (*Nansha gundao* 南沙群島). Za podrobnejše informacije gl. U.S. Department of Defense, 2015b, 16.

navkljub pa bo odločitev mednarodnega sodišča za LR Kitajsko pravno obvezujoča, kitajski odziv pa ključen za nadaljnji razplet pomorskih konfrontacij.

Podobno so tudi razmere v Vzhodnokitajskem morju napete predvsem zaradi ozemeljskih teženj. Največ prahu so v zadnjih nekaj letih dvignili spori glede otočja Diaoyu/Diaoyutai/Senkaku, ki si ga lastijo Japonska, LR Kitajska in Tajvan.¹⁸ Novembra 2013, ko je Peking nenapovedano razglasil obsežen del območja v Vzhodnokitajskem morju za svoje zračno obrambno identifikacijsko območje (*Air Defense Identification Zone*, ADIZ),¹⁹ je bilo v odzivih posameznih vzhodnoazijskih vlad možno zelo jasno razbrati, da ne zaupajo kitajski vladi (The Japan Times, 2013). Kar je Peking utemeljeval kot zgolj obramben varnostni ukrep, ki ni usmerjen v nobeno od posameznih držav in je v skladu z mednarodnim pravom, so vse sosednje države obravnavale kot kitajsko vojaško ekspanzijo in varnostno grožnjo. Z drugimi besedami, kar je za LR Kitajsko pomenilo krepitev varnosti, je drugim državam predstavljalo krepitev občutka nevarnosti. Tudi v tem primeru je bila vloga, ki so jo v regiji odigrale ZDA, zelo dobrodošla (Kerry, 2013). Svarila ZDA so vse glasnejša tudi zaradi nedavnih namigov kitajske vlade, da bo svoje zračno območje ADIZ vzpostavila še nad Južnokitajskim morjem (Brunnstrom in Menon, 2015). S temi ambicijami Peking še bolj krepi slutnje regionalnih držav, da skuša razširiti svoje teritorialne vode in prevzeti nadzor nad ključnim delom plovnihi poti v Vzhodni Aziji.

13.5 Zaključne ugotovitve

Realistične paradigme mednarodnih odnosov še vedno precej dosledno razložijo trenutno dinamiko uravnavanja ravnovesja moči v Vzhodni Aziji, vseeno pa z ne morejo z gotovostjo predvideti smeri, ki jo bodo ključne akterke dejansko ubrale. Kompleksna dinamika vzhodnoazijske regije otežuje napovedi o njenem prihodnjem razvoju. Trenutno regionalno arhitekturo kreira vzpon LR Kitajske, gospodarsko povezovanje držav pa od vseh zahteva vzdrževanje regionalne stabilnosti. A vendar, čeprav ekonomska soodvisnost služi kot dober mehanizem za vzpostavljanje zaupanja in preprečevanje vojne in razvoja konfliktov, ne deluje kot dovolj močno »orožje«, ki bi lahko jamčilo varnost. Kljub vse intenzivnejšim integracijskim procesom varnostne dileme ostajajo, tako da vojaško in politično zaostrovanje

18 Za uradno stališče vlade v Pekingu gl. The State Council Information Office of the PRC, 2012; za uradno stališče Tajpeja gl. Ministry of Foreign Affairs of the ROC (Taiwan), 2014; za uradno stališče Tokia gl. The Ministry of Foreign Affairs of Japan, 2014. Za analizo poročanja slovenskih medijev o sporu, gl. Istenič (2015, 263–280).

19 Novo definirano območje ADIZ bi vključevalo zračni prostor nad spornim otočjem. Vsa letala, ki bi prešla območje, pa bi morala pravočasno obvestiti kitajske oblasti glede svojih načrtov leta, v nasprotnem primeru bi lahko bila celo sestreljena (*Xinhuanet*, 2013; Li in drugi, 2015).

v regiji ne popušča. Odnosi med LR Kitajsko in Tajvanom so zelo nazoren primer. Medtem ko je ekonomska integracija na vrhuncu in sta si vladi v Tajpeju in Pekingu tako blizu kot še nikoli prej, sta vojski na obeh straneh ožine v stanju vojne pripravljenosti (Istenič, 2012, 47–58). Zaradi neobstoja neke operativne varnostne strukture, gospodarska soodvisnost sama po sebi ne more razbliniti dvomov in razrešiti konflikta. Da bi ohranile relativno stabilnost, si regionalne države prizadevajo poiskati ustrezne protiuteži. Čeprav so gospodarsko večinoma odvisne od LR Kitajske, ne zaupajo njenim strateškim ambicijam, niti je ne obravnavajo za zanesljivo varnostno partnerico, ki bi lahko služila kot strateški nadomestek ZDA. Javnomnenjske raziskave kažejo, da še vedno veliko bolj zaupajo ZDA (Bates in drugi, 2009, 5). Za zdaj vzhodnoazijske vlade pozorno spremljajo taktične poteze, ki jih Peking izbira pri soočanju z ozemeljskimi spori, saj le-te vse dopuščajo možnost, da uporabi vojaško silo, če se za njo nekoč odloči, pa naj bo to v Vzhodno-kitajskem morju, Južnokitajskem morju ali pa v Tajvanski ožini. Seveda pa to ne krepí občutka varnosti in zaupanja, temveč le povečuje možnost tveganja resnega vojaškega spopada, saj lahko še tako majhna iskra zaneti zelo velik požar. Zato se kljub nadaljnjemu vzponu LR Kitajske, prisotnost ZDA v regiji ne bo zmanjšala, temveč le še utrdila, sistem dvostranskih zavezništev pa bo še naprej ključen element regionalne varnosti. Kompleksna igra varnostnih dilem, ki bodo pridobivale nove dimenzije, pa se bo nadaljevala.

Literatura in viri

- Agence France-Presse, 2015: *Japan denies plan to join China-led development bank*. 31. marec 2015. Dostopno na naslovu: <http://www.globalpost.com/article/6502859/2015/03/31/japan-denies-plan-join-china-led-development-bank> (citirano 10. avgust 2015).
- ASEAN Defence Ministers Meeting, 2015: Dostopno na naslovu: <https://admm.asean.org/> (citirano 17. avgust 2015).
- ASEAN Regional Forum, 2015: Dostopno na naslovu: <http://aseanregionalforum.asean.org/> (citirano 17. avgust 2015).
- ASEAN Regional Forum, 2015a: *Master Plan on ASEAN Connectivity*. Dostopno na naslovu: <http://www.asean.org/resources/publications/asean-publications/item/master-plan-on-asean-connectivity-2> (citirano 17. avgust 2015).
- ASEAN Regional Forum, 2015b: *ASEAN Economic Community*. Dostopno na naslovu: <http://www.asean.org/communities/asean-economic-community> (citirano 17. avgust 2015).

- ASEAN Regional Forum, 2015c: *External Trade Statistics*. Dostopno na naslovu: <http://www.asean.org/news/item/external-trade-statistics-3> (citirano 17. avgust 2015).
- ASEAN-China Center, 2015: *ASEAN-China Relations*. Dostopno na naslovu: http://www.asean-china-center.org/english/2015-04/13/c_13365143.htm (citirano 17. avgust 2015).
- Baldwin, Richard E., 2006: *Managing the Noodle Bowl: The Fragility of East Asian Regionalism*. CEPR Discussion Paper No. 5561. Dostopno na naslovu: <http://ssrn.com/abstract=912265> (citirano 17. avgust 2015).
- Bates, Gill in drugi, 2009: *Strategic Views on Asian Nationalism*. Washington: The CSIS Press. Dostopno na naslovu: http://csis.org/files/media/csis/pubs/090217_gill_stratviews_web.pdf (citirano 10. avgust 2015).
- Brunnstrom, David and Praveen Menon, 2015: Kerry says U.S. will not accept restrictions in South China Sea. 6.avgust 2015. Dostopno na naslovu: <http://www.reuters.com/article/2015/08/06/us-asean-malaysia-idUSKCN0QB0DO20150806> (citirano 17. avgust 2015).
- Carr, Edward Haller, 1949: *The Twenty Years' Crisis, 1919–1939: An Introduction to the Study of International Relations*. London: Macmillan.
- Cha, Victor D., 2009/10: Powerplay: Origins of the U.S. Alliance System in Asia. *International Security*. 34/3. 158–196.
- Christensen, Thomas J., 1999: China, the U.S.-Japan Alliance, and the Security Dilemma in East Asia. *International Security*. 23/4. 49–51.
- Ministry of Defense, 2015: *Defense of Japan 2015 (Annual White Paper)*. Tokyo: Japan Ministry of Defense. Dostopno na naslovu: http://www.mod.go.jp/e/publ/w_paper/2015.html (citirano 10. avgust 2015).
- Dent, Christopher M. (ur), 2008: *China, Japan and Regional Leadership in East Asia*. Cheltenham, UK & Northampton, USA: Edward Elgar.
- Fawcett, Louise in Andrew Hurrell (ur), 1995: *Regionalism in World Politics: Regional Organisation and International Order*. Oxford: Oxford University Press.
- Franklin, John K., 2006: *The Hollow Pact: Pacific Security and the Southeast Asia Treaty Organization*. Texas: Texas Christian University. ISBN: 978-0-542-91563-5. Doktorska disertacija.

- Friedberg, Aaron, 1993/94: Ripe for Rivalry: Prospects for Peace in Multipolar Asia. *International Security*. 18/3. 5–33.
- Glaser, Bonnie in Brittany Billingsley, 2012: U.S.-China Relations: U.S. Pivot to Asia leaves China off balance. *Comparative Connections*. 13/3. 29–42.
- Glaser, Charles L., 1997: The Security Dilemma Revisited. *World Politics*. 50/1. 171–201.
- Goh, Evelyn, 2008: Hierarchy and the Role of the United States in the East Asian Security Order. *International Relations of the Asia-Pacific*. 8/3. 353–54.
- Harner, Stephen, 2015: Abe's Security Law Putsch: The Undoing Of The U.S.-Japan Alliance? *The Forbes*. 20. julij 2015. Dostopno na naslovu: <http://www.forbes.com/sites/stephenharner/2015/07/20/abes-security-law-putsch-the-undoing-of-the-u-s-japan-alliance/> (citirano 10. avgust 2015).
- Helmke, Belinda, 2009: The Absence of AEAN: Peacekeeping in Southeast Asia. *Pacific News*. 31 (January/February). Dostopno na naslovu: http://www.pacific-news.de/pn31/pn31_helmke.pdf (citirano 10. avgust 2015).
- Herz, John H., 1950: Idealist Internationalism and the Security Dilemma. *World Politics*. 2/2. 171–201.
- Herz, John H., 1951: *Political Realism and Political Idealism: A Study in Theories and Realities*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hurrell, Andrew, 1995: Explaining the Resurgence of Regionalism in World Politics. *Review of International Studies*. 21. 331–58.
- Istenič, Saša, 2012: Izgradnja zaupanja v Tajvanski ožini. V: Tradicija v objemu modernosti: stoletje kitajskega preporoda (ur. Rošker, Jana S. in Vampelj Suhadolnik, Nataša), Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete. 47–58.
- Istenič, Saša, 2014: Tajvan-Kitajska: gordijski vozle ostaja zavezan. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo*. 42/258. 189–197.
- Istenič, Saša, 2015: Podoba Japonske v slovenskih medijih na primeru spora glede otočja Senkaku/Diaoyu/Diaoyutai. *Azijske študije*. 3/1. 263–280.

- Jervis, Robert, 1976: *Perception and Misperception in International Politics*. Princeton: Princeton University Press.
- Jervis, Robert, 1978: Cooperation Under the Security Dilemma. *World Politics* 30/2. 167–214.
- Kerry, John, 2013: Statement on the East China Sea Air Defense Identification Zone. 23. november 2013. Dostopno na naslovu: <http://www.state.gov/secretary/remarks/2013/11/218013.htm> (citirano 11. avgust 2015).
- McManus, Doyle, 2016: Obama's pivot to Asia is working. Los Angeles Times. 22. maj 2016. Dostopno na naslovu: <http://www.latimes.com/opinion/op-ed/la-oe-mcmanus-pivot-asia-china-aggression-20160522-snap-story.html> (citirano 23. maj 2016).
- Mearsheimer, John J., 2001: *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton.
- Ministry of Foreign Affairs of Japan, 2014: *Japanese Territory: Senkaku Islands*. Dostopno na naslovu: <http://www.mofa.go.jp/region/asia-paci/senkaku/index.html> (citirano 11. avgust 2015).
- Ministry of Foreign Affairs of the PRC, 2014: *Position Paper of the Government of the People's Republic of China on the Matter of Jurisdiction in the South China Sea Arbitration Initiated by the Republic of the Philippines*. Dostopno na naslovu: http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/t1217147.shtml (citirano 11. avgust 2015).
- Ministry of Foreign Affairs of the ROC (Taiwan), 2014: *The Republic of China's sovereignty claims over the Diaoyutai islands and the East China Sea Peace Initiative*. Dostopno na naslovu: <http://www.mofa.gov.tw/en/cp.aspx?n=38CD1D3C91067AEC> (citirano 11. avgust 2015).
- Morgenthau, Hans J., 1961: *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: Knopf.
- Morgenthau, Hans J., 1995: *Politika med narodi. Borba za moč in mir*. Ljubljana: DZS.
- Panda, Ankit, 2015: *For the ASEAN-China South China Sea Code of Conduct, Ninth Time Isn't the Charm*. 1. avgust 2015. Dostopno na naslovu: <http://thediplomat.com/2015/08/for-the-asean-china-south-china-sea-code-of-conduct-ninth-time-isnt-the-charm/> (citirano 17. avgust 2015).

- Parameswaran, Prashanth, 2014: *Vietnam Launches Legal Challenge Against China's South China Sea Claims*. 12. december 2014. Dostopno na naslovu: <http://thediplomat.com/2014/12/vietnam-launches-legal-challenge-against-chinas-south-china-sea-claims/> (citirano 17. avgust 2015).
- People's Daily Online, 2005: *Sino-Japanese relations under the ,new US-Japan Security Alliance'*. 1. marec 2005. Dostopno na naslovu: http://en.people.cn/200503/01/eng20050301_175154.html (citirano 17. avgust 2015).
- Rose, Gideon, 1998: Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy. *World Politics*. 51/1. 144–172.
- Segal, Gerald, 1996: East Asia and the Containment of China. *International Security*. 20/4. 107–135.
- Torode, Greg, 2013: Philippines South China Sea legal case against China gathers pace. *Reuters*. 27. september 2013. Dostopno na strani: <http://www.reuters.com/article/2013/09/27/us-china-philippines-idUSBRE98Q0BX20130927> (citirano 14. avgust 2015).
- The Japan Times, 2013: *Japan-ASEAN draft implies China's new ADIZ is a security threat*. 6. december 2013. Dostopno na naslovu: <http://www.japantimes.co.jp/news/2013/12/06/national/japan-asean-draft-implies-chinas-new-adiz-is-a-security-threat/#.VcB4-mAasi9> (citirano 17. avgust 2015).
- Military Balance*, 2015. The International Institute for Strategic Studies (IISS). London: International Institute for Strategic Studies. ISBN: 978-1-85743-766-9.
- Wang, Yuanyuan (ur.), 2012: *Diaoyu Dao, an Inherent Territory of China*. Dostopno na naslovu: http://news.xinhuanet.com/english/china/2012-09/25/c_131872152.htm (citirano 17. avgust 2015).
- Teoh, Shannon, 2015: Asean scrambles to put out joint statement on sea row. 7. avgust 2015. *The Straits Times*. Dostopno na naslovu: <http://www.straitstimes.com/asia/se-asia/asean-scrambles-to-put-out-joint-statement-on-sea-row> (citirano 17. avgust 2015).
- The State Council Information Office of the PRC, 2012: *Diaoyu Dao, an inherent territory of China*, White Paper. Dostopno na naslovu: http://news.xinhuanet.com/english/china/2012-09/25/c_131872152.htm (citirano 17. avgust 2015).

Annual Report to Congress: Military and Security Developments Involving the People's Republic of China 2015. Dostopno na naslovu: http://www.defense.gov/pubs/2015_China_Military_Power_Report.pdf (citirano 15. avgust 2015).

Asia-Pacific Maritime Security Strategy. Dostopno na naslovu: http://www.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/NDAA%20A-P_Maritime_Security_Strategy-08142015-1300-FINALFORMAT.PDF (citirano 23. avgust 2015).

Li, Bao, in Si, Yang, 2015: *Experts Worry China May Soon Establish South China Sea ADIZ*. 29. julij 2015. Dostopno na naslovu: <http://www.voanews.com/content/experts-concerned-china-may-soon-establish-southern-adiz/2882795.html> (citirano 17. avgust 2015).

Walt, Stephen, 1985: Alliance Formation and the Balance of World Power. *International Security*. 9/4. 3–43.

Waltz, Kenneth, 1979: *Theory of International Politics*. New York: McGraw-Hill.

Wheeler, Nicolas J. in Ken Booth, 1992: The Security Dilemma. V: *Dilemmas of World Politics* (ur. Baylis, John in N.J. Rengger). Oxford: Clarendon Press. 29–60.

Wood, Justin, 2014: Redrawing the ASEAN map. Economist Intelligence Unit. Dostopno na naslovu: <https://www.eiuperspectives.economist.com/sites/default/files/RedrawingASEAN.pdf> (citirano 11. avgust 2015).

Xinhuanet, 2015a: Interview: China-ASEAN defense meeting shows China's peaceful stance. 18. oktober 2015. Dostopno na naslovu: http://news.xinhuanet.com/english/2015-10/18/c_134725169.htm (citirano 8. november 2015).

Xinhuanet, 2015b: Chinese FM rejects Philippine, Japanese, U.S. claims on South China Sea issue. 7. avgust 2015. Dostopno na naslovu: http://news.xinhuanet.com/english/china/2015-08/07/c_134489926.htm (citirano 17. avgust 2015).

Xinhuanet, 2013: Statement by the Government of the PRC on Establishing the East China Sea ADIZ. 23. november 2013. Dostopno na naslovu: http://news.xinhuanet.com/english/china/2013-11/23/c_132911635.htm (citirano 17. avgust 2015).

14 »Petrošniška« izbira religije v zgodnjemodernem obdobju Japonske

Tinka Delakorda Kawashima

14.1 Uvod: o religioznih pogojih modernizacije

Japonska modernizacija je bila pogosto opisana kot srečevanje z »zahodno civilizacijo« (Sugiyama, 1994), ekonomski vzpon Japonske v 70. letih prejšnjega stoletja pa kot »čudež«, saj se je kar naenkrat povzpela iz poveljnega padca na vodilno mesto med industrijskimi državami v svetu. Vendar pa je glede na to, da je bila Japonska od 17. stoletja naprej (kar 250 let) zaprta za zunanji svet, razlog za ta uspeh vprašljivo iskati v kontaktu z zahodom. Za uspeh in hitro spremembo so bile bolj verjetno zaslužne institucije, ki so obstajale na Japonskem še pred odprtjem države v 19. stoletju, in ljudje, sposobni spremembe (Millikan in drugi, 1961, 11–12).

Prav ta ekonomski uspeh je začrtal tudi nove smernice v študiju religije, ki je od konca 40. let prejšnjega stoletja sledil tezam nemškega sociologa Maxa Webra (2002[1947]) o povezanosti med protestantsko religiozno ideologijo in rastjo modernega industrijskega kapitalizma.¹ V japonski literaturi zapišejo, da je za modernizacijo Japonske po vzoru zahoda nujna osvoboditev od magije (*Majutsu kara no kaiho* 魔術からの解放, Ōtsuka 1969, 1986), ki pa je v resnici integralni del japonske tradicionalne ljudske religije. Takrat je vebrovska kritika »zaostale« japonske modernizacije izgubila verodostojnost in pojavila se je zavest o obstoju različnih modelov modernizacije. Nekateri avtorji so zavrnilli Webrove teze kot nerelevantne za Japonsko (Yanagawa, 1968), drugi so jih poskušali adaptirati. Po Bellahu (1970[1957]) naj bi na ustanavljanje novih moralnih kodeksov ugodnih za razvoj kapitalizma na Japonskem vplivala tradicionalni vrednotni sistem in državna oblast,² po Yasumaruju (1974) naj bi to bila ljudska konvencionalna morala, po Shimazonu (1992) vitalistični pojem novih religij.

Najbolj ostro so Webrove teze kritizirali v etnoloških študijah religije, kjer so prepoznali prevladovanje magije v japonskih tradicionalnih religijah (Yanagawa, 1968). Prav tako so v novejših religioloških študijah religije že opisali magijo kot pomembno podlago etiki, ki utreza modernim družbenim odnosom (Shimazono, 1992).

1 V religiologiji poveljne Japonske Webrovo delo Protestantska etika in duh kapitalizma (2002[1947]) zasede mesto paradigme, protestantizem pa zaslovi kot edina prava religija, ki lahko s svojo etiko oblikuje moderno družbo (Hayashi in Yamanaka, 1993).

2 Bellah (1970[1957], 131) piše, da se je delovna etika, ki so jo vsebovale religiozne ideologije, na Japonskem razširila v vse sloje in razrede družbe: vojaški sloj samurajev (*samurai* 侍 oz. *bushi* 武士), meščanov (*chōnin* 町人) in kmetov (*nōmin* 農民), zaradi česar se je bila zmožna razviti hitreje kot večina držav na svetu.

Analiza japonskega in zunaj-japonskega diskurza o povezanosti religije z razvojem kapitalizma v primeru Japonske kaže, da avtorji sicer upoštevajo obstoj drugačnega – japonskega modela modernizacije, vendar med spodbujajočimi religioznimi faktorji še naprej iščejo ustrezno (religiozno) delovno etiko, ki naj bi spodbujala ekonomsko dejavnost (Bellah, 1970[1957]; Yasumaru, 1974; Yamamoto, 1979; Shimazono, 1992). Takšen pogled pa odvrta pozornost od magije in drugih elementov v religioznosti večine Japoncev, ki so lahko spodbujali ne le produkcijsko, temveč potrošniško dejavnost kot drugo plat razvoja kapitalizma.

Med razlogi, da se študij vzročne povezanosti med religijo in potrošništvom na Japonskem doslej ni posebej obravnaval, bi lahko naštela: 1) poudarek na produkcijski plati razvoja kapitalizma (zanikanje pomena potrošniške plati), ki predpostavlja delovno etiko kot bistveni predpogoj in (posledično) 2) osredotočanje raziskovalcev na religiozne ideologije, vrednotne sisteme in institucije, ki to etiko vsebujejo in posredujejo ter 3) zapostavljanje zgodnjemodernega obdobja v študiju religije na Japonskem.³

V japonskih študijah religije se šele v zadnjem času posveča več pozornosti zgodnjemoderni religiji kot »živi (oz. živeti) religiji« (ang. *lived religion*) (Williams, 2006, 187). Pri tem se avtorji osredotočajo predvsem na religiozne prakse navadnih ljudi v kontekstu financiranja in organizacije japonskih budističnih templjev (Tamamuro 1971, 2001), trans-sektarianskega budizma (Williams, 2006) in romanja (Reader, 2013). Odprto pa ostaja širše polje ljudske religioznosti⁴ in njenega razvoja v kontekstu porajajoče se potrošniške družbe in kulture. V sodobni zahodni (evropski in severnoameriški) potrošniški družbi bi se naj avtonomni posamezniki polasčali religije kot potrošniške dobrine (Luckmann, 1967; Fenn in drugi, 2001). Še posebej, ko je ta po zatonu religijskega monopola postala prosto dostopna na religioznem trgu. Japonska religiozna konstelacija pa je izbiro religije dopuščala že v zgodnji fazi razvoja potrošniške družbe o čemer bo tekla beseda v nadaljevanju.

14.2 Začetki potrošništva v zgodnjemodernem obdobju

Za razumevanje vloge, ki jo je imela ljudska religioznost v procesih modernizacije na Japonskem, ne zadostuje razlaga specifičnih sprememb tradicionalnih oblik

3 Tudi Bellah se zaveda tega problema, ko napiše: »... imamo precej dragocenih študij različnih aspektov japonske religije v obdobju Tokugawa ... Kakor koli že, nimamo nobenih študij v angleščini o tem, kaj je celota japonske religije v tem obdobju pomenila v življenjih Japoncev« (Bellah 1970[1957], 1). Williams (2006, 184) pa zapiše, da kljub Bellahovemu poskusu, da bi zapolnil ta vakuum z delom o vlogi zgodnjemoderne religije v vzponu japonske politične in ekonomske modernosti (opomba avtorja: v Bellahovem delu *Tokugawa religion*, 1957), še danes, po 50 letih, to ni uspelo nobeni knjigi v japonsščini ali angleščini.

4 Z izrazom ljudska religioznost mislim na različne oblike in načine obstoja religioznosti navadnih ljudi (tj. religioznih neprofesionalcev).

ljudske religije v obdobju modernizacije v času vlade Meiji (*Meiji jidai* 明治時代) (1868–1912) in po drugi svetovni vojni. Kot podrobno pišem v knjigi *Religioznost in potrošništvo v sodobni japonski družbi* (2015, 23), je treba najprej proučiti širši spekter sprememb v japonski družbi še pred industrializacijo, v zgodnjemodernem obdobju (v obdobju Tokugawa 徳川, 1603–1868).⁵ V ozadju tega razmišljanja leži predpostavka, da začetki modernizacije niso v industrializaciji, v tehnološkem razvoju in v novih načinih produkcije, pač pa v (tudi kronološko predhodni) potrošniški kulturi navadnega ljudstva, v pojavu – »modnih«, ne zgolj »modernih« – življenskih stilov.

Penelope Francks, ki primerja ekonomsko zgodovino Japonske z evropsko in severnoameriško, navaja, da začetki potrošniške kulture na Japonskem segajo v 18. stoletje in da je dolga zgodovina potrošništva zaslužna za njen (po mnenju mnogih – nenadni) ekonomski vzpon po vojni (Francks, 2009; prej že Tsutsui, 1991; Pyle, 1996; Tipton, 2008).

Takšne ekonomsko-politične okoliščine so povzročile velike spremembe v razmišljanju in v religioznih verovanjih ter prepričanjih preprostih ljudi. Nov religiozni stimulus, ki se kaže v rastoči popularnosti religije v obdobju Tokugawa, pa nam lahko služi tudi kot model za razumevanje povezav med potrošništvom in modernimi oblikami religioznih praks.

14.3 Rast mest in trgovskega razreda

Po mnenju zgodovinarjev zaseda združitev Japonske z ustanovitvijo šogunata Tokugawa pomembno mesto v institucionalni zgodovini Japonske, primerljivo ustanovitvi cesarske države po kitajskem modelu okrog leta 700 in ustanovitvi moderne nacionalne države po letu 1868 (Pyle, 1996; Tsutsui, 2009; Tipton, 2008).

Nova vojaška vlada je uvedla reforme, ki so bile namenjene predvsem pomiritvi neredov iz prejšnjega obdobja vojskujočih se držav. Te so zadevale razorožitev kmečkega prebivalstva, premestitev samurajev iz vasi v mesta, nadzor nad zunanjimi odnosi, odstranitev religije kot neodvisne sile in omejitev svoboščin fevdalnih gospodarjev *daimyō* (大名). Šogunat Tokugawa pa ni dosegel monopola nad vojaško močjo, ni poskušal ustanoviti nacionalnega davčnega sistema, ni poskušal vzpostaviti nadzora nad produkcijo in distribucijo oskrbe s hrano ter ni ustanovil nacionalne birokracije. Take poteze bi Japonsko zagotovo približale centraliziranim monarhijam v Evropi.⁶ Namesto tega je vojaška vlada Tokugawa prepustila

⁵ Podrobno o spremembi ljudskih religioznih praks v zgodnjemodernem obdobju v Delakorda Kawashima, 2015.

⁶ V Evropi je podobna nacionalna država nastala iz fevdalnega obdobja, ko so monarhije postopoma krepile svoj

Slika 1: Japonska v obdobju Tokugawa (avtor K. T.).

daimyōjem nadzor nad lokalno oblastjo, obdavčevanjem in nad vojaško močjo (Tsutsui, 2009).

Čprav je na površju politični sistem Tokugawe ostal nedotaknjen dolgih 250 let,⁷ se je celotna družbena in ekonomska baza tega sistema spremenila. Korenine teh sprememb so paradoksalno nastale prav v omenjenih reformah vlade Tokugawa. Sistem izmenične prisotnosti daimyōjev (*sankin kōtai* 参勤交代) v glavnem mestu Edo (današnji Tokio) in premestitev samurajev s podeželja v mesta, sta bili reformi, ki sta zagotavljali politični red, a sta povzročili tako velike družbeno-ekonomske spremembe, da sta nazadnje spodkopali vladavino Tokugawe.

Sistem izmenične prisotnosti je namreč postal eden glavnih dejavnikov za rast denarnega gospodarstva. Premožni daimyōji so potovali na dveletno bivanje v Edo z več tisočimi vazali oz. služabniki. Stroški prehrane, nočitev, najema čolnov in nosačev za prečkanje rek so bili izjemni, saj so te procesije postale priložnost za tekmovalno izkazovanje bogastva. Tudi oprema je bila draga in fino dekorirana, da bi promovirala

vpliv. Japonska je dosegla stopnjo politične enotnosti, vendar ne centralizacije, kot je bil primer v Evropi, zato, ker se je v obdobju Tokugawa ohranila avtonomnost posameznih upravnih območij *ban* (藩), nad katerimi so imeli nadzor daimyōji (sicer neposredni vazali šogunata). Ta sistem pogosto opisujejo kot »centralizirani fevdalizem«. Zgodovinarji različno pojasnjujejo, zakaj šogunat ni ukinil daimyōjev, da bi Japonska sledila evropskemu primeru, saj se je tako razvoj na Japonskem ustavil med fevdalno centralizacijo in nacionalno centralizacijo (Tsutsui, 2009).

7 To je zaradi politike zaprtja države (*sakoku* 鎖国).

status daimyōja. V glavnem mestu je bila potrošnja še bolj izrazita. Sredi 18. stoletja je imel vsak daimyō v prestolnici Edo kopico rezidenc, za katere je skrbelo redno zaposleno osebje (do 10.000 ljudi). Za kritje teh stroškov so daimyōji uporabljali »riževe davke«, ki so jih prejeli od kmetov v svojem upravnem območju *han*. Te so prodajali v Osaki in v drugih trgovskih središčih, s čimer se je povečala uporaba denarja in stimulirala rast komercialnih transakcij. V prestolnici Edo in na poteh, ki so vodile do nje, so se razširili posli za potrebe vojakov in rastoče populacije. Edo je zelo hitro (do leta 1720) zrasel v milijonsko mesto, večje od takratnega Londona ali Pariza. Postal je japonski glavni potrošniški center, poln samurajev z vseh koncev dežele. Podobno je Osaka z glavnim trgom za presežek riža iz mnogih hanov postala veliki distribucijski center z močnim trgovskim razredom, ki je usmerjal komercialno dejavnost. Do leta 1800 je imela Osaka 400.000 prebivalcev. Če ji prištejemo še sosednji Kjoto in pristaniško mesto Sakai, je v tem predelu živelo skupno okrog milijon urbanih prebivalcev. Večina trgovanja se je strnila v območjih mest Edo, Osaka in Kjoto.

Poleg sistema izmenične prisotnosti je premestitev samurajev s podeželja v t. i. mesta, nastala ob gradovih (*jōkamachi* 城下町), spodbudila nastanek lokalnih potrošniških centrov in močnega trgovskega razreda. Trgovski sistem se je razvil, da bi poskrbel za potrebe samurajskega razreda, nazadnje pa je postal bistvenega ekonomskega pomena. Hkrati je rast trgovske mreže okrog mest *jōkamachi* bistveno spremenila družbeni red na podeželju. Z rastjo trgovine je rasel trgovski razred. V medregijski trgovini so delovali finančniki iz Osake, ki so v primežu držali številne daimyōje, grosiste, špediterje, lastnike trgovin, zastavljavce in krošnjarje. Trgovci na področju trgovine znotraj hanov pa so bili trgovci na drobno, borzniki in podeželski poslovneži, ki so sodelovali z administracijsko vlado hana za promocijo komercialnega razvoja.

Trgovci v Osaki so skrbeli za preprodajo riža, ki so ga premožni daimyōji kopičili na ošaškem trgu, da so lahko financirali izdatna potovanja v Edo, zato so postali daimyōji precej odvisni od trgovcev, ki so jim ponujali dolgoročna posojila z visokimi obrestnimi merami. Oblikoval se je ošaški bančni sistem, ki je do leta 1670 dominiral kreditnemu sistemu vseh večjih trgovskih središč Japonske. Razvil se je tudi kreditni mehanizem, ki je podpiral trgovanje med trgovskimi središči.

Razvoj mest in trgovskega razreda je povzročil nove ekonomske in družbene pogoje, ki so pripeljali do velikih nasprotij med ideološkimi načeli sistema Tokugawa in dejanskim stanjem v deželi.

Zaradi pomembnosti trgovcev in finančnikov v sistemu Tokugawa so ti pridobili neke vrste kvazi-samurajski status, včasih s plačami, primerljivimi z dohodki daimyōja. Čeprav je uradna ideologija Tokugawe nasprotovala rasti trgovskega

razreda in trgovanju na splošno (kar se izraža v lestvici družbenih razredov, značilni za to obdobje – vojaki na vrhu, pod njimi kmetje, obrtniki, trgovci in neljudje *hinin* 非人), je postala vlada v realnosti vse bolj odvisna od trgovcev in njihovega znanja o finančnih zadevah sistema Tokugawa. Zaradi finančnih težav, v katerih se je znašel vladajoči razred, so se začele pojavljati anomalije v uradnem družbenem sistemu. Pripadniki zgornjega razreda kmetov in trgovcev so že živeli boljše kot povprečni samuraji.⁸ Zaradi tega so se užaljeni samuraji pogosto pritožili:

Med najbolj bednimi zlorabami današnjega časa so nekateri kmetje, ki so, potem ko so obogateli, pozabili na svoj status in živijo luksuzno kot mestni aristokrati (...) gradijo si domove z razkošnimi vhodi, verandami, tramovi, stenskimi vdolbinami, okrasnimi policami in knjižnicami (...) sami pa nosijo fino obleko kot samuraji na porokah, proslavah in pogrebnem obredju (Yamazaki, 1992, 73).

Francks dokazuje, da se je potrošništvo na Japonskem postopoma razširilo geografsko navzven – iz grajskih mest upravnih območij han in iz vele mestnih središč, kot so Edo, Osaka in Kjoto pod upravo šoguna – po družbeni lestvici navzdol, k mestnim trgovcem in pozneje k bogatim kmetom na podeželju, ki so posnemali vedenje zgornjih vojaških razredov samurajev. Posnemanje naj bi spodbudil prej omenjen sistem izmenične prisotnosti, po katerem so morali v dvoletnih intervalih fevdalni gospodarji daimyōji v spremstvu vazalov potovati v prestolnico k šogunu. Običajni ljudje so opazovali njihova potovanja s podeželja v prestolnico in nazaj ter občudovali imetje, ki so ga ti razkazovali, da bi izrazili svojo moč in prestiž. V drugi polovici 18. stoletja Tokugawe, ko se izboljša dohodek običajnih ljudi, ti pričnejo kupovati dobrine, ki so bile sprva rezervirane za višje sloje. Omejevalni zakoni glede razkošja in luksuznih dobrin, ki jih je večkrat izdala uprava šogunata, dokazujejo, da sta bili ekstravagantnost in razkazovalna potrošnja del takratnega življenjskega sloga. Iz raznih zapisov je razvidno, da so jih tudi trgovci in vaščani redno kršili.⁹

8 Zaradi finančnih težav, v katerih se je znašla vlada, ta ni bila zmožna plačevati najpomembnejše finančne obveze – plač samurajem. Ob koncu 18. stoletja so daimyōjem izplačevali le še polovico plače (daimyōji so svoje finančne težave začasno rešili tako, da so jih prenesli na svoje vazale). Na primer zgornji sloji kmetov *gōnō* (豪農) so bili veleposestniki, pogosto na čelu vasi, ob tem pa so se ukvarjali z različnimi podeželskimi trgovinskimi posli, kot je posoja denarja, kuhanje sakeja (*sake* 酒), barvanje tekstila in tkanje svile ali bombaža. Njihova investicija v zemljo in podeželsko industrijo jim je omogočala življenjski slog, precej drugačen od uradnega statusa. Zato ker so prispevali k premoženju *daimyōja*, so si zagotovili pravico do nošenja orožja, priimka, šolanja svojih otrok v akademiji *hana* (藩) ter drugih privilegijev, nekoč rezerviranih za vojake. Družbena razlika med samuraji in kmeti se je manjšala (Pyle, 1996).

9 Zanimivo je, da je prav rast potrošništva in trgovanja v obdobju Tokugawa predstavljala grožnjo vojaški vladi, kar se kaže tudi v zadnjih poskusih šogunata, da se spopade s krizo, preden bi prišli tujci. In sicer z reformami v letu 1840, ko takrat vodilna oseba v vojaški vladi Mizuno Tadakuni (水野忠邦) poskuša okrepiti omejevalne zakone na razkošje ter poskuša razpustiti trgovska združenja in ustaviti tok imigrantov s podeželja v Edo (gl. Pyle, 1996).

Po drugi strani so se zaradi toge razredne strukture v zadnjem stoletju Tokugawe (1750–1868) pritoževali tudi običajni ljudje, še posebej novi premožnejši, katerih napredek je strogo omejevala vojaška vlada. Izraz nasprotovanja vladi, njeni patro-
naži visoke kulture, učenja klasikov konfucijanizma, pa tudi nepravičnemu odnosu
vlade do družbenih razredov se je odražal v novi kulturi mestnega prebivalstva
chōnin (町人) – tj. *Genroku bunka* (元禄文化), katere osrednje prizorišče so bili za-
bavišni prostori, čajnice, gledališča in celo javna kopališča v Osaki, Kjotu in Edo.

14.4 Razmah potrošniške kulture in religioznih praks mestnega prebivalstva

Glavno vodilo nove kulture *Genroku bunka*, poimenovane po obdobju *Genroku* (元禄) (1680–1730) v času vladavine Tokugawa, je postal »plavajoči svet« (*ukiyo* 浮世), ki je izvirno budistični termin za žalostno nestalnost (minljivost) tuzemskih stvari. V obdobju *Genroku* pa pomeni »življenje uživanja, v katerega se podaš brez skrbi za posledice« ali kot *ukiyo* opiše Howard Hibbett: »živeti za trenutek, stre-
meti v luno, sneg, cvetje in jesensko listje, uživati vino, ženske, pesem in na splošno – plavati s tokom življenja« (Hibbett, 1959). Kultura *Genroku* je obsegala gledališče *kabuki* (歌舞伎), lutkovno gledališče, lesorez, literaturo *ukiyo*, slikarstvo *ukiyo* (浮世絵), pesmi *renga* (連歌) ipd.

Slika 2: Trgovine na ulici predela *Suruga chō*, Edo (z dovoljenjem Narodnega muzeja v Tokiu).

Zaradi širitve Eda so se bili samuraji pogosto primorani seliti se na obrobnejše predele mesta in prav taka usoda je doletela večino templjev in svetišč, ki so bili običajno podružnice religiozних institucij iz upravnih območij daimyōjev. Takšna situacija je potisnila religiozne institucije v težaven položaj. Templji pa so izkoristili priložnost tedanjih razmer tako, da so dopuščali gradnjo na svojem zemljišču in oddajali svoje prostore v najem rastoči mestni populaciji. To je spodbudilo rast novih mest t. i. *monzenmachi* (門前町) ob templjih in svetiščih.¹⁰

Čeprav so bili templji in svetišča v prvi vrsti namenjeni privilegiranim vojaškim slojem, preprostim slojem niso preprečevali obiska. Bolj ko je mestno prebivalstvo naraščalo in se finančno krepilo, bolj so se religiozne institucije začele obračati k njim za podporo. Popularnost templjev pri prebivalcih Eda se kaže v publikacijah iz tedanjega obdobja, ki so služile kot turistični vodniki, na primer *Tōkaidō meisho ki* (東海道名所記) (Znameniti kraji na poti Tōkaidō, 1662), *Edo meisho ki* (江戸名所記) (Znameniti kraji v Edo, 1662), *Edo meisho zue* (江戸名所図会) (Ilustracije znamenitih krajev Eda, 1834–1836) in *Tōto saijiki* (東都歳事記) (Navade v Vzhodni prestolnici, 1838).

Med zapisi lahko najdemo zgovorne primere, kot so religiozne dejavnosti meščana Saitōja Gesshina (斎藤月岑), ki jih opisuje zgodovinar Nishiyama (1997). Povzemajoč publikacije iz tedanjega Eda, predstavi številne letne religiozne praznike in rituale tako budističnih templjev kot šintoističnih svetišč v Edo, ki se jih Gesshin skozi vse leto dosledno udeležuje. Iz teh podrobnih opisov je razvidno, kako živahno je bilo takratno ljudsko religiozno življenje. Zelo pogosta so bila tudi romanja znotraj mesta in v oddaljene kraje. Obratno so bile budistične podobe ali sveti zakladi preneseni v Edo iz oddaljenih templjev in svetišč ter predstavljeni prebivalcem Eda na tempeljskih sejmih *kaichō* (開帳)¹¹ in *kanbutsu e* (灌仏会)¹² (Nishiyama, 1997, 80–91).

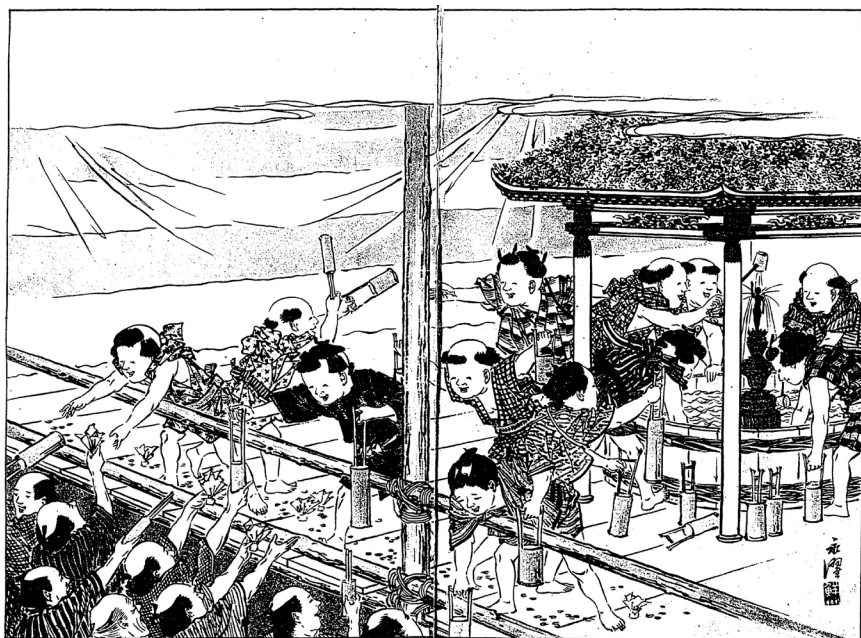
Med prebivalstvom Eda so se v tem obdobju razširila tudi množična romanja na »mini gore Fuji« v različnih predelih mesta: Asakusa (浅草), Komagome (駒込), Takada (高田), Fukugawa (福川), Meguro (目黒), Yotsuya (四谷), Kayabachō (萱場町) in Shitaya Onoterusaki (下谷坂本).¹³

10 Takrat je bilo 70 % ozemlja Eda v lasti vojakov, samo 16 % v lasti chōnin in 15 % v lasti templjev in svetišč.

11 Praznik tempeljskega razkazovanja budističnih podob in kipcev.

12 Praznik v obdobju Tokugawa, ko se s čajem poliva kipec Buddhe in praznuje njegov rojstni dan.

13 Na vsakem od osmih mest je bila zgrajena replika gore Fuji (*fujizuka* 富士塚) za čaščenje kulta Fuji, posredovane po t. i. Jikigyō Miroku (食行身祿) (1671–1733), ki naj bi na gori Fuji s postenjem do smrti dosegel budovstvo (*sokushin jōbutsu* 即身成仏). Omenjeni kult je zbral številne vernike, organizirane v romarskih bratovščinah Fujikō (富士講), ki so aktivni še danes.

Slika 3: Praznik kanbutsu e v Edu (z dovoljenjem Narodnega muzeja v Tokiu).

Priljubljenost obiskov templjev in svetišč izražajo tudi »modni trendi« med posameznimi božanstvi. Ti so se pogosto menjali, a privlačili množičen obisk, kot pravi spodnji odstavek:

Pogosto so določeni bogovi nenadoma pritegnili fanatično čaščenje množice vernikov. Primer takih tipično edovskih trendov je naval na Tarō Inari (太郎稲荷) in božanstvo Seishōkō (清正公) v obdobju Kasei (化政) (1804–1830). Tempeljski sejem razkazovanja svete podobe kjotskega templja Seiryōji (清涼寺) v Sagi (佐賀) je bil nekaj časa izjemno popularen. Spet drugač so velike množice prebivalcev Edo nenadoma častile božanstvo Fudō (不動) v Nariti (成田) ali Aizen Myōō (愛染明王) templja Saidaiji (西大寺) v Nari (奈良). Pravo manijo sta povzročila igra kabuki Narukami Fudō kitayama zakura (雷神不動北山櫻) in njen glavni junak Yanone Gorō (矢の根五郎), ki naj bi bil reinkarnacija Aizena Myōōja (愛染明王) (Nishiyama, 1997, 91).

14.5 Dvojna religiozna struktura in izbira religije

Iz zgoraj navedenega je tako razvidno, da so v zgodnjemodernem obdobju na razmah ljudskih religioznih praks ugodno vplivali družbeno-ekonomski dejavniki, kot

so razvoj velikih mest, akumulacija kapitala, rast trgovskega, mestnega prebivalstva, razvoj oglaševalskega tiska ter popularne kulture. Ustaviti pa se moramo pri vprašanju, kakšni pogoji so na Japonskem omogočili »svobodnejšo« izbiro religije, ki je spodbudila tako številne religiozne dejavnosti v zgodnjemoderni potrošniški družbi?

Iz japonske religiozne zgodovine je namreč znano, da je za obdobje Tokugawa značilen formaliziran odnos med templji in njihovimi patronskimi tempeljskimi družinami, tj. sistem *danka seido* (檀家制度),¹⁴ ki ga je vpeljala vojaška vlada Tokugawa z namenom nadzorovanja religije in prebivalstva. »Nadzor religije«, temelječ na obvezni tempeljski registraciji (*terauke seido* 寺受制度) oz. obvezni afilijaciji s templjem, je bila do nedavenga tudi prevladujoča tema študij zgodnjemoderne religije.¹⁵

Kako si lahko potem ob takem strogem nadzoru religije zamišljamo »svobodno« izbiro religije? Namesto na religiozne institucije in njihovo organizacijo je za boljše razumevanje izbire religije treba podrobneje proučiti, kako so religijo prakticirali navadni ljudje in kako so se v praksi povezovali z različnimi religioznimi institucijami. Tukaj preverjam, ali ni izbire religije omogočil razvoj »dvojne religiozne strukture« oz. »dvojne strukture religioznega življenja«, ki se je izoblikovala na ravni ljudstva v okoliščinah zgodnjemodernega obdobja. Shimazono (2005) z dvojno religiozno strukturo opisuje situacijo, ki je nastala skozi delitev religioznega polja na »indoktrinacijo« neokonfucijanizma (v šolah fevdalnih klanov), s katero so tedanje oblasti vzpostavile red na osnovi lojalnosti med vojaki, in na »obredje«, ki je zagotovilo ljudsko čaščenje družine Tokugawa kot božanske družine. Takšna dvojna religiozna struktura pa je v ljudski religizni praksi z razmahom potrošniške kulture v pozni Tokugawi zadobila povsem nove razsežnosti, saj je omogočila možnost izbire religije poleg obvezne pripadnosti religiji. To pomeni, da je bil posameznik zaradi vpetosti v družino in lokalno skupnost obligatorno zavezan (vedno bolj rigidnim) pogrebnim templjem (*danka dera* 檀家寺) in lokalnemu svetišču (*ujigamisama* 氏神様),¹⁶ obenem pa je lahko izbiral med različnimi religijami, njihovimi božanstvi in svetimi kraji.

14 *Danka seido* je sistem formaliziranega odnosa med templji in njihovimi patronskimi družinami. Prevajamo ga lahko tudi kot »sistem tempelj-tempeljska družina« (ang. *temple-parishioner*).

15 Do nedavnega so se študije religije zgodnjemodernega obdobja v glavnem osredotočale na ta formalni odnos med templjem in tempeljskimi družinami (Tamamuro, 1999; Williams, 2006). V etnoloških študijah pa obstajajo bogati viri o ljudskih religioznih praksah v tem obdobju. Za razumevanje zgodnjemoderne religije je ustrežnejše to obravnavati s strani t. i. religioznih potrošnikov (Nakamaki, 2003). V knjigi *Religioznost in potrošništvo v sodobni japonski družbi* (Delakorda Kawashima, 2015) obravnavam različne načine povezovanja oz. afilijacije navadnih ljudi z religioznimi institucijami kot ključ do razumevanja religioznega življenja v zgodnjemodernem obdobju.

16 Pod represivno politiko vojaške vlade v obdobju Tokugawa se je formaliziral odnos med tempeljskimi družinami in pogrebnim budističnim templjem. Po drugi strani so se na ravni vasi oblikovale zaprte skupnosti, katerih solidarnost se je krepila skozi obredje (sezonski rituali, poroke) v okviru lokalnega zavetniškega božanstva vaškega prebivalstva *ujigamisama* ali *ujigami* (氏神). Tako se je v vsaki vasi ob sistemu tempeljskih družin *danka seido* oblikoval sistem »svetiščnih družin« *ujiko seido* (氏子制度).

Razvoj dvojne religiozne strukture je nastajal pod vplivom represivne politike Tokugawa in razvojem potrošništva, ki sta vsak po svoje usmerjala organizacijo religioznih institucij glede na dejavnosti oz. vire financiranja. Na formalni ravni se je skozi obligatorno afilijacijo izoblikoval odnos med pogrebni templjem in pripadno družino danka. Glavna dejavnost takšnega templja so bili pogrebi in spominske storitve.¹⁷ Na drugi strani pa sta prav nadzor religije in represivna politika šogunata spodbudila tudi religiozno prakso zunaj uradne religije in povezovanje ljudi z več religijami hkrati – t. i. pluralno religiozno oz. »večreligiozno afilijacijo« (Tamamuro v Williams, 2006, 192). Nova gibanja, ki so se pojavila predvsem v drugi polovici zgodnjemodernega obdobja, so si utrla pot med šintoističnimi in budističnimi institucijami in se izmaknila nadzoru šogunata. Novonastale religiozne institucije so lahko vernike pritegnile z obljubo tuzemskih koristi (*genze riyaku* 現世利益) skozi molitev (*kitō* 祈祷) in moč amuletov ter si tako zagotovile ekonomsko podporo. Pod vplivom tudi njihovega delovanja, so se ljudje vedno bolj obračali na različna božanstva, ki so postala popularna oz. znana po specifičnih sposobnostih, kot so prinašanje sreče, bogastva, odganjanje nesreče, zagotavljanje varnega rojstva, dober ulov rib, zaščita pred krajo in boleznijo.

Religiozno življenje in religiozne afilijacije zunaj uradne tempeljske registracije in sistema patronske družine, ki so slonele na veri v tuzemske koristi in modna božanstva, so bile po naravi translokalne in transsektaške in so ponujale priložnosti »osvobajanja« širšim množicam. Še posebej navadnim ljudem (trgovcem in kmetom), ki so tedaj imeli malo priložnosti za izstop iz togo predpisanih vlog in dolžnosti glede na družbeni status (gl. Nenzi, 2006). Takšne ljudske religiozne prakse so bile od začetka tesno povezane s potrošniškimi praksami. Kot v primeru zgoraj omenjene kulture Genroku, pa tudi romanja. Romanja so postala del visoko organiziranih romarskih bratovščin *kō* (講), ki so jih vodili laični »misijonarji« (*sendatsu* 先達 ali *oshi* 御師). Ti so med ljudstvo prenašali podobe bud in bodhisattv ter amulete *ofuda* (御札), ki so s »fizično podlago« dodatno podprli vero v praktične tuzemske koristi. Razvijajoča se materialna kultura pa je še dodatno spodbudila popularna romanja. Sinkretično božanstvo Konpira (金毘羅) ter budistična božanstva Fudō (不動), Jizō (地藏), Kannon (観音) in Miroku (身祿) so le nekatera od številnih modnih božanstev, ki naj bi z magično močjo izpolnjevanja tuzemske koristi *genze riyaku*, privabljala ljudi na romanja v religiozne centre, kot sta

17 Glavna vsebina odnosa med templji in družinami so pogrebi in spominske maše, zato je budizem obdobja Tokugawa poimenovan »pogrebni budizem« (*sōshiki bukkyō* 葬式仏教) (Tamamuro, 1963). Zaradi teorije o zatonu budizma (in zaradi prevladujočih intelektualnih zgodovin neo-konfucijanizma in nativizma) študij religije zgodnjemodernega obdobja do pred kratkim ni vseboval budizma (Williams 2006, 184). Šele iz novejšje literature pa je razvidno, da je za isto obdobje značilna povečana osredotočenost na tuzemske praktične koristi, raje kot zgolj na onostranstvo (Reader in Tanabe, 1998).

budistični tempelj Zenkōji (善光寺) in šintoistično svetišče Ise (伊勢), ter celo v kraje na periferiji, kot je 88 templjev romarske poti na otoku Shikoku (四国), pa tudi na številne svete gore, kot so Fuji (富士), Ōyama (大山) in Tateyama (立山).

Proti koncu obdobja Tokugawa so se zunaj meja tempeljskega sistema ali kot alternativa ustanovljenim organizacijam začela pojavljati nova apokaliptična in zdraviteljska gibanja, pozneje znana kot nova religiozna gibanja, ki so zametki novega vala neodvisnih novih religij. Čeprav so bila sprva povezana z organiziranimi religioznimi institucijami skozi ustanovitelje Kurozumi Munetada (黒住宗忠) (1780–1850) in Nakayama Miki (中山みき) (1787–1856), so pozneje postala neodvisna: Kurozumikyō (黒住教), Tenrikyō (天理教), Konkōkyō (金光教), Misogikyō (禊教), Maruyamakyō (丸山教), Nyoraikyō (如来教).¹⁸ Ta gibanja so predstavljala nove oblike organizirane religioznosti ob koncu obdobja Tokugawa (Williams, 2006, 193).

Slika 4: Znamenita romarska pot Tōkaidō (東海道) (z dovoljenjem Narodnega muzeja v Tokiu).

Pluralizem in sinkretizem ljudske religioznosti sta bila na vrhuncu, ko je nova vlada Meiji (1868–1912) z Odlokom o ločitvi šintoističnih božanstev (*kami* 神) in bud (*botoke* 仏) (*Shinbutsu bunri rei* 神仏分離令) zadela samo jedro ljudske religioznosti. S pritiskom na religiozno življenje – s pomočjo nacionalističnih ideologij

18 Študija o konfliktu med novimi gibanji in Shugendōjem, ki jo opravi Hardacre (1994) pojasnjuje, kako so se te nove religije začele ideološko in organizacijsko razlikovati med sabo.

in z državnim šintoizmom – je vlada poskušala zatreti vse ambivalentne prakse, ki so bile tako ali drugače navezane na težnjo po praktičnih koristih genze riyaku in zato kritizirane kot magija, ki nasprotuje ciljem modernizacije. Pregarjan je bil predvsem svet svobodne ljudske religioznosti med šintoistično in budistično tradicijo, na obrobju prevladujočega budizma, v stiku s templji budističnih sekt, osredotočenih na molitve *kitō* (祈祷) in z gorskimi religioznimi centri – prakse in templji, ki so jih kritiki imenovali »*daraku bukkyō* (墮落仏教)« (»pokvarjen« oz. »padli« budizem). Konkretni primer »umetnega« ločevanja je opazen npr. v dominaciji institucionalne religije nad ljudskimi verovanji in praksami skozi ločitev svete in profane sfere v svetišču Ise, v pregonu sinkretičnih religioznih praks japonskega gorskega asketizma Shugendō (修験道) ipd.

Tudi zaradi tega zatrtja religioznosti v imenu »svobode religije« v obdobju od Meiji do konca druge svetovne vojne je danes videti, kot da bi obstajala povezava med sodobnim razponom ljudske religioznosti in zgodnjemodernimi živahnimi religioznimi praksami, npr. množičnim romanjem, obiskovanjem svetišč in templjev ob številnih letnih praznikih itd. Videli smo, da je potrošniška kultura, ki se je razvijala pod vplivom rasti urbanih centrov, kot je bil Edo, lahko vplivala na smernice v praticiranju religije, pa tudi na načine financiranja religioznih organizacij od pogrebih storitev in komemoracij k molitvam za tuzemske koristi. Bistvene spremembe, ki so imele vpliv na ljudsko religiozno prakso, je tako treba iskati vsaj v zgodnjemodernem razvoju mest, kot je Edo, in v pojavu mestnega prebivalstva. Moderni potrošniški način izbiranja religije se je razmahnil predvsem v drugi polovici 18. stoletja, v času akumulacije trgovinskega kapitala in sprostitev stroge vladavine šogunata Tokugawa pod vojaškim fevdalnim sistemom.

14.6 Zaključek

Sodobne raziskave religioznih praks v zahodnih družbah še vedno poudarjajo obstoj konflikta med religioznostjo in potrošnjo. Kritiki sodobnih spiritualnih praks trdijo, da so te prakse pogosto izumetničene, saj ljudje v pričakovanju takojšnjega zadovoljstva zlahka preskakujejo med različnimi religioznimi praksami. Raziskovalci prav tako trdijo, da lahko sodobne spiritualne prakse zlahka postanejo sebične, če se ne opravljajo v okviru skupnosti in tradicij (Bruce, 2001).

Družbene spremembe (industrializacija, urbanizacija, zaton lokalne skupnosti) so vsekakor vplivale tudi na spremembo ljudskih verovanj, ki se med vsakodnevno interakcijo neprestano prilagajajo in oblikujejo. Ker raznovrstno moderno urbano okolje ne dopušča skupnih in skupnostnih temeljev ljudski religiji, so moderna

ljudska verovanja na izbiro po tržnem principu, s katerim se soočijo urbani posamezniki pri izbiri osebne religiozne vere oz. prepričanja, kot tudi pri izbiri na njej sloneče družbene identitete. Izbira verovanja pa je kazalec pripadnosti ali skupinskosti med posamezniki, ki na podoben način kot izbira priljubljene popularne televizijske osebnosti ali okus za glasbene zvrsti, šport, literaturo in razne konjičke povezujejo sicer nepovezane člane družbe.

Japonska tradicionalna religioznost je že v modernizacijskem procesu odigrala ugodno spodbujevalno vlogo, ker je s pluralizmom, neafiliacijsko religioznostjo in tuzemsko usmeritvijo odgovarjala na spreminjajoče se družbene razmere in s tem spreminjajoče se potrebe in želje ljudi, ki so se znašli pred velikimi življenjskimi preobrat. Potrebe teh ljudi, še posebej od skupnostnih korenin odtrganih posameznikov, ki so se zaradi dela preselili v večja mesta, so bile vedno bolj individualno usmerjene. V tej usmerjenosti pa so jim sledile tudi religiozne institucije s prilagajanjem svoje ponudbe.

Primer Japonske pritrjuje trditvam, da bodo v družbi, katere vodilo sta oglaševanje in iskanje potrošniških trgov, tudi spiritualne prakse prišle pod vpliv teh impulzov. Med številnimi praksami, dostopnimi na religioznem trgu, bodo ljudje izbirali tiste, ki jim prinesejo čimprejšnje zadoščenje (Wuthnow, 2001, 319). Lahko bi rekla, da so religiozne prakse v moderni urbani japonski družbi bile v sozvočju in pod vplivom potrošniške kulture zato, ker so bile usmerjene k tuzemskim koristim. Nadaljnji obstoj prav teh elementov v sodobni (post) moderni potrošniški družbi pa kaže na vztrajnost politeistične, tuzemske orientacije ljudske religioznosti. Študij religije v zgodnjemodernem obdobju tako služi, ne samo kot pomembna povezava med srednjeveškimi in modernimi oblikami religiozne prakse na Japonskem, v smislu ljudskih religioznih kultov in institucionalnih struktur budizma in šintoističnih organizacij, ampak tudi za boljše razumevanje povezanosti ljudske religioznosti s potrošništvom in potrošniško kulturo.

Literatura in viri

Ambros, Barbara in drugi, 2001: Special issue: Local religion in Tokugawa history. *Japanese journal of religious studies*. 28/2-3. 209–225.

Arnason, Johann P., 1997: *Social theory and Japanese experience: The dual civilization*. London, New York: Kegan Paul International.

Arnason, Johann P., 1998: Multiple modernities: Reflections on the Japanese experience. V: *Japan in a comparative perspective* (ur. Sonoda, Hidehiro in Shmuel N. Eisenstadt). Kyoto: International Research Center for Japanese Studies. 157–172.

- Bell, Daniel, 1976: *The Cultural Contradictions of Capitalism*. London: Heinemann.
- Bell, Daniel, 1977: The return of the sacred? The argument on the future of religion. *The British journal of sociology*. 28/4. 419–449.
- Bellah, Robert N., 1970[1957]: *Tokugawa Religion: The Values of Pre-Industrial Japan*. Boston: Beacon Press.
- Bellah, Robert N., 1970: *Beyond belief: essays on religion in a post-traditional world*. New York: Harper&Row.
- Bruce, Steve, 2001: The social process of secularization. V: *The Blackwell companion to sociology of religion* (ur. Fenn, Richard K.). Oxford: Blackwell Publishing. 249–263.
- Campbell, Colin, 1987: *The Romantic Ethic and the Spirit of Modern Consumerism*. Oxford: Basil Blackwell.
- Clammer, John R., 1997: *Contemporary urban Japan: A sociology of consumption*. Oxford, Malden: Blackwell Publishers.
- Davis, Winston, 1983: Pilgrimage and world renewal: A study of religion and social values in Tokugawa Japan, Part I. *History of religions*. 23/2. 97–116.
- Davis, Winston, 1992: *Japanese religion and society: paradigms of structure and change*. Albany: State University of New York Press.
- Delakorda Kawashima, Tinka, 2015: Religioznost in potrošništvo v sodobni japonski družbi. Ljubljana: Založba ZRC. Zbirka Prostor, kraj, čas; 5.
- Delakorda Kawashima, Tinka, 2005: Tradicija in modernost v primeru japonske družine: ponovni pregled pojmov tradicije in modernosti. *Poligrafi*. 10/38. 153–172.
- Denoon, Donald in drugi, 1996: *Multicultural Japan: Paleolithic to postmodern*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eisenstadt, Shmuel N., 1996: *Japanese civilization: A comparative view*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Francks, Penelope, 2009: *The Japanese consumer: An alternative economic history of modern Japan*. New York: Cambridge University Press.

- Fenn, Richard K. in drugi, 2001: *The Blackwell companion to sociology of religion*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Fuse, Toyomasa, 1970: Religion and socio-economic development: The case of Japan. *Social compass*. 17/1. 157–170.
- Gauthier, François in drugi, 2013: *Religion in consumer society: Brands, consumers and markets*. Farnham: Ashgate.
- Hardacre, Helen, 1986: Creating state Shinto: The great promulgation campaign and the new religions. *Journal of Japanese studies*. 12. 29–63.
- Hardacre, Helen, 1994: Conflict between Shugendō and the new religions of Bakumatsu Japan. *Japanese journal of religious studies*. 21/2-3. 137–66.
- Havens, Norman, 1994: The changing face of Japanese folk beliefs. V: *Folk beliefs in modern Japan. Contemporary papers on Japanese religion 3* (ur. Inoue, Nobutaka). Tokyo: Institute for Japanese Culture and Classics, Kokugakuin University. 198–215.
- Hayashi, Makoto (林淳) in Hiroshi Yamanaka (山中弘), 1993: Nihon ni okeru Max Weber juyō no keifu: shūkyōgaku no shiten kara (日本におけるマックス・ウェーバー受容の系譜—宗教学の視点から). *Bulletin of the Faculty of letters of Aichigakuin University*. 22. 212–193.
- Hibbett, Howard, 1959: *The Floating World in Japanese Fiction*. New York: Oxford University Press.
- Hur, Nam-lin, 2000: *Prayer and play in late Tokugawa Japan: Asakusa Sensōji and Edo society*. Cambridge, London: Harvard University Asia Center.
- Ikegami, Yoshimasa (池上良正), 2004: Genze riyaku to sekai shūkyō (現世利益と世界宗教). V: *Shūkyō he no shiza* (宗教への視座) (Iwanamikōza: Shūkyō 2 (岩波講座 宗教 〈第2巻〉)). (ur. Ikegami, Yoshimasa (池上良正) in Susumu Shimazono (島藺進)). Tokyo: Iwanamishoten. 167–192.
- Kerševan, Marko in Sergej Flere, 1995: *Religija in sodobna družba: uvod v sociologijo religije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Luckmann, Thomas, 1997[1967]: *Nevidna religija*. [Die unsichtbare religion]. Ljubljana: Krtina.
- Millikan, Max F. in drugi, 1961: *The emerging nations: Their growth and United States policy*. Boston: Brown and Little.

- Miyata, Noboru (宮田登), 1972: *Kinsei no ryūkōshin* (近世の流行神). *Nihonjin no kōdō to shisō* 17 (日本人の行動と思想 〈17〉). Tokyo: Hyōronsha.
- Miyata, Noboru (宮田登), 1981: *Edo saijiki: Toshi minzokushi no kokoromi* (江戸歳時記都市民俗誌の試み). Tokyo: Yoshikawakōbunkan.
- Miyata, Noboru (宮田登), [1970] 1991: Minkan shinkō to genze riyaku (民間信仰と現世利益). V: *Nihon shūkyō no genze riyaku* (日本宗教と現世利益) (ur. Nihonbukkyōkenkyūkai (日本仏教研究会)). Tokyo: Daizōshuppan. 306–323.
- Miyata, Noboru (宮田登), 1993: *Edo no hayarigami* (江戸の流行神). Tokyo: Chikumashobō.
- Mullins, Mark R. in drugi, 1993: *Religion and society in modern Japan: Selected readings*. Berkeley, California: Asian Humanities Press.
- Nakamaki, Hirochika, 2003: *Japanese religions at home and abroad: Anthropological perspectives*. London, New York: Routledge Curzon.
- Nenzi, Laura, 2006: To Ise at all costs: Religious and economic implications of early modern *nukemairi*. *Japanese journal of religious studies*. 33/1. 75–114.
- Nishiyama, Matsunosuke, 1997: *Edo culture: Daily life and diversions in urban Japan, 1600–1868*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Ōtsuka, Hisao (大塚久雄), 1969: *Majutsu kara no kaibō* (魔術からの解放). *Ōtsuka Hisao chosakushū*, 8 (大塚久雄著作集第8巻). Tokyo: Iwanami Shoten.
- Ōtsuka, Hisao (大塚久雄), 1986: *Ōtsuka Hisao chosakushū*, 12 (大塚久雄著作集第12巻). Tokyo: Iwanami Shoten.
- Pyle, Kenneth B., 1996: *The making of modern Japan* (2. izd.). Lexington: D. C. Heath and Company.
- Reader, Ian in George Tanabe Jr., 1998: *Practically religious: Worldly benefits and the common religion of Japan*. Honolulu: University of Hawai'i Press.
- Reader, Ian, 2013: *Pilgrimage on the marketplace* (Routledge Studies in Religion, Travel, and Tourism). London, New York: Routledge.
- Shimazono, Susumu (島蘭進), 1981: Religious influences on Japan's modernization. *Japanese journal of religious studies*. 8/3–4. 207–223.

- Shimazono, Susumu (島 蘭進), 1992: *Gendai kyūsai shūkyō ron* (現代救済宗教論). Tokyo: Seikyūsha.
- Shimazono, Susumu (島 蘭進), 1996: Kindai nihon ni okeru »shūkyō« gainen no juyō (近代日本における<宗教>概念の受容). V: »Shūkyō« saikō (<宗教>再考). (ur. Shimazono, Susumu (島 蘭進) in Yoshio Tsuruoka (鶴岡賀雄)). Tokyo: Perikansha. 189–206.
- Shimazono, Susumu (島 蘭進), 2005: State Shinto and the religious structure of modern Japan. *Journal of the American academy of religion*. 73/4. 1078–1098.
- Shinno, Toshikazu, 1993: From *minkan shinkō* to *minzoku shūkyō*: Reflections on the study of folk Buddhism. *Japanese journal of religious studies* 20. 187–206.
- Sugiyama, Chuhei, 1994: *The origins of economic thought in modern Japan*. New York: Routledge.
- Tamamuro, Taijō (圭室 諦成) in drugi, 1963: *Sōshiki bukkō* (葬式仏教). Tokyo: Daihōrinkaku.
- Tamamuro, Fumio (圭室文雄), 1971: *Edobakufu no shūkyō tōsei* (江戸幕府の宗教統制). *Nihonjin no kōdō to shisō* 16 (日本人の行動と思想16). Tokyo: Hyōronsha.
- Tamamuro, Fumio (圭室文雄), 1987: *Nihon bukkōshi: Kinsei* (日本仏教史 近世). Tokyo: Yoshikawakōbunkan.
- Tamamuro, Fumio (圭室文雄), 1999: *Sōshiki to danka* (葬式と檀家). Tokyo: Yoshikawakōbunkan.
- Tamamuro, Fumio (圭室文雄), 2001: Local Society and the temple-parishioner relationship within the bakufu's governance structure. *Japanese journal of religious studies*. 28/3-4: 261–292.
- Tamamuro, Fumio (圭室文雄), 2009: The Development of the temple-parishioner system. *Japanese journal of religious studies*. 36/1. 11–26.
- Tamamuro, Fumio (圭室文雄) in drugi, 1996: *Zusetsu nihon bukkō no rekishi: Edo jidai* (図説日本仏教の歴史 江戸時代). Tokyo: Kōseishuppansha.
- Tipton, Elise K., [2002] 2008: *Modern Japan: A social and political history*. London, New York: Routledge.

- Tobin, Joseph J., 1992: *Re-made in Japan: Everyday life and consumer taste in a changing society*. New Haven: Yale University Press.
- Tsuji, Zennosuke (辻善之助), 1951: *Nihon bukk'yōshi: Kinseihen* (日本仏教史近世編). Tokyo: Iwanamishoten.
- Tsuji, Zennosuke (辻善之助), 1983–1984: *Nihon bukk'yōshi no kenkyū* (日本仏教史の研究). Tokyo: Iwanamishoten.
- Tsutsui, William M. in drugi, 2009: *A companion to Japanese history*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Weber, Max, [1947] 2002: *Protestantska etika in duh kapitalizma*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Williams, Duncan R., 2005: *The other side of Zen: a social history of Sōtō Zen: Buddhism in Tokugawa Japan*. Princeton, N.J: Princeton University Press.
- Williams, Duncan R., 2006: Religion in early modern Japan. V: *Nanzan guide to Japanese religions* (ur. Swanson, Paul L. in Clark Chilson). Honolulu: University of Hawaii Press. 184–201.
- Wuthnow, Robert, 2001: Spirituality and spiritual practice. V: *The Blackwell companion to sociology of religion* (ur. Fenn, Richard K.). Oxford: Blackwell Publishing. 306–320.
- Yamazaki, Masakazu, Toru Haga, 1992: Reexamining the era of national seclusion. *Japan echo* 19. 4. 70–77.
- Yanagawa, Keiichi (X), 1968: Nihon ni okeru “shūkyō to kindaikaron” no mondai (日本における「宗教と近代化論」の問題) (*Nihon no kindai no shomondai* (日本の近代化の諸問題)). *Bunkakei gakkai rengō kenkyu ronbun shu* 18 (文科系学会連合). 132–136.
- Yamamoto, Shichihei (山本七平), 1979: *Nihon shihonshugi no seishin*. (日本資本主義の精神). Tokyo: Kōbunsha.
- Yasumaru, Yoshio (安丸良夫), [1974] 1999: *Nihon no kindai to minshū shisō* (日本の近代化と民衆思想). Tokyo: Heibonsha.

Povzetek

Monografija obeležuje dvajseto obletnico ustanovitve Oddelka za azijske študije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Ob tej priložnosti so v monografiji zbrani prispevki raziskovalcev z različnih področij humanistike in družbenih ved, katerih skupno področje raziskovanja so azijski jeziki in kulture. Že sama narava monografije razkriva nejasnost akademskega področja, ki mu pravimo »azijske študije«, področja, ki po svoji naravi ni klasična akademska disciplina v tradicionalnem smislu, temveč je multidisciplinarno področje s skupnim predmetom proučevanja. Avtorji prispevkov izhajajo iz različnih metodoloških okvirov in različnih disciplinarnih področij, od jezikoslovja, filologije, filozofije, sociologije, politologije, pedagogike itd., pri čemer je skupna točka vseh poznavanje azijskih jezikov in kultur.

Vpeljava raziskovalnega področja na Filozofsko fakulteto, kot so azijske študije, tako vzpodbuja razmislek o vprašanjih, ki se načeloma zdijo samoumevna, saj razkriva globoko zakoreninjene težave disciplinarne strukture v humanistiki in družboslovju: so tradicionalne discipline preveč evropocentrične, da bi se resno ukvarjale z neevropskimi družbami, in zato potrebujemo ločeno raziskovalno področje, ali pa je nemara res, da so neevropske družbe inherentno drugačne in dejansko zahtevajo epistemološko popolnoma drugačen pristop? V obeh primerih je očitno, da moramo temeljito razmisliti o epistemoloških temeljih humanistike in družboslovja.

Pričujoča monografija si ne zastavlja tako ambicioznih ciljev, kljub temu pa že s svojim obstojem prispeva k zavedanju o problemih tradicionalne disciplinarne strukture moderne univerze. Ali naj se zgodovina Japonske poučuje na oddelku za zgodovinopisje ali na oddelku za azijske študije? Naj se kitajski jezik raziskuje na oddelku za jezikoslovje ali naj bo v domeni azijskih študij? Je indijska filozofija filozofska v smislu, da se jo lahko poučuje na oddelku za filozofijo, ali spada na oddelek za azijske študije? Na ta vprašanja morda ni enoznačnega odgovora, vendar pa nas že njihova zastavitev primora k resnemu razmisleku ne le o naših navideznih predmetih proučevanja, temveč tudi o naših epistemoloških izhodiščih, ki strukturirajo te predmete proučevanja.

Raziskovalno področje, kot so azijske študije, tako ne le razkriva dejstvo, da obstajajo drugačne kulture, kar nas prisili, da vsaj deloma relativiziramo določene predpostavke naše lastne kulture, temveč – kar je še pomembneje – razkriva dejstvo, da kulture nikoli niso trdne, negibne, nepovezane in strogo ločene entitete, temveč predstavljajo dinamično mrežo družbenih praks in institucij. Predstave o jasno določenih in edinstvenih kulturah oziroma širših civilizacijskih področjih, kot sta

»Vzhod« in »Zahod«, so zato koncepti brez analitične vrednosti, ki predpostavljajo določene vnaprej dane, a v resnici ideološko posredovane meje.

To spoznanje je po našem mnenju glavni prispevek raziskovalcev na področju azijskih študij, ki je ključnega pomena tudi za širšo javnost in javno zavest. To velja še posebej v času, ko se veliko govori o »multikulturalizmu« in njegovih domnevno nevarnih posledicah, oblastniki, ki agresivno vztrajajo na prostem pretoku kapitala, pa hkrati prav tako agresivno gradijo zidove proti prostemu pretoku ljudi. V času t. i. »migrantske krize«, ki plaši ljudi, strah pa vodi v jezo in sovraštvo, je poglabljanje razumevanja »različnosti« kultur na eni strani in njihove tesne povezanosti na drugi ključnega pomena za uspešno sobivanje v temelju ene človeške vrste. To razumevanje in ta dialog sta ključni motivaciji avtorjev prispevkov v pričujoči monografiji, ki raziskujejo na področju azijskih študij.

Summary

The monograph commemorates the twentieth anniversary of the establishment of the Department of Asian Studies at the Faculty of Arts, University of Ljubljana. At this occasion it brings together various researchers in the fields of humanities and social sciences who share a common field of expertise in Asian languages and cultures. The nature of the monograph itself reveals the ambiguity of the academic field called “Asian studies”, pointing out its specific nature not as a classic academic discipline in the traditional sense, but rather as a multidisciplinary area, sharing a common research object. Contributors to the monograph come from various methodological backgrounds, conducting research within the framework of various disciplines, such as linguistics, philology, philosophy, sociology, political science, pedagogy etc. while at the same time delving into Asian languages and cultures.

Introducing a research field such as Asian studies at the Faculty of Arts therefore prompted a reflection about issues, generally taken for granted, revealing the fundamental conundrum of the disciplinary structure of humanities: are traditional disciplines too Eurocentric to seriously consider non-European societies and therefore a separate field of study is needed, or is it the case that non-European societies are so inherently different that they actually demand epistemologically completely different approach? In either case, epistemological foundations of humanities and social sciences obviously need to be thoroughly reconsidered.

This book does not set for itself any such ambitious goal, however, it does contribute to the awareness of the problems of traditional disciplinary structure of modern university. Should Japanese history be researched at the history department or at the Asian studies department? Should Chinese language be studied at the linguistics department or should it be in the domain of Asian studies? Is Indian philosophy philosophical in the sense that it can be taught at the philosophy department or does it belong to the Asian studies department? There is no straightforward answer to these questions, however, just by acknowledging this dilemma, we are obliged to seriously consider not just our apparent research objects, but also our epistemological positions that structure our research objects.

A research field such as Asian studies thus not only reveals the fact that different cultures actually exist, forcing us at least partially to relativize certain assumptions of our own, but, more importantly, also puts in plain sight the fact that cultures are never fixed, immobile, unconnected and strictly separated entities. They rather represent a dynamic web of social practices and institutions. Ideas of clearly defined

or even unique cultures or wider civilizational areas such as “East” and “West” are therefore concepts with little analytical value, presupposing certain given boundaries which are in fact ideologically constructed.

We consider this insight to be the main contribution by the researchers, working in the field of Asian studies, and one relevant for general public and public consciousness as well. This is all the more relevant in this day and age, when “multiculturalism” is the buzzword of day with all its supposedly dangerous consequences, and when along with an aggressive insistence on the free movement of capital the powers that be aggressively build walls against the free movement of people. In the day and age of the so-called “migrant crisis”, which scares people, leading to an increase of popular anger and hate, deepening the understanding of “diversity” of cultures on one side and their strong interconnection on the other, is of paramount importance for a successful cohabitation of an essentially single human species. Such understanding and such dialog is the primary motivation of the contributors to the present volume and other researchers working in the field of Asian studies.

O avtoricah in avtorjih

Andrej Bekeš se je rodil v Celju. Po končanem magisteriju iz matematike na Univerzi v Osaki je nadaljeval študij na Univerzi za tuje jezike v Osaki, kjer je magistriral iz japonskega jezikoslovja, in na Univerzi v Tsukubi, kjer je leta 1986 doktoriral iz jezikoslovja. Po končanem doktoratu je delal kot raziskovalec v podjetju Iskra Delta in pozneje kot docent na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani. V letih 1990–1995 je bil vabljeni tuji profesor na Univerzi v Tsukubi. Od ustanovitve Oddelka za azijske in afriške študije (danes Oddelek za azijske študije) Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani leta 1995 deluje na tem oddelku najprej kot izredni in od leta 2002 naprej kot redni profesor japonologije. Ukvarja se predvsem z raziskovanjem besediloslovnih vidikov japonskega jezika.

Luka Culiberg, rojen 1. julija 1978 v Ljubljani, je doktor znanosti s področja sociologije in zaposlen kot asistent na Oddelku za azijske študije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Diplomiral je iz sociologije kulture in japonologije na isti univerzi, diplomsko nalogo pa je pripravljaval na enoletnem študiju na Univerzi v Tsukubi na Japonskem. Med letoma 2007–2009 je kot štipendist japonske vlade raziskoval na Univerzi Hitotsubashi v Tokiu, na isti Univerzi pa je potem pripravljaval še doktorsko disertacijo med letoma 2011–2012 kot štipendist Japonske fundacije. Disertacijo z naslovom *Odsev družbenih sprememb v jezikovnih ideologijah na Japonskem v drugi polovici 19. stoletja* je zagovarjal leta 2015 na Oddelku za sociologijo Filozofske fakultete v Ljubljani. Objavlja znanstvene članke, je avtor knjige *Japonska – med nacionalnim mitom in mitološko nacijo*, ki je izšla leta 2007 pri Založbi /*cf., iz japonščine pa je prevedel roman pisateljice Yoko Ogawa, *Hotel Iris*, ki je izšel leta 2007 pri založbi Tuma.

Tinka Delakorda Kawashima je predavateljica za medkulturne študije na Prefekturni univerzi v Yamaguchiju na Japonskem in znanstvena sodelavka Oddelka za azijske študije Univerze v Ljubljani. Rojena je bila leta 1977 v Mariboru. Leta 2003 je na Azijskih študijah diplomirala iz japonologije in sinologije, podiplomski študij pa nadaljevala na Oddelku za sociologijo pri prof. Marku Kerševanu. Leta 2004 je prejela štipendijo japonskega MEXT in bila sprejeta na Univerzo v Tsukubi, kjer je pri prof. Hiroshiju Yamanaku magistrirala iz religiologije. Leta 2011 je doktorirala iz sociologije z disertacijo na temo tradicionalne religioznosti v razvoju sodobne japonske družbe, s posebno analizo odnosa med potrošništvom in ljudsko religioznostjo. Med leti 2012 in 2014 je bila gostujoča raziskovalka Japonske agencije za promocijo znanosti (JSPS) in opravila številne etnografske raziskave krajev s krščansko kulturno dediščino v Nagasakiju ter organizirala mednarodna srečanja na temo »Primerjalna analiza romanja« na Univerzi v Tsukubi. Raziskovalno jo

trenutno najbolj zanimajo procesi heritizacije in njihov vpliv na lokalne kulture in religiozne tradicije. Raziskave objavlja v mednarodnih znanstvenih revijah in aktivno sodeluje na srečanjih združenj The Japanese Association for Religious Studies, The Philosophical Association of Tsukuba University in International Society for the Sociology of Religion (ISSR). Leta 2015 je izšla njena monografija *Religioznost in potrošništvo v sodobni japonski družbi* (Založba ZRC SAZU).

Tamara Ditrich je indologinja, univerzitetna učiteljica in raziskovalka na področju starih indijskih jezikov in religij. Predavala je na več avstralskih univerzah (University of Queensland, Australian National University) in v Sloveniji (Univerza v Ljubljani, Univerza na Primorskem). Trenutno dela kot raziskovalka in sodeluje na Univerzi v Ljubljani, Nan Tien Institutu in Univerzi v Sidneyu. V svojem raziskovalnem delu se v zadnjih letih osredotoča predvsem na filološke raziskave palijskega budističnega kanona, budistično filozofijo in sanskrtsko lingvistiko.

Nina Golob je bila rojena leta 1976 v Ljubljani in je asistentka in lektorica na Oddelku za azijske študije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Raziskovalno pot si je začrtala z japonološkim in anglističnim diplomskim delom s področja jezikoslovja. V primerjalnih nalogah med slovenskimi in japonskimi ter slovenskimi in angleškimi govornimi značilnostmi je v primarno pedagoško usmerjene raziskave vključila kritiko o dominantnosti »velikih« jezikoslovnih teorij. S štipendijo japonskega ministrstva za šolstvo je svoje misli nadalje razvijala na podiplomskem študiju na Tokijski univerzi za tuje jezike, leta 2005 magistrirala s primerjalno študijo o osnovni prozodični enoti v slovenščini in japonščini ter leta 2008 zaključila doktorski program. Njena doktorska naloga v nastajanju vsebuje akustične analize slovenskega in japonskega govora naravnih govorcev in učencev, na osnovi katerih avtorica predlaga nekoliko spremenjen prozodični model. Tudi v splošnem se ukvarja s fonetičnimi in fonološkimi primerjavami med slovenščino in japonščino. Je avtorica monografije *Glasovi japonskega jezika: Uvod v fonetiko in fonologijo*, ki bo vsak čas izdana pri Znanstveni založbi Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, ter številnih člankov v domačih in tujih mednarodno priznanih znanstvenih revijah. Svoje raziskovalno delo redno predstavlja na mednarodnih simpozijih.

Saša Istenič je docentka na Oddelku za azijske študije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani ter ustanoviteljica in vodja Centra za tajvanske študije. Po zaključenem študiju sinologije in japonologije ter jezikovnem izpopolnjevanju na univerzah v LR Kitajski, Tajvanu in na Japonskem je študij nadaljevala na Univerzi v Leedsu v Veliki Britaniji, kjer je z odliko magistrirala iz kitajskih študij. Leta 2009 je doktorirala na Inštitutu za kitajske in azijsko-pacifiške študije na Nacionalni univerzi Sun Yat-Sen (NSYSU) na Tajvanu. Njena disertacija sistematično

analizira tajvansko diplomacijo do držav nekdanje Jugoslavije in predstavlja izvirni in pomemben prispevek k znanosti, zaradi česar je bila tudi nagrajena. Dr. Istenič se v svojem raziskovalnem delu osredotoča na zunanje politične odnose med državami v Vzhodni Aziji s posebnim poudarkom na odnosih med LR Kitajsko in Tajvanom. Raziskave so objavljene tako v slovenskih kot v mednarodnih publikacijah. Je članica upravnega odbora Evropske zveze za tajvanske študije (EATS) ter članica svetovalnega odbora Evropskega raziskovalnega centra za sodobni Tajvan (ERCCT).

Primož Južnič je redni profesor na Oddelku za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Do leta 2015 tudi predstojnik. Raziskuje in poučuje bibliometrijo in izgradnjo knjižničnih zbirk. Nekaj let je bil urednik slovenske strokovne revije »Knjižnica«. Je recenzent in član uredniškega odbora revije *Journal of Librarianship and Information Science* (Sage), pa tudi predsednik Sekcije za izobraževanje in usposabljanje pri Mednarodnem združenju IFLA. V zadnjih desetih letih je bil avtor ali soavtor več kot 30 člankov, objavljenih v uglednih mednarodnih znanstvenih revijah. Pred začetkom svoje univerzitetne kariere je bil vodja v različnih specialnih in visokošolskih knjižnicah. Bil je tudi direktor Univerzitetnega računalniškega centra in je deloval kot strokovnjak za informatiko pri DG XIII Evropske Komisije v Bruslju. Pri Javni agenciji za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije deluje od njenega nastanka kot predsednik Strokovnega telesa za mednarodno literaturo in baze podatkov. V zadnjih petih letih je vodil tri ciljne raziskovalne projekte s področja bibliometrije in evalvacije raziskovalnih dosežkov.

Maja Lavrač (roj. 1954 v Mariboru), izredna profesorica sinologije na Oddelku za azijske študije Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, je po opravljeni diplomii iz germanistike na omenjeni fakulteti (1979) za tri leta odpotovala na Kitajsko, kjer je na Pekinškem inštitutu za jezike opravila študij kitajskega jezika in nato na Univerzi v Nanjingu še podiplomski študij iz kitajskega jezika in književnosti (1979–82). Od 1992–94 je študirala v Hongkongu in uspešno opravila magisterij iz sinologije (1994) na Fakulteti za humanistične in družbene vede Univerze za znanost in tehnologijo v Hongkongu. Od 1983–1995 je imela status svobodne umetnice – književne prevajalke (iz kitajščine, angleščine in nemščine) in je poučevala kitajščino v okviru Slovenskega orientalističnega društva na FF, na Univerzi za tretje življenjsko obdobje, v Pionirskem domu in na Gimnaziji Bežigrad. Leta 1991 je bila izvoljena v naziv lektorica za kitajski jezik na Filozofski fakulteti v Ljubljani. V obdobju 1995–98 je bila zaposlena kot mlada raziskovalka na Oddelku za azijske študije, FF UL, kjer je junija 1998 doktorirala s področja klasične

kitajske poezije z disertacijo »Daoistična in budistična simbolika v poeziji Wang Weija«. Od oktobra 1998 je bila zaposlena kot asistentka z doktoratom za področje sinologije, nato kot docentka in od aprila 2008 do danes kot izredna profesorica sinologije na omenjenem oddelku. Njeno raziskovalno področje je kitajska književnost, predvsem klasična kitajska poezija in poetika ter znotraj nje klasična kitajska poezija in poetika v času vladavine dinastije Tang (618–907).

Nagisa Moritoki Škof je docentka na Oddelku za azijske študije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Rojena je bila leta 1969 v Okayami na Japonskem. Diplomirala je leta 1991 na Kolidžu za japonski jezik in kulturo Univerze v Tsukubi na Japonskem. Marca 1993 je magistrirala na isti univerzi in sicer na magistrskem programu območnih študijev. Od aprila 1993 je študirala na Podiplomski šoli Univerze v Tsukubi, na doktorskem programu uporabno jezikoslovje. Oktobra 1995 se je zaposlila na Oddelku za azijske študije Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, kjer poučuje japonski jezik na vseh ravneh. Leta 2010 je doktorirala na Oddelku za primerjalno in splošno jezikoslovje na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Ukvarja se z japonskim besediloslovjem, predvsem z analizo diskurza, pri kateri je upoštevana govorčeva volja, ki lahko spremeni slovnični mehanizem v dejanski praksi. Na področju poučevanja japonskega jezika jo zanimajo vprašanja, kot so disleksija in motnje učenja ter jezikovna politika. Svoje raziskave objavlja v različnih mednarodnih in slovenskih publikacijah. Je članica Združenja za učitelje japonskega jezika v Evropi in višja raziskovalka na Nacionalnem inštitutu za japonski jezik in jezikoslovje v Tokiu.

Mateja Petrovčič je docentka na Oddelku za azijske študije Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Rojena je bila leta 1974 v Ljubljani. Po zaključeni Gimnaziji Jurija Vege Idrija (1993) je na Filozofski fakulteti študirala nemščino, sociologijo kulture in sinologijo, leta 1999 zaključila dodiplomski študij, leta 2003 magistrski študij in leta 2009 doktorski študij. V magistrskem delu je predstavila členek *de* (的) v kitajskih samostalniških besednih zvezah, v doktorski disertaciji pa se je ukvarjala z mehanizmi delovanja besedilnega členska *le* (了) v kitajskem jeziku. Že med študijem se je več let strokovno izpopolnjevala na različnih univerzah LR Kitajske. V svojem raziskovalnem delu se ukvarja s kitajskim jezikoslovjem, poučevanjem kitajščine kot tujega jezika in kitajskimi informacijsko komunikacijskimi tehnologijami. Obenem je bila dolga leta tehnična urednica revije Azijske in afriške študije, od leta 2011 naprej pa je urednica strokovno znanstvene revije *Acta Linguistica Asiatica*, ki je bila prva periodična publikacija Filozofske fakultete v okviru OJS (Open Journal System). Je avtorica učbenikov *Sodobna kitajščina 1* in *Sodobna kitajščina 2*, ki sta prva univerzitetna učbenika v slovenskem in širšem

prostoru, ki sta usklajena s kar dvema mednarodnima standardoma za kitajščino kot tuj jezik (HSK in TOCFL). Je članica Evropske zveze za kitajske študije in Evropske zveze za kitajsko jezikoslovje.

Jana S. Rošker je bila rojena 21. maja 1960 v Murski Soboti. Je doktorica sinologije in univerzitetna diplomirana pedagoginja. Sinologijo in pedagogiko je od leta 1978 študirala na Univerzi na Dunaju, kjer je leta 1988 tudi doktorirala. Vmes je prebila skupno štiri leta v LR Kitajski (1980–1982 Peking, Inštitut za jezike in Univerza Nankai v Tianjinu; 1986–1988 Pekinška univerza). Po doseženem doktoratu se je vrnila v Slovenijo, kjer je bila do leta 1994 zaposlena kot prevajalka in sodna tolmač-ka za nemški in kitajski jezik, hkrati pa tudi kot pogodbeni docentka na Oddelku za sociologijo FF UL. Leta 1994 je z družino odšla na enoletni postdoktorski študij na Tajvan (Center za sinološke študije, Tajpej) potem pa se je do leta 1996 zaposlila kot docentka kitajske filozofije, metodologije in filozofije pedagogike na tamkajšnji Pedagoški Univerzi v Hsinchuju. Leta 1996 se je vrnila v Slovenijo in se redno zaposlila na Oddelku za azijske študije, katerega je tudi soustanovila, in katerega je večkrat (skupaj 8 let) vodila tudi v predstojniški funkciji. Leta 2000 je bila izvoljena v naziv redne profesorice. Njena pedagoška specializacija in njeni raziskovalni interesi so povezani s kitajsko filozofijo (zlasti logiko in epistemologijo) ter metodologijo sinoloških raziskav. Je prejemnica vrste nagrad in priznanj za pedagoško in raziskovalno delo (2010 veliko priznanje FF UL, 2013 nagrada ARRS za izjemen znanstveni dosežek, 2014 Zoisovo priznanje in Zlata plaketa Univerze v Ljubljani). Je vodja vrste nacionalnih in mednarodnih raziskovalnih projektov, avtorica desetih knjig in več kot sedemdesetih izvirnih znanstvenih člankov. V prostem času se ukvarja z družino, petjem jazza in psičkama Momo in Lajko.

Hyeonsook Ryu je lektorica na Oddelku za azijske študije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Rojena je bila leta 1968 v Chungcheongnam-doju v Južni Koreji. Po zaključenem študiju bibliotekarstva in informacijskih znanosti je bila zaposlena v Mestni knjižnici Namsan v Seulu in v Seulskem uradu za šolstvo. Leta 2000 je z nalogo o upravljanju splošnih knjižnic v Južni Koreji po 2. svetovni vojni magistrirala na Podiplomski šoli za informacijske in medijske študije Univerze v Tsukubi na Japonskem. Leta 2003 se je zaposlila kot lektorica na Oddelku za azijske študije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Leta 2014 se je na Oddelku za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo vpisala na doktorski študij s področja informacijskih ved, kjer proučuje in primerja zakonsko ureditev na področju splošnih knjižnic. V svojem raziskovalnem delu se ukvarja predvsem s proučevanjem splošnih knjižnic, knjižničarske zakonodaje, vseživljenjskim učenjem in poučevanjem korejščine kot tujega jezika.

Těa Sernelj je lektorica sinologije in doktorska študentka na Oddelku za azijske študije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Rojena je bila leta 1977 v Ljubljani. Po končani gimnaziji je na Filozofski fakulteti UL študirala sinologijo in sociologijo kulture. V času študija se je izpopolnjevala tudi v LR Kitajski in na Tajvanu. V svoji diplomski nalogi se je ukvarjala z družbeno-političnim aktivizmom pekinških lezbijk. Po končanem študiju je na osnovnih in srednjih šolah več let poučevala kitajski jezik in kulturo. Od leta 2011 do 2015 je bila na Oddelku za azijske študije zaposlena kot samostojna strokovna delavka, odtlej pa je na istem oddelku zaposlena kot lektorica sinologije. Leta 2012 je vpisala doktorski študij na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, v okviru katerega se ukvarja s kitajsko estetiko in teoretsko mislijo kitajskega modernega konfucijanca Xu Fuguana. Aktivno se udeležuje mednarodnih znanstvenih konferenc na temo kitajske filozofije. Objavila je že več izvirnih znanstvenih člankov v domačih in tujih publikacijah. V prostem času se ukvarja z lončarstvom, v katerem raziskuje predvsem japonsko in kitajsko keramiko. Maja leta 2016 je imela v sklopu Sejma akademske knjige *Liber.ac* na Filozofski fakulteti UL prvo razstavo svojih del.

Irena Srdanović je docentka, zaposlena na Filozofski fakulteti Univerze Jurja Dobrile v Puli, kjer je tudi ustanoviteljica in vodja dodiplomskega univerzitetnega študija japonski jezik in kultura. Rojena je bila leta 1974 v Beogradu. Po zaključnem študiju japonologije (japonski jezik in književnost) na Filološki fakulteti Univerze v Beogradu je magistrirala na področju jezikoslovja na Oddelku za splošno in primerjalno jezikoslovje Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Leta 2009 je doktorirala na Tokijski tehnološki univerzi, zatem pa tudi leta 2015 na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani na temah s področja korpusne leksikografije japonskega jezika in rabe empiričnih raziskav za izdelavo in izboljšavo materialov za učence japonskega jezika. Leta 2012 se je izpopolnjevala na Nacionalnem inštitutu za japonski jezik in jezikoslovje v Tokiu. Objavila je monografijo Kolokacije in kolokacije na daljavo: korpusni pristop, poleg tega je prispevala poglavja v petih monografijah, objavila 14 znanstvenih člankov v revijah z mednarodno recenzijo in 19 znanstvenih člankov na mednarodnih srečanjih. Vrsto let je bila pedagoško in raziskovalno aktivna na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, kjer je bila vodja enega raziskovalnega projekta in sodelovala v še sedmih znanstvenih projektih.

Nataša Vampelj Suhadolnik je izredna profesorica na Oddelku za azijske študije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Na Filozofski fakulteti je študirala zgodovino, umetnostno zgodovino in sinologijo. Leta 2006 je na isti fakulteti doktorirala na Oddelku za zgodovino. Že med študijem se je več let strokovno izpopolnjevala na različnih univerzah na Tajvanu in LR Kitajski, po doktoratu pa je

delovala kot gostujoča raziskovalka na Centru za kitajske študije v Taipeiju (2009), Univerzi Wuhan (2010) ter v Nacionalnem muzeju Gugong v Taipeiju (2013/14). V svojem raziskovalnem delu se ukvarja s kitajsko tradicionalno in moderno umetnostjo, kozmološko zasnovno grobne umetnosti, budistično umetnostjo, materialno kulturo in chinoiserie. Trenutno se ukvarja tudi s projektom identifikacije, kategorizacije in digitalizacije kitajskih predmetov v Sloveniji. Nataša Vampelj Suhadolnik je pobudnica in ena izmed ustanoviteljev Evropskega združenja za azijsko umetnost in arheologijo (EAAA) in njegova prva predsednica. Hkrati je tudi članica upravnega odbora Evropske zveze za kitajske študije. Rezultate svojih raziskav redno objavlja tako v slovenskih kot v mednarodnih znanstvenih revijah, v tisku pa je njena prva monografija s področja kitajske umetnostne zgodovine.

Imensko kazalo

A

Abe, Keiko 197, 198
Abe, Shinzō 126, 130, 131, 135, 139
Akamatsu, Tsutomu 170
Allon, Mark 151
Althusser, Louis 92
Anālayo 148–162
Aristotel 113, 142
Ariwara, Narihira 82
Atkins, Sue 194

B

Bai, Juyi 79
Bakhtin, Mikhail Mikhailovich 113, 142
Baldwin, Richard E. 263
Bates, Gill 271
Bekeš, Andrej 3, 5, 12, 113–117, 141, 197, 200, 301
Bellah, Robert N. 277, 278
Berlin, Brent 168
Best, Catherine T. 169–175, 186
Bodhi, Bhikkhu 149, 157, 163
Bomba, Paul C. 168
Bresciani, Umberto 33–43, 42–43
Breznik, Anton 167
Bronkhorst, Johannes 155, 163
Bruce, Steve 289
Brunnstrom, David 270
Buddhaghosa 147, 160, 161
Burkhanov, Igor 193

C

Cai, Zong-qi 76
Carr, Edward Haller 262
Cha, Victor D. 264

Chen, Kunlin 54, 62
Chomsky, Noam 92
Chong, Oe-Tae 243
Christensen, Thomas J. 261
Coseriu, Eugenio 113, 142
Cousins, L. S. 147
Crosswhite, Katherine 171
Culiberg, Luka 3, 11, 13, 80, 91, 92, 95, 301

D

Dai, Chunyang 50, 55
Dai, Yingxin 61
Daneš, František 114, 118
Delakorda Kawashima, Tinka 4, 13, 277, 279, 286, 301
Dent, Christopher M. 263
Ditrich, Tamara 3, 12, 147, 149, 153, 302
Dong, Zhongshu 23
Du, Fu 73, 78

E

Elias, Alexandre 234
Ellis, Andrew W. 214

F

Fawcett, Louise 263
Fenn, Richard K. 278
Flemming, Edward 171
Fodor, Jerry A. 168
Francks, Penelope 279
Franklin, John K. 265
Frauwallner, Erich 155, 163
Friedberg, Aaron 261
Fujiwara, Teika 83

G

Gadamer, Hans-Georg 148
Gally, Tom 195–197.
Gethin, R. M. L. 154
Gharaei, Zohreh 193
Givón, Talmy 114, 118.
Glaser, Bonnie 267
Glaser, Charles L. 263
Goh, Evelyn 261
Goldstone, Robert L. 168
Golob, Nina 3, 12, 167, 170–174, 302
Gongsun, Long 27
Guo, H.B. 57

H

Hall, David L. 20
Halle, Pierre 175, 186
Halliday, M. A. K. 113, 115
Halpern, Jack 225, 226
Hardacre, Helen 288
Harnad, Stevan 168
Han, Seoung-Taek 242
Hayashi, Makoto 277
Hayashi, Minao 58, 59, 63
Hayashi, Shirō 124
He, Xilin 50
He, Yan 56
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 11, 33
Heidegger, Martin 38
Heim, Maria 148
Helmke, Belinda 266
Herz, John H. 262
Hibbett, Howard 283
Hinds, John 116, 118
Hiroshima, Shinobu 208, 218
Hmeljak Sangawa, Kristina 224
House, Juliane 115
Hurrell, Andrew 263

Husserl, Edmund 38
Hwang, Jin-I 85

I

Ikeda, Nobuko 208, 214, 215, 218
Ikeda, Yoko 208
Imura, Michiko 208
Inoue, Miyako 103
Inoue, Nagayuki 193
Irwin, Mark 170
Ishii, Kayoko 207
Ishiguro, Rohei 103
Istenič, Saša 4, 13, 261, 270, 271
Itō, Junko 173
Izumi, Shikibu 83

J

Jaspers, Karl 35
Jervis, Robert 262
Jeong, Cheol 85
Jiang, Xinyang 18
Jinbō, Kaku 102
Joung, Hyeon-Tae 242
Jurgec, Peter 174
Južnič, Primož 4, 13, 241

K

Kakinomoto, Hitomaro 80
Kamei, Takashi 99–104
Kaneko, Emiko 172
Kant, Immanuel 11, 19, 33
Kang, Yoonjung 169
Kangxi 71, 73
Kanō, Chieko 118
Katajamäki, Heli 116, 135, 136
Kavkler, Marija 207
Kawamura, Akihiko 198
Kay, Gillian 170

Keene, Donald 80–82

Ki, Tomonori 81

Ki, Tsurayuki 81, 82

Ki, Yoshimochi 81

Kim, Dae-haeng 84

Konfucij 38, 40, 43–44

Kragh, Ulrich L. 163

Kraynak, Joe 225

Kržan, Marko 92

Kuan, Tse-fu 148, 154

Kuhl, Patricia K. 168

L

Labruno, Laurence 170

Ladefoged, Peter 168

Lai, Karyn 20

Landau, Sidney I. 194

Laozi 39, 76

Lavrač, Maja 3, 11, 71, 73, 75, 76, 85,
303

Lee, Chul Woon 244

Lee, Peter H. 84, 85

Lee, Su-San 38, 39, 43, 44

Lee, Yong-Nam 243

Lehiste, Ilse 174

Lerner, Janet 207

Lévi-Strauss, Claude 93–95

Li, Bai 73, 77, 79

Li, Bao 270

Li, Zehou 43

Liberman, Alvin M. 168

Lindblom, Björn 171

Lipps, Theodor 38

Lopez, Donald 147

Luckmann, Thomas 278

Lunde, Ken 225–233

Lupker, Stephen J. 172

Lyons, John 109

M

Masuoka, Takashi 113

Mauss, Marcel 91, 93

Maynard, Senko K. 197, 198

McManus, Doyle 267

Mearsheimer, John J. 262

Meng, Haoran 73, 79

Mibu, Tadamin 81

Millikan, Max F. 277

Minami, Fujio 113

Miyake, Yonekichi 99, 100, 102

Močnik, Rastko 92–97

Morgenthau, Hans J. 262

Moritoki Škof, Nagisa 4, 12, 207, 215,
304

Moriyama, Takurō 117

Mozi 27

Mou, Zongsan 33

Murasaki, Shikibu 83

N

Nakamaki, Hirochika 286

Ñānanamoli, Bhikkhu 157

Nārada, Mahāthera 151

Narrog, Heiko 113, 117

Nenzi, Laura 287

Ni, Peimin 39, 42

Nishikawa, Mayumi 198

Nishiyama, Matsunosuke 284, 285

Nishizawa, Kaori 208, 213, 216

Nitta, Yoshio 113, 117

Noda Hisashi 114

Norman, K. R. 158

Nuccorini, Stefania 193, 195

O

Okada, Hideo 171, 174

Okakura, Yoshizaburo 100

Ono, Komachi 82
 Ōshikōchi, Mitsune 81
 Ōshima, Hiroko 216
 Otani, Mami 197
 Ōtomo, Yakamochi 80
 Ōtsuka, Hisao 277
 Ōtsuki, Fumihiko 102
 Owen, Stephen 72, 74

P

Panda, Ankit 269
 Parameswaran, Prashanth 269
 Pečenko, Primož 149, 151
 Peperkamp, Sharon 169, 175, 186
 Petrovčič, Mateja 4, 12, 223, 228, 229, 304
 Pinker, Steven 91
 Platon 11, 33
 Pleteršnik, Maks 93
 Polivanov, Evgenij D. 169
 Psillos, Stathis 25
 Pyle, Kenneth B. 279, 282

R

Radcliffe Brown, Alfred R. 92
 Rasmussen, Saihong Li 193
 Reader, Ian 278, 287
 Repp, Bruno H. 168
 Rhie, Marylin M. 49
 Roberson, Debi 168
 Rose, Gideon 262
 Rose, Yvan 169
 Rošker, Jana S. 3, 5, 10, 17, 20, 24–26, 34, 305
 Russell, Bertrand 10, 19, 25
 Ryu, Hyeonsook 4, 13, 241

S

Saigyō, Hōshi 83
 Saje, Mitja 5
 Sakuma, Mayumi 114, 118, 142
 Schmithausen, Lambert 149, 154
 Segal, Gerald, 261
 Sernelj, Tea 3, 11, 33, 35–37, 306
 Sharf, Robert H. 150
 Sharpe, Peter A. 193
 Shaywitz, Sally 207
 Shibata, Takeshi 169
 Shimazono, Susumu 277, 278, 286
 Silverman, Daniel 169
 Sinclair, John M. 193
 Skušek, Zoja 93
 Snoj, Marko 167
 Soma, Thera 148
 Srdanović, Irena 4, 12, 193, 199, 306
 Stanlaw, James 169
 Sterkenburg, Piet van 193
 Studdert-Kennedy, Michael 168
 Su, Jian 51
 Sugiyama, Chuhei 277
 Sujato 147, 148
 Sun, Xiaochun 58
 Sunakawa, Yuriko 114, 118, 142, 196.
 Szatrowski, Polly 127

Š

Šorli, Mojca 194, 195
 Šuštaršič, Rastislav 171, 174

T

Takagi, Naoyuki 169
 Tamamuro, Fumio 278, 286
 Tamamuro, Taijō 287
 Teoh, Shannon 266
 Teramura, Hideo 113, 114, 117

Thittila 149
 Tian, Zibing 58
 Tipton, Elise K. 279
 Tivadar, Hotimir 174
 Tono, Yukio 195
 Toporišič, Jože 167
 Torode, Greg 269
 Tsutsui, William M. 279, 280

U

Ueahara, Kazu 56
 Ueno, Kazuhiko 208, 209
 Ueda, Kazutoshi 108

V

Vampelj Suhadolnik, Nataša 3, 11, 49,
 51–52, 306, 307
 van Dijk, Teun. A. 116, 135, 136
 Vološinov, Valentin N. 96–98

W

Wallerstein, Immanuel 6, 7
 Walshe, Maurice 157
 Walt, Stephen 262
 Waltz, Kenneth 262, 263
 Wang, Buyi 54, 56, 57
 Wang, Wei 73, 76
 Wang, Yangmin 37
 Wang, Yanshou 56
 Warder, A. K. 151
 Watanabe, Minoru 113
 Weber, Max 277
 Williams, Duncan R. 278, 286–288
 Wolf, Eric R. 9, 10
 Wood, Justin 265, 266
 Wu, Hung 60
 Wuthnow, Robert 290

X

Xiao, Tong 56, 59, 64
 Xiong, Shili 5, 26, 34
 Xu, Bihui 39, 41, 42
 Xu, Fuguan 11, 33–39, 41–45, 306

Y

Yamamoto, Shichihei 278
 Yamanoue, Okura 80
 Yamazaki, Masakazu 282
 Yanagawa, Keiichi 277
 Yang, Shengzhu 27
 Yasuda, Toshiaki 101, 102, 105–108
 Yasumaru, Yoshio 277, 278
 Yi, I 85
 Yi, Hwang 85
 Ying, Shao 58
 Yip, Moira 169
 Yun, Seon-do 85

Z

Zeng, Zhaoyu 54, 55
 Zgusta, Ladislav 194
 Zhang, Dongsun 10, 11, 17–20, 25–28
 Zhang, Heng 56
 Zhang, Junmai 33
 Zhang, Pengchuan 50, 58
 Zhang, Yaonan 18, 19
 Zhang, Zai 59
 Zheng, Yan 50
 Zhou, Shuili 61
 Zhu, Fasheng 49, 50
 Zhu, Xi 22
 Zhuangzi 22, 24, 27, 38–42, 44, 76
 Ziegler, Johannes C. 172

